

שבוע פרשת מקץ

כ"ב - כ"ח כסלו ה'תשס"ח (2-8 december 07)

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
שלישי

היכל
תשיעי

דבר מלכות

מאמרי דא"ח, שיחות ואגרות קודש

מאת
כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאהן
מליובאוויטש



יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

סניף אה"ק כפר חב"ד

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושתיים לבריאה

ה' תהא שנת נפלאות בכל

צדי"ק שנה להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א

קו

זה המזמור קאי על הקודם, ואמר המשורר חודו לח' על שעשה לנו עוד ניסים מה שלא זכרנו מקדם כאשר מי ימלל גבורות ה' אם באנו לספר מי יוכל למלל הכל:

א הללויה | הודו ליהוה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: ב מִי יִמְלֵל גְּבוּרֹת יְהוָה יִשְׁמְעוּ בְּלִתְהַלְתּוֹ:
 ג אֲשֶׁר־י שִׁמְרֵי מִשְׁפַּט עֲשֵׂה צְדָקָה בְּכֹל־עֵת: ד זְכַרְנִי יְהוָה בְּרִצּוֹן עַמּוֹךְ פִּקְדוֹנֵי בִישׁוּעַתְךָ:
 ה לְרֵאוֹת | בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לְשִׁמְח בְּשִׂמְחַת גִּוְיֶךָ לְהַתְהַלֵּל עִם־נַחֲלֹתְךָ: ו חֲטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ
 הַעֲוִינוּ הִרְשַׁעְנוּ: ז אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרִים | לֹא־הִשְׁכִּילוּ נַפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רַב חֲסִדֶיךָ וַיִּמְרוּ עֲלֵי־ם
 בְּיַם־סוּף: ח וַיִּוְשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ: ט וַיַּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיַּחַרֵּב וַיּוֹלִיכֵם בְּתַהֲמוֹת
 בַּמִּדְבָּר: י וַיִּוְשִׁיעֵם מִיַּד שׁוֹנָא וַיַּגְאֵלֵם מִיַּד אוֹיֵב: יא וַיִּכְסּוּ־מַיִם צְרִיבֵי־ם אֶחָד מֵהֶם לֹא נֹתַר:
 יב וַיֹּאמִינוּ בְּדַבְּרוֹ יִשְׁירוּ תְהַלְתּוֹ: יג מִהֲרוּ שָׂכְחוּ מַעֲשֵׂיו לֹא־חָכוּ לַעֲצוֹתָ: יד וַיִּתְאוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר
 וַיִּנְסוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן: טו וַיִּתֵּן לָהֶם שְׂאֵלָתָם וַיִּשְׁלַח רְצוֹן בְּנַפְשָׁם: טז וַיִּקְנְאוּ לְמוֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן
 קְדוֹשׁ יְהוָה: יז תִּפְתַּח־אָרֶץ וּתְבַלַּע דָּתָן וְאֶתְכֶם עַל־עַדַת אֲבִירָם: יח וּתְכַעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לְהַבִּיחַ
 תְּלַהֲט רִשְׁעִים: יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחָרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסְכָּה: כ וַיִּמְירוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֲכַל
 עֵשֶׂב: כא שָׂכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדִלוֹת בְּמִצְרַיִם: כב נַפְלְאוֹת בְּאָרֶץ חָם גְּזֵרֵי־אוֹת עַל־יַם־סוּף:
 כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לוֹיֵי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ עַמֶּד בַּפָּרָץ לִפְנֵי לְהַשִּׁיב חַמְתּוֹ מִהַשְׁחִית: כד וַיִּמְאָסוּ
 בְּאָרֶץ חֲמֹדָה לֹא־הֵאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ: כה וַיִּרְגְּנוּ בְּאֶהְלִיָּהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה: כו וַיִּשְׂא יָדוֹ לָהֶם
 לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר: כז וּלְהַפִּיל זֶרַעַם בְּגוֹיִם וּלְזוֹרְתָם בְּאֶרְצוֹת: כח וַיַּצְמִדוּ לְכַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ
 זִבְחֵי מַתִּים: כט וַיִּכְעִסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וּתְפַרְצֵן־בָּם מַגְפָּה: ל וַיַּעֲמֵד פִּינָחָם וַיַּפְלֵל וַתַּעֲצֵר הַמַּגְפָּה:
 לא וַתַּחֲשֵׁב לוֹ לְצַדִּיקָה לְדָר וְדָר עַד־עוֹלָם: לב וַיִּקְצִיפוּ עַל־מֵי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמוֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם:
 לג כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיִּבְכּוּא בְּשִׁפְתָיו: לד לֹא־הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם:
 לה וַיִּתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם: לו וַיַּעֲבְדוּ אֶת־עֲצֻבֵיהֶם וַיְהִיו לָהֶם לְמוֹקֵשׁ: לו וַיִּזְבְּחוּ
 אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בָּנוֹתֵיהֶם לְשָׂדִים: לז וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זָבְחוּ לַעֲצֻבֵי כְנָעַן
 וּתְהַנַּף הָאָרֶץ בְּדָמַיִם: לט וַיִּטְמְאוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם: מ וַיַּחַר־אֵף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיִּתְעַב
 אֶת־נַחֲלֹתָ: מא וַיִּתְנַם בִּיד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שְׂנְאֵיהֶם: מב וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּפְּנְעוּ תַּחַת יָדָם:
 מג פְּעָמַיִם רַבּוֹת יֵצְלִים וְהִמָּה יִמְרוּ בַּעֲצָתָם וַיִּמְכּוּ בַּעֲוֹנָם: מד וַיִּרְא בָּצָר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנְתָּם:
 מה וַיִּזְכַּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנְחָם בְּרַב חֲסִדּוֹ: מז וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל־שׁוֹבֵיהֶם: מח הוֹשִׁיעֵנו |
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתַהֲלֹתְךָ: מח בְּרוּךְ־יְהוָה | אֱלֹהֵי

יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם | וְעַד־הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אֲמֵן הַלְלוּיָהּ:

קו

זה המזמור נאמר על ארבעה שיצאו מצרה לרוחה צריכים להודות לה/ כי בעונש חטאם היו בצרה ובחסד אלהים נצלו ומתראוי לשבח ולספר בפני רבים:

א הָדָו לַיהוָה פִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסָדָו: ב יֹאמְרוּ גְאוּלַי יְהוָה אֲשֶׁר גָּאֲלָם מִיַּד־צָר: ג וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרַח וּמִמְעַרְבֵי מִצְפּוֹן וּמִיָּם: ד תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ עֵיר מוֹשֵׁב לֹא מִצְאוּ: ה רַעֲבִים גַּם־צִמְאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטֵּף: ו וַיִּצְעְקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יִצִּילֵם: ז וַיִּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל לְלַכֵּת אֶל־עֵיר מוֹשֵׁב: ח יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: ט פִּי־הַשְּׂפִיעַ נֶפֶשׁ שָׁקָה וּנְפֹשׁ רַעֲבָה מִלֵּא־טוֹב: י יֵשְׁבֵי הַשָּׂדֶה וְצִלְמוֹת אֲסִירֵי עֲנִי וּבְרוּל: יא פִּי־הֶמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֲלוּן נֶאֱצוּ: יב וַיִּכְנַע בַּעֲמֹל לִבָּם כְּשָׁלוּ וְאִין עוֹזֵר: יג וַיִּזְעְקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁעֵם: יד יוֹצִיאֵם מִחֲשָׁךְ וְצִלְמוֹת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתַּק: טו יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: טז פִּי־שֹׁבֵר דְּלֹתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בְרוּל גִּדְעוּ: יז אוֹיְלִים מִדֶּרֶךְ פֶּשַׁע וּמַעֲוֹנוֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: יח פֶּל־אֶכֶל תִּתְעַב נַפְשָׁם וַיִּגְיֵעוּ עַד־שַׁעֲרֵי־מוֹת: יט וַיִּזְעְקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁעֵם: כ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵם וַיִּמְלֹט מִשְׁחִיתוֹתָם: כא יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כב וַיִּזְכְּחוּ זִכְרֵי תוֹדָה וַיִּסְפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה: כג יוֹרְדֵי הַיָּם בְּאֲנִיּוֹת עָשִׂי מְלֹאכָה בְּמַיִם רַבִּים: כד הִמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה וְנִפְלְאוֹתָיו בְּמִצְוֹלָה: כה וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סַעֲרָה וַתְּרוֹמֵם גְּלוּי: כו יַעֲלוּ שָׁמַיִם יִרְדּוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרַעַה תִּתְמוּגַג: כז יִחוּגּוּ וַיִּנּוּעוּ בַשֶּׁפֶךְ וְכָל־חֲכָמָתָם תִּתְבַּלַּע: כח וַיִּצְעְקוּ אֶל־יְהוָה בְּצָר לָהֶם וּמִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם: כט יָקָם סַעֲרָה לְדַמְמָה וַיִּחַשּׁוּ גְלוּיָהֶם: ל וַיִּשְׁמְחוּ כִּי־יִשְׁתְּקוּ וַיִּנְחַם אֶל־מְחוּז חֲפָצָם: לא יוֹדוּ לַיהוָה חֲסָדָו וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: לב וַיִּרְוֹמְמוּהוּ בְקֹהֶל עָם וּבְמוֹשֵׁב זִקְנִים יִהְלֹוּהוּ: לג יֵשֶׁם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמִצְאֵי מַיִם לְצִמְאוֹן: לד אֶרֶץ פְּרִי לְמַלְחָה מְרַעַת יֹשְׁבֵי בָהּ: לה יֵשֶׁם מִדְבָּר לְאֲנִים־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמִצְאֵי מַיִם: לו וַיּוֹשֵׁב שָׁם רַעֲבִים וַיִּכְוֶנּוּ עֵיר מוֹשֵׁב: לז וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְרֵי תְבוּאָה: לח וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהִמָּתָם לֹא יִמְעִיט: לט וַיִּמְעִטוּ וַיִּשְׁחוּ מַעֲצָר רַעַה וַיִּגּוּזוּ: מ שִׁפְךָ בּוֹז עַל־נְדִיבִים וַיִּתְעַם בְּתַהוּ לֹא־דֶרֶךְ: מא וַיִּשְׁגַּב אֲבִיוֹן מַעֲוֵנִי וַיִּשֶׁם כְּצִאֵן מִשְׁפָּחוֹת: מב יִרְאוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְחוּ וְכָל־עוֹלָה קִפְצָה פִּיהָ: מג מִי־חֲכָם וַיִּשְׁמַר־אֱלֹה וַיִּתְבַּוְּנּוּ

חֲסָדֵי יְהוָה:

מפתח כללי

- א) מזמורי תהלים ק"ו ק"ז ב
- ב) מאמר ד"ה תנו רבנן שבת פרשת מקץ, חנוכה, מברכים החודש טבת, ה'תשי"ד ה
- ג) שיחת אור ליום וערב שבת קודש פרשת מקץ נר ג' דחנוכה ה'תשי"ד יב
- ד) שיחת יום ד' פרשת מקץ כ"ה כסלו ה'תנשי"א יח
- ה) שיחת אור ליום וערב שבת קודש חנוכה ז"ך כסלו ה'תנשי"א כא
- ו) יחידות כללית לקבוצת חתנים וכלות שיחי' ז"ך כסלו ה'תנשי"א כד
- ז) משיחת שבת פרשת מקץ שבת (ד') חנוכה, מבה"ח טבת ה'תנשי"א כו
- ח) לקוטי שיחות פרשת מקץ (בלה"ק) לה
- ט) שיעורים בספר התניא (מוגה) לשבוע פרשת מקץ לח
- י) לוח "היום יום" לשבוע פרשת מקץ נ
- יא) הלכה יומית לעיון ברמב"ם נב
- יב) שיעורי רמב"ם – ג' פרקים ליום לשבוע פרשת מקץ נד
- יג) שיעורי רמב"ם – פרק אחד ליום לשבוע פרשת מקץ עו
- יד) שיעורי רמב"ם – ספר המצוות לשבוע פרשת מקץ פג

מתורת נשיאי חב"ד:

- טו) שולחן ערוך הלכות שבת - אדמו"ר הזקן צ
- טז) שולחן ערוך הלכות תפילין - אדמו"ר הזקן צב
- יז) תורה אור מבואר - ד"ה רני ושמחי - אדמו"ר הזקן צב
- יח) מאמרים קונטרסים - אדמו"ר האמצעי צד
- יט) דרך מצותיך - שרש מצות התפילה - אדמו"ר ה"צמח צדק" צה
- כ) קונטרס והחרים תרל"א - אדמו"ר מוהר"ש צו
- כא) קונטרס ומעין - אדמו"ר מוהרש"ב צז
- כב) ספר המאמרים תרצ"ב - אדמו"ר מוהרי"צ צח
- כג) לקוטי דיבורים - אדמו"ר מוהרי"צ צט
- כד) רשימת המאסר - אדמו"ר מוהרי"צ ק
- כה) חומש, רש"י ותרגום אונקלוס לשבוע פרשת מקץ קד
- כו) לוח זמנים לשבוע פרשת מקץ קכז



בס"ד. שבת פרשת מקץ, חנוכה, מברכים החודש טבת, ה'תשי"ד

(הנחה בלתי מוגה)

תנו רבנן מצות נר חנוכה כו' בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך כו', טעמא דבית שמאי כנגד פְּרִי החג, וטעמא דבית הלל דמעלין בקודש ואין מורדין¹. ומשמע מזה דגם בית הלל מודים לבית שמאי שנרות חנוכה שייכים לְפְרִי החג, ומה שסבירא ליה שהדלקת הנרות צריכה להיות באופן דמוסיף והולך הוא מטעם אחר, דמעלין בקודש², והיינו, שכל דבר שמתקנים חכמים צריך להיות מתאים (אויסגעהאַלטן) לפי כללי ותנאי התורה, וכיון שבכל הענינים שבתורה ישנו הכלל דמעלין בקודש, לכן צריך להיות גם הדלקת הנרות באופן דמוסיף והולך, אבל בעצם הענין סוברים גם בית הלל שנרות חנוכה שייכים לְפְרִי החג³. ושייכות הענין דחנוכה לסוכות על פי פשוט הוא לפי שימי חנוכה הם שמונה ימים, כמו חג הסוכות שכולל גם שמיני עצרת⁴, דעם היות שמיני עצרת רגל בפני עצמו⁵, הרי זה רק לענין פז"ר קש"ב⁶, אבל בשאר הענינים נחשב לרגל אחד עם חג הסוכות, שזהו שנקרא יום השמיני להיותו השמיני מראשון דחג הסוכות. וכמו שמצינו בכללות ג' הרגלים שהם כנגד ג' האבות⁶, הנה חג הסוכות הוא כנגד יעקב ושמיני עצרת הוא כנגד יוסף⁷, ומכל מקום אין קורין אבות אלא לשלושה⁸, ויוסף הוא בכלל יעקב, דכל עיקרו של יעקב הוא יוסף. ועוד ענין בהשייכות דחנוכה לחג הסוכות, דנר חנוכה מצותה משתשקע החמה¹, והוא דוגמת המצוה דסוכה שצריכה להיות צילתה מרובה מחמתה, ואם חמתה מרובה מצלתה פסולה⁹, וכמו כן בנר חנוכה, שכל זמן שעדיין לא שקעה החמה לא הגיע זמן מצותה. והיינו, שבגלל השייכות דחנוכה לחג הסוכות נקבעו ימי חנוכה שמונה ימים, ומצותה משתשקע החמה, ולולי זאת הי' צריך להיות באופן אחר. דהנה, לכאורה אינו מובן הטעם שקבעו שמונת ימי חנוכה, שהרי הנס דחנוכה הוא שמצאו פך אחד של שמן שהי' מונח בחותמו של כהן גדול, ולא הי' בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונת ימים, ואם כן, היו צריכים לעשות יום טוב רק ז' ימים, שרק בהם הי' הנס, שהרי על יום אחד הי' בו כדי להדליק, ולמה קבעו חנוכה שמונה ימים¹⁰. ומה שתירצו¹⁰ שגם בלילה הראשונה הי' ניכר הנס, אם מפני שחילקו את השמן שבפך לשמונה חלקים, או שאחרי שעירו מן הפך נשאר הפך מלא כמקודם, או שבבוקר מצאו המנורה מלאה כו', אין התירוץ מספיק עדיין¹¹, שהרי בשביל יום הראשון לא הי' צורך בנס, והנס הי' רק בשביל

1) שבת כא, ב.

2) ברכות כח, א. וש"נ.

3) ראה גם אוה"ת חנוכה כרך ה' תתקמב, ב. סה"מ תרנ"ד

ע' צו.

4) סה"מ תרנ"ד שם. וראה גם אוה"ת שם כרך ב' דש, ב.

כרך ז' תתסב, א-ב. סה"מ תר"ס ע' סג.

5) יומא ב, ב. סוכה מח, א. וש"נ.

6) ראה זח"ג רנו, ב. טואו"ח ר"ס תיז. לקו"ת פנחס עו, ב.

ר"ה נח, א.

7) ראה זח"א רח, ב.

8) ברכות טז, ב.

9) סוכה ב, א.

10) ראה ב"י או"ח סי' עתר.

11) ראה גם פר"ח לשו"ע או"ח שם.

שבעת הימים, ואם כן, גם אם בפועל הי' הנס באופן שניכר גם בלילה הראשונה, מכל מקום, כיון שצורך הנס הי' רק לשבעת הימים, אינו מובן למה קבעו חנוכה שמונה ימים. אך הענין הוא, דלהיות שחנוכה וסוכות ענינם אחד, לכן, כשם שבסוכות יש שמונה ימים, קבעו גם בחנוכה שמונה ימים. וכן הוא גם בנוגע להענין שנו חנוכה מצותה משתשקע החמה, דלכאורה אינו מובן, הרי נרות המקדש היו מדליקין מבעוד יום, מפלג המנחה, שהוא משך זמן רב קודם השקיעה¹², ולמה נר חנוכה מצותה משתשקע החמה דוקא. וביותר אינו מובן, שהרי הטעם שתקנו להדליק נר חנוכה הוא מצד נרות המקדש, לפי שטמאו כל השמנים כו' ולא היו יכולים להדליק נרות המקדש, ובגלל הנס שמצאו פך שמן כו' והדליקו נרות המקדש, תקנו להדליק נר חנוכה. וכיון שכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון¹³, אינו מובן ביותר מהו הטעם שנו חנוכה מצותה משתשקע החמה דוקא, שזהו בשינוי מכמו נרות המקדש. אך הענין הוא, לפי שנו חנוכה וסוכה ענינם אחד, ולכן, כשם שסוכה צריכה להיות צילתה מרובה מחמתה, לכן גם נר חנוכה מצותה משתשקע החמה דוקא.

(ב) **והענין** בזה¹⁴, דהנה איתא במדרש¹⁵ על פסוק¹⁶ יפה כלבנה ברה כחמה, יפה כלבנה בגלות מדי כו', שנדמית אסתר ללבנה, כשם שהלבנה נולדה לשלושים יום, כך אסתר אמרה ואני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום¹⁷, לפיכך יפה כלבנה בגלות מדי. וברה כחמה במלכות יון, סנדריאוס אם אוליאוס חמה שמה כו', בתקופת תמוז מי יוכל לעמוד כנגד השמש, הכול בורחים ממנו כו', כך במלכות יון הכול ברחו ממנו, ומתתיהו הכהן ובניו עמדו באמונתו של הקב"ה וברחו מפניהם האוכלוסין של יון ונהרגו כולן כו'. ולפי זה ענין החמה מורה על החמימות דלעומת זה, על דרך מה שנאמר¹⁸ וחם הוא אבי כנען, וזהו שאנטיכוס הוא דוגמת החמה מצד גזרותיו כו'. ועל זה אמרו שנו חנוכה מצותה משתשקע החמה, שהכוונה בזה היא שצריך להשקיע החמה דלעומת זה.

(ג) **ולהבין** זה יש להקדים תחילה מה שנאמר¹⁹ כי שמש ומגן הוי' אלוקים, דפירוש מגן הוא נרתק לשמש להגן שיוכלו הבריות לסובלו, והיינו, שבשמש יש ב' דברים, עצם השמש, וגלגל השמש שהוא המגן ונרתק של השמש, והוא הנקרא חמה. וזהו ענין שאומות העולם עובדים לחמה, דהיינו חמה בסיבובה, שזהו הגלגל שהוא המגן ונרתק, כמבואר בשל"ה²⁰ בענין שישראל מונין ללבנה ועכו"ם מונין לחמה²¹, דלכאורה הלא מעלת חמה עדיפא, אלא שהאומות מונין לחמה לא בעמידתה, אלא רק בסיבובה. ובזה מתרץ גם כן מה שאמרו רבותינו ז"ל²² פני משה כפני חמה, דלכאורה אינו מובן המעלה שבזה,

(16) שה"ש ו, יו"ד.

(17) אסתר ד, יא.

(18) נח ט, יח.

(19) תהלים פד, יב.

(20) קצו, ב.

(21) סוכה כט, א.

(22) ב"ב עה, א.

(12) ראה ד"ה ת"ר מצות נ"ח תשל"ח (סה"מ מלוקט ח"ב ע')

(יז) הערה 12. וש"נ.

(13) פסחים ל, ב.

(14) בכל הבא לקמן – ראה גם ד"ה מצותה משתשקע תרנ"ד

(סה"מ תרנ"ד ע' צח ואילך). ד"ה ואתה ברחמיך תרפ"ו (סה"מ

תרפ"ו ע' קסג ואילך).

(15) שמור"ר פט"ו, ו.

הלא עקבו של אדם הראשון הי' מכהה גלגל חמה²³, ומכל שכן פניו, ומהו הרבותא שפני משה כפני חמה, ועל זה מתרץ שיש חילוק בין גלגל חמה לחמה עצמה, וזהו שעקבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה, אמנם פני משה הוא כפני חמה עצמה, דזהו גם מה שתלמידו של משה אמר שמש בגבעון דום²⁴, שהעמיד חמה מסיבובה. וזהו כי שמש ומגן הוי' אלוקים, שכשם שהנרתק מגין בעד השמש כך שם אלוקים מגין לשם הוי' ב"ה²⁵, כידוע²⁶ ששם הוי' הוא מקור האורות ושם אלוקים הוא מקור הכלים, והרי ענין הכלים הוא שמעלימים על האור שמתלבש בתוכם. ואף שהכלים מגלים את האורות, ואם כן ענינם הוא גילוי, הרי, מזה גופא שהם מגלים את האורות מובן שהם מעלימים על עצם האור, דאם לא כן, לא הי' גילוי האור על ידם, שהרי עצם האור אינו בגדר גילוי, ואם כן, זה שהם מגלים את האורות הוא על ידי זה שהם מעלימים על עצם האור. ועוד זאת, שמבחינת חיצוניות הכלים נעשו הפרסאות, שהם העלם והסתר יותר מהכלים, דאף שגם הכלים מעלימים, הרי ענינם הוא לגלות, אלא שהגילוי הוא על ידי שהם מעלימים על עצם האור, מה שאין כן הפרסאות הרי ענינם הוא להעלים ולהסתיר, וכמו הפרסא שבין אצילות לבי"ע [=לבריאה, יצירה, עשייה], שהיא מעלמת לגמרי עד שנעשה יש ודבר נפרד בפני עצמו בבי"ע. אמנם, כשם שהכלים ענינם הוא גילוי אלא שהגילוי הוא על ידי ההעלם, הנה באמת כן הוא גם בהפרסאות, שהכוונה היא בשביל הגילוי למטה, שהרי לולי הפרסא לא הי' אפשר להיות שאור האצילות יאיר ויתקבל בבי"ע, ורק על ידי זה שהאור שלמעלה מהפרסא מתלבש בהפרסא אזי הוא מאיר ומתקבל בבי"ע. אך מכל מקום הרי הכלים והפרסאות הם מעלימים, והיינו, לפי ששורשם משם אלוקים שהוא העלם.

והנה אף שכוונת ההעלם שעל ידי הכלים והפרסאות הוא בשביל הגילוי, מכל מקום, להיות שזהו ענין של העלם, הנה בריבוי השתלשלות נעשה ההעלם באופן כזה שישנם כאלו שמשתחווים לחמה, וכנ"ל שהכוונה היא לגלגל חמה שהוא המגן ונרתק לשמש שענינו הוא העלם, והיינו, שחושבין את ההסתר לעיקר. ועל זה נאמר²⁷ אשר חלק הוי' אלוקיך אותם לכל העמים גו', שהניח להם מקום לטעות, והיינו לפי ששורשם הוא משם אלוקים, כידוע שהפרש בין נשמות ישראל לאומות העולם, דנשמות ישראל שרשם משם הוי', כמו שנאמר²⁸ בנים אתם להוי' אלוקיכם, מה שאין כן אומות העולם שרשם משם אלוקים²⁹, ובזה גופא ממ"ח צירופים אחרונים דשם אלוקים³⁰, והיינו, לא מהצירופים דאל"ה, בחינת מי ברא אל"ה³¹, אלא מהצירופים דיי"ם שמעלימים על אל"ה, ולכן לא נרגש אצלם כוונת ההעלם שהוא בשביל הגילוי, אלא רק ההעלם וההסתר עצמו, ומצד זה טועים לומר עזב הוי' את הארץ בידי כוכבים ומזלות שהם ישגוהו על הנבראים, שזהו שאומות העולם אומרים רם על כל

(28) פ' ראה יד, א.

(23) ראה ויק"ר פ"ב, ב. זהר ח"א רסו, ב. ח"ג שו, ב. דרך

(29) ראה סידור (עם דא"ח) שער החנוכה רעא, ב ואילך.

חיים כה, סע"א. סה"מ תרס"ב ע' רצט. ובכ"מ.

ובכ"מ.

(24) יהושע יו"ד, יב.

(30) ראה ספר הליקוטים להאריז"ל ר"פ בא. ובכ"מ.

(25) שער היחוד והאמונה רפ"ד.

(31) ישע"י מ, כו. וראה לקו"ת פקודי ד, ג ואילך. ובכ"מ.

(26) ראה תו"א יתרו סט, ד. לקו"ת בלק עג, ב. ובכ"מ.

(27) ואתחנן ד, יט.

גוים הוי' על השמים כבודו³², היינו שאומרים שההשגחה על הארץ למטה הוא השפלה לפניו ית', ולכן עזב את הארץ בידי כוכבים ומזלות, ולכן עובדים להם כדי לקבל מהם ההשפעה כו'. אך האמת היא שטעותם ניכר מתוך טענתם, דממה נפשך, אם הוא בערך השמים הרי הוא בערך הארץ גם כן, דאף שהארץ הוא כגרגר חרדל לגבי השמים³³, מכל מקום, יש ערך ביניהם, שהרי השמים הם משפיעים להארץ, ואם כן, כשם שהארץ היא השפלה לגבי' כמו כן גם השמים הם השפלה לגבי', שהרי לגבי בלתי בעל גבול, כל הגבולים שוים³⁴. ולאידך גיסא, מאחר שהם מודים שעל השמים כבודו, היינו שמשפיל את עצמו כביכול בשמים, אם כן הוא משגיח גם כן על הארץ בהשגחה פרטית על כל פרט ופרט, ובפרט בישראל עם קרובו³⁵ שבהם ההשגחה פרטית ניכרת במוחש, שהרי ישראל הם כבשה אחת בין ע' זאבים והיא משתמרת³⁶. אמנם, מצד ההעלם וההסתר שעל ידי הנרתק טועים הם לומר שעזב הוי' את הארץ כו', ולכן הם עובדים לחמה, ומזה בא תוקף חמימות התאוה דקליפה, שהוא ענין וחם הוא אבי כנען, שנמשכים אחרי התאוות ותענוגי עולם הזה כו'.

ד) והנה ענין ההשתחוואה לחמה וכוכבים ומזלות ישנו גם כן בעבודה הרוחנית, והוא ענין הטרדה והשיקוע בעניני פרנסה שמכניס את ראשו ושכלו בזה, שזוהי ההשתחוואה ברוחניות, דכשם שהשתחוואה גשמית ענינה הרכנת הראש בגשמיות, כמו כן הרכנת הראש ברוחניות על ידי טרדת השכל והמחשבה הוא ענין ההשתחוואה ברוחניות, והוא דוגמת המשתחוואה לחמה, שהרי סיבת ההשתחוואה לחמה הוא לפי שחושבים שההשפעה היא מהחמה וכוכבים ומזלות, שלכן ראוי לחלוק להם כבוד ולעבדם, והיינו, שהאמת היא שההשפעה היא מהשם ית' שמשפיע על ידם, והם רק כגרון ביד החוצב³⁷, ולכן אין ראוי לחלוק להם כבוד, אלא שאומות העולם משתחווים לחמה לפי שחושבים שההשפעה היא מהחמה וכוכבים ומזלות, וכמו כן מי ששקוע וטרוד בעניני פרנסה שמכניס את שכלו בזה, הרי זה לפי שחושב שההשפעה היא מהענינים שעוסק בהם לצורך פרנסתו, והיינו, שלפי האמת הרי הוא ית' זן את העולם כולו בטובו בחן בחסד וברחמים³⁸, והעסק בפרנסה אינו אלא כלי בלבד, שלכן אין צריך להכניס בזה את כל שכלו כו', ואם כן, הטרדה בהעסק הוא ענין ההשתחוואה לחמה ברוחניות, שעל ידי זה הוא יורד למטה להימשך אחרי התאוות ותענוגי עולם הזה כו'.

והעצה לזה, שיהי' בבחינת לב נשבר ונדכה, על ידי זה שיעשה חשבון בנפשו ממעמדו ומצבו, ויאמר לעצמו מי אני המרוחק והמתועב ברצונות זרות שעל ידם נתרחק מאלקותו ית', ולמה מגיע לו עוד דברים שרצונו בהם, ואם הי' עובד להקב"ה כאשר נצטווה הי' יכול לחשוב שמגיע לו, אבל כאשר יודע בנפשו שאינו כדבעי למהוי, איך יוכל

(32) תהלים קיג, ד.

(33) ראה של"ה מח, סע"א. נב, ב.

(34) ראה גם לקו"ת שה"ש לו, ב.

(35) תהלים קמח, יד. וראה סה"מ קונטרסים ח"ב רעט, א

(נעתק ב"היום יום" כח חשון).

(36) ראה פסיקתא רבתי פ"ט, ב. תנחומא תולדות ה. אסת"ר

פ"י, א.

(37) ע"פ לשון הכתוב – ישעי' י, טו.

(38) ברכה הראשונה דברכת המזון.

לחשוב כלל שמגיע לו. והענין בזה, דבכדי שהאדם יהי' כלי לברכת הוי', צריך להיות בבחינת כלי ריקן, כמאמר רבותינו ז"ל³⁹ כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק, והיינו, דאף שאמת הדבר שנשמות ישראל מצד עצמם הם כלים לברכת הוי', כמו שנאמר⁴⁰ כוס ישועות אשא, שכנסת ישראל מקור נשמות ישראל היא בבחינת כלי לקבל בחינת ישועות שהם החסדים העליונים כו', מכל מקום, צריך להיות העבודה לפעול בנפשו שיהי' כלי ריקן, וגם מי שהוא נדכה בעצם, הנה גם הוא צריך לפעול בעצמו שיהי' כלי ריקן, והוא ענין העדר התאוה, והיינו, דכל מה שצריך לבריאות הגוף כדי שיוכל לעבוד את הוי' הרי זה רק האכילה והשתי' ושאר צרכי הגוף כשלעצמם, מה שאין כן התאוה בענינים אלו אין בה צורך לבריאות הגוף. ולכן צריך לפעול בנפשו שלא להתאוות לעניני עולם הזה, ואז יהי' בבחינת כלי ריקן לקבל ברכת הוי'. ועוד זאת, שצריך להתחזק באמונתו שהוא ית' זן ומפרנס לכל, ויכול לפרנסו גם כאשר לא יהי' מוטרד בעסקיו, שהרי הוא ית' יכול לפרנסו גם באופן אחר, ואף שאינו רואה בשכל איך יוכל להתפרנס באופן אחר, מכל מקום, צריך להתחזק באמונתו שכן הוא האמת, וזה שאינו מבין בשכלו אין צריך לפעול שום חלישות בהאמונה. והחיזוק בהאמונה הוא העצה נגד הטרדה בעניני פרנסה, שהוא ענין ההשתחוואה לחמה ברוחניות. וזהו מה שכתוב במדרש שמתתיהו הכהן ובניו עמדו באמונתו של הקב"ה וברחו מפניהם האוכלוסין של יון ונהרגו כולן כו', דהנה, מלחמת אנטיוכוס היתה מלחמה רוחנית, שרצונו הי' להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך⁴¹, והיינו, שלא רצה בשעבוד גופם כי אם בשעבוד נפשם (דער אידישער גוף האָט אים ניט געאַרט, נאָר די אידישע נשמה), שזהו שאמרו כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל ח"ו⁴², וזוהי המלחמה הרוחנית דאנטיוכוס שהשתחויה לחמה, שהוא ענין הגברת חום הטבעי להימשך אחר תאוות עולם הזה. וניצחון המלחמה הי' על ידי שמתתיהו ובניו התחזקו באמונתו של הקב"ה, וכנ"ל שהעצה שלא תהי' הטרדה בעניני פרנסה שהוא ענין ההשתחוואה לחמה ברוחניות, הוא על ידי החיזוק באמונה.

ה) ועל זה נאמר שפתי חכמים יזרו דעת ולב כסילים לא כן⁴³, ואיתא במדרש⁴⁴ שפתי חכמים כו' אלו ישראל כו', ולב כסילים לא כן אלו המינין שאומרים אבטומטוס⁴⁵ הוא העולם כו', אמר הקב"ה לרשעים אני בראתי את העולם בויהי כן, ואתם אומרים לא כן וכו', היינו שהם מפרידים את העולם כו'. והענין בזה, דכסילים הוא ענין החכמה דלעומת זה, שהרי גם בלעומת זה יש חכמה, וזהו ענין שהיוונים טמאו כל השמנים, שגם בלעומת זה יש שמן, שהוא בחינת החכמה, אלא שבלעומת זה נקרא בשם סְכָלוֹת, כדאיתא בזוהר⁴⁶ על פסוק⁴⁷ וראיתי שיש יתרון לחכמה מן הסכלות, שסכלות הוא חכמה דלעומת

(43) משלי טו, ז.

(44) מדרש תהלים א, ה.

(45) כ"ה הגירסא שהובאה בהערת באָבער למדרש תהלים שם.

(46) זח"ג מז, א.

(47) קהלת ב, יג.

(39) ברכות מ, א. וראה סה"מ תרל"ד ע' שב. ד"ה אתם נצבים

תשי"א (תורת מנחם – התוועדות ח"ג ע' 340). וש"נ.

(40) תהלים קטז, יג.

(41) נוסח "ועל הנסים".

(42) מגילת תענית ספ"ב. ב"ר פט"ז, ד. ובכ"מ.

זה, וזהו שהיצר הרע נקרא בשם מלך זקן וכסיל⁴⁸. ומצד החכמה דלעומת זה נעשה ענין הפירוד, דהנה, ההפרש בין חכמה דקדושה לחכמה דלעומת זה הוא, שחכמה דקדושה פועלת ביטול, וחכמה דלעומת זה פועלת ישות ופירוד. דהנה, חכמה דקדושה מבארת ענין ההתהוות יש מאין, ושגם לאחר שנתהווה צריך להיות תמיד האין בהיש להוותו ולהחיותו, כיון שכל מציאות היש הוא האין האלוקי, ולכן פועלת החכמה דקדושה ענין הביטול, ולא רק במוחין אלא גם במידות, והיינו, דעם היות המידות יש ומורגש, כידוע ההפרש בין מוחין ומידות, שמוחין הם בתנועה של ביטול, שמבטל את עצמו ומתמסר (ער טראָגט זיך צו) להבין את הענין, מה שאין כן מידות הם בתנועה של ישות והרגשה, מכל מקום, פועלת חכמה דקדושה ענין הביטול גם בהמידות, מה שאין כן חכמה דלעומת זה עוסקת בהיש לאחר שנתהווה, היינו שמבארת פרטי עניני היש, וכיון שכל עסקה הוא בהיש לכן היא פועלת ישות לא רק בהמידות אלא גם במוחין, והיינו דלבד זאת שהמידות מצד עצמם הם בתנועה של ישות, הנה החכמה דלעומת זה מוסיפה בהם ישות, והיינו שהמידות הן מידות רעות וכו'. וזהו הטעם שכמה חכמים גדולים מחכמי אומות העולם היו מושחתים במידות רעות במידה הכי גדולה, ולא הועילה להם חכמתם כלל, דטעם הדבר הוא לפי דחכמה דלעומת זה פועלת ומוסיפה ישות. ולהיות שחכמה דלעומת זה פועלת ישות ופירוד, הנה על זה נאמר ולב כסילים לא כן, דמצד חכמה דלעומת זה (כסילים) בא למצב כזה שאומר אבטומטוס הוא העולם ח"ו, מה שאין כן חכמה דקדושה שמבארת איך שכל מציאות היש הוא האין האלוקי כנ"ל, הרי היא פועלת ביטול ואחדות. וזהו שפתי חכמים יזרו דעת, יזרו פירש רש"י יכתירו, היינו לשון נזר ועטרה, דכתר הוא מקיף, ובנפש הוא כוח האמונה, שהיא בחינת כתר שבנפש, והיינו, שגם כאשר אינו מבין בשכלו צריך להיות אצלו ענין האמונה, והעדר ההבנה בשכל אינו צריך לפעול חלישות כלל בענין האמונה, כמובן גם על פי שכל, שהרי לית מחשבה תפיסא ביי⁴⁹, דקאי אפילו על מחשבה עילאה, מחשבה הקדומה דא"ק, כדאיתא בזוהר⁵⁰ מחשבה ויובלא לא אתפרש לעלמין, דמחשבה הוא חכמה⁵¹, וקאי על חכמה עילאה, היינו מחשבה הקדומה דא"ק, וכיון שגם מחשבה הקדומה דא"ק לא תפיסא ביי, הרי לא יפלא כלל שהוא בשכלו האנושי אינו יכול להבין. וזהו שמתתיהו ובניו עמדו באמונתו של הקב"ה, היינו, חיזוק האמונה בו ית', ועל ידי זה כבשו את אנטיוכוס העובד לחמה כו', כמו שנתבאר לעיל שהעצה לענין ההשתחוואה ברוחניות שהוא ענין הפירוד שמפרידים את העולם הוא על ידי החיזוק באמונה דוקא.

ו) וזהו שנר חנוכה מצותה משתשקע החמה, שנר חנוכה ענינו הוא חיזוק האמונה, ועל ידי זה נעשה שקיעת החמה דלעומת זה, ענין הפירוד. וזהו גם כן שסוכה צריכה להיות צילתה מרובה מחמתה, שְׁמוֹרָה על ענין שקיעת החמה דלעומת זה. אמנם הסכך צריך להיות קלוש, שיהיו כוכבים נראים מתוכו, והיינו, שהכוכבים הם מרקיע תמינאה⁵² שלמעלה

(48) ראה קהלת ד, יג וקה"ר שם. זח"ג קעט, א ובפי' הרמ"ז

(50) ח"א קכג, א.

(51) ראה קונטרס לימוד החסידות ע' 5. וש"נ.

(52) ראה זח"א קסב, ב ובמפרשי הזהר שם. רמב"ם הל'

(49) ת"ז בהקדמה (יז, א).

מהשתלשלות⁵³, שענינו בנפש הוא ענין האמונה, שעל ידי זה נעשה שקיעת החמה דלעומת זה. וזהו גם שימי הסוכות וימי החנוכה הם שמונה ימים, כידוע⁵⁴ שהענין דשמיני מורה על בחינה שלמעלה מהשתלשלות, ועל ידי זה דוקא נשלמת הכוונה דנתאוה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים⁵⁵, שהוא גילוי העצמות שלמעלה מהשתלשלות, שענין זה נעשה על ידי העבודה שבזמן הגלות דוקא. וזהו גם שנרות המקדש הם שבעה נרות, ונרות חנוכה הם שמונה נרות, בדוגמא דלעתיד שיהי' אז כינור של שמונה נימין⁵⁶. והיינו, שעל ידי העבודה שבזמן הגלות בחיזוק האמונה נזכה לביאת משיח צדקנו שהוא אחד המיוחד משבעה רועים ושמונה נסיכי אדם⁵⁷, שאז תושלם הכוונה ותהי' דירה לו ית' בתחתונים ממש.

(55) ראה תנחומא בחוקתי ג. נשא טז. ב"ר ספ"ג. במדב"ר

יסוה"ת רפ"ג.

(53) ראה ד"ה סוכה שחמתה מרובה תשי"ד (תורת מנחם פי"ג, ו. תניא רפל"ו. ובכ"מ.

(56) ערכין יג, ב.

ח"י ס"ע 27 ואילך).

(57) ראה סוכה נב, ב.

(54) ראה שו"ת הרשב"א ח"א ס"ט.

אגרות קודש

בי"ה, כ"ב כסלו, תשי"ז

ברוקלין.

שלום וברכה!

נעם לי לקבל פ"ש ע"י הווי"ח אי"א נוי"נ עוסק בצ"צ מו"ה... אבל נצטערתי להודיע במשך השיחה שכנראה אין כת"ר שיי שומר כלל על בריאותו ומתנהג היפך הוראת הרופאים בזה, ובודאי למותר להאריך בהיחס שצריך להיות להוראת רופאים והוא מובא בכ"מ בשו"ע או"ח הל' שבת ויהכ"פ וכיו"ב, ומובא ג"כ בהל' נזקי גוף ונפש ודיניהם, והנקודה התיכונה היא כלשון רז"ל שאין לאדם רשות על גופו כלל לצערו כו', כי הגוף הוא נכסיו של הקב"ה ביטוי נפלא אשר בהתבוננות קלה אפילו מבהיל את הרעיון, ויה"ר אשר מאמר רז"ל זה המרובה באיכות יפעול פעולתו לזהירות גם בהציווי ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ובלי ספק אשר עי"ז יתוסף גם בעסקנות הצבור ובעניני תורה ומצות בכלל, וכידוע פתגם הרב המגיד ממעזריטש אשר יום ההילולא שלו הי' לפני איזה ימים, א קליינע לעכעלע אין גוף איז א גרויסע לעכעל אין דער נשמה.

מוסג"פ מה שהו"ל בזמן האחרון, ובטח יזכה בתוכנו את הרבים וזכות הרבים תלוי בו.

בברכה לבשו"ט ולימי חנוכה מאירים ומזהירים.

בס"ד. שיחת אור ליום וערב שבת קודש פרשת מקץ, נר ג' דחנוכה ה'תשי"ד.

– בעת "קבלת פנים" * –

בלתי מוגה

א. דובר כמה פעמים אודות מה ששמענו מכ"ק מורי וחמי אדמו"ר שכל ענין הוא בהשגחה פרטית¹, ועל אחת כמה וכמה ענין של מצוה, ובפרט מצוה כללית כהמצוה דנישואין, – שהרי ענין הנישואין שייך לא רק לזמן ההוה, או אפילו לדור ההוה, אלא לדורי דורות, כיון שעל ידי הנישואין נעשה "דור ישרים יבורך"² בבנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות – הרי בודאי שאפילו הפרטים שבזה – כמו זמן הנישואין, בימי חנוכה – הם בהשגחה פרטית³.

*

ב. בנוגע לחנוכה – הרי נוסף על המלחמה עצמה, שבה לחמו מעטים וחלשים נגד רבים וגיבורים (כמו שכתוב בנוסח "ועל הנסים": "מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים"), היתה המלחמה בגלל "שעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", וכמבואר בפרטיות בדברי הרמב"ם⁴: "גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם וכו'". והיינו, שהיתה כאן פגיעה לא רק בענין של ממון, אלא גם בעניני הגוף והנפש, ענינים הקשורים עם חי המשפחה – שלכן אמרו חכמינו ז"ל⁵ "שאף הן היו באותו הנס", שהנס בנוגע לנשים הי' לא פחות מאשר בנוגע לכלל ישראל.

ומזה מובן, שגם ההודאה על הנס הוצרכה להיות ענין כללי, הקשור עם טהרת עם ישראל – שזוהי ההכנה לענין הגאולה, הן לגאולה פרטית בזמן פרטי (כהגאולה דחנוכה), והן לגאולה הכללית בביאת המשיח, כמובן ממאמר המשנה⁶ "אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים, שנאמר⁷ וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם" – שפסוק זה נאמר בגאולה העתידה, ומזה מוכח שגאולת עם ישראל תלוי' בענין הטהרה.

ומטעם זה היתה הדלקת נרות המנורה במקדש בחנוכה בשמן טהור דוקא, אף על פי שבשביל זה הוצרכו לענין של נס – כדאיתא בגמרא⁸ שלאחרי שמלכות בית חשמונאי נצחו את היוונים שנכנסו להיכל וטמאו כל השמנים שבו, "בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהי' מונח בחותמו של כהן גדול, ולא הי' בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים", והיינו, שלכל לראש הי' צורך בנס ש"מצאו . . . פך אחד של שמן שהי' מונח בחותמו של כהן גדול", שזהו הנס דלילה הראשון⁹, ולאחרי זה הי' צורך בנס נוסף, ש"הדליקו ממנו שמונה ימים", "עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור"¹⁰.

ג. ובהקדמה – שידועה השאלה¹¹ למה הוצרכו לנס בשביל להדליק את נרות המנורה בשמן טהור דוקא: הדלקת נרות המנורה במקדש היא עבודת ציבור, ובנוגע לעבודת ציבור ישנו כלל ש"טומאה דחוי' היא בציבור"¹², והיינו, שכאשר אי אפשר לעשות העבודה בטהרה מותר לעשותה בטומאה,

– וההסברה בזה, שקדושת עם ישראל, כלל ישראל (ציבור), היא למעלה מהענין דטהרה וטומאה, שלכן, השראת השכינה בישראל היא גם במצב של טומאה, כמו שנאמר¹³ "השוכן אתם בתוך טומאתם" –

(7) יחזקאל לו, כה.

(8) שבת כא, ב.

(9) ראה מאירי לשבת שם.

(10) רמב"ם שם ה"ב. ר"ן לשבת שם.

(11) ראה ה"מועדים בהלכה" (לרש"י זעווין) חנוכה בתחלתו (ע' קנו ואילך).

(12) פסחים עז, א. עט, א. וש"נ.

(13) פסחים עז, א. עט, א. וש"נ.

(14) אחרי טז, טז.

(* של החתן הת' בן ציון בנימין אלטהויז.

(1) ראה בארוכה כתר שם טוב (הוצאת תשנ"ט) בהוספות סימן

קעט ואילך. וש"נ.

(2) תהלים קיב, ב.

(3) ראה גם תורת מנחם – התועדויות ח"ד ע' 232 ואילך.

(4) הל' חנוכה רפ"ג.

(5) שבת כג, א. וש"נ.

(6) סוף יומא (פה, ב).

ואם כן, היו יכולים להדליק את נרות המנורה גם בהשמנים שבהיכל שלא היו חתומים בחותמו של כהן גדול?
 ד. יש מתרצים שהטעם שלא היו יכולים להדליק בשמן טמא, הוא, מפני שאילו היו נותנים במנורה שמן
 טמא, היתה המנורה נטמאת, ואז לא היו יכולים לחנכה בהדלקת נרותי¹⁴:
 הדלקת נרות המנורה במקדש בחנוכה – מלבד מצות הדלקת הנרות (שעל זה חל הכלל ד"טומאה דחוי'
 היא בציבור"), ה' בזה גם חינוך המנורה, שהרי היוונים טמאו את כלי המקדש, "באו בה פריצים וחיללוה"¹⁵,
 שלכן הוצרכו לעשות מנורה חדשה – של מתכת או של עץ¹⁶, ובמילא, הוצרכו לחנכה להיות לכלי שרת על ידי
 עבודתה, כדאיתא בגמרא¹⁷ "כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן, מכאן ואילך (לא נמשחו כלים חדשים
 שנעשים שם (אלא)) עבודתן מחנכתן".

ובנוגע לחינוך המנורה – לא מצינו שענין זה יכול להיות גם בטומאה, שהרי בגמרא נאמר רק שבזמן משה
 נתקדשו הכלים על ידי משיחה, ועכשיו נעשה זה על ידי העבודה, אבל הכלים עצמם – צריכים להיות כמו בזמן
 משה, דהיינו, כלים טהורים דוקא.

והא ד"טומאה דחוי' היא בציבור" – הרי זה רק לגבי העבודה כשלעצמה, היינו, שישנו מקדש וכלי שרת,
 וצריכים רק לעשות את העבודה, מה שאין כן כאשר צריכים לחנך את המנורה שתהי' כלי שרת.

ועל פי זה אתי שפיר שלא היו יכולים להדליק את המנורה בשמן טמא – כי, בנתינת שמן טמא נטמאת
 המנורה, ושוב אי אפשר לחנכה בעבודתה.

אבל תירוץ זה אינו מספיק, שהרי בלאו הכי הוצרכו למצוא עצה שהמנורה לא תקבל טומאה (מצד זה
 שכולם היו טמאים)¹⁸ – על ידי זה שעשו מנורה של עץ¹⁶, וכלי עץ אינם מקבלים טומאה¹⁹.

ואף שכלי עץ שיש להם בית קיבול מקבלים טומאה¹⁹, והמנורה יש לה בית קיבול לקבל השמן²⁰ – הרי זה
 כל כלי עץ העשוי לנחת אינו מקבל טומאה²², וכמו שכתב הראב"ד²³ שילפינן מ"שולחן של מקדש ומנורה
 שהקשו עליהם²⁴ כלי עץ שעשוי לנחת הוא", לפי שאסור לטלטל את המנורה, כמו שאסור לטלטל את השולחן,
 כי בשולחן נאמר "תמיד"²⁵, ועל דרך זה במנורה, "כיון דכתיב²⁶ ואת המנורה נוכח השולחן, כמאן דכתיב בה
 תמיד דמי"²⁴.

ונמצא, שגם מצד חינוך המנורה לא היתה מניעה להדליק בשמן טמא. והדרא קושיא לדוכתא: לשם מה
 הוצרכו לנס בשביל להדליק המנורה בשמן טהור דוקא?

ה. והתירוץ לזה²⁷ – שכיון שהוצרכו לחנך את המקדש והמזבח מחדש, לאחרי שבטלה הקדושה על ידי זה
 ש"באו בה פריצים וחיללוה", הנה אף על פי שעל פי דין יכולים למצוא היתר לעשות זאת בטומאה, מכל מקום,
 כדאי להקב"ה לעשות נס שיוכלו לעשות זאת בטוהרה, כדי להראות חיבתן של ישראל שעושים מצוה יסודית
 (התחלת החינוך) בתכלית השלמות – בטוהרה.

ו. וענין זה מהוה הוראה גם בימינו אלו, ובלשון נוסח הברכה "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן
 הזה", היינו, שנסיים אלו חוזרים ונשנים בכל שנה ושנה.

ובהקדמה – שנרות חנוכה שהם שמונה נרות (דלא כנרות בית המקדש שהם שבעה נרות) שייכים בעיקר
 לזמן הגלות, וכמו שכתב הרמב"ן²⁸ שעליהם קאי מה שכתוב במדרש²⁹ "אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו

באגרות-קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ה ע' קז).

(22) חגיגה כו, ב. וש"נ. רמב"ם שם רפ"ג.

(23) בהשגתו על דברי הרמב"ם שם.

(24) חגיגה שם.

(25) תרומה כה, ל.

(26) שם כו, לה.

(27) פנ"י שבת שם. שו"ת ח"צ ספ"ז. – הובאו בגליוני הש"ס שם.

(28) ר"פ בהעלותך.

(29) במדב"ר פט"ו, ו.

(14) ראה גם גליוני הש"ס (להר"י ענגל) לשבת שם.

(15) יחזקאל ז, כב. וראה ע"ז נב, ב.

(16) ראה ע"ז מג, סע"א.

(17) יומא יג, רע"ב (ובפרש"י).

(18) ראה רא"ם – הובא בחזק"ג מהרש"א שבת שם, ובב"ח ופר"ח

או"ח סתר"ע.

(19) רמב"ם הל' כלים פ"א ה"י.

(20) כקושיית המהרש"א שבת שם.

(21) ראה גם ספר מאיר עיני חכמים (נ.י. תש"י) ח"א סימן מד (הובא

לאהרן . . הנרות לעולם אל מול פני המנורה – דלכאורה, "כשאין בית המקדש קיים . . אף הנרות בטלות" – "לא רמזו אלא לנרות של חנוכה חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו".

ומזה מובן שבנרות חנוכה יש הוראה כללית לבני ישראל בנוגע לזמן הגלות:

הנס שעשה הקב"ה בימי חנוכה להראות חיבתן של ישראל שמדליקים את נרות המנורה בשמן טהור דוקא, אף על פי שעל פי דין היו יכולים להדליק בשמן שאינו טהור – מהווה הוראה מלמעלה שבזמן הגלות יש צורך במסירות נפש (שזהו הדוגמא לענין של נס ביחס לעבודת האדם) אפילו על ענין שיש למצוא לו היתר על פי שולחן-ערוך, ובזה מתבטאת חיבתן של ישראל, שמוסרים נפשם גם על דקדוק והידור בעניני תורה ומצוות שיהיו בתכלית השלמות, כבהדלקת המנורה באופן של טהרה דוקא.

כאשר אומרים ליהודי: יכול הנך להתנהג בדרך שאמנם הכול מודים שאינה באופן של טהרה, אבל אף על פי כן, מצד תנאי הזמן והמצב עתה, יכולים למצוא היתר על פי שולחן ערוך שמותר לך להתנהג כן, לפי שעה, עד שתוכל להתנהג בדרך טהורה – המענה על זה, שכאשר מדובר אודות ענין של אמנה, או ענין הקשור עם טהרת הבנות, טהרת המשפחה, אין לסמוך על היתרים על פי שולחן ערוך, אלא לעמוד במסירות נפש שענין זה יהי' בתכלית השלמות.

ועוד זאת, שבשעת הגזירה שרוצים להעביר על הדת, הרי באיזה ענין שיהי', אפילו "פשוט ידם (רק) בממונם", צריכים למסור נפשם אפילו על פרט קטן ביותר, כמו "ערקתא דמסאני" (שרוך הנעל)³⁰, גם אם בשנים כתיקונם, שלא בשעת הגזירה, יש לזה היתר על פי שולחן ערוך.

וזהו ההוראה הכללית שאומרים לבני ישראל בזמן הגלות: אל תסמכו על אלה שמחפשים עבורכם היתרים על פי שולחן ערוך, ורוצים "להסביר" לכם שאין זה אלא פרט קטן בלבד, "ערקתא דמסאני", או שטומאה דחוי' בציבור וכו' וכו'; עליכם לדעת שישנה הוראה מלמעלה שחיבתן של ישראל מתבטאת בכך שמוסרים נפשם אפילו על פרט קטן, כדי שלא להיפרד ח"ו מהקדושה ומההתקשרות שיש ליהודי עם הקב"ה.

ז. וכאשר מתנהגים באופן כזה, אזי גם כאשר המצב הוא באופן של מעטים וחלשים נגד רבים וגיבורים, – שהרי המעטים הם "עוסקי תורתך", "בטלנים", ואילו הרבים הם מקורבים למלכות, והכוח הוא בידם – הנה כשם ש"בימים ההם" נמסרו "גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים" – מפני שהגיבורים והרבים היו "זדים", ואילו החלשים והמעטים היו "עוסקי תורתך",

כך גם "בזמן הזה" – כאשר עוסקים בתורה אליבא דאמת, ומתוך ידיעה שזוהי "תורתך", תורתו של הקב"ה, ולכן אין מסכימים על פשרות, ולא מחפשים היתרים וכו', אלא עומדים בתוקף אפילו על פרט קטן, והיינו, שכאשר כוננת המנגד היא להרחיק מיהדות, אזי אין נפק"מ אם מדובר אודות שרוך נעל, או אודות חינוך שצריכים להחדיר לראש, על שניהם מוסר נפשו בשוה, אף שלהיותו "מעט" ו"חלש" אינו רואה איך יוכל ליישם את הדבר בפועל,

אזי מובטח לו שיצליח בדרכו, כיון שיהי' הענין ד"על הנסים" לא רק באופן "שעשית לאבותינו", אלא גם "לנו", "בזמן הזה".

ח. וענין זה נוגע במיוחד בשעה שעומדים לייסד בית בישראל, שממנו יהיו דורות ודורי דורות – אזי צריכה להיות ההתחלה בענין של מסירת נפש אפילו על פרט קטן ביותר.

ואז נותן הקב"ה ברכת הצלחה שיוכלו למלא זאת ברוחניות,

ועל ידי זה נמשכת תוספת ברכה והצלחה גם בגשמיות כפשוטו, בבני חיי ומזוני רוחי,

החל מהתחנה בשעה טובה ומוצלחת, והמשך הצלחה על כל השנים כולם, ב"דור ישרים יבורך".

* * *

ט. אודות³¹ חנוכה מצינו ב' ענינים מנוגדים:

(א) איתא בספרים³² ש"חנוכה" הוא מלשון חינוך. ומובן גם בפשטות בלשון חנוכה המזכח וחנוכה בית המקדש, שזוהי התחלה, שהתחילו לעשות את עבודת ה' (בבית המקדש בכלל ובמזבח ובמנורה בפרט³³) מחדש – ענין של חינוך.

(ב) נס חנוכה שמצאו פך שמן טהור חתום בחותמו של כהן גדול, דעם היות שעל פי דין היו יכולים להדליק גם בשמנים טמאים, כיון שטומאה דחוי' או הותרה בציבור, מכל מקום, להראות חיבתן של ישראל הראה הקב"ה נס שיוכלו להדליק בשמן טהור (כנ"ל בארוכה) – אינו רק בשביל להתחיל לקיים המצוה, אלא לקיים המצוה בתכלית ההידור, ללא שום היתרים, אפילו לא היתרים שיש להם בסיס, היתרים על פי שלחן ערוך. וההוראה מזה – שכשמדובר אודות ענין של קדושה, צריכים לעשותו מיד בתחילה, בהתחלת החינוך, בתכלית השלמות ובתכלית ההידור.

י. וכן הוא בפרט בנוגע לחינוך הבנים והבנות:

תיכף מקטנותם צריכים ליתן להם יהדות שלימה ("א גאנצע אידישקייט"), ללא שום פשרות וללא שום היתרים.

כדי להבטיח ש"גם כי יזקין לא יסור ממנה"³⁴ – אי אפשר להסתמך על כך שכאשר הילד יתבגר ויצא לרחוב, אזי יספרו לו שעליו לנהל מלחמה, יספרו לו שאינו צריך להתפעל משום מונע ומעכב, וצריך שתהי' לו מסירת נפש. אם רוצים שאז, "כי יזקין", יעמוד בניסיונות – צריך להתחיל בכך עוד בהיותו "נער".

ולכן השתדלו חכמי ישראל ביותר והשקיעו כוחות גדולים ביותר על חינוך בני ובנות ישראל שיהי' על טהרת הקודש.

הם ניהלו מלחמה על כל פרט. אפילו פרטים שלא היו נראים חשובים כל כך – נאבקו שלא לוותר עליהם, בידעם ששנות החינוך נוגעות לנער או לנערה על כל משך ימי חייהם, וידעו שצריכים ליתן להם את התוקף, כלי זיין, להדוף את כל המלחמות שיהיו להם בדרכם בחיים.

יא. האדם – דומה לאילן. "כי האדם עץ השדה"³⁵.

כאשר עושים שריטה באילן לאחר ששכר גדל, אזי השריטה אינה אלא במקום שנעשתה בלבד, וגם אינה גורמת נזק. אבל כאשר עושים שריטה בהגרעין שעומדים לנטוע, יתכן ששריטה אחת יצמח אילן בעל-מום.

וכן הוא בענין החינוך:

אדם בשנות העמידה, שכבר עבר מחצית דרכו בחיים, ונדמה לו שהוא מוכרח להסכים על פשרות – הרי הפגיעה היא למשך שנים אחדות בלבד. ארבעים שנה חי הוא ללא פשרות, ואם יכשל ויעשה פשרה לשנה אחת, יכולות הארבעים שנה הקודמות שמאחוריו ליתן לו כוח שישכח מיד מהפשרה, ויעמוד ביהדות שלימה.

אבל כאשר מדובר אודות הדור הצעיר, ואותם רוצים לחנך על פשרות – נוטלים מהם את החום והקנאות ליהדות על כל ימי חייהם. בגלל השריטה והחיסרון שעושים בנשמתם בצעירותם, עלול אחרי כן לגדול יהודי בעל-מום רחמנא לצלן!

– הן אמת ש"אף על פי שחטא ישראל הוא"³⁶, אבל, מאמר זה קאי גם על יהודי כזה שעליו נאמר³⁷ "יעכרך ה' ביום הזה", ומזלו הוא ש"היום הזה אתה עכור ו)אי אתה עכור לעולם הבא"³⁸. אבל אנו צריכים דור צעיר בעולם הזה, יהודים חיים ובריאים ברוחניות, וממילא יהודים חיים ובריאים גם בגשמיות, ועל ידי זה יוכלו לכבוש את העולם הזה לא רק לעצמם, שחלקם בעולם יהי' מקדש להקב"ה, אלא גם בשביל דור הביניים והדור המבוגר.

(31) מכאן ואילך – הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א (באידיש), ונדפס בלקו"ש ח"א ע' 81 ואילך. במהדורה זו ניתוספו כמה פרטים מהנחה בלתי מוגה, וגם כמה ציוני מ"מ ע"י המו"ל.
(32) ראה חדא"ג שבהערה 18.
(33) פרטי הדעות בזה – נסמנו באנציק' תלמודית ערך חנוכה ס"א (ע' רמב).
(34) משלי כב, ו.
(35) פ' שופטים כ, יט. וראה תענית ז, א.
(36) סנהדרין מד, רע"א.
(37) יהושע ז, כה.
(38) שם מג, ב (במשנה).

יב. ישנם פרטים כאלה שנראה לכאורה שאינם נוגעים כל כך ואינם אלא חוט השערה. אבל, יתכן שזהו חוט השערה שעליו איתא בגמרא³⁹ שממנו צומחת כל מציאותו של היצר הרע – "רשעים נדמה להם כחוט השערה":

כיצד יתכן שיהודי יהי רשע, רחמנא לצלן? יהודי רוצה לקיים את רצונו של הקב"ה⁴⁰, ואיך יתכן שיעשה פעולות נגד הקב"ה עד שיקרא "רשע"?

אלא הסיבה לכך היא מפני ש"נדמה להם כחוט השערה", נדמה לו שזהו דבר פשוט חסר ערך ("א קלייניקייט"), ולפעמים יתכן שזהו אמנם דבר פשוט, אבל במעמדו ומצבו, יכול גם דבר פשוט זה להכריע – שיהי צדיק שייכתב ויחתם לחיי עולם, או רחמנא ליצלן רשע, שעליו אומר הכתוב "לדיראון עולם"⁴¹. וכל זה – בגלל "חוט השערה" זה.

ואם אין לו די תוקף ודי שכל להבחין אם זהו הפרט שבו תלוי כל מהותו – הנה בזמנים אלה שהאמת הולכת ומתבררת יותר ויותר, ישנה ההבחנה מהצד שכנגד:

כאשר רואים שהצד שכנגד עומד בתוקף כזה שמוכן להפסיד סכומי כסף במיליונים, להפסיד כמה וכמה אנשים, להפסיד תמיכה מכל הצדדים, רק כדי שלא לוותר על איזה פרט – דבר שאינו מובן לגמרי בשכל – הרי זו הבחנה והוראה עבורנו, שאסור לוותר אפילו על פרט זה שרוצים להשלוח אותו שאינו אלא פרט קטן בלבד, כיון שזהו "ערקתא דמסאני" בשעת גזירת השמד, וזהו "חוט השערה" שבו תלוי אם בהמשך הזמן ישאר ביהדותו⁴².

יג. הוכחה נוספת עד כמה נוגע "חוט השערה" – רואים מזה שכל הצרה שאליה הגענו התחילה מוויתורים ופשרות:

אמרו חכמינו ז"ל⁴³ "כל המחניף לחברו (וגירסת העין יעקב: לרשע) סוף נופל בידו".

ואכן ראינו בשנים האחרונות, שכל אלה שלפני שנים הסכימו על פשרות, וחשבו שעל ידי זה יכבשו את הדור הצעיר לקרבו ליהדות (בחשבם שאלה שכבר נמצאים במחנה הדתי ישארו בשלמותם) – רואים בעליל שלא זו בלבד שאיבדו את הנוער שרצו להוליכם בדרך של פשרות, אלא עוד זאת, שהחידורו חלישות גם אצל הנוער שהי' תחת השפעתם והיו שלמים ביהדותם.

ואילו אלה שלפני עשר, חמש עשרה או עשרים שנה, הלכו בשיטה שאסור לוותר על שום פרט, ובפרט בחינוך – הם הצליחו⁴⁴.

יד. ותוספת כוח בחינוך הכשר – נותנים כל אלה שמתעסקים בחינוך הכשר בגופם ובנשמתם, וכל אלה שמסייעים בזה בממונם.

אף על פי שבאים אליו ואומרים לו: שמע נא, מדוע הנך מתעקש לתת הכסף לשיבה שתחנך "בטלנים", אנשים שאין להם שייכות להוויות עולם הזה; פלוני יגדל זקן, ופלוני ילבש קפוטה, ואתה תהי' הגורם לחנך אנשים שבצאתם לעולם לא ידעו איך להתנהג ("ווי אַ קער טאַן זיך") –

הרי לא זו בלבד שאין לוותר ולהסכים ל"פשרה", אלא אדרבה, יש להתחזק יותר ולהלחם במסירת-נפש אפילו על פרטים כאלו שבשעת שלום אולי לא היו לוחמים עליהם.

ובפרט כאשר מדובר אודות ענינים של חינוך, שבזה תלוי כללות ההנהגה על כל משך החיים, "גם כי יזקין" – הרי אפילו אם בשנים כתיקונם, בשנים של שלווה, כאשר הצד שכנגד לא ניהל "מלחמה מרה" על כל הקדוש לנו, לא היו פרטים אלו חשובים כל כך כדי להקדיש להם שימת-לב מיוחדת – שונה הדבר כשנמצאים ב"שעת חירום", שמנסים לרכוש את לבו של הדור הצעיר ע"י תחבולות שונות ומשונות, אזי חוב קדוש שלא לוותר אפילו על חוט השערה (מרשימה בלתי מוגה).

43 סוטה מא, סע"ב.

44 ראה גם מכתב ימי הסליחות שנה זו (אגרות-קודש ח"ט ע' שכח).

39 סוכה נב, א.

40 ראה רמב"ם הל' גירושין ספ"ב.

41 דניאל יב, ב. וראה ר"ה טז, סע"ב.

42 ובענין זה צריכה להיות ההנהגה כמו בעת מלחמה:

ובהקדם מה שמצינו במלחמת החשמונאים בחנוכה – שאף שהיתה מלחמה ניסית, מכל מקום, לא הי' זה באופן שלא הי' צורך כלל בלוחמים שיצאו למלחמה; לוחמים היו, אלא שהיו "מעטים" – בכמות – לגבי מספר הלוחמים במחנה שלחם נגדם, וכמו כן היו "חלשים" – בגבורה גשמית – לגבי גבורתם של הלוחמים במחנה שלחם נגדם. אבל תמורת זה, היו הם "עוסקי תורתך", ואת התורה לקחו עמם גם בצאתם למלחמה.

וסדר המלחמה הוא – שכאשר המלחמה נעשית קשה יותר, אזי צריכים להתגבר עוד יותר:

כאשר המלחמה נגד יהדות, תורה ומצוות, נעשית קשה יותר –

ואף על פי כן יש בו תוקף שלא להתפעל, ואדרבה, מזה גופא לומד הוראה, שהעובדה שמפעילים עליו לחץ כל כך ורוצים לנתק אותו מכך, מוכיחה שדוקא כאן מונחת האמת, ודוקא כאן מונחת ההצלה של עם ישראל, ובמילא, לא זו בלבד שאינו מקטין את עבודתו עבור חינוך הכשר בנשמתו או בגופו או בממונו, או בשלושתן יחד, אלא אדרבה, מכאן ולהבא עוסק בזה בתוקף גדול יותר.

וענין זה מוסיף תוקף וחוזק להדור הצעיר גופא:

כאשר שואלים אותם שאלה: גם החברים שלכם מקבלים חינוך יהודי, אבל, ללא קנאות, וללא דקדוקים, מהו אפוא ההכרח שאתם צריכים להיות ה"מהדרים"?

מראים הם: הנה ישנו סוחר שסבור כמונו, גביר שסבור כמונו, רב שסבור כמונו, זוג זקנים שסבור כמונו, וזה נתן להם את התוקף לעמוד בנסיונות שבד' אמותיהם.

והיישר-כוח – מגיע לאלה שלומדים עם התלמידים ואינם מתפעלים מכל הנסיונות וממשיכים בדרך חינוך זו, וכן לעסקני החינוך, שאינם חוסכים מנשמתם, מגופם ומממונם, ונותנים כפי יכולתם, ובמשך הזמן יתנו מסתמא יותר מכפי יכולתם – ובלבד להחזיק את החינוך על טהרת הקודש ביראת שמים טהורה.

טו. וכאשר נעמדים בדרך של "חנוך לנער על פי דרכו" ללא פשרות, כפי ההוראה שניתנה בחנוכה, שלא היו מעונינים אפילו ב"קולות" המבוססים על שלחן ערוך, באומרם, רוצים אנו "נס", כיון שרצוננו במקדש טהור, מגורה טהורה ושמן טהור, ובמילא יהי' גם האור באופן כזה,

הנה כשם שבימים ההם עזר הקב"ה שבמשך זמן קצר נעשה "מסרת כו' ביד עוסקי תורתך", וחינכו את בית המקדש עם נרות כאלה שמאירים לנו עד היום הזה, שאפילו "משתשקע החמה", כאשר בחוץ הולך ומחשיך, מאירים בתי בני ישראל, "מוסיף והולך", שבכל לילה נעשה האור גדול יותר –

אזי כמו "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם", כן גם "בזמן הזה", יכולים אנו להיות בטוחים שבמהרה בימינו נזכה שירד ויתגלה מקדש טהור, שבנוי למעלה⁴⁵ – צריכים רק להכין מקום ראוי להעמידו – וילדי ישראל, יחד עם בני ישראל מדור הביניים והדור המבוגר, יאירו את בית המקדש ואת הסביבה כולה לא רק ב"נר מצוה"⁴⁶ בלבד, אלא גם בנר טהור בתכלית וקדוש בתכלית,

וענין זה ימשיך שכינתו יתברך בתחתונים ממש, כך שעולם הזה – שהי' עד עתה חומרי, או לכל הפחות גשמי⁴⁷ – יהי' בית המקדש לשכינתו יתברך.



(47) ראה סה"מ קונטרסים ח"א רלו, א. ועוד.

(45) ראה פרש"י ותוס' סוכה מא, סע"א. ועוד.

(46) משלי ו, כג. וראה פרש"י שבת כג, ב.

בס"ד. שיחת יום ד' פ' מקץ, כ"ה כסלו ה'תנש"א לתפארת זקנים לוי יצחק וחכמות נשים – לאחר תפלת מנחה והדלקת נר ב' דחנוכה –

בלתי מוגה

א. בכל מצוה ומצוה (כולל גם "מנהג ישראל (ש)תורה היא"¹) ישנו ענין כללי המהווה חלק מחיים והנהגה של יהדות, - הן בנוגע לכא"א מישראל בתור פרט, הן בנוגע להשפעתו על הזולת, ע"פ הציווי "ואהבת לרעך כמוך"², והן אצל כלל ישראל בתור עם שלם,

וגם בנוגע להפעולה דבנ"י על אוה"ע, שכן, ביחד עם זה שבנ"י הם "עם אחד"³ שמוכרל מכל העמים בדתו ואורח-חיינו, "דתיהם שונות מכל עם"³, צריכים להיות "בין העמים"³, להשתדל לפעול עליהם בדרכי נועם ובדרכי שלום שתהי' אצלם הנהגה אנושית ע"פ צדק ויושר⁴, עי"ז שפועל עליהם לקיים המצוות שנצטוו בני-נח⁵ -

שעי"ז ניתוסף גם בחיים כפשוטם, כי, כשמקיימים וממלאים רצונו של הקב"ה, מוסיף הקב"ה בברכותיו בחיי היום-יום, בבריאות ובפרנסה, שעיי"ז מתנהלים החיים מתוך מנוחת הנפש ומנוחת הגוף (אחד הדברים הנחוצים ביותר), ולא עוד אלא שהקב"ה מוסיף גם בנתינת האפשרויות להפיץ עוד יותר יהדות, צדק ויושר, בכל הסביבה כולה.

ומזה מובן גם בנוגע להמצוה המיוחדת שמקיימים בכל יום משמונת ימי חנוכה (כבכל יו"ט שיש בו מצוה מיוחדת השייכת ליו"ט זה) - הדלקת נר חנוכה, כדלקמן.

ב. ובהקדמה:

הענין הכללי המשותף לכל עניני התורה ומצוותי' הר"ע האור, כמ"ש⁶ "נר מצוה ותורה אור", היינו, שכל מצוה היא "נר" ו"אור" שניתן ע"י הקב"ה על מנת להאיר את חיינו, הן ברוחניות והן בגשמיות, הן בעניני קדושה והן בעניני חול.

במצוות התורה עצמם יש מצוות מיוחדות שבהם מודגש בגלוי ענין האור, כמו, מצוות הדלקת נר שבת ויו"ט שניתנה לנשי ישראל, שתוכנה של מצוה זו להאיר את החדר והבית באור של יהדות באופן שהאור נראה בגלוי לעיני בשר, ולא עוד אלא שהאור דנר שבת ויו"ט מאיר את החדר כולו, ועי"ז יכול להתהלך בחדר מבלי שיכשל בדבר שנמצא בחדר שלולי אור הנר הי' יכול להכשל בו ("שלא יכשל בעץ או באבן"⁷), ולא עוד אלא שיוכל להשתמש בו לתועלת הרצוי'.

ויש להוסיף, שמצוות הדלקת נר שבת ויו"ט שניתנה לנשי ישראל, שייכת וניתנה גם לבנות ישראל שלפני הנישואין, וגם לבנות שלא הגיעו עדיין לגיל דחיוב המצוות (בת-מצוה), כידוע המנהג בליובאוויטש שגם ילדה קטנה בגיל שלש שנים (ועוד לפני"ז) מדליקות נר שבת ויו"ט⁸, ובכך מתחילה להתכונן לתפקידה העיקרי, בבוא הזמן שתהי' "עקרת הבית", להאיר את הבית והמשפחה כולה באור של יהדות.

ג. ועד"ז בנדר"ד - מצות נר חנוכה:

אע"פ שהדלקת נר חנוכה אינה (כהדלקת נר שבת ויו"ט שהיא) כדי להאיר את החדר, ואדרבה, אסור

בעניני יהדות וצדק ויושר, לעזור לו (גם ע"י ממון) שיוכל להיות חיים אנושיים, ע"פ צדק ויושר, ובנוגע ליהודי, גם חיים יהודיים.

(5) ראה רמב"ם הל' מלכים ספ"ח.

(6) משלי ו, כג.

(7) שו"ע אדה"ז או"ח ר"ס רסג.

(8) ראה לקו"ש חט"ו ע' 168 ואילך. ועוד.

(1) ראה הנסמן בלקו"ש חכ"ב ע' 56 הערה 2.

(2) קדושים יט, יח.

(3) אסתר ג, ח.

(4) ולדוגמא: השלילה דגול - שאף אחד אינו לוקח דבר השייך לזולתו, ואדרבה, כל אחד צריך להשתדל לעזור לזולתו בהמצטרך לו, גם כשיש צורך ליתן מהממון שלו עבור הזולת - תוכנה של מצות הצדקה, הן בנוגע לעני כפשוטו (בממון), והן בנוגע לעני בדעת,

להשתמש באור של נר חנוכה (כפי שאמרו זה-עתה⁹: "ואין לנו רשות להשתמש בהן") להאיר את החדר¹⁰, אלא החדר צ"ל מואר ע"י אור בפ"ע (מנורת חשמל וכיו"ב), מ"מ, תוכנה של המצוה הוא להדליק נר שדולק ומאיר לעיני בשר, הן ליהודי שמדליק את הנר, והן לכל העומדים מסביבו, גם כשנמצאים בחדר גדול, או בבית-כנסת ובית-מדרש גדול, כיון שההדלקה צ"ל באופן שכולם יראו את הנר הדולק ומאיר (פירסומי ניסא¹¹).

ויתירה מזה - שהאור דנר חנוכה הוא "על פתח ביתו מבחוץ"¹², היינו, שהאור פועל ומשפיע (לא רק בתוך הבית, אלא) גם מבחוץ, על אלו שנמצאים בחוץ, הן בנוגע לבנ"י, והן בנוגע לאוה"ע, שגם הם רואים את האור דנר חנוכה.

ונמצא, שבהדלקת נר חנוכה זה מודגש ביותר הענין ד"נר מצוה ותורה אור", ופעולתו והשפעתו בדרכי נועם ובדרכי שלום בכל הסביבה כולה.

ד. ועוד ענין עיקרי שבו מודגש העילוי המיוחד דנר חנוכה לגבי נר שבת ויו"ט: לאחר הלילה הראשון שבו מקיימים מצות הדלקת נר חנוכה בשלימותה, ובהקדמת שלושת הברכות: "אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק נר חנוכה", "שעשה נסים" ו"שהחיינו" - לא מסתפקים בשלימות זו, אלא מוסיפים ומדליקים¹³ בלילה השני שתי נרות (כפי שהדליקו זה-עתה בבית-הכנסת), ובלילה השלישי שלש נרות, וכן הלאה, "מוסיף והולך" מיום ליום.

ולא עוד אלא שהחידוש שבהדלקת נר חנוכה ש"מוסיף והולך" מיום ליום הוא במשך שבעה ימים רצופים (מיום שני עד יום שמיני), הכוללים כל שבעת ימי השבוע, שבעת ימי בראשית, שבעה ימים שמהם מורכב המשך חיי האדם, שחוזרים ונשנים בכל שבוע ושבוע, במשך כל החדשים והשנים.

ונמצא, שבהדלקת נר חנוכה מודגשת ההוספה ב"נר מצוה ותורה אור" מיום ליום, בכל ימי השבוע, הכוללים כל המשך הזמן.

ה. עפ"ז מובן שמצות נר חנוכה מהווה הוראה כללית בחיי האדם:

גם יהודי שחי חיים יהודיים של יהדות בכל המובנים ובכל הפרטים, אין לו להסתפק במעמדו ומצבו בהוה, אלא צריך לידע שלהיותו בנו של הקב"ה, כמ"ש¹⁴ "בנים אתם לה' אלקיכם", שניתנה לו שליחות מאביו שבשמים להאיר את ביתו ואת הסביבה כולה ב"נר מצוה ותורה אור", עליו להוסיף וללכת "מחיל אל חיל"¹⁵, להוסיף ולהרבות באור וקדושה, בכל הענינים הטובים הדרושים לאדם בכלל וליהודי בפרט, ובזה גופא - לא רק להעמיד נר ולילך לדרכו, אלא להשתדל ולעשות כל התלוי בו שהנר ידלק ויאיר, הן בנוגע לעצמו, והן בנוגע להסביבה כולה.

והנהגה זו צריכה להיות במשך כל שבעת ימי השבוע - יום ראשון, ביום שני, ביום שלישי, ביום רביעי, ביום חמישי, ביום הששי וביום השבת נכולל גם הענין המיוחד שבערב שבת שבו מכינים מדה כפולה, "לחם משנה"¹⁶, גם עבור יום השבת, שמזה למדים עוד ענין, שמלבד ההוספה ביום זה לגבי היום שלפניו, צריך להשתדל ולהכין ביום זה גם עבור יום המחרת, שכבר ביום זה מוסיף עוד יותר בכל עניני טוב וקדושה בתור הכנה להליכה מחיל אל חיל ביום המחרת, כמודגש בהוספה מיום ליום בשמונת ימי חנוכה, שהולכים ומוסיפים באור מיום ליום במשך כל שבעת ימי השבוע הכוללים כל המשך הזמן, שכולם מאירים ב"נר מצוה ותורה אור" באופן ד"מוסיף והולך".

ו. ובנוגע לפועל - בשייכות להתאספים בכינוס זה:

כאשר הקב"ה מברך את כאו"א מכם ומאתנו באריכות ימים ושנים טובות, עד מאה ועשרים שנה, שבהם חוזר ונשנה המחזור של שבעת ימי השבוע אין-ספור פעמים - צריכים לידע שלא זו בלבד שלא נחלשים, ח"ו, אלא אדרבה, כפי שלמדים מנר חנוכה שמיום ליום הולך וניתוסף באור, ובמילא ניתוסף גם בחוץ ובבריאות,

(9) ימי חנוכה (ראה שם ר"ס תרעו).

(10) פ' ראה יד, א.

(11) תהלים פד, ח.

(12) בשלח טז, כב.

(9) בנוסח "הנרות הללו".

(10) שו"ע או"ח ר"ס תרעג.

(11) שם סתרע"ב ס"ב.

(12) שם סתרע"א ס"ה.

(13) אף שמברכים רק שתי ברכות - כיון שברכת שהחיינו עולה לכל

הן בגשמיות והן ברוחניות, ומזה מובן שכשהקב"ה מוסיף ונותן עוד שנה ועוד שנה, ניתוסף יותר בבריאות ובשכל, ובעניני יהדות, "נר מצוה ותורה אור", כולל גם בנוגע להשפעה "על פתח ביתו מבחוץ", לפעול ולהשפיע על אלו שעדיין חסרים אצלם פרטים בחיי יהדות, כולל גם הידיעה שחיי יהדות הם הטובה האמיתית בחיי היום-יום בעוה"ז.

ובפשטות - גוף בריא ונשמה בריאה, כולל ובמיוחד בריאות של גוף יהודי, ע"י שמירת כשרות האכילה והשתי, ובריאות של נשמה יהודית, ע"י שהתחלת היום (לפני נטילת ידיים, ולפני כל פעולה אחרת) היא באמירת "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך"¹⁷, שמודה להקב"ה על החזרת הנשמה חדשה ורגועה, כיון שמרגיש כך בפועל ממש, ולכן מודה ומברך להקב"ה¹⁸, ולא עוד אלא שמרגיש שהחיות ביום זה הוא בהתחדשות ובתוקף יותר מאשר ביום שלפניו, כפי שמרגיש כאו"א מכם ומאתנו שבמשך השנה שחלפה מאז הכינוס בימי חנוכה בשנה שעברה, ניתוסף אצלו חיות וחוזק בכל עניני יהדות, הן בנוגע לעצמו, והן בנוגע לפעולה עם הזולת והסביבה.

ז. וכל הוספה בעניני יהדות בחיי היום-יום, כולל גם הוספה ביום זה עצמו, בזמן המנחה לגבי התחלת היום, ובזמן הדלקת נר חנוכה לגבי זמן המנחה, ממהרת ומזרזת עוד יותר את הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו שתבוא במהירות גדולה יותר מכפי שמשערים, תיכף ומיד ממש, בהמשך לתפלת מנחה והדלקת נר שני דחנוכה, ובודאי לפני תפלת ערבית, ובמילא, תהי' הדלקת נר שלישי דחנוכה בביהמ"ק השלישי, כיון שעוד לפניו יקויים היעוד שאמרנו זה-עתה בסיומה של תפלת מנחה¹⁹: "אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך"²⁰, "פניך" דייקא, הפנים והפנימיות של הקב"ה שקאי על ביהמ"ק, ובפרט ביהמ"ק השלישי, "מקדש אדני-כוננו ידיך"²¹.

וכדי למהר ולזרז עוד יותר את הגאולה, נסיים בנתינת שליחות-מצוה לצדקה - "גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה"²².

ובפרט ע"י שמלבד נתינת הצדקה ע"י כאו"א מכם בתור שליח, יוסיף כאו"א מכם בנתינת צדקה מהממון שלו (יחד עם ההוספה בעניני יהדות בכלל), שאז מוסיף הקב"ה עוד יותר "מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה"²³ בהקדמת וזירוז הגאולה יותר ויותר, תיכף ומיד ממש.

וממשיכים לחגוג את ימי החנוכה כולם יחדיו - "בנערינו ובזקנינו גו' בכנינו ובבנותינו"²⁴, מנער ועד זקן, מזקן ועד נער, ומנער קטן עד לזקן מופלג, עד מאה ועשרים שנה - בארצנו הקדושה, בירושלים עיר הקודש, וב"מקדש אדני-כוננו ידיך".

ועוד והוא העיקר - תיכף ומיד ממש.



(20) תהלים קמ, יד.

(21) בשלח טו, יז.

(22) ב"ב י"ד, א. וראה תניא פל"ז.

(23) נוסח ברכה הג' דברהמ"ז.

(24) בא י"ד, ט.

(17) מקור הנוסח ד"מודה אני" הוא ב"סדר היום". הובא בעט"ז ריש שו"ע או"ח. שו"ע אדה"ז ס"א ס"ה (ובמהדו"ת שם ס"ו). סידור אדה"ז בתחלתו.

(18) שהרי אמירת הברכה ע"פ דין היא על דבר הנאה שמרגיש באחד החושים (ראה שו"ע אדה"ז או"ח סמ"ו ס"ו).

(19) ראה לקו"ש חכ"ה ע' 375. וש"נ.

בס"ד. שיחת אור ליום ועש"ק חנוכה, ז"ך כסלו ה'תשנ"א. - ב"יחידות כללית" לאורחים שיחיו -

בלתי מוגה

א. ענינו המיוחד של יום זה - יום השלישי דחנוכה - שכבר נעשה התוקף ד"חזקה" ("בתלת זימני הוי חזקה"¹) בימי חנוכה ובהדלקת נר חנוכה.

ולהוסיף, שענין ה"חזקה" מודגש ביותר בקביעות שנה זו - שהתחלתה ב"חזקה" דשלשה ימים רצופים של קדושה, ב' ימים דר"ה (ביום חמישי וששי) ו(מהם נכנסים תיכף ל)יום השבת, ועד"ז בימים הראשונים דחג הסוכות ויום השבת שלאחריהם, וכן בימים האחרונים (שמע"צ ושמת"ת) ויום השבת שלאחריהם - שלש פעמים שלשה ימים.

ולכל לראש - והוא העיקר - יהי רצון שה"חזקה" דשלש פעמים, שחוזרת ונשנית עוה"פ בהדלקת נר שלישי דחנוכה, תמהר ותזרו ותביא תיכף את הענין העיקרי ד"שלשה" שכאו"א מאתנו בתוככי כלל ישראל מקוה ומתפלל שלש פעמים בכל יום ("את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח", "ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים"²) - בנין וחנכות ביהמ"ק השלישי (בגאולה השלישית), תיכף ומיד ממש, ביום השלישי דחנוכה.

ב. ויש להוסיף ולבאר תוכן ענין החזקה בנר (שלישי ד)חנוכה בעבודת האדם - בהקדם הביאור שבנר חנוכה משתקפת כללות עבודת האדם בקיום התומ"צ, "נר מצוה ותורה אור"³:

כל מצוה נקראת בשם "נר" ("נר מצוה"), כיון שמאירה את חיי האדם (מקיים המצוה) באור אמיתי, אור של הקב"ה, שנתגלה בתורתו, "תורה אור", שבה נתבארו פרטי המצוות.

ויש מצוות שבהם מודגש בגלוי ענין ה"נר" וה"אור" יותר משאר המצוות (שבהם סומכים על התורה שאומרת שהמצוה היא "נר", אף שאין הדבר נראה לעין הגשמית בעוה"ז הגשמי), כיון שניתנו (מלכתחילה) ע"י הקב"ה, מצוה המצוות, באופן שרואים במוחש שהמצוה עצמה היא הדלקת נר שמאיר אור - כמו מצות נר חנוכה, ועד"ז מצות נר שבת ויו"ט (כמוזכר לעיל⁴).

ולהעיר, שב' המצוות (נר חנוכה ונר שבת ויו"ט) שייכים לכל אחד ואחת מישראל, אנשים ונשים, אף שקיומן בפועל הוא ע"י אחד משניהם, אנשים או נשים:

מצות נר שבת ויו"ט - "אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת"⁵, ואעפ"כ, נבחרו הנשים (וכן הבנות) לקיים מצוה זו גם בשליחות כל בני הבית, גם האנשים (והבנים);

ומצות נר חנוכה - "נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס"⁶, "נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים"⁷, ואעפ"כ, מנהג ישראל (ובפרט מנהג חב"ד⁸) שהדלקת נר חנוכה נעשית ע"י האנשים (והבנים), ולא ע"י נשים (ובנות), שיוצאות י"ח קיום המצוה ע"י בעליהן (ואביהן), בעל-הבית, שמקיימה גם בשליחות הנשים והבנות שבבית, ולא רק בעל-הבית, אלא גם אחד מהאנשים שבבית (ולא עקרת הבית)].

ומזה מובן שהדלקת נר חנוכה ("נר מצוה" גם בפועל ובגלוי) מזכירה ומעוררת בדרך ממילא⁹ לכאו"א מישראל, אנשים נשים וטף, ע"ד תוכנם של כל המצוות שנקראים "נר מצוה (ותורה אור)", וממנה למדים גם בנוגע לכל המצוות¹⁰, ובפרט שימי חנוכה (ונר חנוכה) נתתקנו בגלל הנס דביטול גזירת מלכות יון הרשעה ש"לא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות"¹¹, שגם בזה מודגשת השייכות דמצות נר חנוכה לכל המצוות.

(8) ראה ספר המנהגים חב"ד ע' 69 ובהערה 2 שם.

(9) דאף ש"אין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד", הרי, הראי' כשלעצמה מזכירה ומעוררת ע"ד הלימוד שבדבר, ועד שאין צורך בלימוד, כיון שהדבר נראה בגלוי.

(10) נוסף לכך שגם בשאר המצוות (שלא ניכר בהם בגלוי ענין הנר והאור) יש בכל מצוה לימוד והוראה לכל המצוות, מצד ההתכללות דכל המצוות (ראה לקו"ש חכ"ו ע' 237 הערה 64. וש"נ).

(11) רמב"ם ריש הל' חנוכה.

(1) ב"מ קו, רע"ב. וש"נ.

(2) שתפלה זו (משא"כ "את צמח דוד כו") אומרים גם בשבתות וימים טובים.

(3) משלי ו, כג.

(4) שיחת כ"ה כסלו ס"ב ואילך.

(5) שו"ע אדה"ז או"ח סרס"ג ס"ה.

(6) שבת כג, א.

(7) שלטי הגבורים הובא במחה"ש סתרע"ז סק"ח.

ג. אחד הלימודים העיקריים ממצות נר חנוכה - שגם לאחר קיומה כלילה הראשון דחנוכה, חוזרים ומקיימים אותה גם כלילה השני, וכלילה השלישי, שע"ז נעשה בזה התוקף ד"חזקה", גם בנוגע להימים הבאים: מצות נר חנוכה מאירה את הענין שישנו בכל המצוות שגם לאחר קיומה בפעם הראשונה, חוזרים ומקיימים אותה פעם נוספת ופעם נוספת - בכל הזדמנות שניתן לקיימה, כציווי והוראת הקב"ה, מצוה המצוות, "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה"¹² - כבנדוד, שאף שכבר קיים מצות נר חנוכה כלילה הראשון, חוזר ומקיימה בכל לילה וליילה.

והידוד מיוחד כלילה השלישי, שבו נעשה קיומה באופן של "חזקה" - שמורה על התוקף, וגם על הרגילות, היינו, שבדרך ממילא (ובודאי ללא השתדלות ומאמץ) ממשיך לקיימה עוד פעם ועוד פעם, אבל, לא מצד הרגילות, אלא מתוך חיות, ולא רק חיות של דבר ישן שאהוב עליו ומצפה אליו, אלא עם כל החיות והתענוג שבדבר חדש - כמודגש בברכת שהחיינו (כלילה הראשון, שעולה ומכוונת לכל הלילות), ש(לכן) אם שכח לברך שהחיינו כלילה הראשון, מברך שהחיינו כלילה שלאח"ז, אף שכבר קיים המצוה כלילה שלפנ"ז¹³ - "בכל יום יהיו בעיניך חדשים"¹⁴, כיון שנרגש אצלו ה"נר מצוה", שהמצוה מאירה את חייו באורו של הקב"ה.

וע"ז הולך ומתחזק ונחזק הענין ד"נר מצוה ותורה אור" בעומק חייו של כאו"א מישראל - שכל רגע בחיי היום-יום, גם כשעוסק בענין אחר, ואפילו בעת השינה (ועאכו"כ לפני שנרדם, ומיד כשמתעורר משנתו, וע"ז גם בינתיים, בעת השינה), חדורה כל מציאותו ב"נר מצוה ותורה אור", שלכן, כל פעולה שלו חדורה בעבודת ה', "בכל דרכיך דעהו"¹⁵, וכל רגע בחייו חדור בידיעה ש"אני נבראתי לשמש את קוני"¹⁶.

ד. ויתירה מזה, שמיום ליום מוסיף והולך ב"נר מצוה ותורה אור" - "יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך"¹⁷:

אע"פ שבהדלקת נר אחד כלילה הראשון (בהקדמת שתי הברכות, וכן ברכת שהחיינו שעולה לכל הלילות) קיים מצות נר חנוכה בשלימותה, הרי, בבוא הלילה השני אינו מסתפק בהשלימות שכלילה הראשון, אלא מוסיף ומדליק שתי נרות, וכלילה השלישי מוסיף עוד יותר ומדליק שלש נרות, וכן הלאה.

ומזה מובן גם בנוגע לכל עניני תומ"צ, "נר מצוה ותורה אור" - שאין ליהודי להשאר ח"ו בהשלימות שבמעמדו ומצבו הקודם, אלא מיום ליום צריך לגדול ולהוסיף בכל עניני יהדות, תורה ומצוותיו, גדלות רוחנית, שעל ידה ניתוסף גם גדלות בגשמיות, בבריאות הגוף, הקשורה ובאה ביחד עם בריאות הנשמה.

ה. ועוד ענין עיקרי בהדלקת נר חנוכה - בנוגע למקומה וזמנה: "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ"¹⁷ - לא רק בתוך ביתו של יהודי, אלא "על פתח ביתו (שע"ז דולק ומאיר גם) מבחוץ", שענינו להאיר גם את החוץ, את הרחוב שמחוץ לבית יהודי.

"מצוה משתשקע החמה . . . עד דכליא רגלא דתרמודאי"¹⁷ - שענינה להאיר ולבטל את החושך, עד שתבטל ותכלה ("כליא") המציאות של מרידה ("תרמודאי" אותיות מורדת)¹⁸ בהקב"ה (דבר שיכול לנגד ולהפריע להקיום ד"נר מצוה ותורה אור"), ולא עוד אלא שמתבטל ונכלה (לא רק מרידה ממש, אלא) גם "רגלא דתרמודאי", השיריים האחרונים, שגם הם בטלים ומבוטלים לגמרי.

ומזה מובן גם בנוגע לכל המצוות - שקיומם צריך להיות באופן שפועל גם בכל העולם כולו, שנעשה מואר ב"נר מצוה ותורה אור".

ו. ויה"ר שמהדיבור וההחלטה טובה ע"ד ה"חזקה" בכל עניני "נר מצוה ותורה אור", ובאופן ד"מוסיף והולך" מיום ליום ומשעה לשעה, אצל כאו"א מישראל (אנשים נשים וטף), וגם על פתח ביתו מבחוץ - נבואתיכף ומיד להזמן שהעולם כולו יאיר ב"נר מצוה ותורה אור" בתכלית השלימות, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

(16) משנה וברייתא סוף קידושין.

(17) שבת כא, ב.

(18) קה"י ע' תרמוד. ועוד.

(12) ראה מכילתא ופרש"י בא יב, יז. ועוד.

(13) שו"ע או"ח ר"ס תרעו.

(14) פרש"י תבוא כו, טז. ועוד.

(15) משלי ג, ו. וראה רמב"ם הל' דעות פ"ג.

ובפרט לאחר שישנה כבר ה"חזקה" דפעולתם של ישראל בהדלקת נר חנוכה בלילה השלישי שבו מדליקים שלש נרות, שעיי"ז פועלים ה"חזקה" דפעולתו של הקב"ה (לא רק "מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה"¹⁹, אלא גם) "בחזוק יד"²⁰, להביא תיכף ומיד את ביהמ"ק השלישי (כנ"ל ס"א), שבו יהי עיקר השלימות ד"ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים"²¹, כל שבעים אוה"ע ממש, כיון שהעולם כולו יהי חדור ב"נר מצוה ותורה אור" בפועל ובגלוי.

ועוד והוא העיקר - שכל זה נעשה תיכף ומיד ממש, בלילה השלישי דחנוכה בשנה זו, הי' תהא שנת אראנו נפלאות (או נפלאות אראנו), ותיכף בהתחלת הלילה, לאחר זמן הדלקת נר שלישי בבית-הכנסת, וגם לאחר זמן ההדלקה בביתו הפרטי של כאו"א מישראל.

ז. ויש להוסיף בהקשר והשייכות דנרות חנוכה לביהמ"ק השלישי:

ביהמ"ק השלישי הוא נעלה יותר מבית שני ובית ראשון והמשכן, להיותו "מקדש אדני כוננו ידיך"²², בית נצח²³, ודוגמתו בנרות חנוכה, שבהם מודגשת מעלת הנצחיות לגבי נרות המנורה בבית ראשון ושני ובמשכן, ש"הנרות הללו אינן בטלין לעולם"²⁴.

ונוסף לזה, כללות הענין דנרות חנוכה שנקבע על נס השמן, קשור עם משיח צדקנו, עליו נאמר²⁵ "מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתי".

וכל זה מודגש יותר בהדלקת נר חנוכה בלילה השלישי שבו מדליקים שלש נרות - שקשור עם ביהמ"ק השלישי, ש"בנוי ומשוכלל יגלה ויבוא מן השמים"²⁶, מלמעלה למטה, בארצנו הקדושה, בירושלים עיר הקודש ובהר הקודש, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

ואז תהי' הדלקת המנורה ("בהעלותך את הנרות"²⁷) ע"י אהרן הכהן²⁸ (כיון ש"משה ואהרן עמהם"²⁹), ויש לומר, שעל ידו תהי' גם הדלקת נר חנוכה "בחצרות קדשך"³⁰, דאף שהחיוב בהדלקת נר חנוכה שייך לכל בני"י, כהנים לויים וישראלים, מסתבר לומר (וצריך לעיין בזה) שיש לאהרן הכהן דין קדימה בהדלקת הנרות "בחצרות קדשך", דכיון שהדליק נרות המנורה שבמקדש, ולפני זמן הדלקת נר חנוכה, הולך וממשיך בהדלקה גם בחצרות קדשך, ממנורה למנורה ומנרות לנרות.

ובפרט ע"י ההכנה מעין זה בהדלקת נר חנוכה דכאו"א מישראל - כמודגש באמירת "הנרות הללו" שמזכירים גם "כהנין הקדושים", שבוזה מרומז שההדלקה היא ע"י ה"כהן" וה"כהן גדול" שבכאו"א מישראל, שהרי, מצד ההתכללות דכל בני"י (ובפרט עיי"ז שכאו"א מקיים מצות "ואהבת לרעך כמוך"³¹) יש בכאו"א כל פרטי הענינים דישראלים לויים וכהנים, ובפרט כהנים וכהנים גדולים, כמ"ש³² "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", שפירושו "כהנים גדולים"³³, ולכן, ה"ז הכנה והקדמה קרובה³⁴ להדלקת המנורה ע"י אהרן הכהן בביהמ"ק השלישי.

ולהעיר, שהדלקת הנרות שייכת במיוחד לזמן הלילה, שכן, גם לדעת הרמב"ם³⁵ שהדלקת המנורה היא (לא רק בכין הערביים, אלא) גם בבוקר, הרי, ההתחלה³⁶ והעיקר הוא בלילה, כמפורש בקרא³⁷ "יערוך אותו גו' מערב עד בוקר". ועאכו"כ בנרות חנוכה שזמנם בלילה דוקא (ולפני חצות³⁸), אלא, שבנוגע להדלקה בבית-הכנסת (נוסף על ההדלקה בביתו הפרטי דכאו"א מישראל) נוהגים להדליק גם בבוקר כמספר הנרות שהדליקו בלילה שלפנ"ז, ובנדו"ד, שמחר בבוקר ידליקו בבית-כנסת זה (ובכל בתי-כנסות שבקהלות ישראל) שלש נרות, ויה"ר שהדלקה זו תהי' "בחצרות קדשך" דביהמ"ק השלישי.

19) נוסח ברכה הג' דברהמ"ז.
 20) בא יג, יד.
 21) ישעי' נו, ז.
 22) בשלח טו, יז.
 23) ראה זתר ח"א כח, א. ח"ג רכא, א.
 24) רמב"ן ר"פ בהעלותך.
 25) תהלים פט, כא.
 26) פרש"י ותו"ס סוכה מא, סע"א. ועוד.
 27) ר"פ בהעלותך.
 28) דאף ש"הדלקת הנרות כשרה בזרים", ה"ז רק כשהכהן "הוציאן לחוץ" (רמב"ם הל' ביאת המקדש פ"ט ה"ז), ולאח"ז צריך הכהן להחזירה למקומה בביהמ"ק.
 29) ראה יומא ה, ב. תוד"ה אחד - פסחים קיד, סע"ב.
 30) נוסח "ועל הנסים". וראה לקו"ש חכ"ה ע' 235 ואילך. וש"נ.
 31) קדושים יט, יח.
 32) יתרו יט, ו.
 33) בעה"ט עה"פ - ממדרש אגדת בראשית פע"ט [פ].
 34) ובפרט עיי"ז שמכוונים לכך באמירת "הנרות הללו", ועאכו"כ אלו שכיוונו בכל ג' הלילות, באופן של חזקה.
 35) הל' תמידין ומוספין פ"ג הי"ב. וראה שם הי"י ובנ"כ שם.
 36) כולל גם ההתחלה דחינוך המנורה - "אין מחנכין את המנורה אלא בהדלקת שבעה נרות" בין הערביים" (שם הי"א).
 37) תצוה כז, כא.
 38) רש"ל - הובא במג"א או"ח סו"ס תרעב.

ח. וכדי למהר ולזרז עוד יותר - יתנו לכאור"א מכם שליחות-מצוה לתת לצדקה, ש"מקרכת את הגאולה"³⁹. ולהוסיף, שבמצות הצדקה מודגשת ביותר ההוראה הכללית ע"ד קיומה של אותה מצוה פעם נוספת וריבוי פעמים (כנ"ל ס"ג) - כיון שמצות צדקה יכולים וצריכים לקיים ריבוי פעמים באותו יום, כי, כשבא עני שזוקק לצדקה, גם לאחר שכבר נתנו צדקה (וכמה פעמים) ביום זה, ישנו עוה"פ החיוב דנתינת צדקה⁴⁰, כמ"ש "פתח תפתח את ידך"⁴¹, ו"נתן תתן"⁴², "אפילו מאה פעמים"⁴³, ומאה לאו דוקא (ולא יותר), אלא גם יותר ממאה, וב"פ מאה וכו', ריבוי מופלג.

יש לקשר זה גם עם מנהג ישראל ליתן "מעות חנוכה"⁴⁴, "מעות" (ממון) דוקא, שבו יכול לקנות חיי נפשו⁴⁵, כל מה שלבו רוצה וחפץ, ולכל לראש, נותן מהממון לצדקה, ש"מקרכת את הגאולה".

ובפרט ע"י ההוספה בנתינת מעות חנוכה - כמנהג ישראל שמשדלים שהילדים יקבלו מה שיותר מעות חנוכה, ולא רק מהאב, אלא גם משאר בני המשפחה, ועוד ועיקר, שחינוכם הוא באופן שכשמקבלים ממון לרשותם, מנצלים חלק גדול ממנו עבור עניני צדקה, ועניני מצוות בכלל.

ויה"ר שתיכף ומיד יוכלו לנצל "מעות חנוכה" לנדבת ביהמ"ק השלישי, כפי שמצינו בנדבת המשכן שבמדבר שנתחייבו בזה אנשים ונשים וטף⁴⁶, ועד"ז בנוגע לבנין המקדש⁴⁷, כולל ובמיוחד (בשייכות לזמן הזה) לבנין ביהמ"ק השלישי, כליו וכל השייך אליו.

ובפשטות - שתיכף ומיד "יגלה ויבוא" ביהמ"ק השלישי ("מן השמים") למטה, ובמילא מגיעים ובאים כל בני, "בנערינו ובזקנינו גו' בבנינו ובבנותינו"⁴⁸, "עם ענני שמיא"⁴⁹, לארצנו הקדושה, לירושלים עיר הקודש, לבית המקדש ול"חצרות קדשך", וממשיכים להוסיף בכל עניני טוב וקדושה, "מוסיף והולך", במעמד ומצב דגאולה האמיתית והשלימה⁵⁰ לאחר ש"הדליקו נרות בחצרות קדשך".

[כ"ק אדמו"ר שליט"א נתן לכל אחד ואחת מהאורחים שיחיו מטבע של דולר (בעטיפת פלסטיק נושאת התאריך חנוכה ה'תנש"א)].

בס"ד. יחידות כללית לקבוצת חתנים וכלות שיחיו.

בלתי מוגה

בהוספה¹ על הברכות האמורות לעיל², שבהם נכללים גם אלה שעומדים מוכנים ומתכווננים (להיות חתן וכלה, או שכבר נעשו חתן וכלה ומתכווננים) להחתונה בשעה טובה ומוצלחת,

- לאחר הקדמת הבר-מצוה ובת-מצוה (החל מהחינוך המתאים לפנ"ז), שאז מקבלים עול תורה ומצוות מתוך שמחה וטוב לבב, שע"ז ניתוסף בריאות בגשמיות ובריאות ברוחניות, הצלחה רבה בלימוד התורה וקיום המצוות, לאורך ימים ושנים טובות, חדורים ומלאים בתומ"צ, כולל גם חיי משפחה (לאחרי הנישואין), שמהם יוולדו בנים ובנות עוסקים בתורה ומצוותי', שיגדלו לתורה (בר-מצוה ובת-מצוה) לחופה (שידוכין ונישואין, הבנים - חתנים, והבנות - כלות) ולמעשים טובים, מתוך הרחבה -

יש ברכה מיוחדת השייכת במיוחד לחתן וכלה:

(46) רמב"ם הל' ביהב"ח פ"א הי"ב. אבות דר"נ רפ"א.
 (47) רמב"ם שם.
 (48) בא יו"ד, ט.
 (49) דניאל ז, יג.
 (50) אתחלתא דגאולה, ותיכף ומיד שלימות הגאולה.
 (1) בהבא לקמן - ראה גם לקו"ש ח"כ ע' 575 ואילך. וש"נ.
 (2) ביחידות הכללית לאורחים שיחיו.

(39) ב"ב יו"ד, א. וראה תניא פל"ז.
 (40) שתוכנו - ליתן לעני כל המצטרך לחייו, שע"ז נעשים אצלו חיים נזארים (התוכן דנר חנוכה).
 (41) פ' ראה טו, ח.
 (42) שם, יו"ד.
 (43) פרש"י עה"פ.
 (44) "היום יום" כ"ח כסלו. וראה לקוטי לוי"צ אג"ק ע' שנח.
 (45) ראה תניא שם.

לכל לראש - בנוגע להכנות להחתונה, שתהיינה באופן טוב ומוצלח, מתוך בריאות שמחה וטוב לבב, ומתוך הרחבה, הן מצד החתן והן מצד הכלה, ועאכו"כ החתונה עצמה ושבעת ימי המשתה - בנין עדי עד³ על יסודי התורה והמצוה, ויתברכו בבנים ובנות עוסקים בתורה ומצוות, ויגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ובאופן דמוסיף והולך בהמשך החיים לאח"ז עד מאה ועשרים שנה.

* * *

אחד מעניני ההכנות להחתונה - חלוקת סכומים נכבדים לצדקה, אשר, מצות הצדקה היא יסוד לכל הענינים הטובים - לכל ברכותיו של הקב"ה, כולל גם כל הברכות האמורות לעיל, ועאכו"כ הברכות השייכות לשמחת נישואי חתן וכלה.

ובפרט ביום החופה - כידוע⁴ המנהג שביום חופתם מוסיפים החתן והכלה בנתינת הצדקה יותר מהנתינה ע"ד הרגיל, וגם ההורים וכל הקרובים מוסיפים בנתינת הצדקה ביום החופה, ועושים זאת מתוך הרחבה, ומתוך שמחה וטוב לבב.

וההחלטה בזה ממהרת ומזרזת עוד יותר המשכת ברכתו של הקב"ה בהכנות לחתונה והחתונה עצמה שתהי' בשעה טובה ומוצלחת.

* * *

ויה"ר שהחתונה תהי' במעמד ומצב דגאולה האמיתית והשלימה, כפי שאומרים בשבע ברכות - "מהרה כו' ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה"⁵:

בשמחת נישואין של כל חתן וכלה מבקשים ש"מהרה כו' ישמע כו' קול חתן וקול כלה" במקום הכי מתאים - בארצנו הקדושה, "בערי יהודה ובחוצות ירושלים", לאחרי שארץ ישראל נבנית ומונהגת ע"י המלכות שמשבט יהודה ("בערי יהודה") - מלכות דוד, דוד מלכא משיחא, "מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו"⁶, שער הבירה שלה היא ירושלים ("ובחוצות ירושלים"), ושם ישמעו כל החמשה קולות.

ועוד ועיקר - קול של שמחה גדולה שבאה הגאולה האמיתית והשלימה, "הנה זה בא"⁷, הנה בא משיח צדקנו, ויחד עמו באים כל בני, כל אחד ואחת עם המשפחות שלהם, כולל גם "הקיצו ורננו שוכני עפר"⁸, שגם הם משתתפים בשמחת החתן והכלה - כמובא בספרי חסידות⁹ שבשמחת נישואין באים גם שלשת הדורות שלפנ"ז להשתתף בשמחת נישואי נכדיהם וניניהם, מתאים להכוונה וכו' - בהיותם נשמות בגופים.

וכיון שיודעים שהגאולה האמיתית והשלימה באה תיכף ומיד ממש - בטלים כל הדאגות בנוגע להוצאות עבור החתונה, כי בודאי יתן הקב"ה "מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה" עבור כל ההוצאות הדרושים שתהי' "א פריילעכע חתונה".

ועוד והוא העיקר - שבקרוב ממש יראו בעיני בשר הקיום בפועל ממש, ועד שלא יצטרכו לומר "מהרה כו' ישמע" ברגע שלאח"ז, אלא יאמרו שכבר נשמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים כו' קול חתן וקול כלה, וכל בשורות טובות ושמחות, במעמד ומצב דגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א נתן לכל אחד ואחת מהחתנים והכלות שיחיו מטבע של דולר (בעטיפת פלסטיק נושאת התאריך חנוכה ה'תנשא), באמרו: בשעה טובה ומוצלחת].



(7) שה"ש ב, ת.
 (8) ישע"י כו, יט.
 (9) סה"מ קונטרסים ח"א לח, ב.

(3) ראה לקו"ת פקודי ד, ד ואילך. ובכ"מ.
 (4) מדרש תלפיות ענף חו"כ אות ת. ועוד.
 (5) ע"פ ירמ"י לג, יו"ד-יא.
 (6) תהלים פט, כא.

בס"ד. משיחת ש"פ מקץ, שבת (ד') חנוכה, מבה"ח טבת ה'תנש"א.

תרגום מאידית

המצוה בנר לומר לך מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה, ואת התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם⁸, וכמבואר בכ"מ⁹ שמצוה נמשלה לנר, "נר יחידי ופרטי"¹⁰, כיון שמצוה היא "גילוי הארה פרטית"⁹, כל מצוה קשורה עם מדידה והגבלה, עד ש(רוב) מצוות "תלויות"⁹ בזמן ומקום¹¹, משא"כ תורה נמשלה לאור, אור גדול, כיון שתורה היא למעלה ממדידה והגבלה, "תלמוד תורה כנגד כולם"¹², וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה¹³, תורה היא למעלה מפרט מזמן ומקום (עד ש"העוסק בתורת כו' כאילו הקריב כו"¹⁴, גם בזמן הזה כשאין ביהמ"ק קיים). חיוב לימוד התורה הוא תמידי, בכל זמן ובכל מקום¹⁵ - ואינו מובן מה שכתב רש"י ש"על ידי נר מצוה כו' באור דתורה", בו בזמן ש"תורה אור" היא למעלה מ"נר מצוה"¹⁶?

ואדרבה: "תורה אור" היא המקור ד"נר מצוה", כפשטות הענין שתורה מצוה על המצוות; והמצוות ("נר מצוה") הינם הכלים (נר) ל"תורה אור"¹⁷. ובפרט מצות נר חנוכה שהיא מצוה מדברי סופרים¹⁸.

התורה עומדת זכותה לעולם על האדם, וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר.

(9) אוה"ת משלי שם ע' תקע. קונטרס עה"ח פ"ב.

(10) של"ה שם.

(11) לא מיבעי במצוות שחיובם רק מזמן לזמן, אלא אפילו ב"מצוות שהן תדירות", בכל יום, כמו ק"ש ותפלה, הרי חיובם הוא בזמנים קבועים ביום, ולא עוד, אלא, שאפילו שש המצוות ש"חיובן תמידי לא יפסק מעל האדם אפילו רגע אחד בכל ימיו", אמונת ה', יחודו, אהבתו ויראתו כו' (אגרת המחבר בריש ספר החינוך) - הם גם בגדר הזמן, אלא שזמנם הוא כל רגע ורגע*.

(12) משנה ריש פאה.

(13) קידושין מ, ב. וש"נ.

(14) מנחות בסופה.

(15) ראה לקו"ת במדבר יג, א"ב.

(16) ע"ד השאלה ברד"ה נר חנוכה תרס"ו (ע' ק), וראה גם שערי אורה ד"ה בכ"ה בכסלו פנ"ג. אבל השאלה שם היא על הפסוק, "למה מקדים נר מצוה לתורה אור, והו"ל להקדים תורה למצוות".

(17) שערי אורה שם. וראה גם תו"א תצוה פא, ד; אוה"ת שם ע' א'תקנ: התורה היא אור שהיא מאירה את הנר, שנר מצוה היא כלי לאור התורה, והתורה היא אור וחיות המצוות.

(18) רמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ג.

א. בנוגע לנר חנוכה - אומרת הגמרא¹ (והובא בהלכה²), ש"הרגיל בנר³ הויין לי' בנים תלמידי חכמים", ופרש"י: "דכתיב⁴ כי נר מצוה ותורה אור, על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה". וידועה השאלה בזה: מהו הטעם וההסברה בזה שדוקא הרגיל בנר חנוכה מקבל שכר ד"בנים תלמידי חכמים"⁵?

מה שכתב רש"י, שלומדים זאת מהפסוק "כי נר מצוה ותורה אור", ש"על ידי נר מצוה . . דחנוכה בא אור דתורה" - אינו אלא ראי', אבל אין זה טעם והסברה על השייכות ביניהם; זה רק מעביר את השאלה על הפסוק (ע"פ פירוש רש"י), מדוע "נר מצוה" (דחנוכה) מביא ל"תורה אור".

(ב) דברי רש"י עצמם (בפירוש הכתוב "נר מצוה ותורה אור") צריכים ביאור:

כיצד אפשר לומר ש"נר מצוה" מביא ל"תורה אור": "נר מצוה" הוא למטה מ"תורה אור", כמובן מהלשון עצמו שבנוגע ל"מצוה" כתוב "נר" ובנוגע ל"תורה" כתוב "אור", שאור הנר הוא מועט מאור סתם (אור היום⁶), וכדברי חז"ל⁷ עה"פ "תלה הכתוב את

(1) שבת כג, ב.

(2) טווא"ח ריש הל' חנוכה (סתרע"א) ובנ"כ.

(3) ויש גורסין: בנר חנוכה (כ"ה גירסת הר"ח, הרא"ש, הרי"ף, המאירי. ועוד), או: בנר חנוכה ושבת (כ"ה גירסת הרי"ף - ראה דק"ס כאן).

(4) משלי ו, כג.

(5) ובפרט שבהמשך הגמרא שם מביא עוד דברים ששכרם הוא מדה כנגד מדה: "הזהיר במזווה זוכה לדירה נאה, הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה, הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין". ומסתבר שגם "הרגיל בנר הויין לי' בנים ת"ח" הוא מדה כנגד מדה. וראה מאירי שם. בס' מנורת המאור (נר ג' כלל ד' סוף ח"ב) מבאר: "לפי שמצוה זו היא תקנת חכמים, הזהיר בה יצאו ממנו בנים ת"ח . . גמולים הבאים מדה כנגד מדה". אבל לפי"ז הרי כן צ"ל ע"י קיום כל תקנת חכמים, וצ"ע מהו השייכות לנו (חנוכה) דוקא.

(6) בשל"ה בתחלתו פירוש "אור" - "מדורה גדולה". אבל באוה"ת משלי עה"פ (ע' תקסט), וכ"ה בקונטרס עה"ח בתחלתו, שע"פ מאחז"ל בסוטה (שבהערה הבאה) "משמע דאור היינו אור היום וכ"מ ממש"ש כיון שעלה עמוד השחר כו', ולכאורה לא כמ"ש בשל"ה מדורה גדולה, דאור היום עדיף גם ממדורה גדולה".

(7) סוטה כא, א.

(8) וראה גם פרש"י משלי שם: "כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך

(* ולהעיר גם ממארו"ל (הנ"ל בפנים) "מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה", דקאי (בפשטות) גם על המצוות שחיובן תמידי בכל רגע - מכיון שגם מצוות אלו שייכות לעולם שהוא בגדר הזמן (וראה מקומות שנשמנו לעיל הערה 9).

לעולם), שהיא המקור ל"נר מצוה", כנ"ל. ויתירה מזו: נר חנוכה היא מצוה שהזמן גרמא - קיומה היא דוקא בשמונת ימי החנוכה, ובהם עצמם - בזמן הדלקת הנרות דוקא "משמשקע החמה"²⁵, ושיעור מסויים כמה זה צריך לבעור²⁵, ולאחר מכן ה"ז נפסק ויהודי (יכול ו) צריך להתעסק עם מצוות אחרות ועם לימוד התורה בכלל - כיצד א"כ יש בכוחה של מצוה פרטית ("נר מצוה") של יהודי להביא "תורה אור", כללות התורה והמצוות (כולל - המצוה דתלמוד תורה ("בנינים תלמידי חכמים"), שהיא מצוה תמידית), ולא רק בשעת הדלקת נרות חנוכה, או בימי החנוכה בכלל, אלא במשך כל ימי השנה, ובפרט באופן ד"בנינים ת"ח", שזה נמשך בדור שלאחרי זה, ועד סוף כל הדורות.²⁶

ויוכן זה ע"י ההשוואה עם נרות המנורה בביהמ"ק - שנרות חנוכה הינם זכר ל(הנס שהי' עם)נרות המקדש²⁷: אע"פ שנרות המנורה יש להם זמן מסויים - הדליקו אותם בין הערביים והם צריכים לבעור (לרוב הדיעות) "מערב²⁸ ועד בוקר"²⁹, ולא ביום³⁰ - הרי הם נקראים בפסוק³¹ "נר תמיד". ואחד הפירושים בזה הוא, כיון ש"כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר³² עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום כו"³³.

את קרבן התמיד הקריבו רק פעמיים ביום³⁴, ובהו גופא - ה"ז נמשך שעה אחת³⁵ - ולפ"ז "תמיד" פירושו: עושים זאת באופן קבוע, תמיד בכל יום ויום, ועד"ז בנוגע להדלקת המנורה - בכל לילה ולילה, ובאופן שזה בוער במשך הלילה.

ועוד: "נר מצוה" מורה בפשטות על כל המצוות¹⁹, לאו דוקא על מצוות נר חנוכה (ונר שבת). וא"כ כיצד לומדים מזה שדוקא "על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה"?

ב. ויובן זה ע"פ המבואר בכ"מ²⁰ הטעם לכך שנס חנוכה נקבע בנרות בגלל נס פך השמן (אע"פ שלכאורה העיקר הי' נצחון המלחמה) - כיון שהמלחמה והנצחון דחנוכה הי' (בעיקר) בנוגע לענינים רוחניים, בענין הנרות, "נר מצוה ותורה אור": "בבית שני כשמלכי יון גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ומצות כו"²¹, "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך"²², "כתבו לכם על קרן השור כו"²³, ותוכן הישועה דחנוכה הי' בנצחון ד"נר מצוה ותורה אור", חיזוק והתגברות חדשה - מתוך מסירת נפש - על כללות התורה והמצוות.

ועפ"ז יש לומר הטעם לכך ש"הרגיל בנר (חנוכה) הוי"ן לי' בנינים תלמידי חכמים" - כיון שהכוונה בהדלקת נר חנוכה היא: ההתחדשות בכללות אור התורה והמצוות ("נר מצוה ותורה אור") ולכן "על ידי נר מצוה (דחנוכה) בא אור דתורה"²⁴, שזה ("אור דתורה", "בנינים ת"ח") כולל גם את כל המצוות - ובפרט שתלמוד גדול שמביא לידי מעשה¹³.

ג. ועדיין צריך להבין בכללות ביאור הענין: "נר מצוה" (אפילו דחנוכה, שקשור עם כללות התומ"צ) הינו בכל זאת מצוה פרטית, שהיא כ"נר" (ומגינה לפי שעה) בערך ל"תורה אור" (שמגינה

(19) כמובן גם מדחז"ל הנ"ל (סוטה שבהערה 7) עה"פ.

(20) תו"א כט, א. ל. א. לב, א ואילך. שערי אורה שם פמ"א-ב. פנ"ג. סה"מ תקס"ג ע' נז. אתהלך לאזניא ע' סג ואילך. ועוד.

(21) רמב"ם שם ה"א.

(22) נוסח הודאת "ועל הנסים" דחנוכה.

(23) ראה ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב. מגילת תענית ספ"ב. ב"ר פ"ב,

ד. פט"ז, ד. פמ"ד, יז. ועוד. וראה תו"א וישב ל, א.

(24) ראה עד"ז פירוש הרי"ף לעין יעקב שבת שם. אבל שם לא

מבאר השייכות לענין חנו (ה"הרגיל בנר") דוקא.

(25) שבת כא, ב. וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך חנוכה (כרך טז

ס"ע שה ואילך). ושי"ן.

(26) שהרי גם הבנינים ת"ח בודאי ידליקו נר חנוכה, ויקיימו בהם

"הרגיל בנר הוי"ן לי' בנינים ת"ח".

(27) רמב"ם שם ה"ב. טווא"ח ר"ס תרעא.

(28) תצוה כז, כא.

(29) וגם לדעת הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ג ה"י) ועוד,

שמדליקים הנרות (לא רק בין הערביים, "מערב ועד בוקר", אלא גם

בבוקר - הרי ההדלקה היא "כמדה שהי' דולק מערב ועד בוקר" (שם

ה"א), כלומר, הדלקה חצי מעת-לעת, ואח"כ (בבוקר) חזור ומדליק

לחצי מעת-לעת, ולא באופן ד"נר תמיד" כפשוטו. ונוסף לזה: יש

מפרשים שגם לדעת הרמב"ם יש הבדל בין בוקר לבין הערביים, שבבוקר אין מצוה חיובית להדליק כל הנרות, אלא אם מצאם כבויים מדליקם, ובין הערביים צריך לכבות כולם ולחזור ולהדליקם (ראה אנציקלופדי' תלמודית ערך הדלקת הנרות (פרק ח - ס"ע שיב"ג), ושי"ן). וראה הערה הבאה.

(30) והטעם י"ל - כי עיקר תועלת האור היא בלילה, זמן החושך, משא"כ ביום - שרגא בטיהרא מאי אהני* (ראה תו"א וישב ד"ה בכ"ה בכסלו (כט, א), ובהגהות לשם באוה"ת רעט, א). [נראה אוה"ת שם רצה, א: ז' נרות הם ז' מדות שבמל' הנק' נר, אבל ביום מאירים ז' מדות דאצי' לכן שם ליכא חושך, א"כ זיכונ' המדות אז הוא ע"י אור היום דעדיף מנר].

ועפ"ז יש לומר שגם לדעת הרמב"ם עיקר ההדלקה היא בלילה

(הזמן המפורש בקרא - "מערב ועד בוקר").

(31) ר"פ תצוה (כו, ב). אמור כד, ב.

(32) פינחס כה, ו.

(33) פרש"י תצוה שם. אמור שם. פרש"י חגיגה כו, ב. וראה רא"ם

תצוה שם. וראה בכ"ז אנציקלופדי' שם ע' שיב, ושי"ן.

(34) פינחס שם, ג.

(35) פסחים רפ"ה.

בזמן קבוע ביום, כדאיתא בגמרא⁴⁶ "הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרשב"י ולא עלתה בידן", דוקא אצל יחידי סגולה (רשב"י וחביריו) "תורתם אומנתם"⁴⁷, משא"כ אצל "הרבה" תלמוד תורה הוא בחלק מסויים של היום (כיון שבחלק היום עוסקים בעבודת האדמה וכיו"ב), עד שכמה יוצאים יד"ח ב"פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית"⁴⁸, ועי"ז מקיימים "לא"⁴⁹ ימוש ספר התורה הזה מפין⁵⁰ (הפעולה התמידית דתורה)⁵¹. ונוסף לזה, ישנן מצוות שדוחות תלמוד תורה (מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, ועוד⁵²).

ע"פ הנ"ל מובן דהא שמצוות קשורות ותלויות בזמן ומקום, עד מצוות שהזמן גרמא, בזמן קבוע ביום - אין זה בסתירה לכך שלמצוה ישנה פעולה תמידית במשך כל היום.

ויתירה מזו - פעולה תמידית במשך כל השנה (גם לאחר זמן החג והמצוה). ודוגמא לדבר - ממצות סוכה: הגם שהמצוה היא דוקא בשבעת ימי החג (ויתירה מזו, שהזמן דחג הסוכות גורם ופועל את המצוה) - הרי "סוכה ישנה", "שעשאה קודם לחג שלשים יום", "אפילו מתחלת השנה" - כשרה (אפילו לדעת ב"ש "אם עשאה לשם חג"⁵³). ז.א. שגם באמצע השנה ישנו (ונמשך מחג הסוכות) ענין הסוכה (אע"פ שהמצוה קשורה דוקא עם שבעת ימי החג).

ועפ"ז יש לומר שעד"ז הוא גם במצות נר חנוכה, שקשורה והינה זכר לנרות המקדש ("נר תמיד"), ואדרבה: יש לה מעלה לגבי נרות המקדש (אע"פ שהיא מצוה מדרבנן), מעלה בענין התמידות ונצחיות - כמבואר ברמב"ם⁵⁴, שנרות חנוכה "אינן בטלין

וע"פ דיוק לשון התורה "תמיד", ובפרט שרוב המפרשים מבארים שהכוונה היא "תמיד" ממש³⁶, מסתבר לומר (בכדי שלא להגדיל המחלוקת), שגם לפי פירוש הנ"ל פירושו ד"תמיד" הוא, שכיון שמדליקים זאת באופן תמידי (בכל לילה ולילה) יש לזה פעולה תמידית בכל המעת-לעת כולו [ע"ד המובא בנוגע לקרבן תמיד (שמקריבים פעמיים ביום), שיש לו פעולה תמידית על כל היום על כל הזמנים - כידוע³⁷ ש"תמיד של שחר ה' מכפר על עבירות הלילה ותמיד של בין הערביים על של יום³⁸ וכן מדי יום ביום לעולם"].

דוגמא לדבר - מכמה מצוות:

(א) מצות ציצית³⁹: אע"פ שהחיוב דציצית הוא במשך כל שעות היום כאשר לובשים בגד של ד' כנפות - מקיימים את המצוה (כל זמן היום) עי"ז שלובשים אותו פעם אחת בזמן מסויים ביום (כשמברכים עליו את הברכה), וקיום המצוה נמשך כל היום כל זמן שלובשים את הציצית.

(ב) מצות צדקה⁴⁰: אע"פ שמצות צדקה חיובה במשך כל המעת-לעת (כשפוגשים עני, אפילו אותו עני), כמ"ש⁴¹ "פתוח תפתח את ירך לו", "נתון תתן לו", "אפילו מאה פעמים"⁴² (שזה כולל גם יותר ממאה פעמים⁴³) - אע"כ נקבע זמן מסויים וקבוע ביום לנתינת וקבלת צדקה (בכדי להקל על העניים), ע"ד דברי המשנה⁴⁴ "שלש אבעיות ביום בשחר ובחצות ובמנחה".

(ג) ויתירה מזו - במצות תלמוד תורה: אע"פ שחיובה הוא תמידי (יותר מבשאר המצוות, כולל מצות צדקה, ועאכו"כ ציצית שחיובה הוא רק ביום ולא בלילה⁴⁵) - מקיימים רוב בני" את מצות תלמוד תורה

רש"י (באר רחובות) בפרש"י שם. וראה לקו"ש שם ס"ה.
44 פאה פ"ד מ"ה. הובא להלכה - רמב"ם הל' מתנות עניים פ"ב הי"ז.

45 מנחות מג, א. רמב"ם הל' ציצית פ"ג ה"ז. טושו"ע או"ח רס"ח.

46 ברכות לה, ב.

47 ראה שבת יא, א. טושו"ע (ודאדה"ז) או"ח סו"ס קו. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ס"ד-ה.

48 מנחות צט, סע"ב. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ג ס"ד (וראה שם פרטי דינים בזה).

49 יהושע א, ח.

50 מנחות שם.

51 וראה בארוכה לקו"ש ח"ג עמ' 916 ועמ' 1004 ואילך.

52 מו"ק ט, ב. רמב"ם הל' ת"ת פ"ג ה"ד. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ס"ג.

53 סוכה ט, א - במשנה.

54 ר"פ בהעלותך.

36 כדעת הרמב"ם הנ"ל הערה 29. ויש מפרשים (נסמן בלקו"ש ח"ח ע' 98 הערה 48), שלדעת הרמב"ם המצוה היא שהנרות יהיו דולקים תמיד (כפשוטו לשון הרמב"ם בטה"מ צ"שלו (מ"ע כה): שנצטוו הכהנים להדליק הנרות תמיד לפני ה').

וגם לרוב הדיעות (שמצות ההדלקה היא "מערב ועד בוקר"), לדעת רובן המצוה היא שני המערבי יהי' דולק תמיד (נסמן באנציקלופדי" שם).

37 אגה"ת פי"א.

38 ברכות כו, א.

39 להעיר משייכותה לנר חנוכה - ע"פ מ"ש בשאלתות (כו): מוזה מימין ונ"ח משמאל ובעה"ב בטלית מצויצת באמצע. ובשו"ת מהרי"ל ס"מ מסיים בזה: ולקיים החוט המשולש כו'.

40 להעיר משייכותה לנר חנוכה - ראה לקו"ש ח"ה ע' 443.

41 ראה טו, ת. יו"ד.

42 ספרי ויל"ש עה"פ. הובא בפרש"י (עה"פ "נתון תתן לו"). וראה בארוכה לקו"ש (חלק ל"ד) ראה תשמ"ט. וש"נ.

43 ראה פיה"מ להרמב"ם ב"מ פ"ב מ"ט. חולין פי"ב מ"ג. דקדוקי

אלא שההגבלה דמצוות היא, שבאופן העבודה גופא מתחלקות המצוות, שהינן ציונים ליהודי כיצד עליו לקיימם בעולם, בהתאם לגדרי הבריאה, בגדרי הזמן והמקום.

אבל הנקודה הכללית והפנימית של כל מצוה וכל המצוות היא למעלה ממדידה והגבלה - הן מצד היהודי: עבודת ה' - "לשמש את קוני", והן מצד המצוות - קיום רצון העליון, וה(מצוה מלשון) צוותא וחיבור⁵⁹ עם הקב"ה, והן - המשכת וגילוי אלקות למטה ע"י קיום המצוות; אלא שהנקודה הכללית גופא - שלמעלה ממדידה והגבלה - מתחלקת לפרטים, כנ"ל.

[ויש לומר שענין זה מתבטא גם בכך שכל המצוות הינן חלק מהתורה (וגילוי המצוות הוא ע"י תורה), ש"ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים"⁶⁰, עד למעלה מכל מדידה והגבלה].

והנקודה הבלי גבולית במצוות (נמצאת לא רק בקיום כל המצוות יחד, אלא שהיא) משתקפת בקיום כל מצוה פרטית - כיון שכל מצוה (גם כמצוה פרטית) כוללת את כל שאר המצוות, כמובן מהדין⁶¹ ש"העוסק במצוה פטור מן המצוה", כיון שזה "כמו שמקיים גם זה" (המצוה השני)⁶², וכמבואר בכ"מ⁶³ שרצון העליון בכל מצוה פרטית הוא (לא רק כפרט מן הכלל, אלא גם) חלק מן העצם - הרצון בתרי"ג מצוות (שהוא בל"ג, למעלה מהתחלקות).

ויש לומר יתירה מזו: גם כאשר יהודי מקיים מצוה פרטית כפי שהיא בציור דמדידה והגבלה (בזמן ומקום) שלה - הרי זה רק בנוגע לכמות וגשמיות המצוה, אבל אופן ואיכות קיום המצוה, כפי שהיא נעשית ע"י יהודי, "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך"⁶⁴, היא למעלה ממדידה והגבלה. וכמבואר בתניא⁶⁵, ש"עסק התורה ומצות והתפלה הוא ג"כ ענין מסירת נפש ממש", ובלשון הידוע - מסירת הרצון, שבזה יש מעין דמסירת הנפש כולה דיהודי, שהוא "חלק אלוה ממעל ממש" (למעלה ממדידה והגבלה).

מכל הנ"ל יוצא, שכשם שיהודי - "נר ה' נשמת

לעולם" (מש"כ נרות המקדש נתבטלו, ובפרט לאחרי חורבן בית המקדש), מדליקין נרות חנוכה "אף לאחרי חורבן בגלותינו".

ומזה מובן, שבנר חנוכה מודגש יותר ענין התמידות הנ"ל: הגם שנר חנוכה הוא מצוה שהזמן גרמא, במשך שמונה ימים, ורק במשך זמן קצר ביום - אין זה שולל את פעולתו הנמשכת, בכל המעט-לעת דימי חנוכה (גם לאחרי שיעור ההדלקה), במשך כל ימי השנה, וכל השנים.

ד. וצלה"ב מהי ההסברה בזה, שמצוה פרטית - הקשורה במדידה והגבלה בזמן (ומקום), עד שנצטוונו "לא תוסיפו"⁵⁵ - יש לה פעולה תמידית על כל הזמנים?

ויובן זה בהקדים שאלה כללית דומה בנוגע לבנ"י בכלל:

נשמתו של כל יהודי (גם בהתלבשותה בגוף) היא "חלק אלוה ממעל ממש"⁵⁶, שמזה מובן שיהודי (גם בהיותו נשמה בגוף למטה) הוא למעלה ממדידה והגבלה, בהיותו "חלק אלוה ממעל", ש"אלוה ממעל" הוא בל"ג, והעצם כשאתה תופס בחלקך אתה תופס בכולו⁵⁷.

עפ"ז נשאלת השאלה: כיצד ניתן לצוות על יהודי - שהוא "חלק אלוה ממעל ממש"⁵⁶ שלמעלה ממדידה והגבלה - שעבודת ה' שלו צריכה להיות בהגבלה, "לא תוסיפו"?

[זה שנשמתו של יהודי נשלחה למטה בגבול דעולם הזה - אין זה בסתירה להבל"ג של היהודי, כיון שיהודי, גם בהיותו למטה, עומד תמיד למעלה מגדרי העולם (כדלקמן ס"ח); אבל כיצד ניתן להגביל יהודי בעבודת ה' שלו, שקיום המצוות שלו צריך להיות בהגבלה?]

וי"ל הביאור בזה:

מובן שלא שייך שתהי' הגבלה בעבודת ה' בתומ"צ של יהודי ח"ו, כיון ש"אני נבראתי לשמש את קוני"⁵⁸, הרי בהכרח לומר שכל זמן ובכל מקום ובכל מצב יכול הוא לעבוד ועובד בפועל את הקב"ה ע"י קיום התומ"צ.

(61) סוכה כה, א.

(62) צפע"נ כללי התורה והמצוה בערכו.

(63) המשך תרס"ו ע' תקכב. המשך תער"ב ח"ב ע' א'פא. ועוד.

וראה גם לקו"ש חכ"ה ע' 428. חלק ל ע' 4-153. ס' השיחות וישלח תשמ"ז ס"ז. ס' השיחות תשמ"ט ח"ב ע' 643 הערה 21.

(64) ואתחנן ו, ה.

(65) פמ"א (נח, א).

(55) ואתחנן ד, ב. ועד"ז בפ' ראה יג, א.

(56) תניא רפ"ב.

(57) כתר שם טוב (הוצאת קה"ת) הוספות סקט"ז. וש"נ.

(58) משנה וברייטא סוף קידושיין.

(59) לקו"ת בחוקותי מה, ג. דרך חיים שער התפלה (נב, סע"ב).

ס"מ תרח"ץ ע' נב. ה"ש"ת ע' 73 ואילך. ה"תש"י ע' 71 ואילך. ועוד.

(60) איוב יא, ט.

ולהוסיף, שבזמן הזה ה"מנהג הפשוט"⁷⁵, שכאור"א מדליק נרות חנוכה באופן דמוסיף והולך - "מהדרין מן המהדרין"⁷⁶, שמורה גם על הוספה שלמעלה ממדידה והגבלה אפילו על דין תורה (החיוב ע"פ דין), ולא רק הידור אחד, אלא מהדרין מן המהדרין.

(ג) מקום ההדלקה הוא "על פתח ביתו מבחוץ"⁷⁷ - המורה שההשפעה דאור הקדושה ("נר מצוה ותורה אור") צ"ל, נוסף על עצמו ועל בני ביתו, גם בחוץ, בסביבתו. שאף זה מבטא את הלמעלה ממדידה והגבלה דנר חנוכה - שהוא יוצא מגבול הקדושה ומגיע גם בחוץ⁷¹.

ולהוסיף, שכמו"כ הי' "בימים ההם", בזמן שבו אירע הנס דחנוכה - "והדליקו נרות בחצרות קדש"⁷², שנוסף על זה שהי' ביהמ"ק וקדושת ביהמ"ק, עד לקדש הקדשים בעצמו, יצאו מהמדידה והגבלה דקדושה (וקדש הקדשים) והדליקו נרות מחוץ לביהמ"ק, "בחצרות קדש", שחצר⁷⁸ (שאינו בית) מורה על המשכת האור גם למטה מטה⁷⁹.

ועד"ז רואים זאת גם בכך שזמן ההדלקה הוא "משתשקע החמה"²⁵ (לא כנרות המקדש שהדליקו מפלג המנחה, שעה ורביע קודם השקיעה⁸⁰) - הוספה בהשפעת אור הקדושה גם בחושך העולם.

(ד) מספר נרות חנוכה הוא שמונה (יותר מ)שבעת) נרות המקדש). ומבואר בכ"מ⁸¹ שזה קשור עם כך ששמונה הוא למעלה מן ההיקף של שבעה, אלא שומר את ההיקף⁸² - כיון שבחנוכה הגילוי הוא למעלה מסדר השתלשלות, גילוי שלמעלה ממדידה והגבלה אפילו דהיקף דקדושה (שבעה), כנגד שבעת נרות המקדש⁸³.

[ואפילו בלילות הראשונים דחנוכה כשלא

אדם"⁶⁶ - הוא למעלה ממדידה והגבלה, כך הם גם המצוות - "נר מצוה" - שאיתן הוא עובד את הקב"ה - למעלה ממדידה והגבלה (וענין הגבול שבהם הוא רק בציור הפרטי שלהם). לכן ההגבלה דמצוות, וד"לא תוסיפו", אינה בסתירה להבל"ג דיהודי ודעבודתו.

ועפ"ז מובן, שכל מצוה שמקיימים (למרות ההגבלה שבזה בזמן ומקום) היא באמת ענין שלמעלה ממדידה והגבלה, ולכן, הרי היא נמשכת באופן תמידי גם לאחר זמן קיום המצוה בפועל⁶⁷ (וכמאמר⁶⁸ קדושה לא זזה ממקומה).

ה. אמנם ענין הבל"ג שבמצוות אינו נמצא בגלוי למטה בכל מצוה⁶⁹; המעלה דמצוות נר חנוכה היא - שענין התמידות ובל"ג שבמצוות נמצא בה בגלוי גם למטה, לעיני בשר:

(א) מצוות נר חנוכה מתבטאת בהדלקת נר, המביא אור גשמי בבית ובמקום שבו מדליקים אותו, באופן שכאור"א יכול לראות זאת בגלוי ("לראותן" (בלבד)⁷⁰). וזה מורה בגלוי - איך שע"י מצוה מתוסף אור בחיי היהודי, ואור אמיתי - הוא האור האלקי, הארה קדושה, "נר מצוה ותורה אור" - וזה מבטא בגלוי את התוכן הכללי של כל המצוות: להמשיך ולגלות את האור האלקי כאן למטה⁷¹.

ונוסף לזה: אור (גשמי) קשור והינו משל לאור א"ס - בלי גבול שלמעלה⁷². תכונת האור היא - שהוא מתפשט בלי מדידה והגבלה, ובאופן שיכולים להדליק נר מנר עד א"ס (באופן שלא חסר כלום בנר הראשון)⁷³.

(ב) ובזה גופא הדלקת נרות חנוכה היא באופן ד"מוסיף והולך" מיום ליום⁷⁴ - תנועה דהוספה באור, באופן שלמעלה ממדידה והגבלה (דקדושה) מהיום שלפני זה.

(75) רמ"א שם.

(76) שבת שם.

(77) שבת שם. רמב"ם הל' חנוכה פ"ד ה"ז. וראה טושו"ע שם ס"ה.

(78) ולהעיר שלדעת רש"י (שבת כג, ב) מדליקין נרות חנוכה על פתח ביתו מבחוץ - "בחצירו, דבתייהם היו פתוחין לחצר". וראה ד"ה נר חנוכה עטר"ת.

(79) ד"ה בכ"ה בכסלו תר"ס (ע' עה). וראה אוה"ת דברים ע' ב'שלח.

(80) נסמן בסה"מ מלוקט ח"ב ע' יז בהערה.

(81) אוה"ת חנוכה דש, ב. שם כרך ז ד"ה לה"ע חנוכה (תתסב, א"ב). ד"ה בכ"ה בכסלו תר"ס (ע' סג, עו). ד"ה נ"ח תרפ"ה (ע' קד). ד"ה מאי חנוכה תשי"א (ע' 59). ד"ה ת"ר תשל"ח (סה"מ מלוקט ח"ב ע' יז). ובכ"מ.

(82) שו"ת הרשב"א ח"א ס"ט.

(83) ראה עד"ז בס' מנורת המאור הנ"ל הערה 5 ח"ב ספ"א.

(66) משלי כ, כז.

(67) ועפ"ז י"ל הביאור בעומק יותר בדברי הרמב"ם בהקדמות לספר המצות שרש שלישי, שמנין התרי"ג מצוות הן המצוות "הנוהגות לדורות" (ישאין ראוי למנות מצוות שאין נוהגות לדורות), כי התוכן פנימי של כל התרי"ג מצוות הוא - ענין הבל"ג והתמידות שבהן (לדורות).

(68) ראה ע"ח שער ד פ"ג. של"ד פ"ג. שלי"ה פ"א. אגה"ק ביאור לסי' ז"ך (קמז, א).

(69) ולכן "יחוד זה למעלה הוא נצחי כו' אלא שלמטה הוא תחת הזמן ובאותה שעה לבדה שעוסק בה בתורה ובמצוה" (תניא פכ"ה).

(70) נוסח "הנרות הללו".

(71) ראה גם לקו"ש חכ"ה ע' 511. ובכ"מ.

(72) ראה לקו"ש ח"ז ע' 154.

(73) ראה שמו"ר ספ"ו. תו"א פרשתנו לט, ג. סה"מ תקס"ב ע' קיא. אוה"ת נ"ך משלי ע' תקפ.

(74) שבת כא, ב. שו"ע או"ח סתרע"א ס"ב.

התחרט וחשב שהי' צריך לקחת, כיון שכל שמקבלים תורה במתנה - ומזה משמע - אפילו "תורתו אומנתו" ואפילו כל הפירושים שבתורה שנאמרו עד אז - תמיד ניתן להוסיף יותר (בכח עצמו).

ולכן "הויין לי' בניס תלמידי חכמים", לא רק גילוי התורה שלו ובדור שלו, אלא גם בדור שלאחרי זה, ובדור אחר דור עד סוף כל הדורות.

וי"ל ש"נר מצוה" דחנוכה מגלה את ענין הבלי גבול גם בכל המצוות (נוסף על התורה), כנ"ל - שכל המצוות הן באמת למעלה ממדידה והגבלה, ובכל הפרטים הנ"ל: (א) הן ממשיכות את האור האלקי למטה, (ב) באופן דמוסיף והולך ואור, (ג) (על פתח ביתו) מבחוץ - שצריכים להאיר את הסביבה עם "נר מצוה ותורה אור".

ז. ע"פ הנ"ל יובן גם הקשר עם הפרשה דשבת חנוכה (ורוב שבתות חנוכה) - "ויהי מקץ": דובר פעמים רבות שכל מילה בתורה כשלעצמה (בלי קשר לכך שמילה זו היא חלק מהמשך הענין) מכילה תוכן ומבטאת לימוד.

תיבת "מקץ" מרמזת (ומורה) על ענין הקץ וגבול (כפרש"י: וכל לשון קץ סוף הוא).

בזה גופא אחד הפירושים⁸⁹ שזהו קץ לגריעותא. והפירוש ב"ויהי מקץ שנתיים ימים הוא⁹⁰, שע"ז ש"ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו"⁹¹ נעשה קץ והגבלה בהענין ד"שנתיים ימים", בחיי התורה שעלי' נאמר⁹² "ואהי' שעשועים יום יום", "אלפיים שנה קדמה תורה לעולם"⁹³, כיון שבתורה ומצוות מצ"ע - הגם שלמטה נמצאים הם במדידה והגבלה -

מדליקים את שמונת הנרות, אבל יודעים כבר בתחלת חנוכה שיהיו שמונת ימים⁸⁴].

ולהעיר, שלכמה גירסאות בשנה הראשונה כשהי' נס חנוכה - כשבני חשמונאי "נכנסו לביהמ"ק, מצאו שם שמונה שפודין של ברזל, וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות"⁸⁵.

ומטעם זה גופא (שחנוכה קשור עם למעלה מגבול דקדושה) יש לחנוכה כח להמשיך את אור הקדושה גם למטה מגבול הקדושה - "על פתח ביתו מבחוץ", עד בחושך העולם (תשקע החמה).

ויש לומר, שהכח ע"ז שר חנוכה פועל למעלה ממדידה והגבלה הוא מכיון שהנס בא לאחרי הירידה הגדולה דגזירות היוונים, וע"י התגברות בני" בתומ"צ מתוך מסירת נפש נגד החושך, הרי זה פעל גילוי שלמעלה ממדידה והגבלה דקדושה, ד"נר מצוה ותורה אור"; זה גילה את ענין הבלי גבול שישנו ב"נר מצוה ותורה אור".

ו. ועפ"ז מובן מדוע "הרגיל בנר (חנוכה) הויין לי' בניס תלמידי חכמים" - כיון ש"על ידי נר מצוה" דחנוכה "בא אור דתורה", הבלי"ג דתורה - כמבואר⁸⁶ שזהו ע"ד המעלה ד"במחשכים הושיבני - זה תלמודה של בבלי"⁸⁷, שדוקא ע"י החושך דקדושות והעלמות בתלמוד בבלי מתגלה הבלי גבול דתורה, בלי גבול הפירושים שישנם בתורה, שהיא "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים", ולמעלה מזה - בלי גבול ממש, [וכידוע הסיפור⁸⁸, שאדה"ז רצה לתת להצמח-צדק תורה במתנה, והצ"צ לא רצה לקחת, מהטעם שרצה לקבלה ע"י יגיעה ועבודה בכח עצמו; לאחמ"כ

(84) ובפרט להסברא דימי חנוכה "הם מציאות אחת" (ראה בזה צפע"נ מהד"ת נט, ג - נעתק בצפע"נ כללים בערכו. וראה לקו"ש חכ"ה ע' 243).

(85) פסיקתא רבתי רפ"ב. - כמה מפרשים שם גורסים "שבעה" (כפי שהוא במגילת תענית פ"ט - נעתק גם באור זרוע ח"ב סשכ"א). אבל כ"ה (שמונה) בפסיקתא שלפנינו. וכן הובא במהר"ץ חיות שבת כא, ב*. צפע"נ על הרמב"ם הלי' חנוכה פ"ג ה"ב**.

(86) שערי אורה שם פנ"ד ואילך.

(87) סנהדרין כד, א.

(88) ראה לקו"ש חכ"ד ע' 561. ובכ"מ.

(89) זח"א ריש פרשתנו. וראה אוה"ת ריש פרשתנו שמביא ב' הפירושים: קץ למעליותא, קץ הגלות (קץ הימין), וקץ דשמאלא.

(90) תו"א ריש פרשתנו (לא, ב. לב, ג). תו"ח שם (דרוש הא' -

פ"ט"ו"ד. דרוש הב' - פ"ז. פי"ז).

(91) ס"פ וישב (מ, כג).

(92) משלי ה, ל.

(93) ראה מדרש תהלים צ, ד. ב"ר פ"ח, ב. תנחומא וישב ד. וש"נ.

זח"ב מט, א.

(* ושם כ' דהך "שבע" שבמג"ת הוא ט"ס וצ"ל "שמונה". ובוה מתרץ קושיית הב"י הידועה (סווא"ח סתר"ע) - "ראינו ענין חדש דשמונה ימים הם שבבלי שמונה שפודין שמצאו".

** אלא דשם כ' "למה לן שמונה, וצ"ל כך דאז לא הדליקו רק נר מערבי לבד, והשפודין הוה כמו גולמי כלי מתכת דלא מקבלי טומאה, רק כיון שדלק בו יום אחד שוב מקרי עליו שם כלי וכמו איסורו חושבו דבכורות דף י"ד וכ"מ ולכך למחר הי' צריך שפוד חדש, ע"ש. אבל בפנימיות הענינים י"ל שהענין דמציאת שמונה שפודין מרמז על גילוי בחי' שומר את הויקף (ובפרט עפ"י שם בפירושים על הפסיקתא שם (ורע אפרים, ועוד) דיוק הלי' "מצאו" (ודלא כבמג"ת (שלפנינו) "שפודין של ברזל בידים") - שהמציאה היתה נס).

המוגבל בעולם המוגבל, עד - שזה נותן מקום לענין החלום דגלות.

אבל אין זה מקומו האמיתי של יהודי, כיון שהנשמה היא למעלה מכל מדידה והגבלה, כנ"ל.

ויש לומר, שענין זה מרומז גם בשמו יוסף ע"ש "יוסף ה' לי בן אחר"¹⁰²: ירידת הנשמה למטה בגוף מוגבל ועולם מוגבל היא ענין של "אחר" עבור הנשמה - דבר זה, בית האסורים, כיון שמציאותו האמיתית של יוסף היא בל"ג. הכוונה בירידת הנשמה למטה בבחי' אחר היא, בכדי שהנשמה תתלבש לפי שעה בהגבלות הגוף והעולם, באופן ד"אזלית לקרתא הלך בנימוסא"¹⁰³, ובלשון ההלכה¹⁰⁴ - "דינא דמלכותא דינא", והפירוש בזה אינו שנעשה בטל ח"ו לגבי הקרתא ונימוסי הקרתא, אלא אדרבה: כיון ש"מה' מצעדי גבר כוננו"¹⁰⁵, הרי זה שהוא נמצא בבית האסורים הוא בהשגחה פרטית ובשליחותו של הקב"ה¹⁰⁶, בכדי שימשיך אלקות במדידות והגבלות של מקום זה, עי"ז שמנצל נימוסי המקום והעיר (באופן המותר ע"פ שו"ע) למילוי שליחותו בעולם, עד שנעשה בעה"ב ומלך על המקום - "יצא למלוך".

ואז מתגלה איך שזה "ויהי מקץ" לשון עבר, וקץ וגבול קשור עם חלום - רק ענין שבעבר שהי' מלכתחילה אמצעי לגלות את כח הבלי גבול של היהודי.

ומזה ישנו גם לימוד מיוחד: כיון שהתורה מצוה ש"דינא דמלכותא דינא", הרי מובן שאין זה משום שבטלים ח"ו לפני המלכות, אלא שזו גופא הדרך להחדיר תורה ומצוות במדינה ומלכות, ע"י ניצול חוקי המדינה להפצת צדק ויושר, ז' מצוות בני נח¹⁰⁷, ותרי"ג מצוות לבנ"י, ולהראות בכל המדינה ש"יוסף" - זה שמתנהג ע"פ הוראות התורה - הוא המלך ובעה"ב בשליחותו של הקב"ה, בעה"ב על העולם כולו.

ענין נוסף מובן מזה: כיון שהתורה מצוה ש"דינא דמלכותא דינא", לא תתכן מציאות שהנהגה ע"פ הוראות התורה והשו"ע תזיק למדינה, אלא אדרבה: עי"ז יתווסף בטובת ותועלת המדינה. אע"פ שלפעמים

מאירה בהם בגלוי בחי' שלמעלה ממדידה והגבלה⁹⁴ - דרגת יוסף, "שיוסיף תענוג עליון לאין שיעור למעלה ולמטה, וע"כ נק' יוסף לשון תוס' וריבוי בלי גבול כלל כו"⁹⁵; אבל עי"ז ש"ולא זכר שר המשקים את יוסף גו", שבתורתו לא מאירה השמחה והתענוג האלקי (שלמעלה ממדידה והגבלה), אלא תענוג האדם (המוגבל), נעשה "מקץ שנתיים ימים", קץ וגבול לבחי' שנתיים (אפילו) דתורה.

ולהוסיף, שזוהי גם השייכות לזה ש"ולא זכר גו" הוא בקשר עם חלומו בבית האסורים, שם הי' ביחד עם יוסף, "מקום אשר אסירי המלך אסורים"⁹⁶:

מענין הגבול בתורה נמשך ונשתלשל לאחרי ריבוי צמצומים כו' גם הגבול דעולם (דאסתכל באורייתא וברא עלמא⁹⁷). וי"ל שהגבול דעולם מרומז ב"בית האסורים"; ובזה גופא מתווספת ההגבלה דחלום, שמורה על ענין הגלות ("היינו כחולמים"⁹⁸), שבגבול דעולם הזה עצמו - מתווסף גבול בתוך גבול, החלום דגלות.

ומצד הגבלה ומיצר זה, נעשה אח"כ ענין השכחה (בחי' מקץ⁹⁹), "ולא זכר גו' את יוסף וישכחהו", וזה מביא את המדידה והגבלה ד"מקץ שנתיים ימים", כנ"ל.

אמנם ענינו של יוסף הוא למעלה ממדידה והגבלה, למעלה מהענין ד"מקץ". לכן נעשה "ויהי מקץ" לשון עבר, שענין הקץ וגבול נשאר ענין שבעבר - כל ענינו הוא רק לפי שעה, והתכלית בזה היא שיוסף יצא מבית האסורים באופן נעלה יותר (מקודם הירידה) - "מבית האסורים יצא למלוך"¹⁰⁰, היציאה ממדידה והגבלה (בית האסורים) למעלה ממדידה והגבלה (מלך), אמיתית ענינו ודרגתו של יוסף.

ח. מזה מובן גם הלימוד לכל יהודי:

כל יהודי נקרא על שם יוסף¹⁰¹. היות יוסף בבית האסורים, "מקום אשר אסירי המלך אסורים" מרמז גם על בית האסורים דעולם הזה הגשמי וגוף הגשמי שבו נמצאים "אסירי המלך" - כל יהודי, שאת נשמתו שלח הקב"ה, מלך מלכי המלכים, לבית האסורים דגוף

(94) תו"ח שם פ"י (פא, ג).

(95) תו"ח שם פ"ז (פז, א).

(96) וישב לט, כ.

(97) זח"ב קסא, א"ב.

(98) תהלים קכו, א.

(99) זח"א שם (קצג, ב).

(100) קהלת ד, יד. קה"ר (ופרשי' ומצו"ד) שם. ב"ר פרשתנו

פפ"ט, ג.

(101) תהלים פ, ב ובפרש"י.

(102) ויצא ל, כד.

(103) שמור"ר פמ"ז, ו.

(104) גיטין יו"ד, ב. וש"נ.

(105) תהלים לו, כג.

(106) ראה "היום יום" ח"י אלול. כש"ט הוספות ס"ג. וראה גם כש"ט

סכ"ה. "היום יום" י"ד חשון. וראה גם שם יו"ד תמוז. ובכ"מ.

(107) כפס"ד הרמב"ם הל' מלכים פ"ח ה"י.

ובנדו"ד: בעמדנו בימי החנוכה - הגם שחנוכה כולל בתוכו כו"כ ענינים - מדגישים לכל לראש את שייכותו עם הגאולה¹¹⁴: סיבת היו"ט היא נס פך השמן שאירע בקשר עם הדלקת המנורה בביהמ"ק, ולאחמ"כ היתה חנוכת המקדש ע"י החשמונאים (פינו את היכלך וטהרו את מקדשך). הרי זה מזכיר מיד ליהודי, ומוסיף אצלו עוד יותר באחכה לו בכל יום שיבוא ובנין וחנוכה ביהמ"ק השלישי, והדלקת המנורה ע"י אהרן כהן גדול, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

יא. וע"פ המבואר לעיל, יש להוסיף ביאור בזה: הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו מבטאת את שלימות וגילוי כל מעשינו ועבודתינו בתורה ומצוות. אז תהי' השלימות דקיום המצוות - "ושם נעשה לפניך כמצות רצונך".

ובסגנון אחר: בימות המשיח יהי' הגילוי האמיתי דכל התומ"צ - הענין דגילוי אלקות, וגילוי הבלי גבול שבתומ"צ, כנ"ל (ס"ד).

וזהו הטעם לאחכה לו בכל יום שיבוא, בלשון הרמב"ם: "מפני זה נתאוו כל ישראל כו' לימות המשיח כדי שיניחו ממלכיות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן" מעבודת בני' בזמן הזה בתורה ומצוות.

ועפ"ז מובן גם שהאחכה לו הוא ענין תמידי, כיון שבזה מתבטאת הנקודה הפנימית, השלימות דכל עבודת ה' [והגם שאומרים זאת בתפלה בדיבור רק איזה פעמים ביום, הרי זה ע"ד הנ"ל שענין הקשור עם זמן קבוע יש לו פעולה תמידית בכל המעת-לעת, ובכל השנה ובכל הזמנים].

ויש לומר שזהו הטעם לכך שבני' (השקועים באחכה לו בכל יום שיבוא) מחפשים בכל מצוה ויו"ט את השייכות עם ביאת המשיח - כיון שבימות המשיח יהי' שלימות הגילוי דאמיתית הענין במצוה ויו"ט זה. וע"פ הנ"ל, שחנוכה קשור גם עם הגילוי ושלימות ד"נר מצוה ותורה אור", תומתק יותר השייכות דימי חנוכה עם ביאת המשיח.

יב. ועד"ז מובן גם בנוגע לפרשה שקוראים בשבת חנוכה: מיד כשיהודי שומע בקריאת התורה את המלה "מקץ" - מתעורר הוא: אהא! זה מרמז על קץ הגלות,

לא רואים זאת מיד בגלוי, צריכים לעיין ויראו איך שדרך התורה היא הטובה האמיתית של המדינה.

עד שמגלים בכל העולם ש"והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד"¹⁰⁸, "והיתה לה' המלוכה"¹⁰⁹, כל העולם עם כל נימוסי המדינה והמקום (ע"פ השו"ע) הינם אמצעי - לגלות מלכותו ית' בכל העולם.

ט. ויש לקשר זה גם עם הקריאה בתורה בימי החנוכה דהקרבת הנשיאים לחנוכת המזבח. ובזה גופא - היום הוא יום ונר רביעי דחנוכה, שהנשיא הוא "נשיא לבני ראובן"¹¹⁰, בכור השבטים: נשיאים בכלל, ובמיוחד - בכור השבטים, שבכור ("ראשית אוני"¹¹¹) הוא זה שכל האחים צריכים לכבד וללמוד דוגמא ממנו - מזכיר ליהודי, שהוא - נשמתו, שהיא חלק אלקה ממעל ממש, היא הנשיא ובעה"ב ובכור האמיתי דכל העולם, "אתה בחרתנו מכל העמים"¹¹².

ולהוסיף, שגר רביעי דחנוכה מרמז על ד' רוחות העולם ש"נמצאים על כתפי" כל יהודי: בהיותו בעה"ב ומלך נושא הוא באחריות לכל העולם, להפוך את ד' רוחות העולם למ"ם סתומה (ע"ד צורת חניית ד' הדגלים דמחנה ישראל), ע"י תיקון והשלמת הרוח הצפונית שאינה מסובכת¹¹³, ולא להכניס שום ענין בלתי רצוי בתוך המ"ם סתומה.

י. בכל הנ"ל מתווסף ענין הכי עיקרי. ובהקדים: כאשר אדם שקוע בחזקה בענין מסויים, הרי טבע בן אדם, שכאשר באים ענינים נוספים הוא מחפש ומוצא - לכל לראש - את הנקודה המשותפת עם הענין שבו הוא שקוע (אע"פ שיכולים להיות בזה ענינים נוספים, וענינים עיקריים).

בנוגע לבני', ובפרט בסוף זמן הגלות (לאחרי שכלו כל הקצין, וכ"ק מו"ח אדמו"ר העיד שכבר עשו תשובה וסיימו הכל) - מונחים ומושקעים הם ב"אחכה לו בכל יום שיבוא", שבמשך כל היום (בכל יום) מחכים ומצפים לגאולה האמיתית והשלימה.

וכיון שבני' מתעסקים ושקועים בביאת המשיח - הרי מובן, שבכל ענין מחפשים לכל לראש את השייכות עם אחכה לו בכל יום שיבוא.

(112) נוסח התפלה דשלוש רגלים.

(113) ב"ב כה, ריש ע"ב.

(114) כידוע שכל המועדים בטלים לע"ל חוץ מחנוכה כו' (מדרש

רז"ל - הובא באגרת הטיול דרוש אות מ'. ספר החיים ח"ג רפ"ז).

(108) זכרי' יד, ט.

(109) עובדי' בסופו.

(110) נשא ז, ל.

(111) ויחי מט, ג.

וקץ הימים וקץ הימין, קץ הגאולה!
 לאחמ"כ כאשר הוא קורא ושומע את ההפטורה -
 "ראיתי והנה מגורת זהב כולה גר" - הוא שומע מיד
 שמדובר בנוגע לגאולה העתידה¹¹⁵!

נה רביעי דחנוכה - מזכיר מיד את הגאולה
 הרביעית. שבה יהי' שלימות גילוי אלקות בכל ד'
 רוחות העולם, כנ"ל.

וקריאה בנוגע לנשיאים בכלל ובנוגע לנשיא שבט
 ראובן בפרט - מזכירה לו מיד שיהיו כל הנשיאים
 בגאולה האמיתית והשלימה, ואז יתגלה איך שבנ"י
 הם ה"בכור" דכל העולם כולו.

ויה"ר שמהדיבור בכל זה ואחכה לו בכלל - יבוא
 בפועל ממש: ביאת משיח צדקנו, בגאולה האמיתית
 והשלימה ע"י משיח צדקנו, ויראו איך שאהרן מדליק
 את המנורה בביהמ"ק השלישי, וגם - "הדליקו נרות
 בחצרות קדשך", ותיכף ומיד ממש.

(115) מדרש - הובא בלקו"ת בהעלותך לד, סע"ב.

אגרות קודש

ב"ה, כ"ד כסלו, תשי"ז
 ברוקלין.

הו"ח אי"א נו"נ מלאכתו מלאכת שמים
 מו"ה יוסף שי

שלום וברכה!

ז"ע נתקבל מכתבו מכ"ב כסלו עם המוסגר בו, וימצא בזה קבלה זמנית מתאים להוראתו.

ונעם לי לקרות במכתבו אשר אף שקשה לו הדבר עתה בכל זה לא רצה לשנות מאשר נדבר, ובפרט
 שידוע פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ ז"י"ע, שכאשר האדם למטה מחליט לתת לצדקה סכום
 שאינו לפי יכולתו בהווה, באותה שעה פותחים מלמעלה צנורות חדשים על ידם יקבל השפעה נוספת למען
 יוכל למלאות הבטחתו, ובפרט ע"פ הידוע דרשת רז"ל על הכתוב עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר, וכבר
 נאמר ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות.

במ"ש אודות המקום פנוי בבית החיים אשר נמצא עליו החצי מצבה כפולה, ובאם ירצה מי שהוא
 לקנות מקום פנוי זה, צריך יהי' להסיר המצבה וכו'.

והנה בענינים כאלו יש להזהר ביותר, כיון שנוגע בשטח כבוד הנמצאים בעולם האמת, וחמירא
 מאיסורא, ולכן אין כדאי להכנס בספק זה, אפילו את"ל שאין בזה חלק איסור, אשר גם בזה יש מקום
 לדון, ויארץ ימים ושנים טובות הוא וכן זוגתו שתליט"א, ויוסיפו בשטח חינוך בני ישראל בדרך תורתנו
 תורת חיים הניתנה מאלקים חיים מחי' החיים, ויה"ר שתהי' הוספה זו מתאימה להוראת ימי חנוכה
 דמוסיף והולך מיום ליום.

בברכת חנוכה מאיר ומזהיר.

לקוטי שיחות פרשת מקץ כרך ה'

מתורגם ללשון הקודש

היא בדרך כלל "מסוף", ומשום כך אכן אין רש"י צריך להסבירה בפעמים הקודמות שבהן היא מוזכרת, הרי בפסוק כאן יש בפשטות כמה קשיים לבאר את המילה באופן זה, ומשום כך היתה אפשרות טובה יותר, לכאורה, לבאר את המילה "מקץ" כאן באופן אחר,

ולכן צריך רש"י לחדש, שגם בפסוק כאן משמעות המילה "מקץ" היא כבכל מקום, ועליו להביא לכך הוכחות.

אך יש להבין את עצם קביעה זו: במה שונה המילה "מקץ" כאן מאותה מילה במקומות אחרים?

ב.

"מקץ" - תוצאה של מאורע קודם

ההסבר לכך הוא:

כאשר התורה אומרת על מאורע מסויים, שהוא התרחש "מקץ" של זמן מסויים של מאורע קודם, מובן, שהמאורע השני לא הופיע לאחר המאורע הראשון רק מבחינת הזמן, אלא הוא תוצאה של המאורע הראשון. כלומר, המאורע הראשון גרם לשני.

כפי שאנו רואים במילה "מקץ" שבכל הפסוקים שהוזכרו לעיל: "וקין היה עובד אדמה" הביא לידי "ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה"; "נראו ראשי ההרים" הביא לידי "ויפתח נח את חלון התבה"; ושהותו של אברהם

א.

"ויהי מקץ"

בתחילת הפרשה מצטט רש"י את המילים "ויהי מקץ", ומפרש: "כתרגומו מסוף. וכל לשון קץ, סוף הוא." יש להבין:

(א) רש"י מפרש רק את המילה "מקץ", ואם כך, מדוע הוא מצטט גם את המילה "ויהי"?

(ב) מדוע קשה לפרש כאן משמעות המילה "מקץ" היא "מסוף", אשר משום כך אין רש"י מסתפק בהסברת המילה, אלא הוא זקוק להוכחות – בתחילה הוא אומר "כתרגומו", שגם התרגום מבאר כך (תרגום אונקלוס, הקרוב ביותר לפשוטו של מקרא²), ולאחר מכן הוא מוסיף הוכחה שניה³ מכך ש"כל לשון קץ סוף הוא". והרי, לכאורה, פירושו פשוט ביותר, ואין צורך בהוכחות⁴?

(ג) שאלה זו אף קשה יותר: המילה "מקץ" כבר מוזכרת לפני כן בתורה – "ויהי מקץ ימים"⁵, "ויהי מקץ ארבעים יום"⁶, ו"מקץ עשר שנים"⁷ – ואם מילה זו טעונה הסבר, הרי רש"י היה צריך לבארה בפעם הראשונה. מדוע דוחה רש"י את ביאור המילה עד לפסוק כאן, ורק אז הוא צריך להביא לכך הוכחות⁸?

מכך מובן, שלמרות שבפשטות משמעות המילה "מקץ"

(1) כ"ה ברוב הדפוסים. וכן הובא בלבוש כאן.

(2) שלכן כשרש"י מביא הוכחות לפירושו מתרגום – הוא מתרגום אונקלוס. (3) כי הוכחה זו בלבד אינה מספיקה – שהרי בכ"כ מקומות מפרש רש"י דלא כתרגומו – מתחיל בפרש"י עה"כ בראשית (וגם במקומות שרש"י כותב "כתרגומו", היינו לפי שגם בלאה"כ מסתבר לי' לרש"י שכן הוא פירוש הכתוב, אלא ש"מ מצד קושי שבהפירוש (וכי"ב) – מביא הוכחה נוספת מהתרגום). (4) וגם: מכיון ש"כל לשון קץ סוף הוא" – הרי זו לכאורה הוכחה אלימתא שאדרבא א"א לפרש תיבת "מקץ" באו"א, ולמה לי' לרש"י להוכיח מתרגומו? (5) בראשית ד, ג. (6) נח ה, נ. (7) לך טז, ג. (8) בגו"א כאן, שרש"י בא בזה לבאר שתיבת "קץ" פירושה "סוף" ולא "קצה"

ונהוכחתו ע"ז מ"כל לשון קץ סוף הוא" היא: ב"אם הי' פירושו לשון קצה, הי' נמצא ג"כ על ההתחלה" (מכיון שגם ה"תחלה" הוא "קצה" – כדלקמן סעיף ד').

ולכן אין רש"י מפרש זה בפסוקים הקודמים – כי שם אין נפ"מ אם הוא

לשון קצה או לשון סוף; משא"כ כאן, באם הי' פירוש "מקץ" לשון "קצה", הרי קצה הוא חלק מהדבר, היינו שהדבר לא נשלם (כמו ועשה כרוב אחד מקצה מזה שפירושו: בכפורת עצמו בקצה), ובמילא פי' "ופרעה חולם גו" – טרם שנשלמו ה' שנים "וזה לא יתכן כו"'. ולכן מפרש רש"י "כתרגומו מסוף", שזה הי' בסוף ב' שנים*.

אבל אינו מובן: (א) בכ"כ מקומות מפרש רש"י פירושה של תיבה גם כשהפשט אינו משתנה ע"ז [ראה רש"י בראשית ב, ה (אף שגם להפי' "הקדים" הפשט ד"טרם גו"א הוא כמו להפי' "עד לא כו"'); ויצא ל, ח (אף שגם בהפי' "לשון עיקש" מסיים רש"י "להיות שוה"); ועוד]. וא"כ הו"ל לרש"י לפרש תיבת "קץ" בפעם הראשונה. (ב) ב"מקץ עשר שנים גו"א יש נפקותא גם בהענין, שהרי נוגע לדינא – זמן החיוב לישא אשה אחרת (ראה פרש"י שם). (ג) בירמ' לד, יד: "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי גו"א. ובדרך הפשט** מוכרח לפרש לכאורה, שהכוונה היא לתחלת שנת השבע (כמפורש שם: יעבדך שש שנים), ומה מוכח שכוונת רש"י ב"כל לשון קץ סוף הוא", היינו גם לדבר שלא נשלם (וראה רמב"ן עה"פ מקץ שבע שנים (ראה טו, א) שכל שנת השבע, גם תחלתה, היא סוף המספר). ולפי"ז הרי מ"כל לשון כו"א אין הוכחה ש"מקץ שנתים ימים" פירושו לאחר שנשלמו ב' השנים.

(* וראה עז"ז לבוש כאן, שכוונת רש"י בזה היא, שלא נאמר ש"מקץ שנתים ימים" פירושו תחלת שנה השני'. ולהעיר מרשב"ם כאן (שמפורש ג"כ ע"פ דרך הפשט – ראה פירושו בר"פ יושב), ש"מקץ שנתים בלי (תיבת) ימים הי' משמע מקץ שנה ויום א"י.

(** משא"כ בדרך ההלכה – ראה ערכין לג, רע"א.

ולהעיר מספרי (ראה טו, א) "מקץ שבע שנים, יכול מתחלת השנה" – שמה מוכח, שגם בדרך ההלכה תיבת "מקץ" (אלוהי הגו"ש) אפ"ל גם על דבר שלא נשלם (וראה רמב"ן הנ"ל). אבל בש"ס (ערכין כח, ב) אמרו בפשיטות "שביעית בסופה דכתיב מקץ שבע שנים". ועפ"ז מובנת קושית הש"ס שם לג, א.

אבינו "עשר שנים בארץ כנען" היוותה את הסיבה? ללקיחתו את הגר.

ומשום כך אומרים "מקץ", שהמאורע השני הוא הקץ – הסוף והתוצאה של המאורע הקודם.

אך בפסוק כאן לא ייתכן, לכאורה, לומר שה"קץ" והסוף של הענין המופיע לפני כן הוא ש"ופרעה חולם... וידבר¹⁰ שר המשקים...", כי להיפך: כיון שהמאורע הקודם נסתיים באופן אשר "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחו¹¹", הרי מובן, שכל מה שהתרחש עם שר המשקים כבר הסתיים לחלוטין קודם, ולא גרם לשום תוצאות בהמשך¹². אמנם, לאחר ש"ופרעה חולם..." והוא סיפר את החלום לכל חרטומי מצרים וחכמיה "ואין פותר אותם לפרעה", הרי זה הביא לידי "ידבר שר המשקים..."¹³. אך הענין כשלעצמו לא גרם לשום תוצאות בהמשך.

מכך היו סוברים, לכאורה, שמשמעות המילה "מקץ" בפסוק כאן אינה "מסוף", [אלא "מתחילה", כדלהלן בסעיף ג]. ולפיכך צריך רש"י להסביר, ואף להביא לכך הוכחות, שגם כאן משמעות המילה "מקץ" היא "מסוף".

לפי זה מובן מדוע מצטט רש"י את המילים "ויהי מקץ" – למרות שהוא מפרש רק את המילה "מקץ" – כי מה שמחייב להסביר את המילה "מקץ" שבפסוק כאן, היא (לא המילה "מקץ" עצמה אלא), דוקא הקשיים המתעוררים על "ויהי מקץ": שהמאורע "ופרעה חולם..." שהתרחש אז – "ויהי" – הוא לכאורה איננו ה"קץ" של הענין שעליו מסופר לפני כן.

ג.

"מקץ" - גם "התחלה"

האבן-עזרא, אשר אף הוא מסביר את פשוטו של מקרא, אומר¹⁴, שהמילה "קץ" יכולה להתפרש אף במשמעות של

(9) ראה פרש"י לך שם.

(10) פרשתנו מא, ט ואילך.

(11) ס"פ וישב.

(12) בפרש"י שם: "החוקק להיות אסור שתי שנים". ולפי זה ה"אפשר לפרש לכאורה "מקץ שנתיים ימים" – משנשלמו שתי השנים שנגזר על יוסף להיות אסור (וכמו "מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה" בפ' בא יב, מא – ראה פרש"י שם, ט). אבל מכיון שבפסוק לא נזכר כלל כמה זמן החוקק להיות אסור, הרי [נוסף לזה שמצד פשטות הכתוב, "ופרעה חולם גו" אינו ה"קץ" של המאורע הקודם, לו שלכן החוקק רש"י לחדש שאעפ"כ גם "מקץ" שבפסוק זה פירושו "מסוף" (ולא "מתחלה"),

גם לאחר שרש"י מחדש כן, שמוה מובן שהחוקק יוסף להיות אסור ב' שנים* – מכיון שכל המקור לזמן הגזירה הוא בפסוק זה עצמו ולא נזכר בפסוקים הקודמים, הרי] א"א לפרש ש"מקץ" כאן הוא סיום וגמר של איזה ענין וקאי אגמר זמן

לפי זה אפשר היה להבין, שהמשמעות של מילה זו בפסוק "מקץ שנתיים ימים" איננה "סוף", אלא התחלה של "שנתיים ימים"¹⁵. והסבר הפסוק הוא: בתחילת שנתיים אלו התרחש חלום פרעה, לאחר מכן קרא פרעה ליוסף וכו', ולאחר שנתיים אלו התחילו שבע שנות השובע ושבע שנות הרעב.

אמנם, פירוש זה דחוק ביותר, כמובן, במיוחד כאשר מן הפסוק "ומחהו האלקים לעשותו"¹⁶ מובן, ששבע שנות השובע התחילו במהירות – מיד לאחר חלום פרעה, אך עדיין הוא מתקבל יותר מאשר להסביר שכוונת המילה "מקץ" היא "מסוף", כאשר הענין של "ופרעה חולם..." איננו "קץ" ותוצאה של המסופר לפני כן. אשר לפיכך צריך רש"י להביא הוכחה לפירושו, שמשמעות המילה "מקץ" כאן היא "מסוף".

ד.

קצה - סוף והתחלה

אך עדיין יש להבין:

אמנם, קשה להסביר בפסוק כאן שמשמעות המילה "מקץ" היא "מסוף", אך כיון שלפי דעת רש"י "כל לשון קץ סוף הוא", הרי לא ייתכן לומר שכוונת המילה "מקץ" בפסוק כאן היא "תחילה", בשונה ממשמעות מילה זו בכל מקום. ומדוע צריך רש"י להביא לכך הוכחה גם מהתרגום? ההסבר לכך הוא:

לפי האבן-עזרא יכולה המילה "קץ" להתפרש "פעם ראש פעם סוף", משום שלדעתו המילה "קץ" היא מלשון "קצה". ולכן אפשר להבינה הן במשמעות של "ראש" והן במשמעות של "סוף", כי שניהם "קצוות"¹⁷.

לפי זה מובן, שאף לפי שיטת רש"י, שמשמעות המילה "קץ" בכל מקום היא "סוף", אינה הוכחה ברורה¹⁸ לכך שאין היא יכולה להתפרש במשמעות של "תחילה". שהרי

הגזירה – מכיון שבכתוב לא נזכרה כלל גזירה זו (משא"כ בפ' בא שם). ולכן מפרש רש"י ש"מקץ" כאן פירושו "מסוף" – ואינו סיום ותוצאה מהקודם לו (ראה לקמן הערה 19).

(13) פרשתנו מא, ח-ט. וגם אז אמר "נער עברי עבד" (שם, יב וראה פרש"י שם).

(14) שלח יג, כה. ראה טו, א. וילך לא, י. תהלים קיט, צו. וראה גם מהרש"א נדה נח, ב.

(15) וכמו "מקץ ארבעים יום" דפ' שלח שם ש"יתכן להיות ראש הארבעים" (ראב"ע שלח שם).

ו"ל, שלפי זה, פירוש "וישובו" הוא שהתחילו לשוב מא"י בתחלת ארבעים יום. וכוונתו בזה לתרץ קושיית רש"י שם. ואכ"מ.

(16) פרשתנו מא, לב.

(17) ראב"ע תהלים שם.

(18) אבל גם מזה ראי' ש"קץ" אין פירושו "קצה", כי באם פירושו הי

(* ומה שרש"י כותב "שתי שנים" בפסוק שלפניו – הרי מובן שפירושו שם מיוסד על מה שמפרש תומ"י בפסוק שלאחריו מקץ מסוף. וראה לבוש כאן: רש"י ו"ל כיון כאן להשלים פירושו כאן בפרשת וישב בסופו.

(א) ההתחלה והראש²⁶ של "שנתיים ימים" שיבואו לאחור מכן. כלומר, אז התחילה גאולת יוסף, בהתאם לפירוש בפנימיות הענינים, שאז התחיל "קץ הימין"²⁷.

(ב) הסוף של שנתיים ימים" שהיו לפני כן. שאז היה סוף הגלות, ובפנימיות הענינים – "קץ דשמאלא"²⁸.

ואף לכך רומז רש"י באומרו "כתרגומו מסוף" – כי התרגום, בשפה הארמית, רומז²⁹ לענין הגלות.

ז.

יש קשר בין שני הפירושים

ענין נוסף נרמז בפירוש רש"י כאן:

כיון שכל הפירושים על אותו פסוק קשורים ביניהם³⁰, מובן, ששני הפירושים שהוזכרו לעיל על הפסוק כאן קשורים ביניהם, למרות שהם מנוגדים בתוכם:

על ידי הזיכוך וההעלאה של ניצוצות הקדושה הנמצאים ב"קץ דשמאלא", מגיעים ל"קץ הימין"³¹.

ולכן רומז רש"י בסיום פירושו "וכל לשון קץ סוף הוא", שב"סוף" יש "כל לשון קץ", שבכך נכלל גם ענין ה"תחילה", כפירוש האבן-עזרא, שהרי "אלו ואלו דברי אלקים חיים"³², עד ל"קץ הימין", המופיע בסוף דניאל, כי על ידי ה"סוף", על ידי הזיכוך של "קץ דשמאלא", נגיע לידי "קץ הימין", בגאולה העתידה על ידי משיח צדקנו, יבוא ויגאלנו בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ מקץ תשכ"ה)

אפשר לומר שכוונת המילה "קץ" בכל מקום היא "סוף" אינה מפני שהפירוש של "קץ" הוא "סוף", אלא מפני שהסוף הוא קצה. ואם כך, ייתכן שהפירוש הוא גם "תחילה". ולכן צריך רש"י להוכיח "כתרגומו"¹⁹.

ה.

סוף הגלות או תחילת הגאולה?

מהענינים של "יינה של תורה" אשר בפירוש רש"י זה:

ב"ויהי מקץ שנתיים ימים" יש שני ענינים מנוגדים:

(א) מצד אחד זהו הסיום של התקופה שבה שהה יוסף בבית הסוהר, סוף גלות יוסף, שזו היתה התקופה הקשה והנחותה ביותר של יוסף בגלותו. כפי שידועים²⁰ דבריו של כ"ק מורי וחמי אדמו"ר על התקופה של עקבתא דעקבתא דמשיחא, שלפנות בוקר מתגבר החושך ביותר.

(ב) מצד שני, דוקא אז הוא ה"קץ" וההתחלה של גאולת יוסף²¹.

מצד שני ענינים אלו, יש שני פירושים²² אף בפנימיות התורה: אם ה"קץ" בפסוק כאן רומז ל"קץ דשמאלא"²³ או ל"קץ²⁴ הימין"²⁵.

ו.

"כתרגומו" - רמז לגלות

לכך רומז רש"י בפירושו על "ויהי מקץ":

כאמור לעיל (סעיף ב"ג), ניתן להסביר את המילים "מקץ שנתיים ימים", בשני פירושים:

(27) ואף שגם "קץ הימין" הוא בחי' מלכות דאצילות שנקראת אחרית וסוף – הרי "בקדושה גם הסוף הוא בחי' ראש", שלכן "אחרית (עם הכולל) גימט' כתר" (אוה"ת שם).

(28) להעיר, שבוהר שם קצו, ב מפרש ש"מקץ" הוא "אתר דלית בי זכירה", ו"שנתיים ימים" – "דבת דרגא לדרגא דאית בי זכירה". ולפ"ז, לפי זוהר "קץ דשמאלא" – "מקץ" אינו נמשך ל"שנתיים ימים", משא"כ לפי הארז"ל "קץ הימין". וגם בזה מתאימים בי' פירושים אלו לב' הפירושים ב"מקץ" שבדרך הפשט, כי להפירוש "מקץ-מתחלה", "מקץ" הוא ההתחלה והקצה של השנתיים ימים, משא"כ להפ"י "מסוף" – ויהי מקץ אינו הגמר (והתוצאה) ד"שנתיים ימים" שלפניו, כנ"ל ס"ב.

(29) שהרי תרגום התורה ללשון ארמי הוא, לפי שבזמן הגלות לא כולם הבינו לשון הקדש. ולהעיר מתור"ע, ד. עה, ריש ע"ג.

(30) ראה בארוכה לקו"ש ח"ג [המתורגם] ע' 35.

(31) ראה גם אוה"ת שם [בפ"י מרו"ל (שבת כא, ב) עד שתכלה רגל מן השוק]: "להעלות בחי' רגל השמאלי שמתלבש בקץ דשמאלא, ואז יהי קץ הימין" (אלא שבאוה"ת שם מבאר זה בפ"י הארז"ל ואינו מקשר זה עם פ"י זוהר).

(32) עירובין יג, ב. וש"י. – והרי כלל זה הוא גם על "כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש (שהרי) ניתן למשה מסיני" (נסמן בלקו"ש ח"ד [המתורגם] ע' 69-70).

לשון קצה – הי' נמצא גם על תחלה (כמ"ש הגו"א כאן, נעתק לעיל הערה 8). ומ"מ אי"ז ראי' מוכרחת, ולכן הוזק רש"י להביא ראי' מ"תרגומו". וראה הערה הבאה.

(19) אלא שהוכחה זו בפני עצמה אינה מספיקה – כי הגם שאונקלוס מתרגם הכתובים בד"כ לפי פשוטו של מקרא, הרי ככו"כ מקומות מפרש רש"י דלא כהתרגום (כנ"ל הערה 3), ולכן מביא הוכחה מ"וכל לשון כו" שמוה מוכח (אף שאינה ראי' מוכרחת) ש"קץ" אין פירושו "קצה", כבהערה הקודמת. גם י"ל, שב"וכל לשון קץ סוף הוא" בא רש"י גם לבאר שלשון "מקץ" נופל גם על דבר שאינו תוצאה מהמאורע שנוכר לפניו. כי להפ"י ש"קץ" הוא לשון "קצה", מסתבר לומר שהכוונה ב"מקץ" היא הגמר והסיום של ענין שלפניו, משא"כ להפ"י ש"קץ" הוא "סוף" – הרי הל' "סוף" שייך גם כשה"סוף" הוא מחוץ להדבר (ראה רמב"ן בפ' ראה שם).

(20) לקו"ד ח"א סח, א"ב. וראה גם מכתב ת"ת שבת"ת תשכ"ה (לקו"ש חכ"ע ע' 435).

(21) ראה ב"ר כאן. וראה אוה"ת פרשתנו (ח"ב) שם, א.

(22) שניהם הובאו ונתבארו באוה"ת (שם) ריש פרשתנו.

(23) זהר פרשתנו קצו, ב. קצד, א.

(24) לשון הפסוק סוף דניאל. וראה זח"א נד, סע"א. סב, ב. ובכ"מ.

(25) לקו"ת להארז"ל עה"פ.

(26) לשון הראב"ע בתהלים שם (וראה גם פירושו בפ' שלח שם). וראה הערה הבאה.

יום ראשון כ"ב כסלו

עֵינָיו – כפי שכתוב לגבי תפילין¹⁵ "ולזכרון בין עיניך" ולא ירחק עוד לַפָּנִים לְדַבֵּר עִמִּי בִּיחִידוֹת, כִּי פָהֶן – בענינים שבספר ה'תניא', ימצא מרגוע לנפשו ועצה נכונה לכל דבר הקשה עליו בעבודת ה', ונכון יהיה לבו בטוח בה' גומר בעדינו:

– ככתוב¹⁶: "לא-ל גומר עלי". ומי שדעתו קצרה להכין דבר עצה מתוך קונטרסים אלו, – שאין הוא יודע כיצד ללמוד מה'תניא" עצה שהוא נזקק לה בעבודת ה', יפרש שיחתו לפני הגדולים – גדולי המבינים ועובדי ה', שבעירו והם יבוננוהו. – הם יסבירו לו. ואלוהים – לאותם "גדולים", בקשתו שלא לשום יד לפה – שלא לשתוק כדי שלא להראות שהם הם המבינים, להתנהג בענוה ושפלות של שקר הם ושלום, – ענוה ושפלות שלא במקומן, הן ענין של שקר, ובנדוע¹⁷ ענש המר על מונע פה, – כלומר, למנוע ענינים של תורה מהזולת, וגדל השקר – לאלה שמוסרים עצמם ללמוד עם הזולת, כפי שידוע ממאמר

רו"ל¹⁸ על פסוק¹⁹ "מאיר עיני שניהם ה'", – הגמרא מפרשת שם את הפסוק "רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה'" – "רש" היינו מי שעני בתורה, ו"איש תככים" – מי שעשיר בתורה, הרי כששני אלה "נפגשו", וכן התורה מתעסק עם ה"עני" בתורה, "מאיר עיני שניהם ה'" – הקב"ה מאיר עיני שניהם באור שלמעלה משניהם, כי יאיר ה' פניו – והפנימיות שלו, אליהם אור – של, פני מלך חיים. ומחיה חיים – זה שנותן חיים לחיים, ויבנו ויתנו לימים אשר לא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' כי בולם ידעו אותי וגו' – את הקב"ה, "למקטנם ועד גדולם"²⁰, כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו', – כמים לים מכסים²¹, אמן: כן יהי רצון:

אך ביודעי ומכירי קאמינא, – אני מדבר אודות אלה שאני יודע אותם ומכירים – אומר רבנו הזקן, הם כל אחד ואחד מאנשי שלומנו שבמדינתנו וסמוכות שלה – והסמוכות למדינתנו, אשר היה הדבור של הפה מצוי בינינו – בהיכנסם

אל רבנו הזקן ל"יחידות", וגלו לפני כל תעלומות לבם ומחם בעבודת ה' התלויה בלב, אליהם תפף מלתי ולשוני עט סופר²² בקונטרסים אלו – של ספר ה'תניא', הנקראים בשם 'לקומי אמרים', מלקטים מפי ספרים ומפי סופרים קדושי עליון נשמתם עדן – כפי שהזכרנו בלמדנו את "דף השער", אומרים חסידים, שב"ספרים" הכוונה לספרי השל"ה הקדוש וספרי מהר"ל (מפראג) וב"ספרים" הכוונה על הבעל-שם-טוב והרב המגיד ממזריטש, המפרסמים אצלנו, וקצת מהם נרמזין לחכמים – חלק מה"אמרים" מרומזים לפני החכמים, אלה שדי להם ברמז "די לחכימין ברמיזא", באגרות הקדש מרבותינו שפארין הקדש תפנה ותכונן פמהרה פימינו אמן, – רבנו הזקן קרא לכמה מוקני תלמידי הרב המגיד, ובפרט את רבי מנחם מענדל מויטבסק, בשם "רבותינו", הרביים שלו; וקצתם שמעתי מפייהם הקדוש פה עמנו, – לפני עלייתם לארץ ישראל, וכלם הן תשובות על שאלות רבות אשר שואלין בעצה כל אנשי שלומנו ומדינתנו תמיד כל אחד לפי ערכו – ומצבו בעבודת ה', לשית – לתת, עצות בנפשם בעבודת ה', להיות כי אין הזמן נרמא עוד – אין הזמן מרשה עוד, להשיב לכל אחד ואחד על שאלתו בפרטות, וגם השכחה מצויה, על גן רשמתי כל התשובות על כל השאלות למשמרת לאות להיות לכל אחד ואחד לברון בין

הקדמה

אך ביודעי ומכירי קאמינא הם כל אחד ואחד מאנשי שבמדינתנו וסמוכות שלה אשר היה הדבור של חיבה מצוי בינינו וגילו לפני כל תעלומות לבם ומחם בעבודת ה' התלויה בלב אליהם תפף מלתי ולשוני עט סופר בקונטרסים אלו הנקראים בשם לקומי אמרים מלקטים מפי ספרים ומפי סופרים קדושי עליון נשמתם עדן המפורסמים אצלנו וקצת מהם נרמזין לחכימין באגרות הקדש מרבותינו שבאה"ק תוכב"א. וקצתם שמעתי מפייהם הקדוש בהיותם פה עמנו וכולם הן תשובות על שאלות רבות אשר שואלין בעצה כל אנשי מדינתנו תמיד כל אחד לפי ערכו לשית עצות בנפשם בעבודת ה' להיות כי אין הזמן נרמא עוד להשיב לכל אחד ואחד על שאלתו בפרטות וגם השכחה מצויה על כן רשמתי כל התשובות על כל השאלות למשמרת לאות להיות לכל אחד וא' לזכרון בין עיני ולא ירחוק עוד ליכנס לדבר עמי ביחידות כי בהן ימצא מרגוע לנפשו ועצה נכונה לכל דבר הקשה עליו בעבודת ה' ונכון יהיה לבו בטוח בה' גומר בעדינו: ומי שדעתו קצרה להכין דבר עצה מתוך קונטרסים אלו יפרש שיחתו לפני הגדולים שבעירו והם יבוננוהו ואלוהים בקשתי שלא לשום יד לפה להתנהג בענוה ושפלות של שקר ח"ו וכנדוע עונש המר על מונע בר וגודל השכר ממאמר רו"ל ע"פ מאיר עיני שניהם ה' כי יאיר ה' פניו אליהם אור פני מלך חיים. ומחיה חיים יוכנו ויחיינו לימים אשר לא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' כי כולם ידעו אותי וגו' כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו' אכי"ר:

14. תהלים מה, ב. 15. שמות יג, ט. 16. תהלים נו, ג קלח, ת. 17. ראה סנהדרין צא, סוף עמוד ב. 18. ראה תמורה טז, א. 19. משלי כט, יג. 20. ירמיה לא, לג. 21. ישעיה יא, ט.

יום שני כ"ג כסלו

רבינו מעיר, יש לומר שהמלה "סיג" רומזת גם כן על הענינים שזייפו אותם, והיה צורך לנקות את הקונטרסים מהזיופים. וְאִמְיָנָא לְפַעֲלָא מְבָא יִישֵׁר חוּלְאָא. – ואני אומר לפעולה טובה זו: יישר כח. וְלִהְיוֹת כִּי מְקַרְא מְלָא דְבֵר הַכְּתוּב²³ "אֲרוּר מְסִיג גְּבוּל רַעְהוּ", וְאֲרוּר בּוּ קָלְלָה בּוּ נְדוּי חָם וְשָׁלוֹם וְכוּ'²⁴, עַל כֵּן בִּיהוּדָה וְעוֹד לְקַרְא²⁵ קְאֲתִינָא לְמִשְׁדֵי גְוִדָא רַבָּא – כדבר מיותר (כפי שמביאים למשל ראה ממה שמתנהגים ב"יהודה" בשעה שיש על כך פסוק מפורש) אני בא להטיל איסור רב, עַל כֵּן הַמְדַפְּסִים שְׁלֵא לְהַדְפִּים קוֹנְטְרִיסִים הַנּוֹכְרִים לְעִיל לֹא עַל יְדֵי עֲצֻמָּן וְלֹא עַל יְדֵי גִירָא דִּילְהוֹן – ולא על ידי באי כוחם, בְּלִתי

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁנִּתְפַּשְׁטוּ הַקּוֹנְטְרִיסִים הַנּוֹכְרִים לְעִיל בְּקֶרֶב כָּל אַנְשֵׁי שְׁלוֹמֵנוּ הַנּוֹכְרִים לְעִיל כְּהַעֲתָקוֹת רַבּוֹת מִיְדֵי סוֹפְרִים שׁוֹנִים וּמְשׁוֹנִים, הִנֵּה עַל יְדֵי רַבּוֹי הַהַעֲתָקוֹת שׁוֹנוֹת רַבּוֹ כְּמוֹ רַבּוֹ הַמְּעוֹתֵי-סוֹפְרִים בְּמֵאד מְאֹד, – כפי שכבר הזכרנו בלמדנו הסכמותיהם של הצדיקים רבי זושא ורבי יהודה ליב הכהן, נפלו על פי טעות שגיאות בכתבים, עקב המעתיקים השונים, והיו גם כאלה שבמכוון זייפו ענינים ב"תניא", כדי שיוכלו להעליל וכו', ויש לומר שעל אלה רומז רבנו הזקן במלה "משונים". וְלִזְמַת – ולכן, נְדָבָה רִוּחָם שְׁלֵ אַנְשֵׁים אֲפֻרְתִּים – אנשים חשובים, הַנְּקוֹבִים הַנּוֹכְרִים לְעִיל מְעַבְר לְדָף²² לְמִדָּה בְּגוֹפִם

הקדמה

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁנִּתְפַּשְׁטוּ הַקּוֹנְטְרִיסִים הַנ"ל בְּקֶרֶב כָּל אַנְשֵׁי הַנ"ל בְּהַעֲתָקוֹת רַבּוֹת מִיְדֵי סוֹפְרִים שׁוֹנִים וּמְשׁוֹנִים הִנֵּה ע"י רִיבּוּי הַהַעֲתָקוֹת שׁוֹנוֹת רַבּוֹ כְּמוֹ רַבּוֹ הַט"ם כְּמֵאֹד מְאֹד וְלִזְמַת נְדָבָה רִוּחָם שֶׁל אַנְשֵׁים אֲפֻרְתִּים הַנְּקוֹבִים הַנ"ל מִע"ל לְטֵרוּחַ בְּגוֹפִם וּמֵאֹדִם לְהַבִּיא אֶת קוֹנְטְרִיסִים הַנ"ל לְבֵית הַדְּפוּס מְנוּקִים מְכַל סִיג וּט"ם וּמוֹגֵהִים הֵיטֵב וְאִמְיָנָא לְפַעֲלָא טַבָּא יִישֵׁר חוּלְאָא וְלִהְיוֹת כִּי מְקַרְא מְלָא דְבֵר הַכְּתוּב אֲרוּר מְסִיג גְּבוּל רַעְהוּ וְאֲרוּר בּוּ קָלְלָה בּוּ נְדוּי ח'ו' וְכוּ' ע"כ כִּיהוּדָה וְעוֹד לְקַרְא קְאֲתִינָא לְמִשְׁדֵי גְוִדָא רַבָּא עַל כָּל הַמְדַפְּסִים שְׁלֵא לְהַדְפִּים קוֹנְטְרִיסִים הַנ"ל לֹא עַל יְדֵי עֲצֻמָּן וְלֹא עַל יְדֵי גִירָא דִּילְהוֹן בְּלִתי רְשׁוֹת הַנְּקוֹבִים הַנ"ל מִשְׁדֵי חָמֵשׁ שָׁנִים מִיּוֹם בְּלוֹת הַדְּפוּס²⁶, וְלִשְׁוֹמְעִים יוֹנְעִים וְתִבּוֹא עֲלֵיהֶם כְּרַבְתָּ טוֹב. כֹּה דְבַרְי הַמְּלַמֵּט – ספר לקוטי אמרים לעיל:

וּמֵאֲדָם לְהַבִּיא אֶת קוֹנְטְרִיסִים הַנּוֹכְרִים לְעִיל – ספר ה"תניא", לְבֵית הַדְּפוּס מְנוּקִים מְכַל סִיג – כמו הפסולת המופרשת מהתבואה וכדומה, וְמְעוֹתֵי-סוֹפְרִים וּמְגֵהִים הֵיטֵב, – כפי שכ"ק

יום שלישי כ"ד כסלו

דְּהָא תַּנְן [אֲבוֹת פְּרָק ב']: – לְמַדְנוּ בְּמִשְׁנָה, בְּפֶרֶק שׁוֹנֵי שֶׁל מִסְכַּת אֲבוֹת: "וְאֵל תְּהִי רְשָׁע בְּפִנֵי עֲצֻמָּךְ". – שלא תחשוב את עצמך כרשע. כיצד, איפוא, אפשר לומר שמשביעים את האדם לחשוב את עצמו כרשע, כשהמשנה אומרת שאסור לאדם לחשוב את עצמו

כרשע? וְגַם, אִם יְהִיה בְּעֵינָיו כְּרִשָׁע – יֵרַע לִבּוֹ וְיִהְיֶה עֲצֵב, וְלֹא יוּכַל לְעַבֵד ה' בְּשִׂמְחָה וְבְטוֹב לִבָּב, – מלבד הקושיא האמורה ממסכת אבות, אין החזקת עצמו כרשע, תואמת לדרכים בהן על היהודי להתנהג בעבודתו את

השי"ת. יודעים אנו, שעיקר גדול בעבודת השי"ת הוא לעבדו מתוך שמחה וטוב לבב. כשיהודי מקיים מצוה עליו לעשות זאת מתוך חרדה גדולה, על שזכה לעבוד את מלך מלכי המלכים הקב"ה; כן, כשמונע עצמו מעבירה, עליו להיות שבע רצון על שעלה בידו, בגלל רצונו של הקב"ה, להימנע מעשיית עבירה. כיצד, איפוא, אפשר לומר שמשביעים אותו לחשוב את עצמו כרשע? הרי לא יוכל אז לעבוד את השי"ת מתוך שמחה, זאת ועוד: הרי מובן שכשם

פְּרָק א. תַּנְיָא [בְּסוֹף פְּרָק ג' דְּנִדְחָה]: – לְמַדְנוּ בְּסוֹף פֶּרֶק שְׁלִישִׁי בְּמִסְכַּת נְדָה: "מְשִׁבְעִים אוֹתוֹ, – יהודי לפני לידתו, משביעים אותו בשמים, תְּהִי צְדִיק וְאֵל תְּהִי רְשָׁע. – היה צדיק ואל תהיה רשע, וְאֲפִלוּ כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ – בדונם אותך לפי מעשיך, אוֹמְרִים לְךָ צְדִיק אַתָּה – הִנֵּה בְּעֵינֶיךָ כְּרִשָׁע". – לידתו של יהודי היא הרי לשם כוונה מיוחדת, לבצע את תכלית בריאתו. הנשמה יורדת לעולם־זה ומתלבשת בגוף, כדי לבצע שליחות אלקית מיוחדת בעולם־הזה. וכדי שהאדם יוכל לבצע תכלית

וכוונה זו ושיהיה בכוחו לקיים את שליחותו, לשמה ירדה נשמתו למטה – משביעים אותו, לפני לידתו, שיהיה צדיק ושלא יהיה רשע. ואילו בעיני עצמו יחשוב את עצמו כרשע, ועל-ידי-כך יבצע תכלית כוונת שליחותו בעולם־הזה. השבועה האמורה מורכבת משני חלקים: בחלק הראשון משביעים אותו כיצד עליו להיות – שיהיה צדיק ולא יהיה רשע, בחלק השני של השבועה משביעים אותו כיצד יחזיק את עצמו בעיניו – שיחשוב את עצמו כרשע. וְצְרִיךְ לְהַבִּין,

ליקוטי ספר של בינונים אמרים

פֶּרֶק א תַּנְיָא [בְּסִפּ"ג דְּנִדְחָה] מְשִׁבְעִים אוֹתוֹ תְּהִי צְדִיק וְאֵל תְּהִי רְשָׁע וְאִפִּי כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ אוֹמְרִים לְךָ צְדִיק אַתָּה הִנֵּה בְּעֵינֶיךָ כְּרִשָׁע וְצְרִיךְ לְהַבִּין דְּהָא תַּנְן [אֲבוֹת פ"ב] וְאֵל תְּהִי רְשָׁע בְּפִנֵי עֲצֻמָּךְ וְגַם אִם יְהִיה בְּעֵינָיו כְּרִשָׁע יֵרַע לִבּוֹ וְיִהְיֶה עֲצֵב וְלֹא יוּכַל לְעַבֵד ה' בְּשִׂמְחָה וְבְטוֹב לִבָּב וְאִם לֹא יֵרַע לִבּוֹ

וכוונה זו ושיהיה בכוחו לקיים את שליחותו, לשמה ירדה נשמתו למטה – משביעים אותו, לפני לידתו, שיהיה צדיק ושלא יהיה רשע. ואילו בעיני עצמו יחשוב את עצמו כרשע, ועל-ידי-כך יבצע תכלית כוונת שליחותו בעולם־הזה. השבועה האמורה מורכבת משני חלקים: בחלק הראשון משביעים אותו כיצד עליו להיות – שיהיה צדיק ולא יהיה רשע, בחלק השני של השבועה משביעים אותו כיצד יחזיק את עצמו בעיניו – שיחשוב את עצמו כרשע. וְצְרִיךְ לְהַבִּין,

22. השותפים ר' שלום שכנא ור' מרדכי. ראה הסכמתו של ר' זושא מאניפאלי והערה 8 שם. 23. דברים כז, ז. 24. שבועות לא, א - בינינו הסדר, וראה רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כו הלכה ג. 25. קידושין ו, א. 26. כני"ל יום ג' פ' תבא תקני"ז - ראה לעיל בהסכמות. 1. משנה יג.

מדריגה אחת של "צדיק", שיש בו רק טוב ואת הרע שבקרבו הפך לגמרי לטוב – "צדיק וטוב לו". מדריגה אחרת של "צדיק", שעדיין יש בו קצת רע – "צדיק ורע לו". נדרשת אבל הסברה על הכפילות בתארים שבכל אחת המדריגות של "צדיק": "צדיק גמור" – ו"צדיק

וטוב לו", "צדיק שאינו גמור" – ו"צדיק ורע לו". מכיון ש"צדיק גמור" הנו "צדיק וטוב לו", ו"צדיק שאינו גמור" הוא "צדיק ורע לו" – לשם מזה, איפוא, מצויינת כל דרגה בשני תוארים? כפי שהדברים יוסברו להלן, מבטא כל אחד מהתארים האמורים פרט מיוחד בעבודתו של ה"צדיק": התארים "צדיק גמור" ו"צדיק שאינו גמור"

מתארים עבודתו של ה"צדיק" מצד נשמתו, עד כמה גדולה אהבתו להש"ת, שכן, בגלל אהבתו זו קיבל את התואר "צדיק" – ועל כך בא התואר "צדיק גמור", שאהבתו להקב"ה היא בדרגת "אהבה בתענוגים", אהבה מלאה. או שאהבתו להש"ת איננה מלאה ובגלל כך הוא נקרא "צדיק שאינו גמור". ואילו "צדיק וטוב לו" ו"צדיק ורע לו" מתארים מצבו של ה"צדיק" בשעה שהוא עסוק בהפיכת הנפש הבהמית לקדושה. שכן, "צדיק" על-ידי עבודתו הגדולה את הש"ת מתוך אהבה בתענוגים, מהפך את הרע שבו לטוב ולקדושה. "צדיק וטוב לו" – שכבר הפך לגמרי את הרע שבקרבו והוא מורכב רק מטוב, ואילו "צדיק ורע לו" – שעדיין לא הצליח להפוך את הרע לגמרי, משהו מהרע עדיין נשאר בקרבו. מההסברים הבאים מתברר שמדובר כאן אודות הרע הרוחני שבלב. שכן, אין ל"צדיק" שום שייכות לרע כזה שיכול להתבטא במחשבה, בדיבור, ובדאי לא, חלילה, במעשה. ובנ"מ סוף פ"ק מ' דברכות: "צדיקים – יצר טוב שופטין בו, רשעים – יצר הרע שופטין, בינונים – זה וזה שופטין וכו'. אמר רב: פגון אָנא – בינוני. כמו אני – בינוני".

רבה מעמיד עצמו כדוגמא לאדם שהוא "בינוני". אמר ליה אביו: – אמר לו אביו, לא שביק מר חיי לכל פרייה וכו'. – אינך משאיר חיים לאף אחד, שכן, אם אתה "בינוני", הרי שכל אלה שהם בדרגה נמוכה ממך, הם רשעים, ו"רשעים" גם – בחייהם נקראים מתים⁴, הרי שעל-ידי שאתה קורא לעצמך "בינוני" אינך משאיר חיים לאף אחד. ולְהַבִּין כָּל זֶה בְּאֵר הַיָּמִב, – נוסף על השאלה דלהלן, שלפי המקובל ש"בינוני" הוא זה שיש לו מחצית מצוות ומחצית עבירות – כיצד יכול היה רבה לטעות טעות גדולה כל כך, לומר על עצמו שהוא "בינוני"? – ישנה כאן שאלה נוספת: באם "בינוני" הוא זה שיש לו מחצית מצוות ומחצית עבירות, הרי זה "מציאות" כזו, כיצד, איפוא, יכולה להיות מחלוקת בין רבה לאביו על דבר שהוא "מציאות"? וְגַם לְהַבִּין מַה שְּׂאֵמַר אִיב [נְכַא בְּתַרְא פְּרַק א':] "רְבִינוּ שֶׁל עוֹלָם, כְּרָאָת צְדִיקִים כְּרָאָת רְשָׁעִים כו'", וְהָא צְדִיק וְרָשָׁע לֹא קָאֵמַר! – והרי "צדיק"

שהחלק הראשון בשבועה (,תהי צדיק ואל תהי רשע") נוגע ליכולת ביצוע שליחותו בעולם-הזה, כך גם נוגע לכך החלק השני של השבועה. ברם, אם יחזיק עצמו כרשע – יהיה שקוע בעצבות, דבר שיש בו בודאי משום הפרעה לקיום שליחותו בעבודת הש"ת מתוך

שמחה. וְאִם לֹא יִרַע לְכַבֵּי כְּלָל מְזָה – לא ידוך גיסא, אם אכן יקיים את השבועה ויחזיק את עצמו כרשע, אלא שכדי שזה לא יפריע לו בעבודת ה' בשמחה, יחליט בנפשו שהדבר לא ירגיז אותו כלל; שלא יהא איכפת לו מזה שהוא רשע, ואז לא יהיה שרוי בדכאון או בעצבות וממילא יוכל לעבוד את ה' בשמחה, וְכֹל לְבֹא לְיָדֵי קְלוֹת, חָם

וְשָׁלוֹם. – שלא יעריך כל כך חומרתה של עבירה, שכן, למרות שהגיע להחלטתו האמורה, כדי שהדבר לא יפריע לו לעבודה בשמחה – אך עם זאת הרי לא מפריעה לו העובדה שהוא רשע, וכך הוא עלול לבוא למצב כזה שחומרת עבירה תקל בעיניו חלילה באמת. כדי להסביר את האמור, יש בתחילה לברר ולקבוע מובנם האמיתי של המושגים "צדיק" ו"רשע", ועל כך הוא אומר בהמשך הפרק: אֲךְ הַעֲנֵנוּ, כִּי הִנֵּה מְצִינוּ בְּנִמְרָא ה' תְּלָקוֹת: צְדִיק וְטוֹב לוּ, צְדִיק וְרַע לוּ, רְשָׁע וְטוֹב לוּ, רְשָׁע וְרַע לוּ, וְיִבְנוּנֵי. – "בינוני", כלומר אדם שאינו "צדיק" אבל גם אינו "רשע". כל הדרגות האמורות מתבטאות גם במובן הגשמי, וכגון: "צדיק וטוב לו" הכוונה גם בפשטות, שטוב לו גם בגשמיות, או "צדיק ורע לו" הכוונה שגם במובן הגשמי רע לו. וכך גם בשאר הדרגות. וּפְרָשׁוּ בְּנִמְרָא: "צְדִיק וְטוֹב לוּ" – צְדִיק גְּמוֹר, – ממילא אינו צריך לסבול יותר בעולם-הזה, ומשום כך טוב לו גם בגשמיות, צְדִיק וְרַע לוּ – צְדִיק שְׂאִינוּ גְּמוֹר. – ממילא עליו עוד לסבול בעולם-הזה, ומשום כך רע לו גם בגשמיות. פירוש זה בגמרא מלמד אותנו, ששני צדיקים אלה, האחד ש"טוב לו" והשני ש"רע לו", אינם באותה מדריגה, אלא שלזה טוב ולזה רע, כי אם, אלו הן שתי מדריגות מיוחדות בצדיקים. ברם, גם לפי פירוש זה בגמרא, אין בצינונים "טוב לו" ו"רע לו" משום תואר להגדרת מדריגותיהם של צדיקים אלה. הגדרת דרגותיהם היא: "צדיק גמור" ו"צדיק שאינו גמור". "טוב לו" ו"רע לו" הם ענינים צדדיים: לאחד טוב משום שהוא "צדיק גמור" ואילו לשני לא טוב מפני שהוא "צדיק שאינו גמור". וּבְרַעֲיָא מְהִימְנָא פְּרָשְׁתַּ מְשַׁפְּטִים פְּרָשְׁתַּ: – ב"וזהו בחלק הנקרא "רעיא מהימנא" בפרשת משפטים, פירושו: צְדִיק וְרַע לוּ – שְׂהָרַע שְׂבֹו כְּפֹה לְטוֹב וְכוּ, – הוא מסוג הצדיקים שעדיין יש בו משהו מהרע, אלא שרע זה בטל לטוב שלו. בהתאם לכך, יוצא ש"צדיק וטוב לו" היינו צדיק שיש בו רק טוב ואין בו מהרע כלל. בהתאם ל"וזהר" זה יוצא, שנוסף לתוארים "צדיק גמור" ו"צדיק שאינו גמור", מהווים גם "צדיק וטוב לו" ו"צדיק ורע לו" תוארים המציינים את מדריגות הצדיקים:

במי שעבר עבירה, נקרא רשע [בפרק ו דשבועות?]. וכל שכן וכל וחקר, כמבטל איזו מצות עשה שאפשר לו לקומה, - כל-שכן וקל-יחומר מי שמבטל קיום מצות-עשה שהיה בידו לקיימה, כמו כל שאפשר לו לעסק בתורה ואינו עוסק, שעליו דרשו רז"ל¹⁰: - הפסוק¹¹:

"כי דבר ה' בזה וגו' חפרת תפירת וגו'".

ופשיטא דמקרי רשע מפי מעובר אסור דרבנן. - ברור הרי שהוא נקרא "רשע" יותר מאשר מי שעובר על איסור דרבנן בלבד, ואם כן, על פירוש חגיגוני אין בו אפילו עון כפול תורה, - גם עון ביטול תורה, שמאד קשה להינצל ממנו, והוא אחד משלשת הדברים¹² שאין אדם ניצל מהם בכל יום - הנה אף בחטא זה של ביטול תורה אין ה"בינוני" נכשל, ומשום הני - ולכן, מעשה רבה בעצמו לומר שהוא בינוני* - מכיון שאומרים ש"בינוני אין בו אפילו עון ביטול תורה, יוסבר כיצד טעה רבה לומר על עצמו שהוא "בינוני", שכן גם אם רבה נזהר ונשמר בכל דבר, אף הקטן ביותר, ולא הפסיק מלימודו אף לרגע אחד, יכול היה לחשוב על עצמו שהוא "בינוני". (הגהה) (ומה שכתוב בזהר חלק ג דף רלא: כל שממעטין עונותיו וכו', - מכאן נראה שגם הוזהר טובר ש"צדיק ורע לו" הוא מי שיש לו מקצת עבירות, כמו שלומדים בפשטות, ואם כן - הרי "בינוני" הוא זה שיש לו רק מחצית מצוות? היא שאלת רב המנונא לאלהו, אבל לפי תשובת אלהו שם הפי' צדיק ורע לו הוא כמ"ש בר"מ פרשה משפטים דלעיל ושכעם פנים לתורה):

הגהה

(ומ"ש בוהר ח"ג ד' רלא א כל שממועטין עונותיו וכו' היא שאלת רב המנונא לאלהו אבל לפי תשובת אלהו שם הפי' צדיק ורע לו הוא כמ"ש בר"מ פרשה משפטים דלעיל ושכעם פנים לתורה):

הנה אף בחטא זה של ביטול תורה אין ה"בינוני" נכשל, ומשום הני - ולכן, מעשה רבה בעצמו לומר שהוא בינוני* - מכיון שאומרים ש"בינוני אין בו אפילו עון ביטול תורה, יוסבר כיצד טעה רבה לומר על עצמו שהוא "בינוני", שכן גם אם רבה נזהר ונשמר בכל דבר, אף הקטן ביותר, ולא הפסיק מלימודו אף לרגע אחד, יכול היה לחשוב על עצמו שהוא "בינוני". (הגהה) (ומה שכתוב בזהר חלק ג דף רלא: כל שממעטין עונותיו וכו', - מכאן נראה שגם הוזהר טובר ש"צדיק ורע לו" הוא מי שיש לו מקצת עבירות, כמו שלומדים בפשטות, ואם כן - הרי "בינוני" הוא זה שיש לו רק מחצית מצוות? היא שאלת רב המנונא לאלהו, אבל לפי תשובת אלהו שם הפי' צדיק ורע לו הוא כמ"ש בר"מ פרשה משפטים דלעיל ושכעם פנים לתורה):

כפוף לטוב וישכעם פנים לתורה¹³.

ו"רשע" לא אמר. הגמרא מספרת, שהמלאך שואל את הקב"ה על כל מי שעומד להיוולד, האם יהיה חכם או טיפש, גבור או חלש וכו', ואילו ביחס ל"צדיק" ו"רשע" לא נאמר שם שום דבר, שכן, זה נתון לבחירתו של האדם. כיצד, איפוא, אמר איוב: "בראת צדיקים,

בראת רשעים? וגם להבין מהות מדרגת הבינוני, - המלה "מהות" משמעה "מה הוא", והנה מהותו של "צדיק" הוא טוב, מהותו של "רשע" הוא רע, מהי, איפוא, מהות מדרגת ה"בינוני"? שפירא אינו מחצה וזכיות ומחצה עונות, שאם כן, איך מעשה רבה בעצמו לומר שהוא בינוני, ונודע, דלא פסיק פומיה מנרסא, - שפיו לא פסק מללמוד תורה, עד שאפילו מלאך המות לא היה יכול לשלש בו, - כלומר, גם בכמות, לא החסיר אף רגע מללמוד תורה, וגם באיכות - היה לימודו בדרגה עליונה, עד כדי כך שמלאך המות לא היה יכול להפריע לו, ואיך היה יכול למעות במחצה עונות חס ושלום? ועוד, - מתי יכולים לקרוא לאדם "בינוני"? שחקרי בשעה שעושה עונות - עד שחזר בתשובה, נקרא רשע גמור - ולא "בינוני", [ואם אחר-כך עשה תשובה - נקרא צדיק גמור], - (הערת כ"ק רבינו קדושין מט, ב. ובאור זרוע סי' קיב: צדיק גמור; ואפילו העובר על אסור קל של דברי סופרים - מקרי רשע, - אפילו זה שעובר על איסור קל, כמו איסור דרבנן, ולא רק איסור דאורייתא, נקרא "רשע", בראיתא בפרק ב דיקמות וכתב קמא דנדה⁸. - כמו שאנו מוצאים, יתירה מזו, בפרק שני במסכת יבמות ובפרק ראשון במסכת נדה, ואפילו מי שיש בידו למחות ולא מכה - הוא עצמו לא עבר על שום עבירה, הוא רק לא מידח

ליקוטי אמרים

צדיק ורשע לא קאמר. וגם להבין מהות מדרגת הבינוני שבודאי אינו מחצה זכיות ומחצה עונות שא"כ איך טעה רבה בעצמו לומר שהוא בינוני ונודע דלא פסיק פומיה מגורסא עד שאפי' מלאך המות לא היה יכול לשלוט בו ואיך היה יכול למעות במחצה עונות ח"ו. ועוד שהרי בשעה שעושה עונות נקרא רשע גמור [ואם אח"כ עשה תשובה נקרא צדיק גמור] ואפילו העובר על איסור קל של דברי סופרים מקרי רשע כדאיתא בפ"ב דיבמות ובפ"ק דנדה ואפילו מי שיש בידו למחות ולא מידח נק' רשע [בפ"ו דשבועות] וכ"ש וק"ו כמבטל איזו מ"ע שאפש' לו לקיימה כמו כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שעליו דרשו רז"ל כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת וגו' ופשיטא דמקרי רשע טפי מעובר איסור דרבנן וא"כ ע"כ הבינוני אין בו אפי' עון ביטול תורה ומש"ה טעה רבה בעצמו לומר שהוא בינוני*

והא דאמרי' בעלמא דמחצ' על מחצה מקרי בינוני ורוב זכיות מקרי צדיק הוא שם המושאל לענין שכר ועונש לפי שנדון אחר רובו ומקרי צדיק בדינו מאחר שזוכה

מתי יכולים לקרוא לאדם "בינוני"? שחקרי בשעה שעושה עונות - עד שחזר בתשובה, נקרא רשע גמור - ולא "בינוני", [ואם אחר-כך עשה תשובה - נקרא צדיק גמור], - (הערת כ"ק רבינו קדושין מט, ב. ובאור זרוע סי' קיב: צדיק גמור; ואפילו העובר על אסור קל של דברי סופרים - מקרי רשע, - אפילו זה שעובר על איסור קל, כמו איסור דרבנן, ולא רק איסור דאורייתא, נקרא "רשע", בראיתא בפרק ב דיקמות וכתב קמא דנדה⁸. - כמו שאנו מוצאים, יתירה מזו, בפרק שני במסכת יבמות ובפרק ראשון במסכת נדה, ואפילו מי שיש בידו למחות ולא מכה - הוא עצמו לא עבר על שום עבירה, הוא רק לא מידח

6. ראה בבא מציעא פו, א. 7. יבמות כ, א. 8. נדה יב, א. 9. שבועות לט, ב. 10. סנהדרין לט, א. 11. במדבר טו, לא. 12. בבא בתרא קסד, ב. 13. הערת כ"ק רבינו: "מפרש דלכאורה איך גם קס"ד דר"ה לשאול כן מכל קושיות האמורות - אלא דקסבר שאפ"ל שזהו אחד מע' פנים לתורה".

יום רביעי כ"ה כסלו

וכמה מדרגות, על פי מה שכתב הרב חיים ויטאל ז"ל בשערי הקדושה [ובעין חיים שער נ פרק ב], דלכל איש ישראל, אחד צדיק ואחד רשע, יש שתי נשמות, וכתבתי¹⁹: "ונשמות אני עשיתי", - נשמות לשון רבים, למרות שהפסוק מדבר אודות יהודי

יחיד, כמו שנאמר לפני זה: "כי רוח מלפני יעטוף", שהן שתי נפשות²⁰ - נפש אחת מצד הקלפה וסמרא אחרא, - כמו קליפת פרי, המכסה ומסתירה על התוכן הפנימי של הפרי, כך ברא הקב"ה כוחות המסתירים על החיות האלקית הפנימית שבכל דבר. "סטרא אחרא" - משמעותו, צד אחר, לא צד הקדושה, אלא הצד ההפכי מקדושה, וזהו נפש אחת מצד הקליפה וסטרא אחרא, והיא המתלבשת בדם האדם להחיות הגוף, וכתבתי²¹: "פי נפש הקשר בדם היא", - הנפש המחיה את גופו הגשמי של האדם, הוא הדם, וממנה - מנפש זו, באות כל המדות הרעות, מארבעה יסודות רעים שבה, - יסודותיה של נפש זו הם רעים, שכן, היא באה הרי מקליפה ומרע, והם ארבעה במספר, שכן, כשם שכל דבר גשמי מורכב

מארבעה יסודות: אש, רוח, מים ועפר, כך גם כל דבר רוחני, כולל מציאותה של נפש זו, מורכב מארבעה יסודות רוחניים, שמהם באות המדות הרעות, דתנינו: פעם ונאנה מיסוד האש שנובחה למעלה, - טבעה של האש להימשך למעלה, ומשום כך באות ממנה המדות הרעות כעס וגאווה: כעס הוא פועל יוצא מגאווה, שכן, כשאדם אינו מתגאה, הוא ממילא אינו כועס כשמישהו עושה דבר נגד רצונו. ותאות התענוגים מיסוד המים, פי המים מצמיחים כל מיני תענוג, - כלומר, כל הדברים המביאים לתענוג, ומכיון שמים מצמיחים דברים המביאים תענוג, הרי זה אומר שבמים מוסתר ענין התענוג, והתאוה לתענוג באה, איפוא, מיסוד המים. והוללות וליצנות והתפארות ודברים בטלים מיסוד הרוח, - כשם שהרוח אין בה ממשות, כך אין בהוללות, ליצנות, התפארות

והא דאמרינן בעלמא¹⁴, - ומה שאנו אומרים בכל מקום, דמחצה על מחצה - מחצית מצוות ומחצית עוונות, מקרי - נקרא, בינוני, ורב זכויות מקרי - נקרא, צדיק, הוא שם המשאל לענין שבר וענש, - שם שאינו מציין את משמעותו האמיתית של הדבר, כי אם

שואלים מילה מסוימת ממקום אחר, כדי להסביר בו פרט מסויים של הדבר. כך גם השמות "בינוני" ו"צדיק" הם שמות מושאלים לגבי שבר ועונש, לפי שגודן אחר רבו, - ההבדלים בין צדיקים, בינונים ורשעים, נחשבים כאן רק בשייכות למשפטו של אדם, והוא נידון לפי רוב מעשיו, ומקרי - ונקרא, צדיק בדינו מאחר שזוכה בדין, - לגבי פרט זה שיצא זכאי בדין, הוא נקרא "צדיק" כלומר "צודק", אבל לענין אמתת שם התאר והמעלה של מעלת ומדרגות חלקות צדיקים ובינונים, אמרו רז"ל¹⁵: "צדיקים יצר טוב שופמן, שגאמר¹⁶: ולפי הלל בקרפי" - שאין לו יצר הרע, פי הרגו פתענית; - דוד המלך הרג את היצר הרע שלו על-ידי תעניתו. ברם, ברור הדבר שאפשר להרוג את היצר¹⁷

הרע גם בדרכים אחרות. על-כפינים, מגמרא זו מובן שהמשמעות האמיתית של "צדיק" הוא זה שאין לו יותר יצר הרע. אבל כל מי שלא הגיע למדרגה זו, אף שוביוותיו מרבים על עונותיו - אינו במעלת ומדרגת צדיק כלל. - אפילו לא במעלת ומדרגת ה"בינוני". ולכן אמרו רז"ל¹⁸ במדרש: "ראה הקדוש ברוך הוא בצדיקים שהם מועטים - עמד ושתלן פכל דוד ודוד וכו', וכמו שכתוב¹⁸: וצדיק יבד עולם" - כלומר, בכל דור ישנו צדיק שהוא יסוד העולם. דבר זה מובן רק על-פי מה שלמדנו ש"צדיק" הוא זה שאין לו יצר הרע לגמרי. שכן, אם "צדיק" הוא זה שיש לו רוב מצוות - מדוע הוא אומר שצדיקים הם כל כך מועטים? הרבה יהודים ישנם שיש להם רוב זכויות אך באור הענין, - להבין מה הן מדרגות ה"צדיק" וה"בינוני", וכיצד בצדיקים עצמם ישנן כמה

ליקוטי אמרים

הגהה

(וב"ש בוהר ח"ג ד' רל"א כל שממועטין עונותיו וכו' היא שאלת רב המנוא לאלהו אבל לפי תשובת אלהו שם הפ' צדיק ורע לו הוא כמ"ש בר"מ פרשה משפטים דלעיל ושבעים פנים לתורה):

שם התואר והמעלה של מעלת ומדרגות חלקות צדיקים ובינונים ארו"ל צדיקים יצ"ט שופמן שנא' ולבי חלל בקרבי שאין לו יצה"ר כי הרגו בתענית אבל כל מי שלא הגיע למדרגה זו אף שזכויותו מרובים על עונותיו אינו במעלת ומדרגת צדיק כלל ולכן ארו"ל במדרש ראה הקב"ה בצדיקים שהם מועטים עמד ושתלן בכל דור ודור וכו' וכמ"ש וצדיק יסוד עולם: אך ביאור הענין על פי מ"ש הרח"ו ז"ל בשער הקדושה [ובע"ח שער ג' פ"ב] דלכל איש ישראל אחד צדיק ואחד רשע יש שתי נשמות דכתיב ונשמות אני עשיתי שהן שתי נפשות נפש אחת מצד הקליפה וסטרא אחרא והיא המתלבשת בדם האדם להחיות הגוף וכדכתיב כי נפש הבשר בדם היא וממנה באות כל המדות רעות מארבע יסודות רעים שבה דהיינו כעס וגאווה מיסוד האש שנגבה למעלה. ותאות התענוגים מיסוד המים כי המים מצמיחים כל מיני תענוג. והוללות וליצנות והתפארות ודברים בטלים מיסוד הרוח. ועצלות ועצבות מיסוד העפר. וגם מדות

14. ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"א. 15. ברכות סא, ב. 16. תהלים קט, כב. ראה להלן פרק יג הערה 9. 17. יומא לח, ב. 18. משלי י, כה. 19. ישעי' נז, טו. 20. הערת כ"ק רבינו: "שולל שאין הכוונה למדרג' הנשמה שבגונח" (שזה אין הכרח בכא"א - ופשיטא - לא בנפה"ב) כ"א המדרג' ההכרחית - נפש". 21. ויקרא יז, א.

עוֹשֵׁי, אֵינָן אֱלֹא לְהַתִּיהָר כו': - יהודי, כשעושה טוב, גם אם זה בא מצד טבעו הטוב, הרי כוונתו בכך היא לעזור לזולת. ראייה לכך: באם הזולת אינו זקוק לעזרתו, הוא מרוצה ושבע רצון. ואילו, באומות העולם אין כוונתם לעזור לזולת, כי אם למלא שביעות

רצונם הם, להגדיל את שמם ולהתגאות. אמנם, גם בין אומות העולם ישנם יוצאים מן הכלל, והם הנקראים חסידי אומות העולם, שיש בהם מדות טובות, ומטיבים עם הזולת כדי לעזור לו ולא לטובת עצמם, שכן, הנפש שלהם איננה מהקליפות הטמאות לגמרי, כי אם מקליפת נוגה והערת כ"ק רבינו: מפני שנלקחים מנוגה כו' כידוע בשער חהמ"צ בס' - לקוטי ביאורים לר"ה מפארטיש מז, ב. -

מספרים על החסיד רבי הלל מפארטיש - מגדולי החסידים, גאון בנגלה ובקבלה, חיבר ספרים בחסידות ותשובות בנגלה, ובהיותו עילוי נפלא היה כבר בצעירותו בקי בהרבה ספרי קבלה - שבתחילה חשב את עצמו במדריגת "צדיק", ואילו משנדיח לחסיד חב"ד והחל ללמוד הפרק הראשון בספר התניא, אמר אימרה רוסית: צדיק ודאי שאיננו - הלאי בינוני.

ודברים בטלים, שום ממשות והם נעדרי תוכן לגמרי. וְעֲצֻלוֹת וְעֲצָבוֹת מִיסוּד הַעֵפֶר. - כשם שהעפר בטבעו יש בו כבדות והוא נמשך ללמטה, כך גם עצלות, שהיא בעצם כבדות באברי האדם, עצבות ומרה שחורה, מביאות את האדם לנמיכת רוח ולכבדות.

וְגַם מְדוֹת טוֹבוֹת שֶׁמִּבְּעַל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּתוֹלְדוֹתָם, כְּמוֹ רַחֲמָנוּת וְנִמְלִיּוֹת תְּסֻדִים - בָּאוֹת מִמֶּנָּה. - מהנפש של הקליפה, אלא נשאלת השאלה: אם נפש זו מקליפה ומרע, כיצד באות ממנה מדות טובות? - על כך הוא אומר: כִּי בְּיִשְׂרָאֵל נִפְשׁ זֶה דְקָלִיפָה, הִיא מְקַלֶּפֶת נְהַ, שֵׁשׁ בָּהּ גַם בֵּן טוֹב, - ומטוב זה שבנפש זו באות ביהודי המדות הטובות הטבעיות, וְהִיא - קְלִיפָה זֶה בָּאָה מִסּוּד "עֵינֵי הַדַּעַת - שֵׁשׁ בּוֹ טוֹב וְרַע": מֵה שְׂאֵינֵן בֵּן נִפְשׁוֹת אֲמוֹת הָעוֹלָם, הֵן מִשְׁאָר קְלִיפּוֹת טִמְאוֹת, שְׂאֵינֵן בְּהֵן טוֹב כְּלָל, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּעֵינֵי חַיִּים שֶׁעַר מִטָּ פֶּרֶק ג'. וְכֵן טִיבוֹ דְעֵבְרִין הָאֲמוֹת עוֹבְדֵי גְלוּלִים לְגִרְמִייהוּ עֵבְרִין, - כל הטוב שעושים אומות העולם הוא לטובת עצמם, מכיון שנפשותיהם הן מקליפה כזו שאין בה טוב כלל. וְכִרְאִיתָא - וכמו שמצינו, בְּמִקְרָא²² עַל פְּסוּק²³: "וְחֶסֶד לְאֵמִים חֲסָאֵת" - שְׁכָל צְדָקָה וְחֶסֶד שְׂאֲמוֹת הָעוֹלָם

יום חמישי כ"ו כסלו

מתוכו, פְּרוּשׁ, מְתוּכִיּוֹתוֹ וּמְפִנִּימִיּוֹתוֹ, שְׂתוּכִיּוֹת וּפְנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת שֶׁבְּאָדָם מוֹצִיא בְּנִפְחִיתוֹ בְּכַח: - כמו שאנו רואים במוחש, כשאדם מדבר אין הוא מתעייף כל כך מהר, ואילו כשהוא נופח הוא מתעייף מהר. כי, כשהוא נופח, הוא משתמש בחיות הפנימית שבו, ומכיון שצורת הכנסת הנשמה מהקב"ה לגופו של יהודי מתוארת במלה "נפחת" - הרי שהנשמה באה מהפנימיות שבאלקות. ראייה נוספת לכך שהנשמות מושרשות בפנימיותו ועצמותו של הקב"ה - ממה שהנשמה באה כביכול, ממוחשבתו של הקב"ה ושלכן נקראים בני ישראל בניו של הקב"ה - וכך מסביר ה"תניא" את הדברים: כָּךְ עַל דְּרָךְ מִשְׁלַל, נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל עֹלּוֹ בְּמַחְשָׁבָה, - נשמות ישראל נובעות ממוחשבתו של הקב"ה, שהיא הפנימיות של האלקות, ואילו כל שאר הנבראים, כולל המלאכים, באים, כביכול, מדיבורו של הקב"ה, ולגבי המחשבה נחשב הדיבור כדבר חיצוני. כְּרַבְרָבִיב: - כמו שכתוב: "בְּנֵי כְכָרֵי יִשְׂרָאֵל", "בְּנֵים אֲתָם לְה' אֱלֹהֵיכֶם".⁸

פֶּרֶק ב'. וְנִפְשׁ חֲשִׁינֵי בְּיִשְׂרָאֵל, הִיא חֶלֶק אֱלֹהִים מִמַּעַל מִמַּשׁ, - "חלק אל-יה ממעל" - לשון הפסוק באיוב⁹, ורבנו הזקן מוסיף את המלה "ממש", כדי להדגיש פירושן הפשוט של מלים אלו. שכן, ישנם, כידוע, פסוקים שנאמרו, כהגדרת חכמינו ז"ל: "בלשון הבאיי", בלשון של גחמא, למשל: "ערים גדולות ובצורות בשמים"¹⁰, הרי "בשמים" ביטוי של מליצה, כי אין הכוונה לשמים ממש. כדי שלא יפרשו את המלים "חלק אל-יה" כלשון של מליצה, מוסיף רבנו הזקן המלה "ממש", להדגיש שנשמת יהודי היא אכן ממש חלק אל-יה ממעל. כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "וַיִּפַּח בְּאֵפָיו נְשָׁמַת חַיִּים", - פסוק זה נאמר על אדם הראשון שהיה בעל נשמה כללית, נשמה הכוללת והמקיפה את כל כללות נשמות ישראל, וְ"אֲתָהּ נִפְחַת בִּי"¹¹, - זה נאמר על נשמתו של כל אחד ואחד מיישראל. מה מלמד אותנו הביטוי "נפחת", הממשמש כאן לתיאור הכנסת הנשמה ביהודי? - הוא מסביר מיד: וְכֵן שֶׁכְּתוּב בְּזֵהָרָה: "מֵאֵן הִנְפַח מְתוּכִיּוֹת נִפְחָה", - מי שנופח הרי הוא נופח

ליקוטי אמרים

פרק ב' ונפש השנית בישראל היא חלק אלוה ממעל ממש כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ואתה נפחת בי וכמ"ש בווהר מאן דנפח מתוכיה נפח פי' מתוכיותו ומפנימיותו שתוכיותו ופנימיות החיות שבאדם מוציא בנפחתו בכח: כך עד"מ נשמות ישראל עלו במחשבה כדכתיב בני בכורי ישראל בני אתם לה' אלהיכם פי' כמו שהבן נמשך ממוח האב כך

22. בבא בתרא י, ב. 23. משלי יד, לד. 1. לא, ב. 2. תמיד כט, א. 3. דברים א, כח. 4. בראשית ב, כ. 5. בברכת "אלקי נשמה", של ברכות השחר, ברכות ס, ב. 6. ברפואי הזוהר שלנו, חסר לשון זה. 7. שמות ד, כב. 8. דברים יד, א.

וְתַפְרְדָּה, כְּמוֹ שְׂכֵתוֹכִי¹²: "כְּלֵם בְּחֻמְהָ עֵשִׂיתָ": – בעצם היה צריך לומר: כולם בחכמה חכמת" או "השכלת" – בהתאם למלה "חכמה" המובאת בפסוק – מדוע נאמר בפסוק "עשית" – אלא הוא בא להדגיש שחכמה נחשבת כעשייה לגבי הקב"ה, שְׁהוּא הַמְדַע וְהוּא הַיּוֹדֵעַ כּוּ, –

ליקוטי אמרים

כביכול נשמת כל איש וּחְכַמְתוּ ית' דאיהו חכים ולא בחכמה ידיעא אלא הוא וחכמתו א' וכמ"ש הרמב"ם*

הנהגה

והודו לו חכמו הקבלה כמ"ש בפרס מהרמ"ק וגם לפי קבלת האר"י ז"ל יציבא מילתא כסוד התלבושות אור א"ם ב"ה על ידי צמצומים רבים בכלים דחב"ד דאצילו אך לא למעלה מהאצילו וכמ"ש במ"א שא"ם ב"ה מרומם ומתנשא רוממות אין קץ למעלה מעלה ממהות ובה' חב"ד עד שמהות ובה' חב"ד נחשבת כעשייה גופניית אצלו ית' כמ"ש כולם בחכמה עשית:

קץ כמו גודל מעלת נשמות האבות ומשה רבינו ע"ה על נשמות דורותינו אלה דעקבי משיח' שהם בחי' עקביים ממש לגבי המוח והראש וכן בכל דור ודור יש ראשי אלפי ישראל שנשמותיהם הם בחי' וְהוּא הַיּוֹדֵעַ כּוּ, –

והרמב"ם מסיים: "והוא היודע", כלומר, הבנתו כביכול של הקב"ה שונה לגמרי ממה שבני אדם מגדירים כהבנה. ההבנה בהשגה האנושית, בנויה על שלשה יסודות שונים: נפש האדם שהיא היודע, היא שיודעת ומבינה. ובמה הנפש מבינה? – בכח ההבנה, המביא לכך שהנפש תדע ותבין. וכוח זה נקרא "מדע" (הוא מביא לידי כך שידעו ויבינו). והדבר אותו יודעים ומבינים, כגון הלכה במשנה

או סוגיא הנלמדת ומושגת. הרי שישנם כאן שלשה דברים נפרדים: היודע, היודע, וה"מדע" וה"ידוע". שונה הדבר לגבי הקב"ה, כהסברו של הרמב"ם: "הוא המדע, הוא היודע והוא היודע", ועל כך הוא אומר בהמשך: וְדָבָר זֶה אֵין בִּיבּוּלַת הָאָדָם לְהַכְיִינוּ עַל בּוּרְיוֹ כּוּ, – ודבר זה – שהמבין, כוח ההבנה, והדבר אותו מבינים, הם אותו אחד, אין ביכולת האדם להבין לאשורו, כְּדָבָרְתִּיב¹³: "הַחֻקְךָ אֵלֹהִים תִּמְצָא", וְכָתִיב¹⁴: "כִּי לֹא מִחֻשְׁבוֹתַי מִחֻשְׁבוֹתֵיכֶם וְגו'". – הרי שחכמתו של הקב"ה היא עצם אחד עם הקב"ה. ומכיון שנשמתו של יהודי באה, כאמור לעיל, מחכמתו של הקב"ה, הרי שהיא באה מהקב"ה עצמו. בהתאם למה שהוסבר, שנשמתו של כל בן מישאל באה מחכמתו של הקב"ה – להלן נכנה אותה "חכמה עילאה" – נשאלת השאלה: אם אכן כל הנשמות באות משורש אחד, מחכמה עילאה, היו צריכות כולן, כל הנשמות, להיות במדרגה אחת שווה, מנין נוצר, איפוא, השוני במדרגות שבהן מחולקות נשמות ישראל? – וכך הוא שואל: וְאֵף שֵׁישׁ רַבּוֹת מִיְנֵי חֻלּוּקֵי מְדַרְגּוֹת בְּנִשְׁמוֹת, גְּבוּהָ מַעַל גְּבוּהָ לְאֵין קִיָּן, כְּמוֹ גְדָל מַעַלַת נִשְׁמוֹת הָאֲבוֹת וּמִשָּׁה רַבְּנּוּ עָלְיוֹ הַשְּׁלֹם, עַל נִשְׁמוֹת דּוֹרוֹתֵינוּ אֵלֶּה דְעַקְבֵי מִשְׁחָא, שְׁהֵם בְּחִינַת עַקְבִּים מִמֶּשׁ לְגַבֵּי הַמֶּחֶם וְהָרָאשׁ; – שכן, הנשמות שבדורותינו, נקראות נשמות של עקבתא דמשיחא, כי לגבי המוח והראש הן בבחינת העקב שברגל. כשם שאין להשוות את החיות שבעקב הרגל לחיות שבמוח ובראש, כך אין מקום להשוות את נשמות ה"עקביים" שבדורותינו לאותן נשמות הנקראות בשם מוח וראש. כאן מדובר על היתרון העצום במעלת הנשמות שבדורות הקודמים לגבי הנשמות שבדורותינו. וכן כָּבֵל דוֹר וְדוֹר יֵשׁ רָאשֵׁי אֲלָפֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁנִשְׁמוֹתֵיהֶם הֵם בְּחִינַת רָאשׁ

פְּרוּשׁ, – מה משמעות העובדה שיהודי מתואר כבנו של הקב"ה, כְּמוֹ שְׁהָבֵן נִמְשָׁךְ מִמֶּחֶ הָאֵב, כִּךְ בְּכִיבּוּל נִשְׁמַת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל נִמְשָׁכָה מִמֶּחֶ שְׁבֵתוֹ וְחֻמְתּוֹ וְתַפְרְדָּה, – ומאחר ונשמתו של יהודי באה מנחשבתו וחכמתו של הקב"ה, הרי, שהיא באה

מהקב"ה בעצמו, שכן, דְּאִיהוּ חֲכִים וְלֹא בְּחֻמְהָ וְיָדִיעָא, – הקב"ה חכם, אבל לא באותה בחינת חכמה שאנו, הנבראים, מכירים, אֵלֶּא הוּא וְחֻמְתּוֹ אֶחָד, וְכֵמוֹ שְׂכֵתֵב הָרַמְבַּ"ם*¹⁵ הנהגה [הרמב"ם] השיג בשכלו ש"הוא המדע והוא היודע והוא היודע". אך ישנם גדולים וחכמים שאינם סוברים כמותו¹⁶ והם אומרים שאי אפשר כלל לומר על הקב"ה שהוא¹⁷ ההבנה עצמה וכו', כי הקב"ה הוא למעלה מכל ההגדרות שמביא הרמב"ם.

ואומר רבנו הזקן בהגהה, שחכמי הקבלה הודו לרמב"ם. ברם, מה שעליפי קבלה צודק הרמב"ם, אין זה אמור לגבי הקב"ה כמו שהוא "בעצם". שכן, הקב"ה עצמו הוא למעלה לאין שיעור גם מהחכמה הבלתי מושגת אודותה כותב הרמב"ם; לגבי הקב"ה כמו שהוא "בעצם" צודקים אלה שחולקים על הרמב"ם, שכן הוא למעלה מעלה מכל המושגים האלה. אלא, לאחר שאור־אין־סוף האלקי מצמצם ומגביל את עצמו בהרבה הגבלות, אז שייך לומר עליו שהוא מתאחד עם החכמה שבעולם האצילות ואז אפשר לומר עליו "הוא המדע והוא היודע והוא היודע". ועל כך אומר רבנו הזקן: וְהוֹדוּ לוֹ חֻמְתֵי תַפְרְדָּה, – חכמי הקבלה הודו לרמב"ם, שבקב"ה שייך ענין החכמה באותה צורה, שכל השלשה: ה"מדע", ה"יודע" וה"ידוע", הם דבר אחד, כְּמוֹ שְׂכֵתוֹב בְּפִרְדֵּם מְהַרְמַ"ק. – כמו שאומר רבי משה קורדובריה בספר ה"פרדס" שלו, וְגַם לְפִי קִבְּלַת הָאֵרֶ"י וְלֹא יִצְיָבֵא מִלְתָּא, – גם לפי קבלת האר"י, שלפיה אנו יודעים יותר, שהקב"ה נעלה מעלה מעלה גם מסוג החכמה המובא בדברי הרמב"ם – נכונה דעתו של הרמב"ם, וזאת כְּסוּד הַתְּלַפְּשׁוֹת אֹדֶרֶת־אֵין־סוּף בְּרוּךְ־הוּא, עַל יְדֵי צְמֻצוּמִים רַבִּים, – כשאר־אין־סוף ברוך־הוא מתלבש על ידי צמצומים רבים בכלים דְּחַבְדִּי וְאֵצִילוֹת, – ב"כלים" של "חכמה", "בינה" ו"דעת" שבעולם האצילות. כשהוא מתאחד עם ספירות אלו שבעולם האצילות – נכונה סברתו של הרמב"ם, אֵךְ לֹא לְמַעַלָּה מְהַאֲצִילוֹת, – אבל לא באותה דרגה שאור־אין־סוף הוא למעלה מעולם האצילות. וְכֵמוֹ שְׂכֵתוֹב בְּמִקּוּם אַחֲרָי, שְׁאֵין סוּף בְּרוּךְ הוּא מְרֻמָּם וּמִתְנַשֵּׂא רֻמְמוֹת אֵין קִיָּן, לְמַעַלָּה מַעַלָּה מִמַּהוּת וּבְחִינַת חב"ד, עַד שְׁמַהוּת וּבְחִינַת חב"ד נִחְשָׁבַת כְּעֵשִׂיָּה גּוֹפְנִיית אֲצִלוֹ

9. הלכות יסודי התורה פרק ב' הלכה י'. 10. מהר"ל מפראג בספר גבורות ה', ועוד. 11. שער היחוד והאמונה פ"ט. ובעוד מקומות. 12. תהלים קד, כד. 13. איוב יא, ז. 14. ישעי' נה, ח.

כך נבין גם ביחס לנשמות: אף שכל הנשמות באות משורש אחד, מ"חכמה עילאה", על כל אחת מהן לעבור, אחרי ירידתה מ"חכמה עילאה", השתלשלות של הרבה עולמות ולרדת הרבה מדריגות, מדרגה אחרי מדרגה, עד להתלבשותה בגוף גשמי – תהליך זה של

השתלשלות וירידה מדרגה לדרגה, מביא לשינויי המדריגות בנשמות, שכן, על נשמה אחת משפיעה הירידה יותר מאשר על נשמה אחרת. וכך גם בחלק השני של המשל, גם אחרי ירידתן לדרגות הנמוכות ביותר, נשארות אותן נשמות קשורות ומאוחדות עם שורשן הראשון, "חכמה עילאה". שכן גם הן, בדרגתן הנחותה, מקבלות את יניקתן הרוחנית מנשמות הצדיקים והחכמים שגם למטה הן בבחינת ראש ומוח. ועלידי צדיקים אלה, נשארות גם הנשמות הנחותות קשורות ומאוחדות עם שורשן הראשון. וכך אנו לומדים

בספר ה"תניא": **במשל הבן הנמשך מפת האב, שאפלו צפּרני רגליו נתהוו מטפה זו ממש, – כיצד, אבל, נתהוו ממנה הצפּרניים? – על ידי שהיתה תשעה חדשים בבטן האם, וירדה מפרדגה למדרגה, להשתנות ולהתהוות ממנה צפּרניים.** – הרי, שאף שכל אבריו של הילוד, ממוחו עד צפּרניו, באים משורש אחד, מטיפת מוח האב, נתהוו בהם שינויים והבדלים גדולים כל כך, מהמוח עד הצפּרניים. דבר נוסף אנו רואים: **ועם כל זה, עזיבה קשורה ומיחרת ביהוד נפלא ועצום במהותה ועצמותה הראשון שהיתה מפת מוח האב; – גם אחרי שהתגשמה כל כך בצורה של צפּרניים, וזאת מכיון, ונם עכשו בנן, יניקת הצפּרניים וחייתם נמשכת מהפת שפראש; – ומשום שהצפּרניים מקבלות חיותן ממוחו של הילוד, שלא נשתנה משורשו הראשון ונשאר – מוח, הרי, שגם הצפּרניים קשורות, אחרי ההולדה, באמצעות מוחו של הילוד, למוחו של האב שהוא שורשו ומהותו הראשון. והוא מביא על כך ראיות: **בְּרֵאשִׁית בְּמִקְרָא [נְדָה שָׁם 15]: "לִבְנֵי, שְׂמַמְנוּ יָדַיִם וְעַצְמוֹת וְצַפְרָנִים"** – הרי שיש לצפּרניים שייכות למוח. וגם לפי תורת הקבלה יש לצפּרניים שייכות לבחינת המוח: **[וּבְכַמּוֹ שְׂפָתוֹ בְּעֵץ חַיִּים שְׁעַר הַחֲשֵׁמֶל, בְּסוּד לְבוּשִׁים שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן בְּנֵן עָדוֹ, שְׁהִי צַפְרָנִים מִבְּחִינַת מַחַ תְּבוּנָה].** – מכאן ראייה שגם על-פי קבלה, יש לצפּרניים שייכות לבחינת המוח, כמו שהוא במשל הבן. **וְכִכָּה מִמֶּשׁ, בְּכִיבּוֹל, בְּשֵׂרֵשׁ כָּל הַנְּפֹשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל כָּלָּלוֹת יִשְׂרָאֵל לְמַעְלָה, בִּירִידָתוֹ מִפְּרָדְגָה לְמִדְרַגָּה עַל יְדֵי הַשְּׁתַלְשְׁלוֹת הָעוֹלָמוֹת אֲצִילוֹת-בְּרִיאָה-יִצִּירָה-עֲשִׂיָּה – הַשְּׁתַלְשְׁלוֹת" – מלשון שלשלת (שרשרת) המורכבת ממספר****

ומה לנבי נשמות הקמון ועמי הארץ; – מלבד זאת, בכל דור ישנם, באותו דור, הבדלים גדולים במדריגות הנשמות, וכן נפשות לנבי נפשות, כי כל נפש כלולה מנפש רוח ונשמה. – הבדלים אלה שבבני ישראל, אינם רק במדריגת הנשמה, כי אם גם במדריגת

הנפש. שכן, כל נפש כלולה משלש בחינות: נפש, רוח ונשמה, וכשם שב"נשמה" ישנן מדריגות שונות, כך גם ברוח (ובנפש ישנן מדריגות שונות. רואים אנו מכך, מה גדול מספר ההבדלים והחילוקים במדריגות הנשמות. בהתאם לכך, היו צריכים, לכאורה, להיות אותם הבדלים גם בשרשן של הנשמות באלקות – כאשר נשמה גבוהה יותר באה משורש נעלה יותר? – אך, **מִכָּל מְקוֹם, שֵׁרֵשׁ כָּל הַנְּפֹשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה כָּלָם, –** למרות המדריגות השונות שבנשמות, **מִרֵּאשׁ כָּל הַמְּדַרְגּוֹת עַד סוּף כָּל דְרָגָתוֹ, הַמְּלֻבָּשׁ בְּגוּף עַמִּי הָאָרֶץ וְכָל שְׂפָתָיִם, –** כדי להבדיל ולהסביר כיצד, בכל זאת, מתהווים ההבדלים במדריגות הנשמות, למרות ששרשן אחד, משתמש כאן רבנו הזקן במשל הבן והאב – אותו משל שכבר השתמש בו לעיל, כדי לציין שנשמות ישראל נקראות "בנים" להקב"ה, ובאות מ"חכמה עילאה" כמו שהבן בא ממוחו האב. מאותו משל עצמו גם יובן כיצד מתהווים הבדלי המדריגות בנשמות. כדי להקל על הלומד המתחיל, נביא כאן הסבר קצר: במשל אנו רואים, שכל גופו של הילוד בא מטיפת מוח האב. כלומר, על אף ההבדלים שבאבריו השונים של הילוד – מהנעלה ביותר עד לפחות ביותר, מהמוח שלו עד צפּרני רגליו – הם באים כולם משורש אחד, מטיפת המוח של האב. כיצד, אם כך, נתהוו הבדלים אלה באברים? – הרי זה מחמת שהיית טיפת מוח האב, במשך תשעת חדשי העיבור, בבטן האם, בהם היא עוברת תהליך מסויים של התהוות הגוף. שהייה ממושכת זו בתהליך התהוות הגוף באופן הדרגתי, יוצרת את ההבדלים שבין אבר אחד למשנהו. ככל שחלק מהטיפה מתגשם יותר, כך ההשתנות גדולה יותר. הרי, שכל האברים באים, אכן, משורש אחד – טיפת מוח האב – ולמרות זאת מתהווים בהם הבדלים גדולים כאלה של מעלה ומטה, מהמוח עד לצפּרניים. דבר נוסף מובן מהמשל האמור, שגם החלק הנחות ביותר שבגוף הילוד, הצפּרניים שלו, הינו קשור, גם אחרי ההולדה, בשורשו הראשון – במוח האב. שכן, גם הצפּרניים יונקות חיותן ממוחו של הילוד, ומאחר שמוחו נשאר, גם אחרי ההולדה, מהות זהה עם מוח האב, הרי שגם הצפּרניים, אחרי ההולדה, קשורות עדיין בשורשן הראשון.

ההשתלשלות. שכן, על נשמות מסוימות השפיעה יותר ירידת ההשתלשלות, ומשום כך ירדו במדרגה נחותה יותר – כפי שהדבר במשל הצפרניים, שעליהן השפיעה השכיחה תשעה חדשים בבטן האם, יותר מאשר על אברים אחרים. ברם, כשם שבמשל קשורות

הצפרניים בשורשן הראשון עלידי יניקת חיותן ממוח הילוד – כך גם בנשמה: **וְעַם כָּל זֶה, עֹדְנָה קְשׁוּרוֹת וּמִיחָדוֹת בְּיַחְדוֹ נִפְלָא וְעֵצוֹם בְּמַהוּתוֹ וְעֵצְמוֹתָן הָרֵאשׁוֹן, שְׁהִיא הַמְּשַׁכֵּת הַכְּמָה עֲלֵאָה, – כִּי־צַד נַעֲשֶׂה הַדְּבָר? – בִּי יִנְיֶקֶת וְחַיּוֹת נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ, הוּא מְנַפֵּשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל הַצְּדִיקִים וְהַחֲכָמִים, רֵאשִׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׂבֻדָּרָם: – עַל יְדֵי שֶׁהֵם יוֹנְקִים חַיּוֹתָם מֵהַצְּדִיקִים וְהַחֲכָמִים שֶׁהֵם בְּבַחֲנֵת "רֵאשׁ" ו"מוֹחַ" – קְשׁוּרִים כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**

בשורשם במוח שלמעלה, "חכמה עילאה". **וְכֹה יוֹכֵן מֵאִמֶר רַ"ל¹⁷ עַל פְּסוּקוֹ: "וְלִדְבָקָה בּוֹ"¹⁸ – שֶׁבֶל הַדְּבָק בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים, מַעֲלָה עֲלָיו הַתְּנוּבָה כְּאֵלּוֹ נְדָבֵק בְּשִׁכְנֵיהַ מִמֶּשֶׁ, – לְכַאֲרֵה: כִּי־צַד מְשׁוּיִם אֵת הַדְּבָקוֹת בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים לְדַבְּקוֹת בְּשִׁכְנֵיהֶם? אֵלּא, לְפִי מַה שְׁהוּסָבֵר לְעִיל, הַדְּבָרִים מוּבְנִיִּם: בִּי עַל יְדֵי דְבִיקָה בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים, קְשׁוּרוֹת נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ וּמִיחָדוֹת בְּמַהוּתוֹן הָרֵאשׁוֹן וְשֶׁבְּחֲכָמָה עֲלֵאָה, שְׁהוּא יִתְבָּרֵךְ וְחֲכָמָתוֹ אֶחָד, וְהוּא הַמְּדַע כּו'. – כְּפִי שֶׁכִּבֵּר לְמוֹנֵנוּ, שֶׁמֵּאֲחֵר שֶׁהֵם מֵאֲחֻדִּים עִם "חֲכָמָה עִילָאָה" עַל־יְדֵי דְבִיקוֹתָם בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים, הָרִי הֵם מְמִילָא מֵאֲחֻדִּים וְדְבֻקִּים עִם הַשִּׁכְנֵיהַ, עִם הַקְּב"ה עֲצֻמוֹ. [וְהַפּוֹשְׁעִים וּמוֹרְדִים בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים – יִנְיֶקֶת נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁלָּהֶם מִבְּחִינַת אַחֲוִירִים שֶׁל נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים]. – הַשְּׁפַעָה בְּבַחֲנֵת "אַחֲוִירִים" הִיא כְּמִי שְׁנוֹתָן דְּבַר לְשׁוֹנָאוֹ שֶׁלֹּא מְרַצְנוֹ הַפְּנִימִי, כִּי אִם בְּרִצָּן חִיצוֹנִי בְּלִבְדּוֹ, בְּגַלְל טַעַם מְסוּיִים שִׁישׁ לוֹ בּוֹזֵה, וְזֶה מֵתְבַטֵּא גַם בְּצוּרַת הַנְּתִיבָה: הוּא נוֹתֵן לוֹ מֵאֲחֻרֵי גְבוּ וּבִשְׁעַת מַעֲשֶׂה מִפְּנֵה אֵת פְּנִי מִמֶּנּוּ. כִּךְ גַּם בְּמוֹבֵן הַרוּחָנִי, כְּשֶׁמִּשְׁפִּיעִים עַל מִישָׁהוּ שֶׁלֹּא מִתּוֹךְ רִצָּן טוֹב, פִּירוּשׁ הַדְּבַר, שֶׁהַשְּׁפַעָה בָּאָה מִבְּחִינַת "אַחֲוִירִים". אִף בְּעִנְיָנֵנוּ מִן הַהִכְרַח לּוֹמֵר, שֶׁהַשְּׁפַעָה אֲלוֹקִית מְסוּיִימַת מְקַבְּלִים גַּם הַפּוֹשְׁעִים וְהַמּוֹרְדִים מִתַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁכֵּן, כֹּל נִשְׁמָה, בְּלִי הַבְּדֵל, מִן הַהִכְרַח שֶׁתְּהִיָּה קְשׁוּרָה בְּשׁוֹרְשָׁהּ וּמְקוּרָהּ, כְּמוֹסָבֵר לְעִיל, אֵלּא שֶׁהַשְּׁפַעָה זֹאת הֵם מְקַבְּלִים רַק מִבְּחִינַת "אַחֲוִירִים". עַל־כֵּל־פְּנִיִּם, מוּבֵן, שֶׁכֵּל יְהוּדִי יֵשׁ בּוֹ נִשְׁמָה שֶׁל קְדוּשָׁה הַבָּאָה מִ"חֲכָמָה עִילָאָה", וְעַל כֵּךְ אֹמֵר רַבְּנֵי הַזִּקְנִים: וְזֶה שְׂבֻדָּתוֹ בְּהִרְדָּה¹⁹ וְכֹתֵר חֲדָשׁ²⁰ שֶׁהַעֲקָר תְּלוּי שִׁיקְדָשׁ עֲצָמוֹ בְּשְׁעַת תְּשֻׁמִּישׁ דְּוִקָּא, מַה שְּׂאִין בְּן בְּנֵי עַמֵּי**

מסויים של טבעות הקשורות ומושחלות זו בזו, עד שגם הטבעת האחרונה קשורה ומושחלת בטבעת העליונה, באמצעות הטבעות שביניהן המקשרות את כולן יחד, אותו דבר בסדר מדריגות העולמות: כל אחד מהם קרוב וקשור לעולם השני, ודרך עולמות

אלה יורדת הנשמה למטה בעולם־זה ומתלבשת בגוף. "אבי"ע" – ראשי תיבות: אצילות, בריאה, יצירה, עשיה. ענינם של ארבעת העולמות: אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, יוסבר בהרחבה בהמשך הפרקים הבאים. ובקצרה: כדי שיתהווה העולם הגשמי שלנו, ושיהיה בכוחו לקלוט את ההשפעה האלקית, שגם הנבראים שבעולם הגשמי הזה יהיה באפשרותם להשיג ולהבין אלקות – אותם עניני אלקות שנבראים מסוגלים להבינם – נוצרו לצורך זה ארבעת

העולמות (לפי הסדר ממעלה למטה): אצילות, בריאה, יצירה, עשיה. "אצילות" – עולם שמדריגתו הכללית היא זיו והארה מהאור האלקי האין־סופי, הארה כזו שהיא עדיין קרובה לאור־אין־סוף ברוך־הוא. זהו גם פירוש המלה "אצילות" – הפרשה (מלשון "ואצלתי מן הרוח"¹⁶) כלומר, מהותה של הארה זו היא ההארה האלקית המובדלת ומופרשת ממקורה. וגם "אצילות" מלשון "אצל" ו"סמוך", כלומר, עולם זה ומדרגתו זו של אצילות קרובים עדיין לאור־אין־סוף ברוך־הוא. המדריגה הכללית של עולם ה"בריאה" היא, כשמו של עולם זה: עולם שנברא, הבריאה הראשונה של יש מאין – כאשר מאין, מאפס, נהיה יש ודבר ממשי. ברם, כאן מדובר על הדרגה הראשונית של התהוות הנברא, אין זו עדיין בריאה בעלת צורה ותבנית. "יצירה" – העולם בו מקבל ה"יש", שנברא מה"אין", צורה ותבנית. "עשיה" – עולם בו הישות היא בשלימות, יש גמור. ברם, מובן, שכל האמור מדובר במוכן רוחני. כי רק לאחר כל אלה באה יצירתו של עולמנו, הנקרא עולם העשיה הגשמי, העולם הזה וברואיו. התחלתו של סדר ההשתלשלות היא מ"חכמה" של עולם האצילות, ו"חכמה" זו היא הספירה והמדריגה הראשונה בעולם העליון ביותר – אצילות. זאת אומר לנו רבנו הזקן, כששורש נשמתו של בן ישראל יורד ממדריגה אחת לשניה, עלידי השתלשלותם של ארבעת העולמות אבי"ע – אצילות, בריאה, יצירה, עשיה – **מִחְכָּמָתוֹ יִתְבָּרֵךְ, בְּדְבָרָתוֹ: "כָּלֵם בְּחֲכָמָה עֲשִׂיתָ" – הַכֵּל מִשְׁתַּלְשֵׁל מִ"חֲכָמָה" שֶׁהִיא הַמְּקוּרָה שֶׁל כָּל סֹדֵר הַהִשְׁתַּלְשָׁלוֹת, הֵנָּה עַל־יְדֵי יְרִידָה זֹאת שֶׁשׁוּרֵשׁ הַנִּשְׁמָה, נִתְהַוֵּוּ מִמֶּנּוּ נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁל עַמֵּי הָאָרֶץ וּפְחֻתֵי הָעֶרְוָה. – הַהִבְדְּלִים בֵּין עֲלִיּוֹן לְתַחְתּוֹן בְּנִשְׁמוֹת, נִתְהַוֵּוּ בְּתַהֲלִיךְ יְרִידָתוֹ בְּסֹדֵר**

16. במדבר יא, יז. 17. כתובות קיא, ב. 18. דברים ל, כ. 19. ראה חלק ב. קד, ב. 20. בראשית דף יא.

שְׁנוֹתָנִים לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם - הַכֹּל עַל יְדֵי לְבוּשׁ זֶה, - כִּי, כַּדִּי
 שֶׁהַנִּשְׁמָה תוּכַל לַפְעוּל בְּגוֹף בּוֹ הַתְּלַבְשָׁה, וְלִקְיִים מִצּוּת מַעֲשִׂוֹת
 בְּעֵינֵינִים גַּשְׁמִיִּים, מִן הַהִכְרַח שׁוּה יִהְיֶה עַל-יְדֵי לְבוּשׁ, וְאִם יִקְדָּשׁ
 אֶת עֲצָמוֹ - יִמְשִׁיךְ לְבוּשׁ

ליקוטי אמרים

לך נפש רוח ונשמה שאין לה לבוש מנפש דעצמות
 אביו ואמו וכל המצות שעושה הכל ע"י אותו הלבוש
 כו' ואפי' השפע שנותנים לו מן השמים הכל ע"י
 לבוש זה ואם יקדש את עצמו ימשך לבוש קדוש
 לנשמת בנו ואפילו היא נשמה גדולה צריכה לקידוש
 אביו כו' אבל הנשמה עצמה הנה לפעמים נשמת
 אדם גבוה לאין קץ בא להיות בנו של אדם נבזה
 ושפל כו' כמו"ש האר"י ז"ל כל זה בליקוטי תורה
 פ' וירא ובטעמי מצות פ' בראשית:

קְדוּשׁ לְנִשְׁמַת בְּנֵו, -
 מִמִּילָא תְהִיָּה אֲצֵל הַבֵּן
 עֲבוּדַת הַשֵּׁם קְלָה בְּהִרְבָּה,
 וְאִפְלוּ הִיא נִשְׁמָה גְדוּלָה,
 צְרִיכָה לְקִדּוּשׁ אָבִיו כּו'.
 - בִּשְׁעַת תְּשֻׁמִּישׁ, אֲבָל
 הַנִּשְׁמָה עֲצָמָה, הִנֵּה
 לַפְעָמִים נִשְׁמַת אָדָם נְבוּזָה
 לְאִין קֵץ, בָּא לְהִיּוֹת בְּנֵו
 שֶׁל אָדָם נְבוּזָה וְשֶׁפֶל כּו',
 כִּמוֹ שֶׁכָּתַב הָאֲר"י ז"ל בְּל

זֶה בְּלִקוּטֵי תוֹרָה פְּרָשַׁת וַיִּרְא וּבְטַעְמֵי מִצְוֹת פְּרָשַׁת
 פְּרָאשִׁית²¹:

הָאֲר"י כּו', - עֵמִי הָאֲר"י שְׁאִינִם מִקְדָּשִׁים עֲצָמָם בִּשְׁעַת תְּשֻׁמִּישׁ,
 "מִמְשִׁיכִים" בִּלְדִידָהֶם נִשְׁמוֹת נְחוּתוֹת. לְכַאוּרָה, הִרִי הַסְּבִרְנָה, שֶׁכֵּל
 יְהוּדִי, בְּלִי הַבְּדֵל, יֵשׁ בּוֹ נִשְׁמָה שֶׁל קְדוּשָׁה בְּלִי תְלוּת אִם הוֹרִי
 קִידְשׁוֹ עֲצָמָם בִּשְׁעַת
 תְּשֻׁמִּישׁ אוֹ לֹא? מִסְּבִיר רַבְנֵו
 הַזֶּה "שְׁבוּהָ" לֹא מְדוּבָר
 עַל עֲצָם הַנִּשְׁמָה, כִּי אִם
 בִּיחַס לְלְבוּשִׁיהָ הַרוּחָנִיִּים
 שֶׁל הַנִּשְׁמָה: הֵינֵנוּ מְשׁוּם
 שְׁאִין לָךְ נִפְשׁ רִיחַ וְנִשְׁמָה
 שְׁאִין לָהּ לְבוּשׁ מִנִּפְשׁ
 דְּעֲצָמוֹת אָבִיו וְאִמּוֹ, -
 לְכָךְ מִתִּיחַס הַ"זוּהָר"
 וְהַ"זוּהָר חֲדָשׁ", בְּקִרְאָם אֵת
 לְבוּשׁ הַנִּשְׁמָה בִּשְׁם -

נִשְׁמָה, מִפְּנֵי שֶׁהַלְבוּשׁ נּוֹגַע בִּיְתֵר לְנִשְׁמָה, שֶׁכֵּן: וְכָל הַמִּצְוֹת
 שְׁעוֹשָׂה - הַכֹּל עַל יְדֵי אוֹתוֹ הַלְבוּשׁ כּו', וְאִפְלוּ הַשְּׁפַע

יום שישי כ"ז כסלו

בששת ימי בראשית, כל יום באמצעות מדה אחרת: ביום ראשון
 פעלה מדת החסד, ביום שני - גבורה, וכך הלאה. וכשם שהספירות
 העליונות נחלקות לשני חלקים כלליים וְכֵךְ בְּנִפְשׁ הָאָדָם, - גַּם
 בעשרת כוחות הנפש קיימת החלוקה, שְׁנַחֲלֻקַת לְשֵׁתִים: שֶׁכֵּל
 ומדות. הַשְּׁכֵל - בְּמוֹבְנֵו
 הַכֹּלְלִי, בּוֹלֵל: הַקְּמָה בִּינָה
 וְדַעַת, וְהַמְדוּת הֵן: אֶהְבַּת
 ה' - הַבִּיטוּי הַפְּנִימִי שֶׁל
 מדת החסד, וְפִחְדוֹ וְיִרְאַתוֹ
 - הַבִּיטוּי הַפְּנִימִי שֶׁל מדת
 הַגְּבוּרָה, וְלִפְאָרוֹ כּו'. -
 ביטויה של מדת התפארת.
 וְהַקְּמָה בִּינָה דַעַת נִקְרָאוּ
 אֲמוֹת וּמְקוֹר לְמִדּוֹת, כִּי
 הַמְדוּת הֵן תּוֹלְדוֹת הַקְּמָה
 בִּינָה דַעַת: - לְהַבְהִיר

ליקוטי אמרים

פרק ג והנה כל בחי' ומדרגה משלש אלו נפש
 רוח ונשמה כלולה מעשר בחי'
 כנגד עשר ספירות עליונות שנשתלשלו מהן הנחלקות
 לשתיים שהן שלש אמות ושבע כפולות פי' חכמה
 בינה ודעת ושבעת ימי הבנין חסד גבורה תפארת
 כו' וכך בנפש האדם שנחלקת לשתיים שכל ומדות.
 השכל כולל חכמה בינה ודעת. והמדות הן אהבת ה'
 ופחדו ויראתו ולפארו כו' וחב"ד נקראו אמות ומקור
 למדות כי המדות הן תולדות חב"ד: וביאור הענין כי

המושגים "חכמה", "בינה", "דעת", שבנפש, בהם דנים הרבה בפרקים
 הבאים - ולהלן נציין אותם בשם "חב"ד" - נביא כאן הסבר קצר:
 "כוח החכמה" מייצג את הרעיון הראשוני, בסיסי, של הבנת השכל,
 את ה"נקודה" של השכל כולו. אמנם, נקודת-שכל זו כוללת בתוכה
 כל הפריטים וכל המבנה של ההבנה, אלא שהללו מרוכזים עדיין
 ב"נקודה", בצורה מוסתרת (כמו נקודה שאין בה עדיין גבולות
 ברורים של רוחב, אורך וכו'). זה נקרא גם "ברק המבריק", הברקתו
 של השכל, הארתה של ההבנה. משל למי שמתייגע לתרץ קושיא
 מסויימת, ולפתע מבריק רעיון במוחו, שבהתאם לסוגיא ולסברה
 מסויימות, אפשר לתרץ את הקושיא - הנה ברעיון ראשוני זה של

פְּרָק ג. בְּפִרְק הַשְּׁנִי הַסְּבִיר רַבְנֵו הַזֶּה, שֶׁכֵּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, יֵשׁ נִפְשׁ אֲלֵקִית.
 שֶׁהִיא חֶלֶק אֲלוּהִי מִמַּעַל מִמַּשׁ, וְהִיא כְלוּלָה מִשְׁלֹשׁ בְּחִינוֹת: נִפְשׁ, רֹחַ וְנִשְׁמָה.
 בְּפִרְק הַשְּׁלִישִׁי, אוֹתוֹ אֵנוֹ עוֹמְדִים לְלִמּוּד, תְּבוֹא הַסְּבִירָה מְפֹרֶשֶׁת יְתֵר עַל
 כּוּחוֹתֶיהָ הַפְּנִימִיִּים שֶׁל הַנִּפְשׁ הָאֲלֵקִית:

וְהִנֵּה, כָּל בְּחִינָה וּמְדֻרָה
 מְשֻׁלֶּשׁ אֵלוֹ: נִפְשׁ רֹחַ
 וְנִשְׁמָה - כְּלוּלָה מִעֶשֶׂר
 בְּחִינוֹת, - כֹּל אֶחָת
 מִהַשְּׁלֹשׁ, גַּם הַנִּפְשׁ, גַּם הַרוּחַ
 וְגַם הַנִּשְׁמָה - מוֹרְכַבַת
 מִעֲשָׂרָה כּוּחוֹת שׁוֹנִים, שֶׁהֵם
 כְּנֶגֶד עֶשֶׂר סְפִירוֹת
 עֲלִיוֹנוֹת שְׁנִשְׁתַּלְשְׁלוּ מֵהֵן,
 - עֲשָׂרַת הַכּוּחוֹת מְקַבְּלִים
 לְעֵשֶׂר הַסְּפִירוֹת שֶׁלִּמְעַלָּה
 הַמְהוּוֹת מְקוֹר לֵהן, וּמֵהֵן הֵם
 נּוֹבְעִים, הַנְּחַלְקוֹת לְשֵׁתִים, -
 עֲשָׂר סְפִירוֹת אֵלָה מִתְחַלְקוֹת לְשֵׁתֵי
 קְבוּצוֹת - שֵׁתֵן: שְׁלֹשׁ אֲמוֹת וְשֶׁבַע כְּפּוֹלוֹת; - שֶׁלֹשׁ הַסְּפִירוֹת
 הַעֲלִיוֹנוֹת יוֹתֵר, נִקְרָאוֹת בִּשְׁם "אֲמוֹת" - מִלְשׁוֹן "אִם", מִפְּנֵי שֶׁהֵן
 מְהוּוֹת עֵיקָר וּמְקוֹרֵן שֶׁל שָׂאֵר שֶׁבַע הַסְּפִירוֹת, כְּדוּגְמַת הָאִם שֶׁהִיא
 מְקוֹר לִילְדִיָּהּ. וְשֶׁבַע סְפִירוֹת, שֶׁהֵן שֶׁבַע הַמְדוּת, נִקְרָאוֹת "כְּפּוֹלוֹת",
 מִפְּנֵי שֶׁהֵן בְּאוֹת לִידֵי בִיטוּי בִּשְׁנֵי אֹפְנִים. פְּרִוּשׁ, - אֵלּוֹ מֵהֵן נִקְרָאוֹת
 "אֲמוֹת" וְאֵלּוֹ "כְּפּוֹלוֹת"? הַקְּמָה בִּינָה וְדַעַת, - נִקְרָאוֹת "אֲמוֹת",
 וְשֶׁבַע יְמֵי הַבְּנִיָן: חֶסֶד גְּבוּרָה תְּפָאֲרֵת כּו'. - שֶׁבַע הַמְדוּת:
 חֶסֶד, גְּבוּרָה, תְּפָאֲרֵת, נִצְחָה, הוֹר, יִסוּד, מַלְכוּת, שֶׁהֵן הַ"כְּפּוֹלוֹת"
 נִקְרָאוֹת גַּם "שֶׁבַע יְמֵי הַבְּנִיָן". שֶׁכֵּן, עַל יֵדֵן בְּרֵא הַקְּב"ה אֵת הָעוֹלָם

21. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "בוזה מוסיף הדגשה עד כמה הנשמה כו' ממעל וגם חילוקי המדרג' הם מצד ההשתל' (שג"ז למע' מעוה"ז) והמטה אין פועל בוזה (שגם האו"א בכלל המטה). ער שמ"ש בזהר כו'".

ה"משלים" שממשלים על דבר שכל, על-ידם ממשיכים ו"מאריכים" את השכל לדרגה נמוכה יותר, כדי שיהיה קל יותר לתלמיד להבין אותו. באם המשל המובא, עדיין עמוק מדי להבנתו של התלמיד, מן ההכרח להביא משל נוסף על המשל הראשון, ובכך מתהווה ירידה נוספת של

השכל (כמו שנאמר בשלמה המלך: "וידבר שלשת אלפים משל"³, שלמה המלך נתן שלשת אלפים משלים על מושכל אחד. כדי שהחכמה כפי שהבין אותה שלמה

המלך תוכל להיקלט בהבנתו של האדם הפשוט, נדרש ממנו לומר שלשת אלפים משלים, משל ראשון על השכל עצמו, ולאחר מכן משל על המשל הראשון, וכך הלאה, משל אחרי משל, עד שלשת אלפים משלים). זהו מובנו של "אורך" בשכל – הירידה הארוכה של השכל לדרגות הנמוכות ביותר. "רוחב" בשכל הוא: התפשטותו של השכל לרוחב – המספר הרב של הפרטים מהם מורכב השכל; כמו כן ענפיו המרובים של השכל, ולמשל שמשכל מסויים בעניני טריפות נבנית סברה שנוגעת לדיני ממונות. זהו פירוש המושג "לאשורו" – בנינו השלם של השכל לאורכו ולרוחבו. וְלַעֲמֵקוֹ, – כל שכל יש בו עומק ועומק בתוך עומק. וכשארם מבין "שכל" כראוי לאורכו, לרוחבו ולעמקו, והוא מבין אותו, מְתוּדָה אֵיזָה דְבַר חֲכָמָה הַמְשַׁכֵּל בְּשִׁבְלָא – ממה שלפני זה היה בבחינת העלאת רעיון בלבד של "כוח החכמה" – צורה זו של הפרדת הפרטים, של נקודת השכל, ביסודיות, נִקְרָא "בִּינָה". – "בינה" מייצגת, איפוא, את הכוח המפרק את הפרטים של נקודת השכל "לאשורו ולעמקו", וְהָן הֵם אֲבִי וְאֵם – ה"חכמה" היא ה"אב" וה"בינה" היא ה"אם", הַמּוֹלִידוֹת אֶהְבֵת ה' וִירְאָתוֹ וּפְחָדוֹ. – אהבת ה' ויראתו הן מקבוצת ה"מדות" שבנפש, הנולדות מן השכל. כיצד הן נולדות מהשכל?

הארת השכל, חסרה עדיין התפיסה הבהירה כיצד ואיך מתורצת הקושיא, יש כאן רק נקודת יסוד כללית לפירוק הקושיא. לאחר מכן בא "כוח הבינה" ומפריד ומבהיר את הפריטים השונים הגלומים בנקודת החכמה. וכך מצטייר בעיניו בנינו השלם של השכל לכל

רוחבו ואורכו וכו'. זהו ענינו של כוח הבינה – "מבין דבר מתוך דבר"¹, שמתוך דבר, ממנה שהיה ב"תוך", בפנימיות ההמצאה של "כוח החכמה", הוא "מבין דבר" – הוא מבין את כל היקפו של

השכל. אחרי שאדם מבין כבר היטב את השכל לכל פרטיו, עליו להתעמק בהבנת השכל, להתקשר ולהתאחד עמו בצורה כזו שהוא מרגיש וחס בו, ולא רק שמבין אותו. כך נהיה האדם מושפע מהשכל. ואז, אם השכל עוסק ב"טוב" שבדבר מסויים – יעורר באדם המשכיל, משיכת הלב ואהבה לאותו דבר. ואם השכל עוסק בצד הלא-טוב שבדבר – יעורר באדם את הנטיה לפחד ולברוח מאותו דבר. כוח זה של "התעמקות", "התקשרות" ו"הרגשה" – נקרא בשם "דעת", מלשון "והאדם ידע"². וְכֹאזֵר הַעֲנִינִי, כִּי הִנֵּה הַשִּׁכֵּל שֶׁבִּנְפִישׁ הַמְשַׁכֵּלֶת, – למדנו הרי, ש"שכל" הוא שם כללי על שלשת כוחות חב"ד. על איזה כוח מהם הוא מדבר כאן? – הוא מסביר מיד, שְׂהוּא הַמְשַׁכֵּל כֹּל דְבָר – מדובר כאן על כוח ההבנה הראשון. הנקודה, ה"ברק המבריק", שעדיין אין בו פרטים וקיום בהירים של השכל, והוא נִקְרָא בְּשֵׁם "חֲכָמָה", "בַּח מַה". – כלומר, כוח כזה שעדיין שואלים עליו "מה?", מה הוא? שכן, אין כוח זה פועל עדיין במלוא היקפו ובהירותו, וְכִשְׂמוֹצִיא כְחוֹ אֶל הַפְּעֵל, שְׂמַתְבוֹנֵן בְּשִׁבְלוֹ לְהִבִּין דְבָר לְאֲשׁוּרוֹ – לכל פרטיו, היוצרים בנין שלם של אותו שכל, לאורכו ולרוחבו. "אורך" היינו: הורדת השכל ממעמדו הגבוה והבלתי מושג, למעמד נמוך יותר, כדי שיהיה מובן יותר. כמו

שבת קודש כ"ח כסלו

לגבי הקב"ה. ההתבוננות בגדולתו של הקב"ה, איך שכל הנבראים בטלים לגביו באופן מוחלט, היא על-ידי התעמקות מחשבתו, באחד מהענינים האמורים, בגדולתו של הקב"ה, ואז: נולֶדָה וְנִתְעוֹרְרָה

מִדַּת יִרְאָת הַרֹמְמוֹת בְּמַחֲזוֹ וּמְחַשְׁבָתוֹ, לִירְאָ וּלְהִתְבּוֹשֵׁשׁ – יראת בושת", יראה הבאה וחדורה בבושה, כמי שמפחד מחכם וצדיק גדול – הרי זו יראה המתבטאת גם בבושה וביראת הכבוד שיש לו כלפי

גדולתו של אותו חכם וצדיק. כך גם כאן, מביאה ההתבוננות בענינים האמורים לירא ולהתבושש, מְגִדְלָתוֹ יִתְפַּרֵּךְ שְׂאִין לָהּ סוּף

כִּי הַשִּׁכֵּל שֶׁבִּנְפִישׁ הַמְשַׁכֵּלֶת, כִּשְׂמַתְבוֹנֵן וּמַעֲמִיק מְאֹד בְּגִדְלַת ה', אֵיךְ הוּא מְמַלֵּא כָּל עֲלָמִין – ממלא כל העולמות באור אלקי ובחיות – כמו הנשמה הממלאת ומחיה כל חלקי ואברי הגוף.

אור וחיות אלקי זה מתלבש ומתאחד בכל בריה והוא מותאם לתכונתו המיוחדת של כל נברא, וְ"סוֹכֵב כָּל עֲלָמִין" – אור וחיות אלקי שלמעלה מהיכולת להתלבש בתוך העולמות; מדובר כאן באור אלקי

הפועל בצורה "עקיפה", בדרך מקיף, או כשמתבונן בענין של וְ"כֵּלָא כְּמִיָּה כֵּלָא חֲשִׁיב" – איך שכל הבריאה נחשבת לכלום

ליקוטי אמרים

כי השכל שבנפש המשכלת כשמתבונן ומעמיק מאד בגדולת ה' איך הוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין וכולא קמיה כלא חשיב נולדה ונתעוררה מדת יראת הרוממות במוחו ומחשבתו לירא ולהתבושש מגדולתו ית' שאין לה

1. חגיגה יד, א. סנהדרין צג, ב. 2. בראשית ד, א. 3. מלכים א, יב. 4. "יראה" רומזת על מורא, המורגש (בעיקר) במוח, יראה "מוכנת" ואילו "פחד" הוא כשזה כבר מורגש בלב. לכן בתחילת הפרק, כשהוא מפרש את ה"מדות" באופן כללי, הוא מזכיר בתחילה "פחד" ולאחר מכן "יראה". שכן, פחד שבלב הוא יותר בחינת "מידה" מאשר יראה במוח – מאחר שמקומן של המדות הוא הרי בלב. ואילו כאן, בדברו אודות המדות כפי שהן נולדות ומתגלות מהשכל – הוא מזכיר בתחילה "יראה" ולאחר מכן – "פחד", שכן, בסדר ההולדה מהשכל, נוצרת בתחילה היראה במוח, ולאחר מכן היא הופכת לרגש של פחד בלב.

פרטיו של השכל, ולכן נקראת בינה – "אם". אך עדיין לא הוסבר לנו מה תפקידו של כוח הדעת בהולדת המדות. שכן, כאמור, גם דעת היא "אם" ומקור למדות, ועל כך הוא מסביר: **וְהַדְעָתָה, הוּא מְלִשׁוֹן "וְהָאֲדָם יָדַע אֶת תְּוֵהוּ", וְהוּא לְשׁוֹן הַתְּקַשְׁרוֹת וְהַתְּחַבְּרוֹת,**

שְׂמֻקְשֵׁר דַּעְתּוֹ בְּקִשְׁר אַמְיִן וְחֻק מְאֹד, וְיִתְקַע מְחַשְׁבָּתוֹ בְּחֻק בְּגִדְלַת אֵיין־סוֹף בְּרוּךְ־הוּא, וְאֵינּוּ מְסִיחַ דַּעְתּוֹ. – הוא מקשר בצורה חזקה את ה"דעת" שלו, בכל מה שהבין, ומרכיב את מחשבתו באותו ענין ואינו מסיח דעתו ממנו. **כִּי אִף מִי שֶׁהוּא חָכֵם וְנִבְוֵן בְּגִדְלַת אֵיין סוֹף בְּרוּךְ הוּא,** – גם אם הפעיל את ה"חכמה" ואת ה"בינה" בגדולת הקב"ה, הנה אם לא יקשר דעתו ויתקע מחשבתו בחוק ובהתמדה – לא יוליד בנפשו יראה ואהבה אמיתית, כי אם דמיונות שוא. – רק יהיה נדמה לו שיש לו יראה

סוף ותכלית ופחד ה' בלבו ושוב יתלהב לכו באהבה עזה כרשפי אש בחשיקה וחפיצה ותשוקה ונפש שוקקה לגדולת אין סוף ב"ה והיא כלות הנפש כדכתיב נכספה וגם כלתה נפשי וגו' וכתיב צמאה נפשי לאלהים וגו' וכתיב צמאה לך נפשי וגו' והצמאון הוא מיסוד האש שבנפש האלהית וכמ"ש הטבעיים וכ"ה בע"ח שיסוד האש הוא בלב ומקור המים והליחות מהמוח וכמ"ש בע"ח שער ג' שהיא בחי' חכמה שנקרא מים שבנפש האלהית ושאר המדות כולן הן ענפי היראה והאהבה ותולדותיהן כמ"ש במקום אחר. והדעת הוא מלשון והאדם ידע את חוה והוא לשון התקשרות והתחברות שמקשר דעתו בקשר אמין וחזק מאוד ויתקע מחשבתו בחווק בגדולת אין סוף ב"ה ואינו מסיח דעתו כי אף מי שהוא חכם ונבון בגדולת א"ס ב"ה הנה אם לא יקשר דעתו ויתקע מחשבתו בחווק ובהתמדה לא יוליד בנפשו יראה ואהבה אמיתית כי אם דמיונות שוא ועל כן הדעת הוא קיום המדות וחיותן והוא כולל חסד וגבורה פי' אהבה וענפיה ויראה וענפיה:

ואהבה אמיתית. ברם, לאמיתות של דבר, בלי הפעלתו של כוח הדעת, אין לו מדות אלו, ועל כן הדעת היא קיום המדות וחיותן, והוא כולל חסד וגבורה, פרוש אהבה וענפיה ויראה וענפיה: – מכאן, שגם "דעת" היא "אם" ומקור למדות. שכן, באמצעות כוח ה"דעת" נולדות מדות חיות ואמיתיות.

אחד מוקני חסידי הרבי מוהרש"ב נשמתו עדן מליובאוויטש, הרשב"ץ – רבי שמואל בצלאל – הסביר פעם את כוח ה"דעת" כך: איכר החזיק בחוותו "מלמד", שלימד את בניו. כפי שהדבר קרה כמעט תמיד, היה האיכר יהודי פשוט, שגם לא היה ביכלתו לקרוא מכתב, ואחד מתפקידיו של ה"מלמד" היה גם לקרוא את המכתבים המגיעים אל האיכר. פעם אחת הגיע מכתב לאיכר בו מודיעים לו שאביו נפטר לעולמו. האיכר הרי לא יכול היה לקרוא את המכתב, ומסר אותו ל"מלמד" שיקריא לו את תוכנו. בשמעו את תוכן המכתב – נפל האיכר והתעלף. נשאלת השאלה: האיכר הרי רק שמע את תוכן המכתב מפיו של ה"מלמד". ואילו המלמד ידע את התוכן על־ידי "ראייה", הוא עצמו ראה וקרא את המכתב – ולמעשה התעלף האיכר, ולא ה"מלמד"? אלא, לגבי האיכר, הרי מדובר בקשר לאבא שלו, לכן הוא חש והרגיש בדבר אחרת מאשר ה"מלמד". כך גם במי שמבין היטב דבר שכל, הרי אפשרי הדבר, שהוא וה"שכל" הם שני דברים נפרדים, וה"שכל" אינו משפיע עליו, אין זה ה"אבא" שלו. ואילו, כשמשתמשים בכוח ה"דעת", על ידו הוא מתקשר ונעשה דבר אחד עם ה"שכל" – שלא רק שהוא מבין את ה"שכל", אלא הוא גם מרגיש וחסד בו – משפיע או ה"שכל" עליו, עד שהוא מתעורר באהבה או ביראה, בהתאם לתוכן ה"שכל", זה נעשה ה"אבא" שלו.

ותכלית, ופחד ה' בלבו. – עד כאן דובר על ההתבוננות בגדולתו של הקב"ה, המביאה ומעוררת יראה ופחד – ביטוייה של מדת הגבורה. ושוב – ההתבוננות בגדולת ה' מביאה גם להתעוררות מדת החסד, כשההתבוננות היא ב"טוב" שבאלקות, ויתלהב לכו באהבה

ליקוטי אמרים

עזה כרשפי אש, בחשיקה וחפיצה ותשוקה ונפש שוקקה, – ביטויים שונים של אהבה שלכל אחד מהם מובן שונה, לגדולת אין־סוף בְּרוּךְ־הוּא. – כלומר, שבמקרה המדובר מעוררת ההתבוננות אהבה חזקה להקב"ה, והיא פלזת הנפש, – אהבה זו עשויה להתלקח בצורה כזו, שהנפש תכלה מרוב אהבה, ובאמת היתה הנפש כלה לגמרי אילו האדם לא היה משתלט על עצמו ומרסן אהבתו הגדולה באמצעות עבודה עצמית, להפסיק תהליך זה של כלות הנפש, ולהישאר כנשמה בגוף, כדי לבצע כוונתו של הקב"ה, בְּדַכְתִּיבִי: "נִכְסְפָה וְנִם פְּלִתָה נִפְשִׁי וְגו'", וְכַתִּיב: "צִמְאָה נִפְשִׁי לְאֱלֹהִים וְגו'", וְכַתִּיב: "צִמְאָה לְךָ נִפְשִׁי וְגו'". וְהַצִּמְאָן הוּא מִיִּסוּד הָאֵשׁ שֶׁבְנִפְשׁ הָאֱלֹהִית, וְכִמוֹ שֶׁכִּתְבוֹ הַטְּבַעִיִּים, וְכֵן הוּא בְּעֵץ חַיִּים, שִׁיִּסוּד הָאֵשׁ הוּא פֶלֶב, וְמִקּוֹר הַמַּיִם וְהַלִּיחּוֹת מְהֵמָה, וְכִמוֹ שֶׁכִּתּוּב בְּעֵץ חַיִּים שֶׁעַר גִּי שֶׁהוּא פְּחִינַת הַכְּמָה, שֶׁנִּקְרָא מִיִּם שֶׁבְנִפְשׁ הָאֱלֹהִית. – הלב שהוא מקום הרגשות, הוא חם "יסוד האש", ואילו המוח, מקומו של השכל המתון והמחושב – הוא קר. כמו שרואים במוחש, ההבדל שבין מי שהוא בעל לב לבין מי שהוא בעל מוח. כך גם לגבי המוחין והמדות של הנפש האלקית: החום וההתלהבות של האהבה באים לידי ביטוי בלב ומבחינתו של הלב, יכול האדם להגיע עד לידי כלות הנפש. ואילו המוח הוא קר ומיושב. ואותה הבנה מתונה ומחושבת שכוונתו של הקב"ה היא שתהיה דוקא נשמה בגוף, כדי לקיים תורה ומצוות – מצננת את האש שבלב, ואינה מרשה לאדם להגיע לכלות הנפש. עד כאן דובר כיצד שתי המדות יראה ואהבה נולדות מ"חכמה" ו"בינה". וְשִׁאֲרַת הַמִּדּוֹת בְּלוֹן הֵן עֲנָפֵי הַיְרָאָה וְהָאֱהָבָה וְתוֹלְדוֹתֵיהֶן, כְּמוֹ שֶׁכִּתְבוֹב בְּמִקּוֹם אֲחֵר. – ממילא מובן גם איך נולדות שאר חמש המדות מ"חכמה" ו"בינה". האמור לעיל מסביר לנו מדוע "חכמה" ו"בינה" נקראות "אב" ו"אם" של המדות: מההתבוננות של "חכמה" ו"בינה" נולדות המדות. חכמה נקראת "אב" כשם שבטיפת מוח האב ישנם כבר כל פרטי האברים של הילוד, אלא ששם הם בצורה עדינה ומוסתרת – כך גם בנקודת ה"חכמה", ישנה כבר, בצורה מוסתרת, כל פרטי השכל בו הוא מתבונן. וכשם שה"אם" מביאה את פרטי אבריו של הילוד לידי גילוי והתגשמות – כך כוח ה"בינה" מפריד ומגלה כל

יום שלישי	כב כסלו	ה'תש"ג
שיעורים. חומש: וישב, שלישי עם פירש"י. תהלים: קו-קז. תניא: אך בידועי . . . את ה' וגו' אכ"ר.		
מתקנות כ"ק אדמו"ר שליט"א: לאמר בכל בוקר אחר התפלה – וגם בשויו"ט, ר"ה ויהכ"פ – תהלים כפי שנחלק לימי החודש, ואחר אמירה בעשרה – ק"י. בחדש של כט יום אומרים ביום כט השיעור דשני הימים.		

יום ראשון

תהלים:
מפרק: קו
עד פרק קז

יום רביעי	כג כסלו	ה'תש"ג
שיעורים. חומש: וישב, רביעי עם פירש"י. תהלים: קח-קיב. תניא: והנה אחר . . . אמרים הנ"ל.		
משיחות אאזמו"ר – אלול תרל"ה: ג' ימים קודם השבת הוא הכנה לשבת. אויף שבת זאָגט ער אין זהר דמיני' מתברכין כולהו יומין. כולהו יומין איז כל ששת ימי השבוע, וואָס אויף דעם האָט דער אויבערשטער געגעבען א ברכה כללית וברכך ה"א בכל אשר תעשה, איז די ברכת השבת מלפניו ומלאחריו, די הכנה צו שבת איז מיום ד', און דער אָנזאָג איז דער קליינער לכו נרננה, וואָס איז ג' פסוקים.		

יום שני

תהלים:
מפרק: קח
עד פרק קיב

תרגום חפשי

משיחות אאזמו"ר – אלול תרל"ה: ג' ימים קודם השבת הוא הכנה לשבת. על השבת נאמר בזהר שממנו מתברכים כל הימים. כל הימים – הם כל ששת ימי השבוע, שלכך נתן הקב"ה ברכה כללית "וברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה". ברכת השבת הרי היא מלפניו ומאחריו, ההכנה לשבת היא מיום ד' – וההכוונה היא "לכו נרננה" הקטן [אותו אומרים בשיר של יום הרביעי בתפילת שחרית] שהוא ג' פסוקים.

יום חמישי	כד כסלו, ערב חנוכה	ה'תש"ג
שיעורים. חומש: וישב, חמישי עם פירש"י. תהלים: קיג-קיח. תניא: פרק א. תניא . . . פנים לתורה.		
(המשך). ביאור ג' פסוקים – לכו נרננה – ע"פ מדה ממוצעת מדת כל אדם: מיטוואָך אז מען הויבט אָן טראַכטען וואו וועט מען נעהמען אויף שבת, הן בפשטות און הן מיט וואס וועט מען שבת'ן – יעדער איד איז דאָך שבת גאָר אנאנדערער – ווערט מרה שחורה'דיג, איז די עצה, לכו נרננה, בטחון. ווען עס קומט דאָנערשטאָג, עס ווערט נעהנטער צו שבת, און עס איז נאָך אלץ ניטאָ, איז יעמאָלט נרננה'ט זיך ניט, מען פאַרשטעהט אז מ'דארף עפעס טאָן. איז אז מ'זיצט דאָנערשטאָג'דיגע נאָכט און מ'לערענט חסידות, יעמאָלט איז פרייטאָג דערהערט מען כי אל גדול גו' ומלך גדול גו', און מיט דעם שבת'ט א איד. במנחה אין אומרים תחנון.		

יום שלישי

תהלים:
מפרק: קיג
עד פרק קיח

תרגום חפשי

(המשך). ביאור ג' הפסוקים – לכו נרננה – ע"פ מדה ממוצעת מדת כל אדם: ביום רביעי, כשמתחילים לחשוב מניין ורוויחו עבור [הוצאות] שבת, הן בפשטות והן במה ישבות – כל יהודי הרי הוא בשבת שונה לגמרי – שוקעים בדכאון, העצה לכך: "לכו נרננה", בטחון. כאשר מגיע יום חמישי, יותר קרוב לשבת, ועדיין אין כל, אזי לא מתרונן לו [האדם], מבינים שיש לעשות משהו; אזי, כשיושבים בליל ששי ולומדים חסידות, או אז נקלט ביום ששי ש"כי אל גדול גו' ומלך גדול גו'". ועם זה [תכנים אלו] – שובת יהודי.

יום שישי	כה כסלו, א חנוכה	ה'תש"ג
שיעורים. חומש: וישב, ששי עם פירש"י. תהלים: קיט, אשרי . . . מצותך מאד. תניא: והא דאמרינן . . . להתייהר כו'.	אאמו"ר הי' מדליק נרות חנוכה בין מנחה למערבי, ולא הי' מדייק בפתח שיהי' מדרום לצפון או ממזרח למערב. "הנרות הללו" – אחר הדלקת כל הנרות. והי' יושב בסמוך להנרות חצי שעה – לבד מועש"ק שלא הי' מתעכב חצי שעה – מדייק שידלקו הנרות חמישים מינוט לכל הפחות. מנחה, נר חנוכה, נר שבת.	יום רביעי תהלים: מפרק קיט עד פסוק צו מצותך מאוד

שבת	כו כסלו, ב חנוכה	ה'תש"ג
שיעורים. חומש: וישב, שביעי עם פירש"י. תהלים: קיט, מה . . . לא שכחתי. תניא: פרק ב. ונפש . . . בראשית.	מברכים ר"ח טבת. אמירת כל התהלים בהשכמה. יום התוועדות. טל ומטר. נ"ח אחר הבדלה וקודם אמירת ויתן לך. בביהכ"נ נ"ח קודם הבדלה. ביום שבת קדש שמברכים החדש, השכם בבקר יתקבצו אנ"ש לביהכ"נ להגיד כל התהלים. אחר האמירה ילמדו כשעה מאמר של חסידות שיהי' מובן לכל, ואח"כ תפלה. מועד התוועדות כפי הזמן שיגבילו מתאים לתנאי המקום, מקום דירתם להצלחה בגו"ר. אחר אמירת כל התהלים בשבת מברכים יאמרו ק"י. ואם יש חיוב – יא"צ או אבל – אומרים ק"י אחר כל ספר.	יום חמישי תהלים: מפסוק צו מה אהבתי עד פסוק קעו לא שכחתי

יום ראשון	כז כסלו, ג חנוכה	ה'תש"ג
שיעורים. חומש: מקץ, פרשה ראשונה עם פירש"י. תהלים: קכ"קלד. תניא: פרק ג. והנה כל . . . 14" ופחדו.	במאסר השני של רבינו הזקן – בשנת תקס"א – לא ישב בתפיסא ומאסר כבד כבראשונה. אבל המלשינות היתה כבדה יותר, כי עיקר ההלשנה הי' על תורת החסידות, וההתנגדות היתה גדולה במאוד. היה תפוס "בטיינע סאָוועט" [המועצה החשאית]. יום שיצא לחרות: נר ג דחנוכה.	יום שני תהלים: מפרק: קכ עד פרק: קלד

יום שני	כח כסלו, ד חנוכה	ה'תש"ג
שיעורים. חומש: מקץ, שני עם פירש"י. תהלים: קלה"קלט. תניא: כי השכל . . . ויראה וענפי'.	הנהוג אצל הצ"צ, כי באחד מלילי חנוכה היו עושים כעין פארבריינגען [התוועדות] עם בני הבית, והיו באים גם כלותיו, ונקרא "לאַטקעס־אָווענט" [ערב לביבות]. וכן הי' אצל רבינו הזקן ואדמו"ר האמצעי. בין הספורים שהיו הרביים מספרים בסעודה זו, היו ספורים אשר בכל חנוכה היו משוחחים אודותם, אף שכבר דברו מזה בשנה העברה. אאמו"ר הי' נותן דמי חנוכה בליל נר הרביעי או החמישי.	שבת קודש תהלים: מפרק: קלה עד פרק: קלט

יום ראשון

שביעית בזמן הזה

ק. הכיכד?

לדעת רבי (גיטין שם) שביעית נוהגת רק בזמן שהיובל נוהג, ובזמן שאין היובל נוהג, גם שביעית אינה נוהגת. ולכן, כיון ש"משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה – בטלו היובלות" (שמיטה ויבל י, ח), גם שמיטה אינה נוהגת מן התורה, וחכמים תיקנוה "זכר לשביעית".
והעיד הר"י קורקוס (שם ט, ב), שבספרי הרמב"ם בכתב יד מפורש ששביעית בזמן הזה – הן שמיטת קרקע והן שמיטת כספים – מדרבנן. והוא מסכם שזו "דעת כל המפרשים כולם, וזולת בעל העיטור".

לדעת כמה ראשונים (רש"י גיטין לו) שביעית בזמן הזה היא מדרבנן, כי חיוב המצוות התלויות בארץ נובע מקדושת הארץ, וקדושה שניה – היינו קידוש הארץ על ידי עזרא בעלותו מן הגולה – היתה רק לשעתה ובטלה עם כיבוש הארץ על ידי טיטוס. ואילו הרמב"ם, הסובר שקדושה שניה לא בטלה (תרומות א, ב), יסבור לכאורה ששמיטת קרקעות בזמן הזה היא מן התורה (וראה כס"מ שמיטה ויבל ד, כב).

אבל יש אומרים שגם לדעת הרמב"ם שמיטה בזמן הזה היא מדרבנן, ואף שלדעתו קדושת הארץ לא בטלה, ושאר מצוות התלויות בארץ נוהגות בזמן הזה מן התורה (ראה 'לאור ההלכה' ע'.

יום שני

עבודות חקלאיות בשמיטה לשיטת הרמב"ם

חרישה – משמעות לשון הרמב"ם (פ"ב ה"א) שאיסור החרישה הוא מדרבנן (תו"ט שביעית ב, ב). ועל כל פנים עובר על העשה של "ושבתה הארץ" (ס' השמיטה פ"ב ס"א).
נטיעה – אסורה אף כשהאילן אינו עושה פירות (פאת השלחן כ, ד). מלאכות לתועלת האילן – אסורות. כגון: חיתוך יבלות מן העץ, הסרת עלים וענפים, עישון על מנת להמית את תולעי העץ וכדומה (פ"א ה"ה).
מלאכות לתועלת האדמה – אסורות. כגון: עידור ביד, ניכוש עשבים רעים, סיקול אבנים מהשדה (ס' השמיטה פ"ה סק"ד).
מותר לטאטא את הגינה לשם ניקיון, וכן התירו לפעמים לעשות מלאכות האסורות מדרבנן כדי למנוע הפסד, כגון להשקות שדה זרעים ושדה אילן (פ"א ה"י ח-ז).

מן התורה:
זריעה – אסורה אף אם הזרעים ייקלטו וישרישו רק בשנה השמינית (מנחת חינוך רצח).
זמירה – אם היא נעשית לשם גידול הפרי או עיבוי האילן, אסורה בכל האילנות (תו"ט שביעית ד, ד). אך לצורך שימוש בענפים אלו – מותר בשינוי (פ"א הכ"ב).
קצירה ובצירה – אם הן לצורך עבודת הקרקע או לטובת האילן, אסורות. אך לאכילה – מותרות בכמויות קטנות, לצורך הקוצר ובני ביתו (פ"ד ה"א).
בכל אלו עובר על מצות עשה של "ושבתה הארץ", ועל הלאו המיוחד לכל מלאכה.
מדרבנן:

יום שלישי

קדושת שביעית

ב. גידולים שאינם ראויים לאכילה, אלא משמשים לכיבוס וניקיון, יש בהם קדושה, ואסור להשתמש בהם לצרכים פחותים מאלו.
ג. פרי הנאכל חי אסור לבשלו, ופרי שרגילים לאכלו מבושלו אסור לאכלו חי.
ד. אסור לקלקל פירות שביעית, וכן אסור להאכיל בהמה בפירות הראויים למאכל אדם.
ה. אסור לסחור בפירות שביעית כדרך הסוחרים, אבל למכור מעט מותר. והכסף המתקבל תמורת פירות שיש בהם קדושת שביעית – בין בהיתר ובין באיסור – חלה עליו קדושת שביעית.

נאמר בתורה "כי יובל היא קדש תהיה לכם", ודרשו חז"ל: "מה היא קודש אף תבואתה קודש" (ירושלמי שביעית ד, ז). קדושה זו יוצרת מגבלות בשימוש בפירות שביעית.
כל דבר הצומח ונועד לאכילה, סיכה, הדלקת הנר, כביסה וכדומה – קדוש בקדושת שביעית. ובלבד ש"הנאתו וביעורו שווה" (ב"ק קא), כלומר, שהנאת השימוש היא תוך כדי ביעור וכיליון, כגון אכילה. בניגוד לעצים להסקה, שהנאתם היא רק מאוחר יותר, לאחר שנשרפו והפכו לפחם.
ואלה כללי השימוש בגידולי שביעית:
א. גידולים הראויים לאכילת אדם, מותר להשתמש בהם לאכילה, שתיה, סיכה, הדלקת הנר וצביעה.

(ראה ברמב"ם הלכות שמיטה פרק ה, הלכות ג-י; פרק ו, הלכות ב-ז)

יום רביעי

הפקר, ספיחין וביעור

חייבים להפקיר בעצמם את הפירות, ואם לא הפקיר – אסור לאחרים לקחת את הפירות.
יש אומרים, שאסור ללקוט משדה הפקר בשמיטה בלי ליטול רשות מבעל השדה, כדי שלא להתרגל להיכנס לשדה חבירו שלא מדעתו (תו"ט עדיות ה, א). אבל הרמב"ם (פ"ד ה"י) סובר שהדבר מותר.

לפנינו כללים נוספים אודות גידולי שביעית:
הפקר – בשמיטה חייבים להפקיר את היובל שנאמר (שמות כג, יא) "והשביעית תשמטנה ונטשתה". והנועל שדהו ביטל מצות עשה (פ"ד הכ"ד).
לדעת מהרי"ט (ח"א מ"ב) ההפקר נעשה מאליו ("אפקעתא דמלכא"), ואילו לדעת הבית-יוסף (בספרו אבקת רוכל סכ"ד) הבעלים

נג הלכה יומית לעיון ברמב"ם – בנוסף לשיעורים היומיים ג"פ ליום, פ"א ליום, וסהמ"צ

גידולים מאותו סוג הקדושים קדושת שביעית. לדעת הרמב"ם (פ"ד ה"ג) – לאחר זמן הביעור אסור לאכלם וחייב לאבדם מן העולם. ואילו לדעת הרמב"ם (ויקרא כה, ז) הביעור נעשה על ידי הפקרת הפירות, ולאחר שהפקיר יכול גם בעל הבית לזכות בהם.

ספיחין – חז"ל אסרו לאכול גידולי ירקות ותבואה שנזרעו בשמיטה או גדלו בשמיטה מעצמם, מפני עוברי עבירה, שזרעו בסתר ויאכלו באומנם שספיחים הם (פ"ד ה"ב).
ביעור – כאשר סוג מסוים כלה מן השדה, יש לבער מהבית

יום חמישי

פרזובול

לדעת הרא"ש (גיטין פ"ד ס"ב), הסובר שכבר מתחילת השנה חל איסור לתבוע חוב, שנאמר: "לא יגוש את רעהו" (שוע"ר שם, לו). ובהלוואה שניתנה בשנה השביעית חל איסור "לא יגוש" רק בסופה, ולכן יש לכתוב פרזובול גם בסיום השביעית, כי הפרזובול שנכתב בשישית אינו מועיל להלוואה זו (ב"ח וד"מ ס"ז ס"ק לב).

לתקנת פרזובול יש חביבות, בבחינת "ערבים עלי דברי סופרים יותר מדברי תורה" (ע"ז לב). וכדאי שגם מי שלא חייבים לו מעות יכתוב "פרזובול", ואפילו יצור חוב מיוחד לשם כך (לק"ש כ"ד ע' 459). ומי שיש לו כסף או חסכון בבנק, הדבר נחשב לו כחוב.

שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן, בין בארץ בין בחוצה לארץ (פ"ט ה"ג), אבל מי שמוסר את שטרותיו לבית דין לפני השמיטה, אין השביעית משמטת את החובות שחייבים לו, כי בית דין רשאי לגבות חוב (שוע"ר ח"מ, הלוואה לד).
פרזובול – כדי שלא ימנעו מלהלוות כספים מחשש שההלוואה תישמט, תיקן הלל הנשיא 'פרזובול' שעניינו מסירת החוב לבית דין, ופירושו: "פרוז" – תקנה, "בולי ובוטי" – עניים ועשירים (גיטין לו). כלומר: תקנה לתועלת העשירים – שלא יפסידו ממנם, ולתועלת העניים – שיסכימו להלוות להם.
ואף ששביעית משמטת רק בסופה (רמב"ם שם הל' ד), לכתחילה יש לכתוב פרזובול בסוף השנה השישית. זאת, כדי לחשוש

יום שישי

אורים ותומים – מה הן?

(ראה באר שבע סוטה נח). ולכן, בהכרח לומר שהאורים ותומים היה בבית שני, כדי שלא יהא הכהן גדול מחוסר בגדים. ומפרש את דברי הגמרא, שאין הכוונה שבבית שני לא היה אורים ותומים, אלא שהיה שוני בין בית ראשון לבית שני בענין האורים ותומים, שהתבטא בכך שבבית שני לא היו נשאלים בהן. ולשיטתם הם הולכים וחולקים גם בפירוש הגמרא (יומא עג א) המבארת את אופן עמידתו של הכהן הנשאל באורים ותומים – ש"פניו כפני השכינה":

רש"י (ד"ה כלפי) פירש: "כלפי אורים ותומים ושם המפורש שבתוך החושן", כלומר שהכינוי "שכינה" הוא לאורים ותומים, היות ושם המפורש בתוכו. ואילו הרמב"ם, הסובר שאבני החושן הם האורים ותומים, הוצרך לכן לפרש ש"כלפי השכינה" הכוונה לארון.

הלכות בית הבחירה פרק ד, הלכה א: אורים ותומים שהיו בבית שני – לא היו משיבין פרוח תק"ש. ולא היו עושין אותן אלא בדי השלים בהן שמונה בָּנָיִם.
כותב רש"י בפירושו על התורה (תצוה כח, ל): "האורים ותומים הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החושן, שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו. ובמקדש שני היה החושן, שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו".

מדבריו למדנו, ששני דברים הם: א. אבני החושן; ב. האורים ותומים, שהוא כתב שם המפורש. וסובר רש"י שמשמעות הגמרא (יומא כא) היא שבבית שני לא היה אורים ותומים כלל, ורק החושן היה כדי שהכהן הגדול לא יהא מחוסר בגדים.

אבל לדעת הרמב"ם אבני החושן הם הם האורים ותומים

שבת-קודש

הר המוריה – על שם המור

נאמר: "אין זה כי אם בית אלקים", בחינת "בית" – היינו ההיכל (ק"ת ספר).

אף מקור השם "הר המוריה", מקורו בפרשת העקידה: "ולך לך אל ארץ המוריה". ופירש רש"י שהוא על שם הקטורת, שאחד מסממניה הוא המור.

מדוע כינויו של ההר רומז דוק לעבודת הקטורת, ולא לכללות עבודת הקרבת הקרבנות?

ויש לומר: עבודת הקרבנות אינה מוגבלת רק להר הבית, שהרי היו ימים שבהם היה מותר להקריב בבמות, אך עבודת הקטורת אינה נעשית אלא במקדש. ולכן נקרא הר הבית "הר המוריה" דווקא על שם הקטורת (ראה אבי הנחל יח, ב).

הלכות בית הבחירה פרק ה, הלכה א: הר המוריה, והוא הר המוריה.

בהלכות הבאות עוסק הרמב"ם בהר המוריה בכללותו, ובהמשך מדבר אודות הבית עצמו – העזרה וההיכל. נמצא, שמלבד הקדושה הפרטית של ההיכל והעזרה, קיימת קדושה כללית על הר הבית כולו.

ויש אומרים, כי שלוש קדושות אלו נקבעו על ידי האבות. באברהם נאמר: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה". . בהר ה' יראה" – היא קדושת הר הבית כולו. ביצחק נאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה", וה"שדה" – מסמל את קדושת העזרה, שהיא מקום פתוח בדוגמת שדה. וביעקב

[לקוטי שיחות כרך יא. עמוד 136]

שיעורי רמב"ם שלשה פרקים ליום - כ"ב-כ"ח כסלו ה'תשס"ח

יום ראשון

הלכות בכורים פרק יב

א. מצות עשה לפדות כל אדם מישראל, פטר [בכור] חמור בשה; ואם לא רצה לפדותו, מצות עשה לערפו, שנאמר: "ופטר חמור תפדה בשה, ואם לא תפדה וערפתו". ושתי מצוות אלו - נוהגות בכל מקום ובכל זמן; ומצות פדיה קודמת למצות עריפה.

ב. השה שפודין בו - נותנו לכהן, שנאמר: "כל פטר רחם וגו' ואת בכור הבהמה הטמאה, תפדה".

ג. בהמה טמאה האמורה כאן, היא החמור בלבד.

ד. פטר חמור אסור בהנאה, עד שיפדה; ואם מכרו קדם פדיון, דמיו אסורים. ואם מת קדם פדיון, או שערפו - הרי זה יקבר, מפני שהוא אסור בהנאה אף לאחר עריפתו, הואיל ולא נפדה. לפיכך, אם לא פדהו, ונתן פטר החמור בעצמו לכהן - אסור לכהן להשתמש בו, עד שיפדהו בשה, ויקח השה לעצמו; או יערף אותו ויקבר. והכהנים חשודים על דבר זה; לפיכך, אסור לישאל לתן פטר חמור לכהן, אלא אם כן פדהו הכהן בפניו.

ה. הפריש פדיון פטר חמור, ומת השה קדם שיתנונו לכהן - אינו חייב באחריותו; ויתן הנבלה לכהן להנות בה. מת פטר החמור אחר שפדהו, יתן השלה לכהן; ומתו בהנחתו, שפכר נפדה.

ו. מאימתי יתחייב לפדותו? משיולד ועד שלשים יום. ומאחר שלשים יום - אם רצה לערפו, עורפו; ואם רצה לפדותו, פודה; ואין כאן אלא עכוב מצוה בלבד.

ז. לא רצה לפדותו - עורפו בקופים [סכין גדול] מאחוריו, שנאמר: "ואם לא תפדה וערפתו". ואין ממתין אותו לא בממקל, ולא בקנה, ולא בקרדס, ולא במקרה [מסור] - אלא בקופים; ולא כניסנו לתדר, וינעל הדלת בפניו עד שגמות, שנאמר: "וערפתו".

ח. אין פודין לא בעגל, ולא בחיה, ולא בשה שחוט, ולא בטרפה, ולא בכלאים, ולא בכוי [- ספק בהמה או חיה] - שנאמר: "תפדה בשה"; ואין קרוי ששה, אלא כבשים ועזים חיים בלבד.

ט. אין פודין בשה הדומה למין אחר; ואם פדה, פדוי. ופודין בכך פקועה [עובר שנמצא בבטן אימו אחר שחיטתה]; ואין פודין בפסולי המקדשין, שהרי נאמר בהן: "בצבי ובאיל" - מה צבי ואיל אין פודין בו, אף הן אין פודין בהן. י. פודין בשה - בין זכרים בין נקבות, בין תמימים בין בעלי מומין, בין קטנים בין גדולים.

יא. ששה שלקחו מדמי שביעית, אין פודין בו את הודאי; אבל פודין את הספק. אם אין לו ששה לפדותו - פודהו בשויו, ונותן דמיו לכהן; לא אמרה תורה ששה להחמיר עליו, אלא להקל עליו - שאם היה לו פטר חמור שששה

עשר סלעים, יש לו לפדותו בשה שנה דינר; ולא יהיה זה חמור מן ההקדש, שנפדה בכסף.

יב. במה דברים אמורים? בשהיו דמי פטר חמור משלשה זוזים ומעלה; אבל אם היו דמיו פחות משלשה זוזים, אין פודין אותו אלא בשה או בשלשה זוזים. ועין יפה, לא יפחות מסלע; ועין רעה, בחצי סלע; ובינונית, בשלשה זוזים.

יג. והפודה פטר חמור של חברו - הרי זה פדוי, והחמור לבעליו.

יד. כהנים ולויים פטורים מפטר חמור, שנאמר: "בכור האדם, ואת בכור הבהמה הטמאה, תפדה", כל שישנו בכור אדם, ישנו בכור בהמה טמאה; והפטור מבכור אדם, פטור מבכור בהמה טמאה.

טו. הלוקח [קונה] עבר חמורו של נכרי, או המוכר עבר חמורו לנכרי - אף על פי שאינו רשאי, הרי זה פטור מן הבכורה; ואין קונסין אותו על דבר זה. היה הנכרי שתף באם או בבכור, אפלו לא היה לו אלא אחד מאלף בו - הרי זה פטור. היה לו בו או באמו אבר אחד, כגון יד או רגלו אפלו אגרו - כל שאלו יחתך יהיה בעל מום, הרי זה פטור מן הבכורה; ואם כשיחתך חלק הנכרי לא יהיה בעל מום למזבח, הרי זה חייב. וכן המקבל חמור מן הגוי להיות מטפל בה, והולד ביניהם [- לשניהם], או נכרי שקבל מישראל - הכל פטור מן הבכורה, שנאמר: "פטר כל רחם בכני ישראל - באדם ובבהמה", עד שיהיה הכל בישראל.

טז. גר שנתגר, ואין ידוע אם עד שלא נתגר ילדה חמורו או אחר שנתגר - הרי זה חייב לערף או לפדותו; ואם פדה בשה - השה של גר, שהמוציא מחברו עליו הראיה.

יז. גוי שהפריש פטר חמור, מודיעין אותו שאינו חייב; ויהי הוא מתר בגנה ועבודה.

יח. פרה שילדה כמין חמור, או חמור שילדה כמין סוס - פטור, שנאמר: "ופטר חמור תפדה בשה" ו"פטר חמור", שתי פעמים - עד שיהיה היולד חמור והנולד חמור. ואם יש בו מקצת סימני חמור, חייב בבכורה.

יט. חמורו שלא בפרה, וילדה שני זכרים - נותן טלה לפהן. ילדה זכר ונקבה - מפריש טלה אחד כדי להפקיע קדשה ממנו עד שיהיה מתר בהניה, שמא הזכר נולד תחלה, וטלה זה שהפריש - לבעלים, ואינו לפהן; שהמוציא מחברו עליו הראיה.

כ. שתי חמוריו שלא בפרו, וילדו שני זכרים - נותן שני טלאים לפהן; זכר ונקבה, או שני זכרים ונקבה - נותן טלה אחד לפהן.

כא. ילדו שתי נקבות וזכר, או שני זכרים ושתי נקבות - אין כאן לפהן כלום. ואינו צריך להפריש טלה לעצמו, לפי שיש כאן ספקות הרבה - שמא האמת ילדה זכר

ב. אינו לוקה מן התורה, אלא על הזריעה או על הזמירה, ועל הקצירה או על הבציר; ואחד פָּרַם, ואחד שָׁאָר האילנות.

ג. וזמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה. ולמה פָּרַטן הכתוב? לומר ר' ר' - על שתי תולדות אלו בלבד הוא שחֵיב. ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ, עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה - אינו לוקה עליהן, אַבָּל מפני אותו מפת מרדות [מלקות מדרבנו].

ד. כיצד? החורש או החופר לצרף הקרקע, או המסקל, או המזבל, וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן המבריק [משחיל בקרקע ענף מחובר], או המרקיב [מחבר אילן באילן אחר], או הנוטע, וכיוצא בהן מעבודת האילנות - מפני אותו מפת מרדות מדבריהם.

ה. אין נוטעין בשביעית אפלו אילן סרק, ולא יחתף היבלת מן האילנות, ולא יפרק העלין והפדין [ענפים] היבשים, ולא יאבק את צמרתו באבק, ולא יעשן פתחיו כדי שתמות התולעת, ולא יסוף את הנטיעות בדבר שיש לו זיקה כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, ולא יסוף את הפגין [תאנים שלא בשלון], ולא ינקב אותן, ולא יכרף את הנטיעות, ולא יקטם אותן, ולא יפסג [יתמוך] את האילנות, וכן שאר כל עבודת האילן. ואם עשה אחת מאלו בשביעית, מפני אותו מפת מרדות.

ו. אין מציתין את האור באישת [בסכר] הקנים, מפני שהיא עבודת קרקע [שע"ז מכינה לזריעה]. ואין מלמדין את הפרה לחרש אלא בחול. ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר; אַבָּל בודקין אותו בעציץ מלא גללים. ושורין את הזרעים בשביעית, כדי לזרעם במוצאי שביעית. ומקמיין [- שומרים שלא יזקק] את האלוני [מין בשמים] בראש הגג, אַבָּל אין משקין אותו.

ז. סוקרין [צובעים] את האילן [שנושרים פירותיו] בסקרא [אדום], וטוענין אותו באבנים, ועודרין תחת הגפנים. והמקשקש בזיתים [להסיר מהן פטולת] - אם להברות [לשבח] את האילן, אסור; ואם לסתם את הפצימים [סדקים], מותר.

ח. משקין בית השלהין בשביעית, והיא שדה הזרעים שהיא צמאה ביותר. וכן שדה האילנות - אם היו מרחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה - מושכין את המים מאילן לאילן, אַבָּל לא ישקו את כל השדה; ואם היו מקרבין זה לזה עשר לבית סאה, משקין כל השדה בשבילן. וכן עפר הלכּוּן - מרביצין אותו במים בשביעית, בשביל האילנות שלא יפסדו. **ט** ועושין עוגיות לגפנים [גומות מסביבם שיאספו שם מים]; ועושין [חופרים] את אמת [תעלת] המים בתחלה, וממלאין את הנקעים מים.

י. ומפני מה התירו כל אלו? שאם לא ישקה, תעשה הארץ מלחה, ונמות כל עץ שבה; והואיל ואסור הדברים האלו וכיוצא בהן מדבריהם - לא גזרו על אלו; שאין אסור מן התורה, אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהן, כמו שבארנו.

והשניה שתי נקבות, או שמא ילדה נקבה והאחרת זכר ואחריו נקבה, או נקבה ואחריה זכר; וכן ספקות הרבה יש בשני זכרים ושתי נקבות. אחת בפרה ואחת שלא בפרה, וילדו שני זכרים ונתערבו - נוהגין טלה אחד לכהן; זכר ונקבה, מפריש טלה אחד לעצמו ואינו לכהן - מפני שהוא ספק, והמוציא מתברו עליו הרֵאָיָה.

כב. וכן הלוקח חמור מן הנכרי, ואין ידוע אם בפרה או לא בפרה, וילדה זכר - פודה אותו בשה, והוא לפעלים, מפני שהוא ספק.

כג. מי שהיו לו עשר טלאים, כל אחד מהן הפרישו על ספק פטר חמור - הרי כלן חלין לכל דבר, ומתעשרין [במעשר בהמה] כשאר הבהמה; ומפריש אחד מהן מעשר, והשאר שלו כשהיו.

כד. ישאל שהיו לו עשרה פטרי חמורים ודאין בתוף ביתו, שנפלו לו מבית אבי אמו כהן, ואותו אבי אמו הכהן נפלו לו מבית אבי אמו ישראל - הרי זה מפריש עליהם עשרה שנין, והם שלו; וחיבין במעשר.

ברוך רחמנא דסייען

הלכות שמטה ויובל

יש בכללן שתיים ועשרים מצוות - תשע מצוות עשה, וישלש עשרה מצוות לא תעשה; וזה הוא פָּרַטן: (א) שתשבת הארץ ממלאכה בשביעית; (ב) שלא יעבד עבודת הארץ בשנה זו; (ג) שלא יעבד עבודת האילן בשנה זו; (ד) שלא יקצר הספיח כנגד הקוצרים; (ה) שלא יקצר הנזירים כנגד הבוצרים; (ו) שישמיט מה שתוציא הארץ; (ז) שישמיט כל הלואה; (ח) שלא יגש ולא יתבע הלוה; (ט) שלא ימנע מלהלוות קדם השמטה כדי שלא יאבד ממונו; (י) לספר השנים שבע שבע; (יא) לקדש שנת חמשים; (יב) לתקע בשופר בעשירי לתשרי כדי לצאת עבדים חפשי; (יג) שלא תעבד אדמה בשנה זו; (יד) שלא יקצר ספיחיה כנגד הקוצרים; (טו) שלא יבצר נזיריה כנגד הבוצרים; (טז) לתן גאלה לארץ בשנה זו, וזהו דין שדה אֶחָזָה ויודה מקנה; (יז) שלא תמכר הארץ לצמיתות; (יח) דין בתי ערי חומה; (יט) שלא ינחל כל שבט לוי בארץ ישראל, אלא נותנין להם ערים מתנה לשבת בהן; (כ) שלא יקח שבט לוי חלק בפנה; (כא) לתן ללוים ערים לשבת ומגרשיהן; (כב) שלא ימכר מגרש עריהם, אלא גואלין לעולם בין לפני היובל בין לאחר היובל. ובאור מצוות אלו - בפרקים אלו.

הלכות שמטה ויובל פרק א

א. מצוות עשה לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות - שְׁנָאֵמַר: "ושבתה הארץ שבת לה", ונֵאֵמַר: "בחריש ובקציר תשבת". וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, בטל מצוות עשה, ועבר על לא תעשה, שְׁנָאֵמַר: "שָׂדֶךְ לֹא תִזְרַע, וְכִרְמֶךָ לֹא תִזְמַר".

הלכות שמטה ויובל פרק ב

א. לא יוציא אדם זבלים מתצרו, ויתן בתוף שדהו בשביעית - מפני שנראה כמזבל שדהו כדי שתהיה יפה לזריעה; ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה, מתר. ולא יעשה אשפה בתוף שדהו, עד שייעבר הזמן שמוזבלין בו לעבודת הארץ - והוא משיקשר [שיעשה קשרים] הפתיק [פרי מר - ונקרא מתוק בלשון סגי נהור]. ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל, כדי שתהיה נפרת שהיא אשפה; ואם ירצה להוסיף, מוסיף. הנה לו דבר מועט, מוסיף עליו והולף. ולא יעשה בכל בית סאה, יתר משלש אשפתות.

ב. והרוצה לעשות כל שדהו שלש שלש אשפתות לתוף בית סאה, עושה; והרוצה לעשות זבלו אוצר [אשפה אחת ובה יותר מג' אשפות של ק"ג סאה], עושה.

ג. הנה מעמיד הזבל על הסלע, או שהעמיק בארץ שלשה טפחים והערים הזבל, או שפנה על הארץ גבה שלשה והעמיד עליו הזבל - אינו צריך שעור. אפלו עשה כן כמה אשפתות לתוף בית סאה, בין גדולות בין קטנות - מתר; שהרי הדבר נפר, שאינו לעבודת הארץ, אלא לכניסת הזבל.

ד. מתר לאדם להוציא זבל מן הסהר [דיר] של צאן, ונותן לתוף שדהו כדרך כל מכניסי זבל. והעושה דיר בתוף שדהו בשביעית, לא יעשהו יתר על בית סאתים; ויכניס הצאן לתוכו. וכשיזבולו את כל הדיר - מניח דפן אחד מדפני הדיר, ועושה דיר אחר בצדו; נמצא מזבל בתוף שדהו בית ארבעת סאין.

ה. היתה כל שדהו בית ארבעת סאין - משיר ממנה מקצת, מפני מראית העין; כדי שידעו הכל, שהצאן הטילו בה ונדירה, ולא יאמרו: 'זבל זה כל שדהו בשביעית'.

ו. לא יפתח אדם מחצב פתחלה לתוף שדהו בשביעית - שמא יאמרו: 'לתמן שדהו נחפון, שנסיר ממנה הסלע'; ואם התחיל מקדם שביעית, ופצל ממנו שבע ועשרים אבנים ברבוע שלש על שלש על רום שלש, כל אבן מהן אמה על אמה ברום אמה או גדולות מזו - הרי זה מתר לנקר ממנו בשביעית כל שירצה.

ז. גדר של אבנים שיש בגבהו עשרה טפחים או יתר, ורצה לטל כל אבניו - אם היו בו עשר אבנים או יתר, כל אחת מהן משוי שנים או גדולות מזו - הרי זה נוטל; שהרואה יודע, שלצרף האבנים הוא נוטל. הנה פחות מעשרה, או שהיו בו פחות מעשר אבנים, או שהיו אבניו קטנות ממשוי שנים שנים - נוטל עד שנייח טפח סמוך לארץ.

ח. כמה דברים אמורים? בשנתפנו לתמן שדהו, והתחיל לטל בשביעית; אבל אם לא נתפנו לתמן שדהו, או שהתחיל מקדם שביעית - נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום [אפילו גדר שפחות מ' טפחים], וגודר [נוטל] עד לארץ. וכן אם הנה נוטל משדה חברו - אף על פי שהוא קבלן, גודר עד לארץ.

יא. משרבו האנסין, והטילו מלכי גוים על ישראל לעשות מזונות לחילותיהם - התירו לזרע להן בשביעית דברים שצריכין להן עבדי המלך בלבד; וכן מי שפפה אותו אנס לעשות בשביעית בחנם, כמו עבודת המלך וכיוצא בה - הרי זה עושה.

יב. הנוטע בשביעית, בין בשוגג בין במזיד - יעקר; מפני שישראל חשודין על השביעית - אם תאמר בשוגג: 'קיים', יאמר המזיד: 'שוגג הייתי'.

יג. החורש את שדהו, או נרה, או זבלה, בשביעית, כדי שתהיה יפה לזריעה במוצאי שביעית - קונסין אותו, ולא יזרעה במוצאי שביעית; ואין חוכרין אותה ממנו כדי לזרעה, אלא תהי בורה לפניו. ואם מת, יזרעה בנו.

יד. המעביר קוצים מארצו בשביעית, כדי לתקנה למוצאי שביעית, או שסקל ממנה אבנים - אף על פי שאינו רשאי - לא קנסו אותו, ומתו לו לזרעה למוצאי שביעית.

טו. הטומן לפת ופזונות וכיוצא בהן בשביעית - אם היו מקצת העלין מגלין, אינו חושש; ואם לאו, אסור. הטומן את הלויף [מין בצל] וכיוצא בו - לא יפחות מארבעת קבין על גבה טפח, וטפח עפר על גביו; וטומנו במקום דריסת האדם, כדי שלא יצמח. ומתו למרס בארו [להשקות עפרו ולערבבו במים] בשביעית, אבל לא יכסח.

טז. בראשונה היו אומרי: 'מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוף שדהו - והוא שיטל הגס הגס, כדי שלא יתפון לנקות הארץ; אבל משדה חברו, נוטל בין דק בין גס'. משרבו עובדי עברה שמתפנין לנקות, ואומרי: 'הגס הגס אנו לוקטין' - אסרו שיטל אדם פלום משדהו, אלא מתוף שדה חברו - והוא שלא ילקט בטובה, שלא יאמר לו: 'ראה כמה טובה עשיתי לך, שהרי נקיתי שדך'.

יז. היתה בהמתו עומדת בתוף שדהו - מלקט ומביא לפניה; שבהמתו מוכחת עליו. וכן אם היתה שם פירתו - מלקט הכל ומדליק; שפירתו מוכחת עליו.

יח. הקוצץ אילן או שתים לעצים, הרי זה מתר לשרש [להוציאן עם השרשים]. קצץ שלשה או יתר זה בצד זה - לא ישרש, שהרי מתמן את הארץ; אלא קוצץ מעם הארץ, ומניח שרשיו בארץ. כמה דברים אמורים? בקוצץ מתוף שלו; אבל משדה חברו, מתר לשרש.

יט. המבקע בזית לטל עצים - לא יחפה מקום הבקוע בעפר, מפני שהיא עבודה; אבל מכסה באבנים או בקש.

כ. המזנב בגפנים [כוחות קצת ענפים], והקוצץ קנים - הרי זה קוצץ בדרבו, בקרדם ובמגל ובמגרה [מסור] ובכל מה שירצה.

כא. אין קוצצין בתולת שקמה [מין תאנים] בשביעית, כדרך שקוצצין בשאר השנים - מפני שקציצתה עבודת אילן, שבקציצה זו תגדל ותוסיף; ואם צרף לעציה, קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה.

כב. כיצד קוצצה? מעם הארץ [סמוך לקרקע] או למעלה מעשרה טפחים. אילן שנפשח [נבקע] - קושרין אותו בשביעית; ולא שיעלה, אלא שלא יוסיף [להיבקע].

ז. חורשין כל בית סאה בשבילן, ואף על פי שיש בהן מה שאינו ראוי לעשות.

ה. היו עשרה אילנות לתוך בית סאה או יותר, בין עושין בין שאינן עושין - חורשין כל בית סאה בשבילן. עשר נטיעות מפירות לתוך בית סאה, חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה; ודבר זה, הלכה למשה מסיני.

ו. היו עשויות שורה אחת, או מקפות עטרה (כקשת) - אין חורשין להן אלא צרפן לכל אחת ואחת. והדלועין עם הנטיעות, מצטרפות לעטרה.

ז. איזו היא נטיעה? זה האילן הקטן, כל זמן שקוראין לו 'נטיעה'.

ח. אילן שנקצץ והוציא חליפין - אם נקצץ מטפח ולמעלה, הרי הוא פאילן; מטפח ולמטה, הרי הוא נטיעה.

ט. וכל הדברים האלו - בזמן המקדש, כמו שאמרנו; אבל בזמן הזה, מתרין בעבודת הארץ עד ראש השנה. אף בזמן המקדש, מתר לסלק ולגבל השדה ולעדר המקשאות והמדלעות ובית השלהין (שדות הזקוקים להשקאה) - עד ראש השנה. ומזבלין ומפרקין ומאבקין ומעשנין ומקסמין ומזרדין (כריתת ענפים) ומפסלין (כריתת ענפים יבשים) ומזמזמין את הנטיעות, וכורכין וקוטמין אותן, ועושין להן בתים (סככות), ומשקין אותן, וסכין את הפגין (פירות שלא בשלון), ומנקבין אותן (למהר בישולן); כל עבודות אלו מתרות בערב שביעית עד ראש השנה של שביעית, ואפלו בזמן המקדש.

י. פגי ערב שביעית שנקנסו לשביעית, ושל שביעית שייצאו למוצאי שביעית - לא סכין ולא מנקבין. ובזמן המקדש, אין בונין מדרגות על פי הגיאיות ערב שביעית, משיפסקו הגשמים - מפני שהוא מתקנן לשביעית.

יא. אף בזמן הזה, אין נוטעין אילנות, ואין מרכיבין [ענף מאילן אחד על אילן אחר], ואין מברכין (משחיל בקרקע ענף בעודו מחובר) ערב שביעית - אלא פדי שתקלט הנטיעה, ותשהה אחר הקליטה שלשים יום קדם ראש השנה של שביעית; וסתם קליטה - שתי שבתות. ודבר זה אסור לעולם, מפני מראית העין - שפא יאמר הרוואה: 'בשביעית נטעו'. נמצאת אומר, שהנוטע או המכריף או המרכיב ערב שביעית קדם ראש השנה בארבעה וארבעים יום, יקום; פחות מכן, יעקר. ואם לא עקר, הפרות מתרין. ואם מת קדם שיעקר, מרכיבין את הירוש לעקר.

הלכות שמטה ויובל פרק ד

א. כל שתוציא הארץ בשנה שביעית - בין מן הנזע שנפל בה מקדם שביעית, בין מן העקרים שנגצרו מקדם וחרו ועשו, שגיהן נקראו 'ספיח', בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהן ואין להן נזע - הכל מתר לאכלו מן התורה, שנגמר: 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה'. אפלו שדה שנטביה [שנחרשה] בשביעית, וצמחה - פרותיה מתרין באכליה; וזה שנגמר: "את ספיח קצירך לא תקצר", שלא יקצר כדרך שקוצר בכל שנה. ואם קצר

ט. אבנים שראויין שתועזע אותן המחרשה, או שהיו מכסות ונתגלו - אם יש בהן שתים של משוי שנים שנים, הרי זה מתר לטל אותן; היו קטנות מזה, לא ינטלו.

י. המסקל שדה בשביעית, מפני שהוא צריך לאבנים - נוטל את העליונות, ומניח את הנוגעות בארץ. וכן אם היה לו בשדהו גרגש של צורות, או גל של אבנים - נוטל את העליונות, ומניח את הנוגעות בארץ. ואם יש תחתיהן סלע, או קש - טל את בלן.

יא. לא ימלא אדם גיא עפר, או יתקנו בעפר - מפני שהוא מתקן את הארץ. אכל עושה הוא חיץ (מחיצה) על פי הגיא; וכל אבן שיכול לפשט את ידו (כשעומד אחר המחיצה) ולטלה, והוא עומד על שפת הגיא - הרי זו תנטל.

יב. אבני כתר, והם הנשלות שתיים שלש על הכתר - מתר להביאן מפל מקום, בין משדה חברו בין משדהו; וכן הקבלן מביא מפל מקום, ואפלו אבנים קטנות, בין משדה שקבלה, בין משדה שלא קבלה.

יג. פרצה שהיא סוגה (סתומה) בעפר - אם אינה מכשלת את הרבים, אסור לבנותה; ואם היתה מכשלת את הרבים, או שלא היתה סוגה בעפר אלא פתוחה לרשות הרבים - הרי זה מתר לבנותה.

יד. אסור לו לבנות גדר בשביעית בין שדהו לשדה חברו, אכל בונה גדר בינו ובין רשות הרבים; ומתר להעמיק עד הסלע. ומוציא את העפר, וצוברו בתוך שדהו כדרך כל מעמידי זבל. וכן אם חפר בור ושיח ומערה בשביעית, צובר העפר בתוך שדהו כדרך כל החופרים.

יום שני

הלכות שמטה ויובל פרק ג

א. עבודת הארץ בשנה ששית, שלשים יום סמוך לשביעית - אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית; ודבר זה בזמן שביט המקדש קים הוא, שנגאסר מפי השמועה (מסורת ממש רבינו). ונזרו חכמים, שלא יהיו חורשין שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש, אלא עד העצרת; ושדה הלכן (חיטה), עד הפסח. ובזמן שאין המקדש קים - מתרין בעבודת הארץ עד ראש השנה, כדין תורה.

ב. איזו היא שדה האילן? כל שלשה אילנות לבית סאה אחד אילן סרק, ואחד אילן מאכל, ואפלו הן של שלשה אנשים - רואין אותן כאילו הן תאנים: אם ראויין לעשות כפר דבלה של ששים מנה, חורשין כל בית סאה בשבילן; והוא, שיהיה רחוק בין כל אחד ואחד, כדי שיהיה הבקר יכול לעבר בכליו.

ג. היו פחות משלשה לבית סאה, או שהיו שלשה, ואחד ראוי לעשות ששים מנה או יותר, והשנים אינם ראויין לעשות, או שנים ראויין לעשות אפלו מאה מנה, ואחד אינו עושה - אין חורשין להן אלא צרפן, והוא מלא האורה (שיספיק המעבר לקוטף) וסלו חוצה לו.

ד. היו משלשה ועד תשעה, וראויין לעשות ששים מנה

ואם נגמרו אחר ראש השנה - אף על פי שהשרישו קדם ראש השנה - הרי אלו אסורים משום ספיחים.

יב. הירק, בשעת לקיטתו. והאחרון - אפלו היה כפול - שאז מתחייב במעשר [קדם ראש השנה, ונעשה ככד בשביעית - חייב במעשרות כפרות ששית; ואפלו היה ככד בששית - הואיל ונלקט בשביעית - הרי הוא כפרות שביעית, ומחעשר כפרות ששית להחמיר.

יג. וכן פרות שביעית שניצאו למוצאי שביעית - בתבואה וקטניות ואילנות, הולכין אחר עונת המעשרות; והפרגין והשמשמן והארז והדחן ופול המצרי שזרעו לזרע, אחר גמר הפרגין; והירק, אחר לקיטתו.

יד. פול המצרי שזרעו לזרע בששית, ונגמר פריו קדם ראש השנה של שביעית - בין ירק שלו בין זרע שלו, מתר בשביעית. ואם זרעו לירק, ונכנסה עליו שביעית - בין ירקו בין זרעו, אסור כספיחי שביעית; וכן אם זרעו לזרע ולירק, הרי הוא אסור.

טו. עבר וזרעו בשביעית, ויצא לשמינית - אם זרעו לזרע - בין זרעו בין ירקו, אסור במוצאי שביעית כשאר הספיחים; ואם זרעו לירק - הואיל ונלקט בשמינית - בין ירקו בין זרעו, מתר. זרעו לזרע ולירק - זרעו אסור משום ספיחים, וירקו מתר.

טז. בנות שוח [תאנים לבנות] - הואיל והן נגמרין לאחר שלש שנים - אם באו לעונת המעשרות קדם ראש השנה של שמינית, הרי הן נאכלין בשנה שניה מן השבוע בתורת שביעית.

יז. הבצלים הסריסים [שאינם מוציאים עלים] ופול המצרי, שמנע מהן מים שלשים יום קדם ראש השנה, ושל בעל [הסריסים, שנזרעו במקום גשמים], שמנע מהן שלש עונות [של השקאה] לפני ראש השנה - הרי אלו מפרות ששית; פחות מאפן, הרי הן כספיחי שביעית.

יח. הדלועין שקימן לזרע - אם הקשו לפני ראש השנה ונפסלו מלאכל אדם - מתר לקימן בשביעית; שהן מפרות ששית. ואם לא הקשו, אסורין כספיחי שביעית. וכן הירקות בלן שהקשו לפני ראש השנה, מתר לקימן בשביעית; ואם היו רכים, אסור לקימן משום ספיחים. ואין מחיבין אותו לשרש את הלוח, אלא מניחו בארץ כמות שהוא; אם צמח למוצאי שביעית, מתר. ואין מחיבין אותו לשרש את הקנבס [מיו קופ], אלא גוזז בעלין; ואם צמח למוצאי שביעית, מתר.

יט. לוח של ערב שביעית, וכן בצלים הקיצונים ופואה [עץ לצבע אדום] שנגמרו לפני שביעית - מתר לעקר אותן בשביעית בקרדמות של מתכת, ואין בזה משום עבודת הארץ.

כ. הבצלים שגידו עליהן גשמים בשביעית, וצמחו - כל זמן שהעלין שלהן ירקין, הרי אלו מתרין. ואם השחירו, הרי אלו כנטועין בארץ; ואותן העלין, אסורין משום ספיחים. ובין כף ובין כף, הבצלים עצמן בהתרתן עומדין. **כא.** בצל שעקרו בשביעית, ונטעו בשמינית, ורבו גדוליו על עקרו - העלו גדוליו את עקרו, והתר הכל; והואיל

פדרף הקוצרין, לוקה. כיצד? כגון שעקר כל השדה והעמיד פרי [ערמת תבואה] ונדש בכקר, או שקצר לעבודת הארץ, כמו שבארנו. אלא קוצר מעט מעט, וחובט אוכל. **ב.** ומדברי סופרים [חכמים], שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה. ולמה גזרו עליהן? מפני עוברי עברה - שלא ילף ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה תוך שדהו בסתר, וכשיצמחו יאכל מהן ויאמר 'ספיחין הן'; לפיכך אסרו כל הספיחין הצומחין בשביעית.

ג. הא למדת, שאין אוכלין מפרות שביעית אלא פרות האילנות, והעשבים שאין זורעין אותן רב האדם, כגון הפיגם והירבוזין השוטים וכל פיצא בהן; אבל הירקות שזרף רב האדם לזרע אותן בגנות, ומיני תבואה וקטניות - כל הצומח מהן, אסור מדברייהם; והמלקט אותן, מפני אותו מפת מרדות [מלקות מדרבנן].

ד. ספיחים העולין בשדה בור [שלא מיועדת לזריעה], ובשדה ניר [העומדת לחרישה], ובשדה פרם, ובשדה זרע - מתרין באכילה. ומפני מה לא גזרו עליהן? לפי שאין אדם זורע מקומות אלו: שדה בור, אין אדם נפנה לשם [אין מתעניין בה]; ושדה ניר, רוצה הוא בתקונה; ושדה פרם, אינו אוסר פרמו [שאם יזרע יאסרו מדין כלאים]; ושדה זרע, הספיחין מפסידין אותה. וכן התבן של שביעית מתר בכל מקום, ולא גזרו עליו.

ה. ספיחין של שביעית שניצאו למוצאי שביעית, אסורין באכילה; ואין תולשין אותן ביד - אלא חורש פדרפו, ובהמה רועה פדרפה.

ו. ועד מתי אסורין ספיחי שביעית, במוצאי שביעית? מראש השנה ועד תנכה; ומתנכה ואילף, ספיחין מתרין. והזורע ספיחי שביעית אחר שביעית, הגדולין מתרין.

ז. בצלים שניצאו משביעית למוצאי שביעית - אם עשו פיצא בהן [אם גדלו בצלים של מוצאי שביעית באותו גודל], מתרין [אם שזרעו מראית העין]; ואם לאו, אסורין. וכן שאר הפרות - אין לוקחין אותן במוצאי שביעית, אלא משניעשו פיצא בהן מפרות מוצאי שביעית. עשה הפכיר [גדל הראשון ממוצאי שביעית], התר האפיל [האחרון שגדל בשביעית]. ומתר לקח [לקנות] ירק במוצאי שביעית, מיד. **ח.** ומאימתי מתר אדם לקח לוח [מיו בצל] במוצאי שביעית? משירבה התדש.

ט. באחד בתשרי, ראש השנה לשמיים וליובלות. פרות ששית שנקנסו לשביעית - אם היו תבואה או קטניות או פרות האילן, והגיעו לעונת המעשרות קדם ראש השנה - הרי אלו מתרין; ואף על פי שאוסף אותן בשביעית, הרי הן כפרות ששית לכל דבר. ואם לא באו לעונת המעשרות אלא אחר ראש השנה, הרי הן כפרות שביעית.

(י). התבואה והקטניות אסורין באכילה, משום ספיחין; ופרות האילן, אוכלין אותן בקדשת שביעית.

יא. הארז, והדחן, והפרגין, והשמשמן, ופול המצרי שזרעו לזרע - הולכין בהן אחר גמר פרי: אם נגמר פרן קדם ראש השנה, הרי אלו מתרין בשביעית כפרות ששית;

ג. ולא ישנה פרות מבריתן, כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר: דבר שדרכו להאכל חי, לא יאכל אותו מבשל; ודבר שדרכו להאכל מבשל, אין אוכלין אותו חי לפיכך, אין שולקין אכלי בהמה. אינו מטפל לאכל תבשיל שנפסד והפת שעפשה, כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר.

ד. ואין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה, שלא יביאנו לידי פסול; ואם בשל מעט ואכלו מיד - מתר, שהרי לא הניחו כדי לבוא לידי פסול.

ה. פרות המיוחדים למאכל אדם, אין מאכילין אותן לבהמה לחיה ולעופות; הלכה בהמה מאליה לתחת התאנה, ואכלה - אין מחיבין אותו להחזירה, שנאמר: "ולכהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל".

ו. לסיכה ביצד? לסוף דבר שדרכו לסוף; לא יסוף יין ושמן וחמץ, אבל סף הוא את השמן. ולא יפטם את השמן בבשמים, ולא יסוף במרחץ; אבל סף הוא במבחץ, ונקנס.

ז. ושמן של שביעית - אין חוסמין [- סותמים] בו [חורים של] תנור וכירים, ואין סכין בו מנצל וסנדל. ואין סכין אותו בידים טמאות; נפל על בשרו, משפשו בידים טמאות, ולא יסוף רגלו בתוף המנצל, אבל סף הוא רגלו ולובש המנצל. וסוף גופו ומתעגל על גבי קטבוליא [טבלת שיש לסיכה].

ח. להדלקת הנר ביצד? שמדליק את הנר בשמן שביעית עצמו; מכרו ולקח בו שמן אחר, או שהחליף שמן בשמן - שניהן אסורין בהדלקה; שאין מדליקין בדימי שביעית. ולא יתן השמן לתוף המדורה, אלא מדליקו בנר.

ט. לצביעה ביצד? דברים שדרכן לצבע בהן - אף על פי שהן מאכלי אדם, צובעין בהן לאדם; אבל לא צובעין לבהמה מפרות שביעית, אפלו מאכלי מאכלי בהמה - שאין קדשת שביעית חלה על צבעי בהמה.

י. מיני כבשים, כגון ברית ואהל [מיני צמחים] - קדשת שביעית חלה עליהן, ומכבסין בהן, שנאמר: "והיתה שבת הארץ לכם" - לכל צרכיכם. אבל אין מכבסין בפרות שביעית, ואין עושין מלוגמה [תרופה] - שנאמר: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", לא למלוגמה, ולא לזוהר, ולא להקיא [מין משקה שע"י מקיאו], ולא למשרה [- לשרות יין בפשות], ולא לכביסה.

יא. קלל גדול אמרו בפרות שביעית: כל שהוא מיוחד למאכל אדם, כגון חטים ותאנים וענבים וכיוצא בהן - אין עושין ממנו מלוגמה או רטיה וכיוצא בהן ואפלו לאדם, שנאמר: "לכם לאכלה", כל שהוא מיוחד לכם, יהיה לאכלה ולא לרפואה; וכל שאינו מיוחד למאכל אדם, כגון קוצים ודרדרים הרבים - עושין מהן מלוגמה לאדם, אבל לא לבהמה. וכל שאינו מיוחד לא לאדם ולא לבהמה, כגון הסיאה והאזוב והקרנית - הרי הוא תלוי במחשבתו: חשב עליו לעצים, הרי הוא כעצים; חשב עליו לאכילה, הרי הוא פרות; חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה - נותנין עליו חמרי מאכל אדם, שאין עושין מהן מלוגמה, וחמרי מאכל בהמה, שאין שולקין אותן.

ושביעית אסורה על ידי קרקע, כף בשלתה על ידי קרקע. כב. הפרות שיוציא האילן בשביעית - לא יאסף אותן כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר: "את ענבי נזירך לא תבצר"; ואם בצר לעבודת האילן, או שבצר כדרך הבודרים - לוקה.

כג. וכיצד עושה? תאנים של שביעית - אין קוצין [מייבשין] אותן במקצה, אבל מיבש אותן בתרפה; ולא ידרף ענבים בגת, אבל דורף הוא בערבה [קטרה]; ולא יעשה זיתים בתוף הבד, אבל כותש הוא ומכניס לבד קטן ביותר; וטוחן בבית הבד, ומכניס לבד קטנה. וכן בשאר הדברים - כל שיכול לשנות, משנה.

כד. מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר: "והשביעית, תשמיטה ונטשתה". וכל הנוצל כרמו או סג [גודר] שדהו בשביעית - בטל מצות עשה; וכן אם אסף כל פרותיו לתוף ביתו; אלא יפקיר הכל, ונד הכל שוין בכל מקום - שנאמר: "ואכלו אביגי עמך". ויש לו להביא מעט לתוף ביתו, כדרך שמביאין מן ההפקר - חמש פדי שמן, חמש עשרה פדי יין; ואם הביא יתר מזה, מתר.

כה. אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר: "כי תבאו אל הארץ וגו'" - בין בפני הבית [בזמן המקדש], בין שלא בפני הבית.

כו. כל שהחזיקו בו עולי בבל עד פזיב, אסור בעבודה; וכל הספיחין שצומחין בו, אסורין באכילה. וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא מפזיב ועד הנהר ועד אמנה - אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מתרין באכילה. ומהנהר ומאמנה והלאה, מתר בעבודה בשביעית.

כז. סורגה [מקומות שכבש דוד] - אף על פי שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית בארץ ישראל; כדי שלא יניחו ארץ ישראל, וילכו וישתקעו שם. אבל עמון ומואב ומצרים ושנער - אף על פי שהן חבין במעשרות מדבריהם, אין שביעית נוהגת בהן.

כח. עבר הירדן, שביעית נוהגת בה מדבריהם. וספיחי עבר הירדן וספיחי סורגה - מתרין באכילה; לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים.

כט. גוי שקנה קרקע בארץ ישראל, וזרעה בשביעית - פורתיה מתרין; שלא גזרו על הספיחין, אלא מפני עוברי עברה, והגוים אינן מצוין על השביעית כדי שנגזרו עליהן. ל. עירות ארץ ישראל הסמוכות לספר - מושביהן עליהן שומר, כדי שלא יפוצו גוים ויבזו פרות שביעית.

הלכות שמיטה ויובל פרק ה

א. פרות שביעית נתנו לאכילה, ולשתיה, ולסיכה, ולהדלקת הנר, ולצביעה; מפני השמועה [מסורת ממש רבינו] למדו: "תהיה", אף להדלקת הנר ולצבע בה צבע. ב. לאכילה ולשתיה ביצד? לאכל דבר שדרכו לאכל ולשתות דבר שדרכו לשתות, כדין תרומה ומעשר שני.

כב. הצורך תכלין של שביעית, ונתנן לתוף התבשיל - אם בטל טעמן, הרי אלו מתרין לכל דבר; ואם נשאר בהן טעם, עדין הן בקדשת שביעית.

כג. אין נוהגין תבן וקש של שביעית לא לתוף הפר, ולא לתוף הטיט; ואם נתן, הרי זה כמבער. תנור שהסיקוהו בתבן ובקש של שביעית, יוצן; ומשטרד רביעה [- גשמים] שניה במוצאי שביעית, נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית.

יום שלישי

הלכות שמטה ויובל פרק ו

א. אין עושין סחורה בפרות שביעית; ואם רצה למכר מעט מפרות שביעית, מוכר. ואותן הדמים, הרי הן כפרות שביעית: ילקח בהן מאכל, ויאכל בקדשת שביעית. ואותו הפרי הנמכר, הרי הוא בקדשתו כשהיה.

ב. לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר, ולא יצבע מקלפי שביעית בשכר - מפני שזה עושה סחורה בפרות שביעית. לקח ירקות לאכל, והותרו - מתר למכר המותר, והדמים שביעית; וכן אם לקח ירקות לעצמו, ולקח מהם בנו או בן בתו ומכר - הרי זה מתר, והדמים דמי שביעית.

ג. כשמוכרין פרות שביעית - אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנזן, כדי שלא יהיה כסוחר בפרות שביעית; אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה [על פי השערה], להודיע שהוא הפקר, ולוקח הדמים לקנות בהן אכל אחר.

ד. ואוגד דברים שדרפן להאגד לבית, למכר בשוק אכסרה, כדרך שאוגדין להביא לבית, לא כדרך שאוגדין לשוק - כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום; ודברים שאין דרפן להאגד אלא לשוק, לא יאגד אותן.

ה. פרות חוצה לארץ שנכנסו לארץ - לא יהיו נמכרים במדה, או במשקל, או במנזן, אלא כפרות הארץ אכסרה; ואם היו נמכרים שנה מחוצה לארץ, מתר.

ו. חמר בשביעית מבהקדש: שהפודה את הקדש - יצא הקדש לחלין, ויתפשו הדמים תחתיו. והשביעית אינה בן; אלא המוכר פרות שביעית - יתפשו הדמים ויעשו כפרות שביעית, והפרות עצמן לא נתחללו ונעשו כפרות שאר השנים, שנאמר בה: "תהיה", בהנחה תהי לעולם. ולפי שנקראת 'קדש', תופשת את דמיה. נמצאת אומר: האחרון נתפש בשביעית, והפרי עצמו הרי הוא כמו שהיה.

ז. כיצד? לקח בפרות שביעית או בדמיהן בשר - נעשה הבשר כאותן הפרות, ואוכלו כפרות שביעית; וצריך לבער שניהן בשעת בעור שביעית. לקח באתו בשר או בדמיו דגים - יצא הבשר, ונתפשו הדגים. לקח בדגים או בדמיהן שמן - יצאו דגים, ונתפש שמן. לקח בשמן או בדמיו דבש - יצא שמן, ונתפש דבש. וצריך לבער הפרות הראשונות עם הדבש האחרון, כדרך שמבצרים פרות שביעית; ואין עושין משניהן מלוגמה [תרופה] ולא מפסידין אותן, כשאר פרות שביעית.

יב. מתר למכר אכלי אדם ואכלי בהמה, ולקח בהם אכלי אדם. אכל אין מוכרין אכלי בהמה, לקח בהם אכלי בהמה אחרת, ואין צריך לומר שאין מוכרין אכלי אדם, לקח בהם אכלי בהמה; ואם לקח בהן, או החליף אכלי אדם באכלי בהמה - הרי הם כאכלי אדם, שאין עושין מהם מלוגמה לאדם.

יג. פרות שביעית - אין מוציאין אותן מהארץ לחוצה לארץ, ובאפלו לסוניה [מקומות שכבש דוד]. ואין מאכילין אותן לגוי, ולא לשכיר; ואם היה שכיר שבת, או שכיר שנה, או שכיר חדש, או שקצץ מזונותיו עליו - הרי הוא כאנשי ביתו, ומאכילין אותו. ומאכילין את האכסניא פרות שביעית.

יד. אין בית דין פוסקין לאשה פרות שביעית, מפני שזה כמשלם חוב מפרות שביעית; אבל נזונת היא משל בעלה. **טו.** אין אוספין פרות שביעית כשהן בסר - שנאמר: "תאכלו את תבואתה", אינה נאכלת עד שתעשה תבואה; אבל אוכל מהן מעט בשדה כשהן פגין, כדרך שאוכל בשאר שני שבוע. ולא יכנס לאכל בתוך ביתו, עד שגיעו לעונת המעשרות.

טז. ומאימתי יהיה מתר לאכל פרות האילן בשדה בשביעית? הפגין של תאנים - משנינחיו [יביהוקן], אוכל בהן פתו בשדה; וכן כל פיוצא בהן. והבסר - משיוציא מים, אכלו בשדה; וכן כל פיוצא בו. היתים - משייכניסו סאה של זיתים רביעית שמן, פוצע ואוכל בשדה; הכניסו חצי לג, כותש וסך בשדה; הכניסו שלישי - מתר להכניס לביתו, שהרי הגיעו לעונת המעשרות.

יז. מתר לקץ אילנות לעצים בשביעית, קדם שיהיה פרי. אבל משיתחיל לעשות פרי - לא יקץ אותו, שהרי מפסיד האכל, ונאמר: "לכם לאכלה", ולא להפסד. ואם הוציא פרות והגיעו לעונת המעשרות - מתר לקץ אותו; שהרי הוציא פרותיו, ובטל דין שביעית ממנו.

יח. ומאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? החרובין - משיישלו [שיגדלו הענפים], והגפנים - משייגרעו [שיהיו בהם גרעינים], והזיתים - משיינצו [שיראו הניצנים], ושאר כל האילנות - משיוציאו בסר. ואין קוצצין את הכפניות [תמרים שלא בשל] בשביעית, מפני שהוא הפסד פרי; ואם אין דרך להעשות תמרים אלא שיצין, מתר לקץ אותן כפניות.

יט. אין שורפין תבן וקש של שביעית, מפני שהוא ראוי למאכל בהמה; אבל מסיקין בגפת ובזוגין [- פסולת ענבים] של שביעית.

כ. מרחץ שהסקה בתבן וקש של שביעית, מתר לרחץ בה בשכר; ואם אדם חשוב הוא, אסור לרחץ בה - שמה וסיקו בה דברים אחרים כדי להיות ריחה נודף בשבילו, ונמצאו מפסידין פרות שביעית.

כא. הקלפין והגרעינין שמתרין בתרומה לזרים, אין קדשת שביעית חלה עליהם; והרי הן פעצים, אלא אם פן ראויין לצביעה. והקור [ראש הדקל ובעודו רך ראוי לאכילה], קדשת שביעית חלה עליו.

תהיה", כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה, אתה אוכל ממה שבבית; כלה לחיה מן השדה - חייב לבער אותו המין מן הבית, וזה הוא בעור של פרות שביעית.

ב. כיצד? הרי שהיו לו גרוגרות [תאנים מיובשות] של שביעית בתוף ביתו - אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה. כלו התאנים מן השדה - אסור לאכל מן הגרוגרות שבבית, אלא מבער אותן.

ג. היו לו פרות מרבין, מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד. ואסור לאכל אחר הבעור, בין לעניים בין לעשירים; ואם לא מצא אוכלין בשעת הבעור - שורף באש, או משליך לים, או מאבד בכל דבר שמאבד.

ד. היו לו צמוקין של שביעית, וכלו הענבים מן הגנות והפרדסים שהן הפקר - אף על פי שעדין יש ענבים בגפנים שבתוף החצרות - אינו אוכל מן הצמוקין מפני ענבים אלו שבחצר, לפי שאינם מצויין לחיה. אבל אם יש ענבים קשים ביותר שאינם נגמרין אלא בסוף השנה, הרי זה אוכל מן הצמוקין בשבילם. וכן כל פיוצא בזה.

ה. אילן שהוא עושה פרות שתי פעמים בשנה, והיה לו מפורתיו הראשונות - הרי זה אוכל מהן כל זמן שפרות שניות מצויות בשדה, שהרי מאותו המין בשדה; אבל פרות הסתו - אין אוכלין בשבילן, מפני שהן דומין לפרות של שנה אחרת.

ו. הכובש שלשה [מיני] כבשים בבבית אחת [שכל אחד זמן ביעורו שונה] - כל שפלה מינו מן השדה, יבער מינו מן הבבית; ואם התחיל בה, הרי הכל כמבער. וכשם שמבער אכלי אדם, כך מבער אכלי בהמה מן הבית; ואינו מאכיל לבהמה, אם כלה אותו המין מן השדה.

ז. וכשם שמבערין את הפרות, כך מבערין את הדמים. כיצד? הרי שמכר רמונים של שביעית, והרי הוא אוכל בדמיהן, וכלו הרמונים מן האילן שבשדה, ונשאר אצלו מן הדמים שמכר בהן - חייב לבער.

ח. כיצד עושה? קונה בהן מאכלות, ומחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד; או ישליף המעות לים המלח, אם לא מצא אוכלין.

ט. שלש ארצות לבעור: ארץ יהודה בלה - החר והשפלה והעמק, ארץ אחת; עבר הירדן כלו - שפלת לד והר שפלת לד ומבית חורון עם הים, ארץ אחת; והגליל כלו - גליל העליון וגליל התחתון ותחום טבריה, ארץ אחת. ואוכלין בכל אחת ואחת משלשתן, עד שיכלה האחרון שבה.

י. כיצד? היו לו פרות בארץ יהודה - אוכל מהן כל זמן שיש מאותו המין בכל ארץ יהודה בלה; וכן אם היו לו פרות גליל - אוכל מהן כל זמן שיש מאותו המין בכל ארץ הגליל בלה; וכן בעבר הירדן.

יא. ושלש ארצות אלו, פלן חשובות בארץ אחת לחרובין ולזיתים ולתמרים. ואוכלין בתמרים, עד שיכלה האחרון שבו; ואימתי הוא כולה? עד הפורים. וכן אוכלין בזיתים עד העצרת, ובענבים עד הפסח של מוצאי שביעית, ובגרוגרות עד התנקה.

ח. אין שביעית מתחלת אלא דרך מקח - שאין צריך לומר פירות אלו מחוללין. במה דברים אמורים? בפרי ראשון; אבל בפרי שני [כסף שפדה פירות שביעית עליו] - מתחיל בין הדרך מקח בין הדרך חלול.

ט. וכשמחליין פרי הנלקח שנית [פרי שני], אין מחליין אותו על בהמה חיה ועוף חיים - שמא יניחם, ויגדל מהם עדרים; ואין צריך לומר שביעית עצמה. אבל מחליין אותן הפרות על השחוטין.

י. דמי שביעית - אין פורעין מהם את החוב, ואין עושין בהן שושבינות [מתנות שבין חתן וכלה], ואין משלמין מהן תגמולין, ואין פוסקין מהן צדקה לעניים בבית הכנסת; אבל משלחין מהן דברים של גמילות חסדים, וצריך להודיע [שישמרו על קדושתן]. וכן אין לוקחין מהן עדרים וקרקעות ובהמה טמאה; ואם לקח, [קנסהו ש:] יאכל כנגדן [פירות אחרים] בדרך שעושה במעשר שני. ואין מביאין מהן קני זבים ונבות ויולדות, חטאות ואשמות; ואם הביא, יאכל כנגדן. ואין סכין פלים ועורות בשמן של שביעית; ואם סף, יאכל כנגדן.

יא. אין נוהגין מהן לא לבפן, ולא לספור, ולא לשאך האפנין; אבל נוהגין הוא למי שדולה מים מן הבור להשקות אותו מים. ומתיר לתן מפרות שביעית או מדמיהן לאפנין, מתנות חנם.

יב. האומר לפועל: 'הא לך אסר זה, ולקט לי ירק היום' - שקרו מתר; ואינו פדמי שביעית - אלא מוציאו בכל מה שירצה, ולא קנסו את הפועל להיות שקרו פדמי שביעית. ואם אמר לו: 'לקט לי בו היום ירק' - הרי זה פדמי שביעית; ואינו מוציא אלא באכילה ושתייה, כפרות שביעית.

יג. החמרים העושים כפרות שביעית מלאכת שביעית האסורה, כגון שהביאו יותר מדי - הרי שקרן פדמי שביעית; ודבר זה קנס להם. ומפני מה קנסו בשכר החמרין, ולא קנסו בשכר הפועל? מפני ששכר הפועל מצט - לא קנסו בו, משום פדי חיו [פרנסתו].

יד. הלוקח מן הנחתום כפר בפונדיון, ואמר לו בשעת לקיחה: 'כשאלקט ירקות שדה, אביא לך' - שהרי זה מתר; ואותו הפקר, הרי הוא כפרות שביעית. ואם לקח ממנו סתם - לא ישלם מדמי שביעית; שאין פורעין חוב מדמי שביעית.

טו. אוכלין פרות שביעית בטובה [להוקיר טובה לבעלים, ואין בזה משום סחורה], ושלל בטובה [שלא ברצונם כהפקר]. כיצד בטובה? שיתן לו פרות שביעית, כמי שעשה עמו טובה שנתן לו, או שיכניסו לגנתו לאכל, כמי שעשה עמו טובה. ומי שנתנו לו פרות שביעית במתנה, או שנפלו לו בירשה - הרי זה אוכלם, בדרך שאוכל פרות שאוסף אותן הוא בעצמו מן השדה.

הלכות שמטה ויוכל פרק ז

א. פרות שביעית - אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר: 'ולבהמתך ולחיה אשר בארצך

מוצאי שביעית - תיב לבער היין, שהרי טעם פרות שביעית בו. זה הפלל: פרות שביעית שנתערכו בפרות אחרות - מין במינו, בכל שהוא; ושלא במינו, בנותן טעם.

הלכות שמטה ויובל פרק ח

א. כדרך שאסור לעבד הארץ בשביעית - כך אסור לתזק ידי ישראל שעובדין אותה, או למכר להן כלי עבודה; לפי שאסור לתזק ידי עוברי עברה.

ב. ואלו בלים שאין האמן רשאי למכרן בשביעית, למי שהוא חשוד על השביעית: מתרשה וכל פליה, העל והמורה [לזרות התבואה] והדקר [מעדר]. זה הפלל: כל שמלאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית, אסור למכרו לחשוד; ולמלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מתרת, מתר למכרו לחשוד.

ג. ביצד? מוכר הוא לו המגל, והעגלה וכל כליה - שאם יקצר בו מעט ויביא על העגלה מעט, הרי זה מתר; ואם יקצר כדרך הקוצרין או יביא כל פרות שדהו, אסור.

ד. ומתר למכר סתם למי שאינו חשוד, אפלו דבר שמלאכתו מיוחדת למלאכה האסורה בשביעית - שהרי אפשר שקנה בשביעית, לעשות לו מלאכה לאחר שביעית.

ה. היוצר מוכר חמשה כלי שמן, ויחמש עשרה כלי יין, ומתר למכר לגוי יתר מזה, ואינו חושש שמא ימכר לישראל; ומוכר כדים רבים לישראל בחוזה לארץ, ואינו חושש שמא יביא לארץ.

ו. ומוכר לחשוד פרה חורשת, שהרי אפשר לשחטה, ומוכר לו שדהו, שהרי אפשר שיוכרה [שלא יעבוד בה]. אבל לא ימכר לו שדה האילן, אלא אם כן פוסק עמו על מנת שאין לו באילן. ומשאילו סאה [כלי מדידה] למדד בה, אף על פי שהוא יודע שיש לו גרן - שהרי אפשר שימדד בה בתוך ביתו. ופורט לו מעות, אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלין. וכלן בפרוש, אסורין.

ז. וכן משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית, נפה וכברה רחים ותנור; אבל לא תבור ולא תטחן עמה.

ח. מתקנין ידי גוים בשביעית, בדברים בלבד - כגון שראו חורש או זורע, אומר לו: 'תתחזק', או 'תצליח', וכיוצא בדברים אלו; מפני שאינם מצוין על שביתת הארץ. אבל לא יסעדנו כיד. ומתר לרדות עמהן הפרות, וחוכרין מהם גירין [- קרקע שנחרשה בשביעית] - לפי שאינן בני חיוב כדי לקנס אותם.

ט. מתר לעשות בתלוש בסוּרְיָה [מקומות שכבש דוד], אבל לא במחבר. ביצד? דשין וזורין ודורכין ומעמרין, אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין; וכן כל כיוצא באלו.

י. כשם שאסור לעשות סחורה בפרות שביעית, או לשמר אותן - כך אסור לקח אותן מעם הארץ; לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, ואפלו כל שהוא - שמא לא יאכל אותן בקדשת שביעית.

יא. הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית, נותן לו אתרוג מתנה; ואם לא נתן, מבליע לו דמי אתרוג בדמי הלולב.

יב. המולף פרות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו - תיב לבער; לפי שנותנין עליו חמרי מקום שיצא משם, וחמרי מקום שהלף לשם. ופרות הארץ שיצאו לחוזה לארץ - מתבצערין במקומן, ולא יעבירים ממקום למקום.

יג. פלל גדול אמרו בשביעית: כל שהוא מאכל אדם, או מאכל בהמה, או ממין הצובעין - אם אינו מתקיים בארץ - יש לו שביעית ולדמיו שביעית, ותיב בפעור ויש לדמיו בפעור. כגון עלי הלוף השוטה ועלי הדנדנה [נענע, מנסה] והעלשין, מאכל אדם; וכגון החוחים והדרדרין, מאכל הבהמה; וכגון אסטס וקוצה, ממין הצובעין. ואם היה מתקיים בארץ, כגון הפואה והרכפה ממין הצובעין - אף על פי שיש לו שביעית ולדמיו שביעית - אין לו בעור ולא לדמיו בפעור, שהרי מתקיים בארץ, אלא נהנין וצובעין בו עד ראש השנה.

יד. וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, ואינו ממין הצובעין - הואיל ואינו לעצים, יש לו שביעית ולדמיו שביעית. אבל אין לו בעור ולא לדמיו בפעור, אף על פי שאינו מתקיים בארץ; אלא נהנין בו או בדמיו עד ראש השנה; כגון עקר הלוף השוטה, ועקר הדנדנה [נענע], והעקרנין [מין עשב].

טו. קלפי רמון והגץ [הפוח] שלו, קלפי אגוזים, והגרעינים - יש להם שביעית ולדמיהם שביעית; אבל אין להם בעור ולא לדמיהם. לולבי זרדים [פרחי ענפים שחתכו מהגפן], והחרובים - יש להם שביעית ולדמיהם שביעית, ויש להן ולדמיהן בעור. לולבי האלה, והבטנה, והאטדין [מין אפונה] - יש להן ולדמיהם שביעית, ואין להן ולא לדמיהן בעור; אבל לעלים שלהן יש בעור.

טז. איזו היא שעת בעור העלין? בעת שיבולו מן האילנות שלהן; עלי זיתים, ועלי קנים, ועלי חרובין - אין להם בעור, לפי שאינן נובלות וכלות.

יז. ועד מתי יהיה אדם מלקט עשבים לחין בשביעית? עד שייבש המתיק [פרי מר, ונקרא כך בלשון סגי נהור]; ויגבב עשבים יבשים, עד שתחד רביעה [- גשמים] שניה במוצאי שביעית.

יח. ועד מתי יהיו העניים מתרין להפנס לפחדסות במוצאי שביעית, לאסוף פרות שביעית? עד שתחד רביעה שניה.

יט. הוגר והכפר והלטם, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית. הקטף, והוא שרף היצא מן האילנות ומן העקרין [גזעים], אין לו שביעית; והיוצא מן הפגין [פירות שלא הבשילו], יש לו שביעית ולדמיו שביעית.

כ. במה דברים אמורים? באילן מאכל; אבל באילן סרק - אף היוצא מן העלין ומן העקרין - בפרי שלהן, ויש לו שביעית ולדמיו שביעית.

כא. הכובש ורד שביעית בשמן של ששית - לקט את הורד, והשמן מתר. ככשו בשמן של מוצאי שביעית - תיב לבער השמן; שהרי הורד יבש הוא, וכבר נתחייב בפעור. חרובין של שביעית שפכשן ביין ששית, או ביין

בזמן שהיובל נוהג, שיש שם שמטת קרקע - שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא פסוף; ודבר זה, קבלה הוא [ממשה רבינו]: אמרו חכמים, בזמן שאתה משמיט קרקע - אתה משמיט כספים בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ; ובלמן שאין שם שמטת קרקע - אין אתה משמיט כספים בשביעית, אפלו בארץ.

ג. ומדברי סופרים [חכמים], שתהא שמטת כספים נוהגת בזמן הנה בכל מקום, ואף על פי שאין היובל נוהג - כדי שלא תשתכח תורת השמטת כספים בישראל.

ד. אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה - שנאמר: "מקץ שבע שנים, תעשה שמטה. וזה דבר השמטה: שמוט וכו'", ושם הוא אמר: "מקץ שבע שנים, במועד שנת השמטה - בחג הסוכות"; מה שם אחר שבע, אף השמטת כספים אחר שבע. לפיכך, המלוה את חברו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה כלה; וכשתשקע חמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית, אבד החוב.

ה. שחט את הפרה, וחלקה על דעת שהיום ראש השנה של מוצאי שביעית, ונתעבר אלול, ונמצא אותו היום סוף שביעית - אבדו הדמים, שהרי עברה שביעית על החוב. ו. שביעית משמטת את המלוה; ואפלו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים, הרי זה משמיט. ואם סיים לו שדה בהלואתו, אינו משמיט. והשביעית משמטת את השבועה, שנאמר: "לא יגש" - מפל מקום, לא לשלם ולא להשבע.

ז. במה דברים אמורים? בשבועת הדנין, וכל פיוצא בה מדברים שאם יודה בהן, שביעית משמטת אותן; אבל שבועת השומרין והשתפין - שטענו שנגנב מהם, וכיוצא בהן משבועות שאם יודה ישלם - הרי זה ישבע אחר השמטה.

ח. הללוה ותבעו וכפר בו, והגיעה שמטה והוא בכפירתו, והודה אחר שעברה שביעית, או שבאו עליו עדים אחר השביעית - אין השביעית משמטת.

ט. המלוה את חברו, וקבע לו זמן לעשר שנים - אינו משמיט; אף על פי שהוא בא לידי "לא יגש", הרי הוא עתה אינו יכול לנגש. התנה עמו שלא יתבענו, שביעית משמטת.

י. המלוה את חברו, והתנה עמו שלא תשמטנו שביעית - הרי זה נשמט, שאינו יכול לבטל דין השביעית. התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה, ואפלו בשביעית - תנאו קים; שכל תנאי שבפמון קים, ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חיבה אותו תורה, שהוא חייב.

יא. הקפת החנות, אינה נשמטת; ואם עשה אותה מלוה, נשמטת. שכר שכיר, אינו נשמט; ואם זקפו עליו במלוה, הרי זה נשמט.

יב. קנס של אונס והמפתה והמוציא שם רע - אינן נשמטין; ואם זקפן במלוה, נשמטין. ומאימתי נזקפין במלוה? משעת העמדה בדין.

יג. המגרש את אשתו קדם השמטה, אין כתבתה נשמטת; ואם פגמה אותה, או זקפתה עליו במלוה - נשמטת.

יד. המלוה על המשכון, אינו משמיט - והוא, שהיה החוב נגד המשכון; ואם היה יתר, משמיט היתר על המשכון.

יב. במה דברים אמורים? בזמן שהיה מוכר פרות שפמותן בשמור, כגון תאנים ורמונים וכיוצא בהן; אבל אם היה מוכר פרות שחזקתן מן ההפקר, כגון הפיגם, והזרבוזין השוטים, והחלגלוגות, והכספר של הרים, וכיוצא בהן - הרי זה מתר לקח ממנו מעט בדמי שלש סעודות בלבד, משום כדי חייו [פרנסתו] של מוכר.

יג. וכן כל דבר שאינו חייב במעשרות, כגון שום בעל כבי, ובצל של רכפה, וגריסין הקלקיות, ועדשים המצריות, וכן זרעוני גנה שאינן נאכלין כגון זרע לפת וצנון, וכיוצא בהן - הרי אלו נלקחין מכל אדם בשביעית. יד. במה דברים אמורים? בעם הארץ סתם; אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפרות שביעית, או לשמור פרותיו ולאצר מהן - אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זקת שביעית, כלה. ואין לוקחין ממנו פשתן, אפלו סרוק; אבל לוקחין ממנו טווי ושוור.

טו. החשוד על השביעית, אינו חשוד על המעשרות; והחשוד על המעשרות, אינו חשוד על השביעית. שאף על פי שזה וזה מן התורה - מעשר טעון הכאת מקום, מה שאין כן בשביעית; ושביעית אין לה פדיון, מה שאין כן במעשר.

טז. החשוד על הטהרות, אינו חשוד לא על המעשר ולא על השביעית; שהאכל הטמא הזה שמכרו בחזקת טהור, אינו מטמא אחרים אלא מדברי סופרים [חכמים], והחשוד לדברי סופרים, אינו חשוד לדברי תורה.

יז. כל החשוד על דבר - אף על פי שאינו נאמן על של עצמו, נאמן על של אחרים; חזקה, אין אדם חוטא לאחרים. לפיכך, החשוד על דבר, דנו ומעידו.

יח. הפהנים חשודין על השביעית - לפי שהן אומרין: 'הואיל והתרומות מתרות לנו, אף על פי שהן אסורין על הנזרים במיתה - קל וחמיר פרות שביעית'. לפיכך, סאה תרומה שנפלה למאה סאה של פרות שביעית, תעלה; נפלה לפחות ממאה - ירקבו הכל, ולא ימכרו לפהנים ככל מדמע [- תערובת תרומה וחולין], לפי שהן חשודין על השביעית.

יט. הצבעין והפטמין [מפסמי בהמות] לוקחין מרסן מפל מקום, ואין חוששין שמא מספיקי שביעית הוא.

כ. גבאי קפה בשביעית, לא יהיו מדקדקין בחצרות של אוכלי שביעית; ואם נתנו להם פת - מתרת, ואין חוששין לה, שמא מספיקי שביעית הוא; שלא נחשדו ישראל להיות נותנין מפרות שביעית, אלא או מעות שביעית, או ביצים הנלקחות בדמי שביעית. ומתר ללוות מן העניים פרות שביעית, ומחזירין להן פרות בשנה שמניית.

יום רביעי

הלכות שמטה ויובל פרק ט

א. מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר: "שמוט כל בעל משה ידו"; והתובע חוב שעברה עליו שביעית - עבר על לאו, שנאמר: "לא יגש את רעהו ואת אחיו".
ב. אין שמטת כספים נוהגת מן התורה בשביעית, אלא

שהוא תובע - אחר פרוזבול זה היתה, והתובע אומר: 'קדם פרוזבול זה היתה' - התובע נאמן; שאלו אומר: 'היה לי ואבד' - נאמן, ואף על פי שאין אנו יודעין זמן הפרזבול שאבד.

כו. טען הנתבע ואמר: 'מלוה יש לו אצלי', והתובע אומר: 'לא פי, אלא הקפת החנות היא שאינה נשמטת, שהרי לא זקפתה מלוה' - הרי זה נאמן; שאם ירצה יאמר: 'מלוה היתה, ופרוזבול היה לי ואבד' - שפיון שתקנו חכמים פרוזבול, חזקה היא שאין אדם מניח דבר מתר ואוכל דבר אסור.

כז. תלמידי חכמים שהלוו זה את זה, ומסר דבריו לתלמידים, ואמר: 'מוסר אני לכם, שפול חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שאצעה' - אינו צריך לכתב פרוזבול; מפני שהן יודעין שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם [של חכמים], ובדברים בלבד היא נדחית.

כח. כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, רוח חכמים נוטה הימנו. וצריך המלוה לומר למחזיר: 'משמיט אני, וכבר נפטרת ממני'. אומר לו: 'אף על פי כן, רצוני שתקבל' - קבל ממנו, שנאמר: "לא יגש", ויהי לא נגש. ולא יאמר לו: 'בחובי אני נוהג לך'; אלא יאמר לו: 'שלי הם, ובמתנה אני נוהג לך'.

כט. החזיר לו חובו, ולא אמר לו פן - מסבב עמו בדברים, עד שיאמר לו: 'שלי הם, ובמתנה נתתם לך'; אם לא אמר, לא יקבל ממנו - אלא יטל מעותיו, וילך לו. **ל.** מי שנמנע מלהלוות את חברו קדם השמטה, שמא יתאחר החוב אצלו וישמט - עבר בלא תעשה, שנאמר: "השמר לך וגו'". וחסא גדול הוא - שהרי הזהירה תורה עליו בשני לאוין, שנאמר: "השמר לך פן יגו'", וכל מקום שנאמר: 'השמר', או 'פן', או 'אל' - הרי זו מצות לא תעשה. והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו, וקראה אותו "בלעל"; ויהי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר: "נתון תתן לו, ולא ירע לבך בפתך לו"; והבטיח הקדוש ברוך הוא בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר: "פי בגלל הדבר הזה, יברכך וגו'".

הלכות שמטה ויובל פרק י

א. מצות עשה לספר שנים שבע שבע, ולקדש שנת החמשים - שנאמר: "וספרת לך שבע שבתות שנים וגו' וקדשתם את שנת החמשים"; ושתי מצוות אלו, מסורין לבית דין הגדול בלבד.

ב. ומאימתי התחילו למנות? מאחר ארבע עשרה שנה משונכנסו לארץ - שנאמר: "שש שנים תזרע שדה, ושש שנים תזמר פרמך", עד שיהיה כל אחד מפיר ארצו; ושבע שנים עשו בכבוש הארץ, ושבע שנים בחלוק. נמצאת אומר, בשנת שלש וחמש מאות ואלפים מראש השנה שאחר מולד אדם הראשון, שהיא שנה שניה ליצירה - התחילו למנות. ועשו שנת עשר וחמש מאות ואלפים ליצירה, שהיא שנת אחת ועשרים משונכנסו לארץ -

טו. המוסר שטרותיו לבית דין, ואמר להם: 'אתם גבו לי חובי זה' - אינו נשמט, שנאמר: "ואשר יהיה לך את אחיד"; וזה - בית דין תובעין אותו. וכן בית דין שחתכו את הדין, וכתבו: 'איש פלוני אתה חייב לתן לזה כך וכך' - אינו נשמט; שזה פגבוי הוא, וכאלו בא לידו, ואינו כמלוה. **טז.** כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה, ועוברין על הפתוב בתורה: "השמר לך פן יהיה דבר וגו'" - התקין [שטר] פרוזבול, כדי שלא ישמט החוב, עד שילוו זה את זה. ואין הפרזבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה, שהיא מדברי סופרים; אבל שמטה של תורה, אין הפרזבול מועיל בה.

יז. אין כותבין פרוזבול, אלא בית דין חכמים גדולים ביותר, כבית דינו של רבי אמי ורבי אסי - שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם; אבל שאר פתי דינין, אין כותבין. **יח.** זה הוא גופו של פרוזבול: 'מוסר אני לכם, פלוני ופלוני הדנין שבמקום פלוני, שפול חוב שיש לי, שאגבנו כל זמן שאצעה'; והדנין חותמין מלמשן, או העדים.

יט. אין כותבין פרוזבול, אלא על הקרקע; אם אין קרקע ללוה - מוכה לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו, אפלו קלח של כרוב. השאלו מקום לתנור או לכירה, כותבין עליו פרוזבול; היתה לו שדה ממשפנת, כותבין עליה פרוזבול.

כ. וכותבין לאיש על נכסי אשתו, וליתומים על נכסי אפטרופיין. אין לו קרקע, ולערב יש לו קרקע - כותבין לו עליה פרוזבול. היה לו חוב על חברו, ויש לחברו קרקע - הואיל והוא תחת שעבודו, כותב עליו פרוזבול.

כא. אחד שלוה מהמשה, צריכין פרוזבול לכל אחד ואחד; וחמשה שלוה מאחד, דין פרוזבול אחד לכל.

כב. כתב הפרזבול תחלה, ואחר כך הלנה - אינו מועיל, אלא משמיט; עד שיקתב הפרזבול לאחר שהלנה. נמצאת אומר, שפול מלוה הקודמת לפרזבול, אינה נשמטת בפרזבול זה; ואם הפרזבול קדם את המלוה, הרי זו נשמטת.

כג. לפיכך, פרוזבול המקדם בשר, והמאחר פסול. פיצד? כתב הפרזבול בניסן, והקדים זמנו מאדר - בשר; שהרי הורע כחו, שאינו משמיט אלא עד אדר. אבל אם אחר זמנו, וכתבו מאיר - פסול; שהרי מיפה כחו, שהוא אינו משמיט עד איר שלא פדין - שאין דינו שלא ישמיט אלא עד ניסן, בשעת מסירת הדברים לבית דין.

כד. המוציא שטר חוב אחר שביעית, ואין עמו פרוזבול - אבד חובו. ואם אמר: 'היה לי פרוזבול, ואבד' - נאמן; שמזמן הסכנה ואילך, בעל חוב גובה שלא בפרזבול. ולא עוד, אלא כשיביא בעל חוב את שטרו, או כשיבוא לתבע במלוה על פה - אומרים לנתבע: 'שלם לו'; ואם טען הנתבע ואמר: 'איה פרוזבול שלו?' אומרים לתובע: 'היה לך פרוזבול, ואבד?' אם אמר: 'כן היה, נאמן; ואם הודה שלא כתב פרוזבול, אבד חובו. והיתומין, אינן צריכין פרוזבול.

כה. הוציא פרוזבול, וטען הנתבע ואמר: 'מלוה זו

תְּרַמִּים נְכֵהוּ שְׁקִיבֵל קֶרֶקַע מוּחָרָם וּמְכֹרָ, חוּזֵר אֵלָיו בְּיּוּבֵל], וְדִין שְׁדֵה אֲחִזָּה -] שִׁירָשׁ מֵאֲבוֹתָיו וּמְכָרָה, חוּזֵרֵת אֵלָיו בְּיּוּבֵל], וּמִקְבָּלִין גֵּר תּוֹשֵׁב; וְנוֹהֲגֵת שְׁבִיעִית בְּאֶרֶץ, וְהַשְּׂמִטָּה כְּסָפִים בְּכָל מְקוֹם - מִן הַתּוֹרָה. וּבִזְמַן שֶׁאֵין הַיּוֹבֵל נוֹהֵג, אֵין נוֹהֵג עֶבֶד עֲבָרִי, וְלֹא בְּתֵי עָרֵי חוֹמָה, וְלֹא שְׁדֵה אֲחִזָּה, וְלֹא שְׁדֵה תְּרַמִּים, וְאֵין מִקְבָּלִין גֵּר תּוֹשֵׁב; וְנוֹהֲגֵת שְׁבִיעִית בְּאֶרֶץ מִדְּבָרִיָּהֶם, וְכֵן הַשְּׂמִטָּה כְּסָפִים בְּכָל מְקוֹם מִדְּבָרִיָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ.

י. מִצְוֹת עֲשֵׂה לְתַקַּע בְּשׁוֹפָר בְּעִשְׂרֵי בְּתֻשְׁרֵי בִשְׁנַת הַיּוֹבֵל. וּמִצְוָה זוֹ מְסוּרָה לְבֵית דִּין, תְּחִלָּה; וְכָל יַחֲדֵי וְיַחֲדֵי חֵיב לְתַקַּע, שְׁנֵאֲמַר: "תְּעַבְרִי שׁוֹפָר". וְתוֹקְעִין בְּשׁוֹפָר תִּשְׁעָ, כְּדָרָךְ שֶׁתּוֹקְעִין בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה; וּמְעַבְרִין שׁוֹפָר בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל.

יא. שׁוֹפָר שֶׁל יוֹבֵל וְשֶׁל רֵאשׁ הַשָּׁנָה, אֶחָד הוּא לְכָל דְּבָר; וְאֶחָד הַיּוֹבֵל וְאֶחָד רֵאשׁ הַשָּׁנָה לְתַקְּעוֹת, אֶלֶּא שְׁבִיבֵל תּוֹקְעִין בֵּין בְּבֵית דִּין שֶׁקָּדְשׁוֹ בּוֹ אֶת הַחֲדָשׁ, וּבֵין בְּבֵית דִּין שֶׁלֹּא קָדְשׁוֹ בּוֹ אֶת הַחֲדָשׁ; וְכָל יַחֲדֵי וְיַחֲדֵי חֵיב לְתַקַּע כָּל זְמַן שְׁבִיעִית דִּין יוֹשְׁבֵי, וְשֶׁלֹּא בְּפְנֵי בֵית דִּין.

יב. וּבְרֵאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁחָל לְהֵיוֹת בְּשַׁבָּת, לֹא הֵיוּ תּוֹקְעִין אֶלֶּא בְּבֵית דִּין שֶׁקָּדְשׁוֹ בּוֹ אֶת הַחֲדָשׁ; וְאֵין כָּל יַחֲדֵי וְיַחֲדֵי תּוֹקְעִ, אֶלֶּא בְּפְנֵי בֵית דִּין.

יג. שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים מְעַכְבִּין בְּיּוּבֵל: תְּקִיעָה, וְשְׁלוֹת עֲבָדִים, וְהַחֲנֻרֵת שְׁדוֹת לְבַעֲלֵיהֶן - וְזוֹ הִיא הַשְּׂמִטָּה קֶרֶקַע. יד. מֵרֵאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד יוֹם הַכַּפּוּרִים, לֹא הֵיוּ עֲבָדִים נִפְטָרִים לְבַתְּיָהֶם, וְלֹא מִשְׁתַּעֲבָדִין לְאֲדוֹנֵיהֶם, וְלֹא הַשְּׁדוֹת חוּזְרוֹת לְבַעֲלֵיהֶן - אֶלֶּא עֲבָדִים אוֹכְלִין וְשׁוֹתִים וְשֹׂמְחִים, וְעִטְרוֹתֵיהֶם בְּרֵאשֵׁיהֶם. כִּינֵן שֶׁהִגִּיעַ יוֹם הַכַּפּוּרִים - תְּקַעוּ בֵית דִּין בְּשׁוֹפָר, נִפְטָרוּ עֲבָדִים לְבַתְּיָהֶן, וְחֻזְרוּ שְׁדוֹת לְבַעֲלֵיהֶן.

טו. דִּין הַיּוֹבֵל בְּשִׁבְיַת הָאֶרֶץ וְדִין הַשְּׂמִטָּה, אֶחָד הוּא לְכָל דְּבָר: כֹּל שֶׁאֲסוּר בְּשִׁבְעֵית מַעֲבֹדֵת הָאֶרֶץ, אֲסוּר בְּשִׁבְעֵית יוֹבֵל; וְכֹל שֶׁמְתָר בְּשִׁבְעֵית, מְתָר בְּיּוּבֵל; וּמִלְּאֲכוֹת שְׁלוֹקִין עֲלֵיהֶן בְּשִׁבְעֵית, לוֹקִין עֲלֵיהֶן בְּיּוּבֵל; וְדִין פְּרוֹת שְׁנַת יוֹבֵל בְּאֲכִילָה וּמְכִירָה וּבְכַעוּר, כְּדִין פְּרוֹת שְׁבִיעִית לְכָל דְּבָר.

טז. יִתְרָה שְׁבִיעִית עַל הַיּוֹבֵל - שֶׁהַשְּׁבִיעִית מִשְׂמִטָּה כְּסָפִים, וְאֵין הַיּוֹבֵל מִשְׂמִיט כְּסָפִים. וְיִתְרָה יוֹבֵל עַל הַשְּׁבִיעִית - שֶׁהַיּוֹבֵל מוֹצִיא עֲבָדִים, וּמִשְׂמִיט קֶרֶקַע; וְזֶה הוּא דִּין מְכִירַת שְׁדוֹת הָאֲמוּר בְּתוֹרָה, וְהִיא מִצְוֹת עֲשֵׂה, שְׁנֵאֲמַר: "גֵּאֲלָה תִתְּנוּ לְאֶרֶץ". יוֹבֵל מִשְׂמִיט קֶרֶקַע בְּתַחֲלֹתוֹ, וּשְׁבִיעִית אֵין מִשְׂמִיטָּה כְּסָפִים אֶלֶּא בְּסוֹפָה, כְּמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ.

הַלְכוֹת שְׂמִטָּה וְיּוֹבֵל פֶּרֶק יא

א. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַלֶּקֶת לְשִׁבְעִים - אֵינָה נִמְכָּרֶת לְצִמִּיתוֹת, שְׁנֵאֲמַר: "וְהָאֶרֶץ לֹא תִמְכַר לְצִמִּיתוֹת". וְאִם מְכָר לְצִמִּיתוֹת, שְׁנֵייהֶם עוֹבְרִין בְּלֹא תַעֲשֶׂה; וְאֵין מַעֲשִׂיהֶן מוֹעִילִין, אֶלֶּא תַחֲזֹר הַשְּׁדָה לְבַעֲלֵיהָ בְּיּוּבֵל.

ב. וְהַמּוֹכֵר שְׁדָהוּ לְשִׁבְעִים שָׁנָה, אֵינָה יוֹצֵאָה בְּיּוּבֵל - שֶׁאֵין

שְׂמִטָּה; וּמָנוּ שְׁבַע שְׂמִטוֹת וְקָדְשׁוֹ שְׁנַת חֲמִשִּׁים, שֶׁהִיא שְׁנַת אַרְבַּע וְשִׁשִּׁים מִשְׁנִכְנָסוֹ לְאֶרֶץ.

ג. שְׁבַעָה עֶשֶׂר יוֹבֵלִים מָנוּ יִשְׂרָאֵל, מִשְׁנִכְנָסוֹ לְאֶרֶץ וְעַד שִׁינְאָו; וְשָׁנָה שִׁינְאָו בָּהּ, שֶׁחֲרַב הַבַּיִת בְּרֵאשׁוֹנָה, מוֹצִיא שְׁבִיעִית הַיְתָה, וּשְׁנַת שֶׁשׁ וְשִׁלְשִׁים בְּיּוֹבֵל הַיְתָה - שֶׁאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וְעֶשֶׂר שָׁנִים עֲמַד בֵּית רֵאשׁוֹן. כִּינֵן שֶׁחֲרַב הַבַּיִת, בְּטַל מִנֵּן זֶה מִשְׁבֻּטְלָה הָאֶרֶץ. וְנִשְׁאַרָה הָאֶרֶץ תְּרַבָּה שְׁבַעִים שָׁנָה, וְנִכְנָה בֵּית שְׁנֵי, וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים עֲמַד. וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית מִבְּנִינוּ עֲלֵה עֲזָרָא, וְהִיא הַבִּיאָה הַשְּׁנֵינִי; וּמִשָּׁנָה זוֹ הִתְחִילוּ לְמַנּוֹת מִנֵּן אַחֵר. וְעֵשׂוֹ שְׁנַת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לְבַנֵּין בֵּית שְׁנֵי שְׂמִטָּה, וּמָנוּ שְׁבַע שְׂמִטוֹת וְקָדְשׁוֹ שְׁנַת חֲמִשִּׁים; אִף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה שֵׁם יוֹבֵל בְּבֵית שְׁנֵי, מוֹנִין הֵיוּ אוֹתוֹ כְּדֵי לְקַדֵּשׁ שְׂמִטוֹת.

ד. נִמְצְאָתָה לְמַד, שֶׁהַשָּׁנָה שֶׁחֲרַב בָּהּ הַבַּיִת בְּאֶחְרוֹנָה, שֶׁתְּחִלָּתָהּ מִתְּשִׁירֵי שֶׁאַחַר הַחֲרָב בְּשְׁנֵי חֲדָשִׁים, שֶׁהָיָה מִתְּשִׁירֵי הוּא הַמִּנֵּן לְשִׁבְעִים וְלְיּוֹבֵלוֹת - אוֹתָהּ הַשָּׁנָה מוֹצִיא שְׁבִיעִית הַיְתָה, וּשְׁנַת חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מִן הַיּוֹבֵל הַתְּשִׁיעִי הַיְתָה. וּלְפִי חֲשׁבוֹן זֶה - שָׁנָה זוֹ, שֶׁהִיא שְׁנַת אֶלְפֵי וּמֵאָה וְשִׁבַע לְחֲרָבָהּ, שֶׁהִיא שְׁנַת שְׁבַע וְשִׁמּוֹנִים וְאַלְפֵי וְאַרְבַּע מֵאוֹת לְמַנֵּן שְׂטוֹרוֹת, שֶׁהִיא שְׁנַת שֶׁשׁ וְשִׁלְשִׁים וְתִשְׁעָ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים לְיַצִּירָה - הִיא שְׁנַת שְׂמִטָּה, וְהִיא שְׁנַת אַחַת וְעֶשְׂרִים מִן הַיּוֹבֵל.

ה. אֶבֶל כָּל הַגְּאוּנִים אֲמָרוּ, שֶׁמְסֻרָתָהּ הִיא בְּיַדֵּיהֶם אִישׁ מִפִּי אִישׁ, שֶׁלֹּא מָנוּ בְּאוֹתָן הַשְּׁבַעִים שָׁנָה שְׁבִין חֲרָבֵן בֵּית רֵאשׁוֹן וּבְנֵין בֵּית שְׁנֵי אֶלֶּא שְׂמִטוֹת בְּלִבָּד, בְּלֹא יוֹבֵלוֹת; וְכֵן מִשְׁחֲרַב בְּאֶחְרוֹנָה, לֹא מָנוּ שְׁנַת חֲמִשִּׁים אֶלֶּא שְׁבַע שְׁבַע בְּלִבָּד מִתְחַלֶּת שְׁנַת הַחֲרָבֵן. וְכֵן עוֹלָה מִתְּלִמּוּד עֲבוּדָה יָרָה, כְּפִי חֲשׁבוֹן זֶה, שֶׁהוּא קְבֻלָּה.

ו. וּשְׁנַת הַשְּׂמִטָּה יְדוּעָה הִיא וּמִפְּרֻסְמָתָה אֶצֶל הַגְּאוּנִים וְאַנְשֵׁי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל; וְכֵלֵן לֹא מָנוּ אֶלֶּא לְשְׁנֵי חֲרָבֵן, מִשְׁלִיכִין אוֹתָן שְׁבַע שְׁבַע. וּלְפִי חֲשׁבוֹן זֶה - תְּהִי שָׁנָה זוֹ, שֶׁהִיא שְׁנַת שְׁבַע וּמֵאָה וְאַלְפֵי לְחֲרָבָהּ, מוֹצִיא שְׁבִיעִית. וְעַל זֶה אָנוּ סוֹמְכִין, וְכִפִּי חֲשׁבוֹן זֶה אָנוּ מוֹרִין לְעַנְן מַעֲשָׂרוֹת וּשְׁבִיעִית וְהַשְּׂמִטָּה כְּסָפִים - שֶׁהַקְּבֻלָּה [מְסוּרַת הַגְּאוּנִים] וְהַמַּעֲשֶׂה עֲמוּדִים גְּדוּלִים בְּהוֹרָאָה, וּבְהֵם רְאוּי לְהַתְּלוֹת. ז. שְׁנַת יוֹבֵל אֵינָה עוֹלָה מִמִּנֵּן שְׁנֵי הַשְּׁבַעִים [הַשְּׂמִיטָה] - אֶלֶּא שְׁנַת תִּשְׁעָ וְאַרְבַּעִים שְׂמִטָּה, וּשְׁנַת חֲמִשִּׁים יוֹבֵל; וּשְׁנַת אַחַת וְחֲמִשִּׁים, תְּחִלַּת שֶׁשׁ שָׁנִים שֶׁל שְׁבַע. וְכֵן בְּכָל יוֹבֵל וְיּוֹבֵל.

ח. מִשְׁגֻּלָּה שְׁבַט רְאוּבֵן וְשְׁבַט גַּד וַחֲצִי שְׁבַט מְנַשֶּׁה, בְּטוֹל הַיּוֹבֵלוֹת - שְׁנֵאֲמַר: "וְקִרְאָתָם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל יִשְׂרָאֵל", בְּזִמְנֵן שֶׁכָּל יוֹשְׁבֵיהָ עֲלֶיהָ; וְהוּא, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מְעַרְבִין שְׁבַט בְּשְׁבַט, אֶלֶּא כֵלֵן יוֹשְׁבִים כְּתֻקְנָן. בְּזִמְנֵן שֶׁהַיּוֹבֵל נוֹהֵג בְּאֶרֶץ, נוֹהֵג בְּחוּצָה לְאֶרֶץ, שְׁנֵאֲמַר: "יוֹבֵל הוּא" - בְּכָל מְקוֹם, בֵּין בְּפְנֵי הַבַּיִת בֵּין שֶׁלֹּא בְּפְנֵי הַבַּיִת. ט. וּבְזִמְנֵן שֶׁהַיּוֹבֵל נוֹהֵג, נוֹהֵג דִּין עֶבֶד עֲבָרִי, וְדִין בְּתֵי עָרֵי חוֹמָה [-] בֵּית שְׁנֵי מְכָר בּוֹ, חוּזֵר לְבַעֲלֵיו בְּיּוּבֵל], וְדִין שְׁדֵה

"במספר שני תבואת" - שדה הראויה לתבואה, היא שאינה נגאלת אלא אחר שתי שנים. ואם לא גאלה - אף על פי שאינה ראויה לזריעה, חוזרת לבעלים ביוכל. יד. מכר אילנות - אין נגאלין לפחות משתי שנים, שהרי ראוין לתבואות; ואם לא גאלן, אינן חוזרין לבעלים ביוכל - שנגמר: "ושב לאחזתו", ולא לאילנות.

טו. מכר שדהו לראשון, ומכר הראשון לשני, ושני לשלישי, אפלו מאה - בשנת היובל תחזר לאדון ראשון, שנגמר: "בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו, לאשר לו אחזת הארץ".

טז. מכרה לראשון במאה דינר, ומכרה הראשון לשני במאתים, ורצה האדון לגאל - אינו מחשב אלא עם הראשון, שנגמר: "לאיש אשר מכר לו". מכרה לראשון במאתים, ומכרה הראשון לשני במאה - הרי זה מחשב עם האחרון. וכן אם מכרה במאה, והשביחה ביד הלוקח, והרי היא ראויה להמכר במאתים - מחשב לפי מה שמכר; ואם מכרה במאתים, והקסיפה, והרי היא ראויה להמכר במאה - מחשב לפי מה שהיא. לעולם מיפין פח המוכר שדה אחזה, ומרעין פח הלוקח.

יז. המוכר שדה אחזה, והיו לו שדות אחרות, ומכר מאותן השדות כדי לגאל שדה שמכר - אין שומעין לו, שנגמר: "ומצא כדי גאלתו", עד שימצא דבר שאינו מצוי בשעה שמכר. וכן אם לזה לגאל, אין שומעין לו - שנגמר: "והשיגה ידו", לא שילוח.

יח. מצא מעט, ורצה לגאל חצי השדה שמכר - אין שומעין לו, שנגמר: "כדי גאלתו" - או גואל את פלה, או אינו גואל. ואם רצו קרוביו לגאל - גואלין, שנגמר: "ובא גאלו הקרב אליו".

יט. הנותן שדה מתנה, הרי זו חוזרת לו ביוכל - שנגמר: "תשבו איש אל אחזתו", לרבות את המתנה.

כ. האחין שחלקו (בירושה) - בלוקחות הן, ומחזירין זה לזה חלקו ביוכל; ולא תבטל חלקתן ממוות שהיתה. וכן הבכור והמיבם [נושא] אשת אחיו [שמת] - מחזיר ביוכל חלק שנטל, ונוטל החלק שכנגדו.

כא. אכל היורש את אשתו - אף על פי שירשת הבעל מדבריהם [של חכמים] - עשו חזק לדבריהם כשל תורה, ואינו מחזיר ביוכל. ואם ירש ממנה [מקום ב:] בית הקברות - יחזיר לבני משפחה, משום פגם משפחה [שגנאי להם שיקבר זר בתוכם והם יקברו במקום אחר]; ויתגנו לו דמיה, ומנפין לו דמי קבר אשתו - שהרי חייב בקבורתה.

יום חמישי

הלכות שמטה ויובל פרק יב

א. המוכר בית בתוף עיר המקפת חומה - הרי זה גואל אותה פל שנים עשר חדש מיום שמכר, בכל עת שירצה, ואפלו ביום שמכר; וכשרוצה לפדות - נותן פל הדמים שלקח, ואינו גורע ללוקח כלום.

ב. ואין הקרובים פודין אותה, אלא המוכר עצמו אם

חוזר ביוכל, אלא דבר הנמכר סתם, או הנמכר לצמיתות. ג. לא ימכר אדם ביתו או שדה אחזתו, אף על פי שהן חוזרין אחר זמן - אלא אם בן העני, שנגמר: "וכי ימוך אחיד, ומכר מאחזתו". אכל למכר ולהניח הדמים בכיסו, או לעשות בהן סחורה, או לקח בהן פלים ועבדים ובהמה - אינו רשאי; אלא למזונות בלבד. ואם עבר ומכר מכל מקום, הרי אלו מכורין.

ד. ודנין בבית דין בתי ערי חומה, ובשדה דין שדה אחזה. דין מוכר שדה אחזתו - להשיב את הדמים לפי השנים הנשארות ליובל; ובכל עת שירצה לפדות, מחשב עם הלוקח על השנים שאכל, וגורע מדמי המכר, ומחזיר לו את השאר. ה. ביצד? הרי שנשארו ליובל עשר שנים, ומכר לו שדהו במאה דינר, אכלה הלוקח שלש שנים, ורצה המוכר לגאל - נותן לו שבעים דינר, ומחזיר שדהו; וכן אם אכלה שש שנים - נותן לו ארבעים דינר, ומחזיר שדהו. לא גאלה, אלא היתה ביד הלוקח עד שנת היובל - תחזר לבעלים בלא דמים, שנגמר: "במספר שני תבואת ימכר לך".

ו. מכרה לו והיא מלאה פרות, ולאחר שנים גאלה - אינו יכול לומר לו: 'החזירנה לי מלאה פרות כמו שמכרתי לך'. לפיכך, אם מכרה לו מלאה פרות לפני ראש השנה, וגאלה אחר שתי שנים - הרי זה אוכל שלש תבואות בשתי השנים, ואינו מחשב עמו אלא לפי שתי שנים בלבד, שנגמר: "על פי השנים", לא על פי התבואות.

ז. הקנים והזמורות ופרות שקמה שבתוכה, הרי הן של לוקח כשאר הפרות שלה; אבל אילן שנקסח או שיבש, שניחן אסורין בו. ביצד יעשה? ימכר, וילקח בדמיו קרקע, והלוקח אוכל פרותיה, עד שתגאל השדה מידו.

ח. הלוקח שדה אחזה, ונטעה אילנות והשביחה - כשהיא חוזרת ביוכל, שמין שבח האילנות שבתוכה, ונותן בעל השדה דמי השבח ללוקח, שנגמר: "ויוצא ממכר בית" - ממכר חוזר, ואין השבח חוזר.

ט. המוכר את שדהו בזמן שהיובל נוהג, כמו שבארנו - אינו מתר לגאל לפחות משתי שנים, שנגמר: "במספר שני תבואת ימכר לך"; ואפלו רצה הלוקח, הרי זה אסור - שנגמר: "במספר שנים אחר היובל, תקנה מאת עמיתך", אין פחות משתי שנים מעת לעת מיום המכירה. י. וצריך שיאכל הלוקח שני תבואות בשתי השנים - שנתיים שהיו בהן תבואות, ואחר גאל - שנגמר: "שני תבואת"; לפיכך, אם היתה אחת משתי השנים שביעית, או שנת שדפון או ירקון - אינה עולה מן המנין.

יא. הניחה הלוקח בורה [לא זרועה] שנה ואכלה שנה, או אכלה שנה ונרה [חרש] שנה לזריעה ולא זרעה - הרי אלו עולין למנין. מכרה בשנת יובל עצמה - אינה נמכרת, והדמים חוזרין לבעלים.

יב. מכרה שנה אחת לפני היובל - הרי הלוקח אוכל אותה שנה שניה אחר היובל, שנגמר: "שני תבואת".

יג. מכר נקעים מלאים מים, או סלעים שאינם ראוין לזריעה - הרי זה פודה בפחות משתי שנים, שנגמר:

שני בתים - אינו עיר חומה, אלא בתים שבו כבתי החצרים. טו. אין סומכין אלא על חומה המקפת בשעת כבוש הארץ. ביצד? עיר שלא היתה מקפת חומה בשעה שכבש יהושע את הארץ - אף על פי שהיא מקפת עתה, הרי היא כבתי החצרים; ועיר שהיתה מקפת חומה בימי יהושע - אף על פי שאינה מקפת עתה, הרי היא כמקפת. וכיון שגלו בחרבן ראשון, בטלה קדשת ערי חומה שהיו בימי יהושע. כיון שעלה עזרא בביאה השנייה, נתקדשו כל הערים המקפות חומה באותה העת - מפני שביאתן בימי עזרא שהיא ביאה שנייה, כביאתן בימי יהושע: מה ביאתן בימי יהושע, מנו שמטין יויבלות, וקדשו בתי ערי חומה, ונתחייבו במעשר - אף ביאתן בימי עזרא, מנו שמטין יויבלות, וקדשו בתי ערי חומה, ונתחייבו במעשר.

טז. וכן לעתיד לבוא כביאה שלישית, בעת שיכנסו לארץ - יתחילו למנות שמטין יויבלות, ויקדשו בתי ערי חומה, ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות, שנאמר: "והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך, וירשתה", מקיש ירשתך לירשת אבותיך - מה ירשת אבותיך, אתה נוהג בחדוש כל הדברים האלו, אף ירשתך, אתה נוהג בה בחדוש כל הדברים האלו.

הלכות שמטה ויובל פרק יג

א. שכט לוי - אף על פי שאין להם חלק בארץ, כבר נצטוו ישראל לתן להם ערים לשבת ומגרשיהן; והערים - הן שש ערי המקלט, ועליהן ארבעים ושנים עיר; וכשמוסיפין ערי מקלט אחרות בימות המשיח, הכל ללוים. ב. מגרשי הערים, כבר נתפשו בתורה שהן שלשת אלפים אמה סביב - שנאמר: "מקרי העיר וחוצה, אלף אמה סביב", ולהלן הוא אומר: "ומדתם מחוץ לעיר, את פאת קדמה אלפים באמה וגו'" - אלף הראשונות מגרש, ואלפים שמודרין חוץ למגרש לשדות וכרמים.

ג. ונותנין לכל עיר, בית קבורה חוץ לתחום זה - שאין קוברין מתייהם בתחום עריהם, שנאמר: "ומגרשיהם יהיו לכהמתם ולרכשם, ולכל חתם" - לחיים נתנו, לא לקבורה. ד. אין עושין בערי הלוים עיר מגרש, ולא מגרש עיר, ולא מגרש שדה, ולא שדה מגרש - שנאמר: "וישדה מגרש עריהם, לא ימכר";

ה. ומפי השמועה (מסורת ממש רבינו) למדו, שזה שנאמר: "לא ימכר", לא ישנה - אלא השדה והמגרש והעיר, כל אחד משלשתן כמות שהוא לעולם. וכן בשאר ערי ישראל - אין עושין שדה מגרש, ולא מגרש שדה, ולא מגרש עיר, ולא עיר מגרש;

ו. ולא יסתר אדם את ביתו לעשותו גנה, ולא ישע את חרבתו גנה; שלא יחריבו ארץ ישראל. ז. כהנים ולויים שמכרו שדה משדות עריהם, או בית מבתי ערי חומה שלקחן - אין גוזלין בסדר הנה, אלא מוכרין השדות ואפלו סמוך ליובל, וגוזלין מיד; ואם

השיגה ידו. ויש לו למכר מנכסיו ולפדות; אבל לא ילוה ויגאל, ולא יגאל לחצאין.

ג. מת הלוקח, יפדה מיד בנו; וכן אם מת המוכר, יש לבנו לפדותה כל שנים עשר חדש.

ד. מכר לראשון, ומכר ראשון לשני בתוך השנה - מוזין לראשון: כיון ששלמה שנה לראשון - החלט הבית - עבר לרשותו לגמרי; כיצד השני; שהמוכר מכר לשני כל זכות שתבוא לידו. הגיע שנים עשר חדש ולא גאלה, הרי זו נחלטה ביד הלוקח. וכן אם נתן הבית מתנה ולא גאלו כל שנים עשר חדש, הרי זה נחלט ביד זה שנתן לו מתנה.

ה. היתה שנה מעברת, אינו נחלט עד סופה - שנאמר: "עד מלאות לו שנה תמימה", להביא חדש העבור.

ו. מכר שני בתים, אחד בחצי אדר ראשון ואחד בראש אדר שני - זה שמכר בראש אדר שני, כיון שהגיע אחד באדר של שנה הבאה, עלתה לו שנה; וזה שמכר בחצי אדר הראשון, לא עלתה לו שנה עד חצי אדר של שנה הבאה - מפני שיכרד הלוקח בחדש העבור.

ז. הגיע יום שנים עשר חדש, ולא נמצא הלוקח לפדות ממנו - הרי זה מניח מעותיו בבית דין, ושובר הדלת ונכנס לביתו; ואימתי שיבוא הלוקח, יבוא ויטל את מעותיו.

ח. המקדיש בית עיר חומה, ויגאלו אחר מיד ההקדש - כיון שעלתה לו שנה משעה שנגאל מיד ההקדש ולא גאלו בעליו, נחלט ביד הגואל; שאין ההקדש חולט, אלא הלוקח, שנאמר: "לקנה אתו, לדרתיו".

ט. מכר בית עיר חומה, והגיע יובל בתוך שנת המכר - אינו חוזר ביובל, אלא יהיה ביד הלוקח, עד שירצה המוכר לגאל כל שנת המכר; או תמלא שנה, ויחלט.

י. המוכר בית כבתי החצרים, או בעיר שאינה מקפת חומה כראוי - הרי זה נגאל בכח יפה שבדין השדות ושבדין הבתים המקפין חומה. ביצד? אם רצה לגאל מיד - גואל, כדן הבתים. הגיע שנים עשר חדש ולא גאל - הרי זה גואל עד שנת היובל, כדן השדות; ובעת שגואל - מחשב עם המוכר, וגורע לו מה שאכל. הגיע יובל ולא גאל - חוזר הבית בלא דמים, כדן השדות.

יא. כל שהוא לפנים מן החומה, כגון הגנות והמרחצאות והשוככות - הרי הוא כבתי החצרים, שנאמר: "אשר בעיר". אבל השדות שבתוך העיר, נגאלין כדן השדות שחוץ לעיר, שנאמר: "וקם הבית אשר בעיר" - "הבית" וכל הדומה לבית, לא השדות.

יב. בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות, אינו נחלט כבתי ערי חומה. וירושלים, אין הבית נחלט בה. ובית הבנוי בחומה, אינו כבתי ערי חומה.

יג. עיר שגזוטיה חומתה, או שהים חומתה - אינו כמקפת.

יד. אין המקום נקרא 'עיר חומה' - עד שיהיה בו שלש חצרות או יתר, ובכל חצר מהן שני בתים או יתר, ויקיפו אותן חומה תחלה, ואחר כך יבנו החצרות בתוכו; אבל מקום שישב ואחר כך הקף, או שלא היו בו שלש חצרות של

בשם ה' אל עולם

שאלו שלום ירושלים, ישליו אהביך

ספר שמיני והוא ספר עבודה הלכות בית הבחירה

יש בכללן שש מצוות - שלש מצוות עשה, ושלוש מצוות לא תעשה; וזה הוא פרטן: (א) לבנות מקדש; (ב) שלא לבנות המזבח גזית; (ג) שלא לעלות עליו במעלות; (ד) ליראה מן המקדש; (ה) לשמר את המקדש סביב; (ו) שלא להשבית שמירת המקדש. ובאור מצוות אלו בפסקים אלו.

הלכות בית הבחירה פרק א

א. מצות עשה לעשות בית לה, מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה - שנאמר: "ועשו לי מקדש". וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבנו, והיה לפי שעה - שנאמר: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה".

ב. כיון שנבנסו לארץ, העמידו המשכן בגלגל ארבע עשרה שנה שפכשו ושחלקו. ומשם באו לשילה, וכנו שם בית של אבנים; ופרשו יריעות המשכן עליו, ולא היה שם תקרה. ושלוש מאות וששים ותשע שנה עמד מקדש שילה. וכשמת עלי - חרב, ובאו לנב ובנו שם מקדש; וכשמת שמואל - חרב, ובאו לגבעון ובנו שם מקדש. ומגבעון באו לבית העולמים. וימי נב וגבעון - שבע וחמשים שנה.

ג. כיון שנבנה המקדש בירושלים - נאסרו כל המקומות כלן לבנות בהן בית לה, ולהקריב בהן קרבן; ואין שם בית לדורי הדורות אלא בירושלים בלבד, ובהר המזריחה שבה - שנאמר: "ויאמר דוד: זה הוא בית ה' האלהים, וזה מזבח לעולה לישראל", ואומר: "זאת מנוחתי עדי עד".

ד. בגין שבנה שלמה, כבר מפרש במלכים; וכן בגין העתיד לבנות - אף על פי שהוא כתוב ביחזקאל, אינו מפרש ומבאר. ואנשי בית שני - כשבנו בימי עזרא - בנוהו כבגין שלמה, ומעין דברים המפרשים ביחזקאל.

ה. ואלו הם הדברים שהן עקר בבגין הבית: עושין בו קדש, וקדש הקדשים, ויהיה לפני הקדש מקום אחד והוא הנקרא 'אולם'; וישלשטן נקראין 'היכל'. ועושין מחצה אחרת סביב להיכל, רחוקה ממנו כעין קלעי החצר שהיו במדבר; וכל המקף במחצה זו שהוא כעין חצר אהל מועד, הוא הנקרא 'עזרה'. והכל נקרא 'מקדש'.

ו. ועושין במקדש שבועה כלים: מזבח לעולה ולשאר הקרבנות; וכבש שעולין בו למזבח, ומקומו לפני האולם, משוף לדרום; וכיור וכו', לקדש ממנו הפהנים ידוהם ורגליהם לעבודה, ומקומו בין האולם ולמזבח, משוף לדרום שהוא שמאל הנכנס למקדש. ומזבח לקטרת, ומנוחה, ושלחן; ושלשתם בתוף הקדש, לפני קדש הקדשים.

הקדישו שדה, גואלין מיד ההקדש לאחר היובל; וגואלין בתי ערי חומה כל זמן שירצו, אפלו אחר כמה שנים - שנאמר: "גאלת עולם תהיה ללוים".

ח. ישראל שירש את אבי אמו לוי - הרי זה גואל בלוים, אף על פי שאינו לוי; הואיל והערים או השדות של לויים, גואל לעולם; שדין זה תלוי במקומות אלו, לא בפעלים.

ט. ולוי שירש את אבי אמו ישראל - אינו גואל בלוים, אלא בישראל; שלא נאמר "גאלת עולם תהיה ללוים", אלא בערי הלויים.

י. כל שבט לוי, מזרחין שלא ינתלו בארץ פנען. וכן הן מזרחין, שלא יטלו חלק בבנה בשעה שכוכשין את הערים - שנאמר: "לא יהיה לפהנים הלויים כל שבט לוי, חלק ונחלה עם ישראל", "חלק" בבנה, ו"נחלה" בארץ; וכן הוא אומר: "בארצם לא תחל, וחלק לא יהיה להם בתוכם", בבנה. וכן לוי או פהן שנטל חלק בבנה, לוקה; ואם נטל נחלה בארץ, מעבירין אותה ממנו.

יא. יראה לי, שאין הדברים האלו אמורים, אלא בארץ שנקרת עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב, וירשוה בניהם ונתחלקה להם; אבל שאר כל הארצות שכוכש מלך ממלכי ישראל - הרי הפהנים והלויים באותן הארצות יבכותן, ככל ישראל.

יב. ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובבנתה עם אחיו? מפני שהבדל לעבד את ה' ולשרתו, ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים - שנאמר: "יורו משפטיו ליעקב, ותורתך לישראל". ולפיכך, הבדלו מדרכי העולם - לא עורכין מלחמה בשאר ישראל, ולא נוטלין, ולא זוכין לעצמן בכח גופן; אלא הם חיל ה', שנאמר: "ברך ה' חילו", והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר: "אני חלקך ונחלתך".

יג. ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו, והכינו מדעו להבדל לעמד לפני ה' ולשרתו ולעבדו לדעת את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים, ופרק מעל צנארו על החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם - הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים; ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו, כמו שזכה לפהנים וללוים. הרי דוד אומר: "ה' מנת חלקי וכוסי - אתה תומיקך גורלי".

ברוך רחמנא דסייען.

נגמר ספר שבועי, בעזרת שדי. ומגן פרקים של ספר זה, חמשה ושמונים: הלכות פלאים, עשרה פרקים; הלכות מתנות עניים, עשרה פרקים; הלכות תרומות, חמשה עשר פרקים; הלכות מעשרות, ארבעה עשר פרקים; הלכות מעשר שני ונטע רבעי, אחד עשר פרקים; הלכות בכורים ושאר מתנות כהנה שבבבולין, שנים עשר פרקים; הלכות שמטה ויובל, שלשה עשר פרקים.

מלבנין אותו במפה, אבל לא בכפיים של ברזל, שמה יגע באבן ויפסל.

יז. אין עושין מדרגות למזבח, שנאמר: "ולא תעלה במעלות על מזבחי"; אלא בונין כמו תל בדרומו של מזבח, מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ; והוא הנקרא 'בכש'. והעולה במעלות על המזבח, לוקה. וכן הנותן אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או מבין האולם ולמזבח, דרך השחתה - לוקה, שנאמר: "ונתפתם את מזבחתם... לא תעשו פן לה' אלהיכם".

יח. המנורה וכליה, והשלחן וכליו, ומזבח הקטרת וכל כלי השרת - אין עושין אותן אלא מן המתכת בלבד; ואם עשו אותן של עץ או עצם או אבן או של זכוכית, פסולין. יט. היו הקהל עניים, עושין אותן אפלו של בדיל; ואם העשירו, עושין אותן של זהב. אפלו המזבחות והשפודין והמגרפות של מזבח העולה, והמדות - אם בצבור, עושין אותן של זהב. אפלו שערי העזרה - מחפין אותן זהב, אם מצאה דם.

כ. אין עושין כל הכלים מתחלתן, אלא לשם הקדש; ואם נעשו מתחלתן להדיוט, אין עושין אותן לגבוה. וכלי גבוה - עד שלא נשתמש בהן גבוה, רשאי להשתמש בהן להדיוט; ומשתמש בהן גבוה, אסורין להדיוט. אבנים וקורות שחצבן לשם בית הכנסת, אין בונין אותן בהר הבית.

יום שישי

הלכות בית הבחירה פרק ב

א. המזבח, מקומו מכון ביותר; ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר: "וזה מזבח לעלה לישראל". ובמזבח נעקד יצחק אבינו, שנאמר: "ולך לך אל ארץ המדינה", ונאמר: "ויבן שלמה את הבית בהר המוריה". ב. ומסרת ביד הכל, שהמקום שפנה בו דוד ושלמה המזבח בגרן ארונה - הוא המקום שפנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שפנה בו נח כשיצא מן התבה, והוא המזבח שעליו הקריב קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון פשנברא קרבן, ומשם נברא; אמרו חכמים: 'אדם ממקום פפרתו נברא'.

ג. מדות המזבח מכונות הרבה, וצורתו ידועה איש מאיש. ומזבח שפנו בני הגולה, כעין מזבח שעתידי להבנות עשוהו; ואין להוסיף על מדתו, ולא לגרע ממנה. ד. ושלשה נביאים עלו עמה מן הגולה - אהרן העזר להם על מקום המזבח, ואהרן העזר להם על מדותיו, ואהרן העזר להם שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אף על פי שאין שם בית.

ה. מזבח שעשה משה, ושעשה שלמה, ושעשו בני הגולה, ושעתידי לעשות - כלן עשר אמות גבה כל אחד מהן; וזה שכתוב בתורה: "שלוש אמות קמתו" - מקום המערכה בלבד. ומזבח שעשו בני הגולה, וכן העתידי להבנות - מדת ארכו ורחבו, שלשים ושתים אמות על שלשים ושתים אמות.

ז. המנורה בדרום משמאל הנכנס, ושלחן מזמין שעליו לחם הפנים; ושניהם בצד קדש הקדשים מבחוץ. ומזבח הקטרת משוף מבין שניהם לחוץ. ועושין בתוך העזרה גבולין - 'עד כאן לישראל', 'עד כאן לכהנים'; ובונים בה פתים לשאר צרכי המקדש, כל בית מהם נקרא 'לשפה'.

ח. כשבונין ההיכל והעזרה, בונין באבנים גדולות; ואם לא מצאו אבנים, בונין בלבנים. ואין מפצלין את אבני הבנין בהר הבית, אלא מפצלין אותן ומסתתין אותן מבחוץ, ואחר כך מכניסין אותן לבנין, שנאמר: "אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית, אבני גזית", ואומר: "ומקבות והגרזן כל פלי ברזל, לא נשמע בבית בהבנתו". ט. ואין בונין בו עץ בולט כלל, אלא או באבנים או בלבנים וסיד; ואין עושין אכסדריות של עץ בכל העזרה, אלא של אבנים או לבנים.

י. ומרצפין כל העזרה באבנים יקרות. ואם נעקרה אבן - אף על פי שהיא עומדת במקומה - הואיל ונתקלקלה, פסולה; ואסור לכהן העובד לעמד עליה בשעת העבודה, עד שתקבע בארץ.

יא. ומצוה מן המבחר לחזק הבנין ולהגביהו כפי כח הצבור, שנאמר: "(ו)לרום את בית אלהינו. ומפארין אותו ומזפין כפי כחן; ואם יכולין לטויה אותו כלו בזהב ולהגדיל במעשיו - הרי זו מצוה.

יב. אין בונין את המקדש בלילה, שנאמר: "וביום הקים את המשכן" - ביום מקימין, לא בלילה; ועוסקין בבנין מעלות השחר עד צאת הכוכבים. והכל חיבין לבנות ולסעד בעצמם ובקמאונם, אנשים ונשים, כמקדש המדבר; ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין. ואין בנין מקדש דוחה יום טוב.

יג. המזבח, אין עושין אותו אלא בנין אבנים. וזה שנאמר בתורה: "מזבח אדמה תעשה לי" - שיהיה מחבר באדמה; שלא יבנהו לא על גבי כפין, ולא על גבי מחלות; וזה שנאמר: "ואם מזבח אבנים" - מפי השמועה למדו שאינו רשות אלא חובה.

יד. כל אבן שנפגמה כדי שתחגר בה הצפרן, כספין של שחיטה - הרי זו פסולה לכבש ולמזבח, שנאמר: "אבנים שלמות תבנה את מזבח ה'". ומהיכן היו מביאין אבני מזבח? מבתולת הקרע - חופרין עד שמגיעין למקום הנכר שאינו מקום עבודה ובנין, ומוציאין ממנו האבנים, או מן הים הגדול, ובונין בהן. וכן אבני ההיכל והעזרות שלמות היו.

טו. ואבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו - פסולות; ואין להן פדיון, אלא נגזוין. כל אבן שנגע בה הברזל - אף על פי שלא נפגמה - פסולה לבנין המזבח ובנין הכבש, שנאמר: "כי תרבה הנפת עליה, ותחללה". והבונה אבן שנגע בה ברזל במזבח או בכבש - לוקה, שנאמר: "לא תבנה אתהן גזית"; והבונה אבן פגום, עובר בעשה.

טז. אבן שנפגמה או שנגע בה הברזל אחר שנבנית במזבח - אותה האבן פסולה, והשאר בשרות. ומלבנין את המזבח פעמים בשנה, בפסח ובחג; וכשמלבנין אותו,

גוף של עץ או אבן בקרן דרומית מזרחית, כמדת היסוד; וכן נותן בתוף כל קרן וקרן, עד שישלים הבנין ויסיר הגופים שבתוף הבנין; כפי שתשארו קרן דרומית מזרחית בלא יסוד, וישארו הקרנות חלולין.

יז. ארבע קרנות של מזבח, ויסודו, ורבויעו - מעכבין; וכל מזבח שאין לו קרן, ויסוד, וכבש, ורבויע - הרי הוא פסול, שארבעתן מעכבין. אבל מדת ארכו, ומדת רחבו, ומדת קומתו - אינן מעכבין; והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום שלש אמות, כשעור מקום המערכה של מזבח מדבר. יח. מזבח שנפגם מבנינו - אם נפגם מבנינו טפח, פסול; פחות מטפח, כשר; והוא שלא יהא בנושא אבן פגומה.

הלכות בית הבחירה פרק ג

א. המנורה, מפרכת צורתה בתורה. וארבעה גביעים ושיני כפתורים ושיני פרחים היו בקנה המנורה, שנאמר: "ובמנורה ארבעה גביעים, משקדים, כפתריה ופרחיה"; ועוד פרח שלישי היה סמוך לירכה של מנורה, שנאמר: "עד ירכה עד פרחיה".

ב. ושלש רגלים היו לה. ושלשה כפתורים אחרים היו בקנה המנורה, שמהן יוצאין ששת הקנים, שלשה מצד זה, ושלשה מצד זה; ובכל קנה וקנה מהן, שלשה גביעים וכפתור ופרח, והכל משקדים כמו שקדים בעשייתן. ג. נמצאו כל הגביעים שנים ועשרים, והפרחים תשעה, והכפתורים אחד עשר. וכלן מעכבין זה את זה; אפלו אחד מן השנים וארבעים, מעכב את בלן.

ד. במה דברים אמורים? בשעשוהו זהב; אבל של שאר מיני מתכות, אין עושין בה גביעים כפתורים ופרחים. וכן מנורה הבאה זהב - תהיה פלה פכר עם גרותיה, ותהיה פלה מקשה מן העשתות. ושל שאר מיני מתכות - אין מקפידין על משקלה, ואם היתה חלולה כשרה.

ה. ואין עושין אותה לעולם מן הגרוטאות - בין שהיתה של זהב, בין שהיתה של שאר מיני מתכות.

ו. המלקחים והמחתות וכלי השמן, אינן מכלל הכפר; שהרי נאמר במנורה: "זהב טהור", וזוהר ואמר: "וימלקחיה ומחתתיה זהב טהור"; ולא נאמר גרותיה זהב טהור, מפני שהגרות קבועין במנורה והן מכלל הכפר.

ז. שבעת קני המנורה מעכבין זה את זה, ושבועה גרותיה מעכבין זה את זה - בין שהיתה של זהב, בין שהיתה של שאר מיני מתכות. וכל הגרות קבועים בקנים.

ח. ששת הגרות הקבועין בששת הקנים היוצאין מן המנורה, בלן פניהם לגר האמצעי שעל קנה המנורה. וזה הגר האמצעי, פניו כנגד קדש הקדשים; והוא הנקרא גר מערכי.

ט. הגביעים דומין לכוסות אלכסנדריה, שפיהן רחב ושוליהן קצר; והכפתורים כמין תפוחים בירותיים, שהן ארכין מעט כביצה ששיני ראשיה פדין; והפרחים כמו פרחי העמודים, שהם כמו קערה ושפתה כפולה לחוץ.

י. גבה המנורה היה שמונה עשר טפח: הרגלים והפרח שלשה, ושיני טפחים חלק, וטפח שבו גביע כפתור ופרח,

ו. עשר אמות של גבה המזבח - מהן באמה בת חמשה טפחים, ומהן באמה בת ששה טפחים; ושאר כל אמות הבנין, בת ששה טפחים. וגבה כל המזבח, שמונה וחתשים טפח.

ז. וכף היתה מדתו וצורתו: עלה חמשה טפחים, וכנס חמשה טפחים - זה הוא יסוד; ונמצא רחב שלשים אמה ושיני טפחים, על רחב שלשים אמה ושיני טפחים. עלה שלשים טפח, וכנס חמשה טפחים - זה הוא סוכב; ונמצא רחבו שמונה ועשרים אמה וארבעה טפחים, על שמונה ועשרים אמה וארבעה טפחים. ומקום הקרנות, אמה מזה ואמה מזה סביב; וכן מקום רגלי הכהנים, אמה סביב; ונמצא מקום המערכה, רחב ארבע ועשרים אמה וארבעה טפחים, על ארבע ועשרים אמה וארבעה טפחים.

ח. גבה כל קרן וקרן, חמשה טפחים; ורבויע כל קרן, אמה על אמה. וארבע הקרנות חלולין היו מתוכן. וגבה מקום המערכה, שמונה עשר טפח. ונמצא חצי גבה המזבח, כששה טפחים מסוף הסוכב ולמטה.

ט. וחוט של סקרא היה חגור באמצע המזבח, להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים; ונמצא גבהו מן הארץ עד מקום המערכה, תשע אמות פחות טפח.

י. יסוד המזבח לא היה מקיף מארבע רוחותיו כמו הסוכב, אלא היה היסוד משוף כנגד כל רוח צפון ומערב, ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת; וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד.

יא. ובקרן מערבית דרומית היו שיני נקבים כמין שיני חטמין דקין; והן הנקראין 'שיתין': שהדמים יורדין בהן ומתערבין באמה, ויוצאין לנחל קדרון.

יב. ולמטה ברצפה באותה הקרן - היה מקום אמה על אמה, וטבלה של שיש וטבעת קבועה בה, שבו יורדין לשית ומנקין אותה.

יג. וכבש היה בנוי לדומו של מזבח - ארכו שלשים ושתים, על רחב שש עשרה אמה; והיה אוכל בארץ שלשים אמה מצד המזבח, ופורת ממנו אמה על היסוד ואמה על הסוכב. ואויר מעט היה מפסיק בין הכבש למזבח, כדי לתן את האברים בזריקה. וגבה הכבש תשע אמות פחות שתות, עד כנגד המערכה.

יד. ושיני כבשים קטנים יוצאים ממנו, שבהן פונין ליסוד ולסוכב, ומבדלין מן המזבח כמלא נימא. וחלון היתה במערבו של כבש, אמה על אמה, ורבוכה היתה נקראת, שבה נותנין פסולי חטאת העוף, עד שתעבר צורתה ותצא לבית השרפה.

טו. ושיני שלחנות היו במערב הכבש - אחד של שיש, שנותנין עליו את האברים; ואחד של כסף, שנותנין עליו כלי השרת.

טז. כשבונין המזבח, בונין אותו כלו אטום כמין עמוד, ואין עושין בו חלל קלל; אלא מביא אבנים שלמות גדולות וקטנות, ומביא סיד וזפת וקונאי, וממחה ושופך לתוף מלבן גדול כמדתו, ובונה ועולה. ונותן בתוף הבנין

שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת, וַיִּדַע שְׁסוּפוֹ לַחֲרֹב, בָּנָה מְקוֹם לִגְנוּ בּוֹ הָאָרוֹן לְמִטָּה, בְּמִטְמוֹנוֹת עֲמֻקּוֹת וְעַלְקָלוֹת; וַיֹּאשִׁיחֵהוּ הַמֶּלֶךְ צָנָה, וַיִּגְנוּ אוֹתָן בְּמִקּוֹם שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לַה': תָּנוּ אֶת אָרוֹן הַקֹּדֶשׁ בַּבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, אֵין לָכֶם מִשָּׂא בַּפֶּתַח. עֲתָה עֲבֹדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְגו'". וַיִּגְנוּ עִמּוֹ מִטָּה אַהֲרֹן וְצִנְצֻנָּת הַמֶּן וְשִׁמֹן הַמִּשְׁחָה; וְכָל אֵלוֹ לֹא תָרוּ בַּבַּיִת שְׁנֵי. וְאַף אוֹרִים וְתַמִּים שֶׁהָיוּ בַּבַּיִת שְׁנֵי - לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְלֹא הָיוּ נִשְׁאַלֵּן בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַד עַמֵּד כִּהֵן לְאוֹרִים ו [7] תַּמִּים"; וְלֹא הָיוּ עוֹשִׂין אוֹתָן אֲלֵא כְּדֵי לְהַשְׁלִים בָּהֶן שְׁמוֹנֵה בְּגָדִים לְכַהֵן גָּדוֹל, כְּדֵי שְׂאֵל יִהְיֶה מְחַסֵּר [שְׁמוֹנֵה] בְּגָדִים.

ב. בַּבַּיִת רֵאשׁוֹן הָיָה כֶּתֶל מְבַדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים, עָבְיוּ אִמָּה. וְכִינֵן שֶׁבָּנוּ בֵּית שְׁנֵי, נִסְתַּפֵּק לָהֶם אִם עָבִי הַכֶּתֶל הָיָה מִמֵּדֵת [שֶׁטַח] הַקֹּדֶשׁ; לְפִיכֵךְ עָשׂוּ קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים עֲשָׂרִים אִמָּה תְּמִימוֹת, וְעָשׂוּ הַקֹּדֶשׁ אַרְבָּעִים אִמָּה תְּמִימוֹת, וְהִנִּיחוּ אִמָּה יִתְרָה בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים. וְלֹא בָּנוּ כֶּתֶל בַּבַּיִת שְׁנֵי, אֲלֵא עָשׂוּ שְׁתֵּי פְרוּכּוֹת - אֶחָד מֵצַד קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים, וְאֶחָד מֵצַד הַקֹּדֶשׁ, וּבִינֵיהֶן אִמָּה, כְּנִגְדָּה [בְּמִקּוֹם] עָבִי הַכֶּתֶל שֶׁהָיָה בְּרֵאשׁוֹן; אֲבָל בְּמִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן, לֹא הָיְתָה שָׁם אֲלֵא פְרֻכַת אַחַת בְּלִבָּד - שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִבְדִּילָהּ הַפְּרֻכַת לָכֶם וְגו'".

ג. הַהֵיכָל שֶׁבָּנוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה, הָיָה מֵאָה עַל מֵאָה עַל רוּם [גּוֹבַח] מֵאָה; וְכֵךְ הָיְתָה מֵדֵת רוּמוֹ [גּוֹבַחוֹ]; בָּנוּ גִבֵּה שֵׁשׁ אַמּוֹת אֶטוּם, כְּמוֹ יָסוֹד [בְּסִיט] לוֹ; וְרוּם כְּתִלֵי הַבַּיִת אַרְבָּעִים אִמָּה, וְרוּם הַכִּיּוֹר [הַצִּיּוֹר] שֶׁבַתְּקֵרָה אִמָּה; וְעַל גְּבִיּוֹ גִבֵּה שְׁתֵּי אַמּוֹת [חַלֵּל] פְּנוּי, שֶׁיִּכְנַס בּוֹ הַדָּלֶף [גֶּשֶׁם], וְהוּא הַנִּקְרָא 'בֵּית דִּלְפָּא'; וְעָבִי הַתְּקֵרָה שֶׁעַל גְּבִי בֵּית דִּלְפָּא אִמָּה, וּמַעֲזִיבָה [סִיח] גִּבֵּה אִמָּה. וְעַלֶּיהָ [-עֵלִית גַּ] בְּנוּיָה עַל גְּבִיּוֹ, גִּבֵּה כְּתִלֵּיהָ אַרְבָּעִים; וּבִגְבֻהָ גִבֵּה אִמָּה כִּיּוֹר, וְאַמְתִּים גִּבֵּה בֵּית דִּלְפָּא, וְאַמָּה תְּקֵרָה, וְאַמָּה מַעֲזִיבָה. וְגִבֵּה הַמַּעֲקָה שְׁלֵשׁ; וְטַס שֶׁל בְּרָזֶל כְּמוֹ סִיף [חֲרַב], גְּבָהוּ אִמָּה, עַל גְּבִי הַמַּעֲקָה סָבִיב, כְּדֵי שְׂאֵל יִנְחוּ עֲלֵיו הַעוֹפוֹת - וְהוּא הַנִּקְרָא 'כְּלָה עוֹרָב'. [- מַכְלָה עוֹרָבִים] הָרֵי הַכֵּל מֵאָה אִמָּה.

ד. מִן הַמַּעֲרֵב לְמִזְרָח, מֵאָה אִמָּה; וְזֶה הוּא חֲשׁוּבּוֹן: אַרְבָּעֵה כְּתִלִּים זֶה לְפָנָיִם [אַחַד] מִזֶּה, וּבִינֵיהֶן שְׁלֹשֶׁה מִקּוֹמוֹת פְּנוּיִן - בֵּין הַכֶּתֶל הַמַּעֲרָבִי וּבֵין הַכֶּתֶל שֶׁלְּפָנָיִם מִמֶּנּוּ חֲמֵשׁ אַמּוֹת, וּבֵין כֶּתֶל שְׁנֵי וְשְׁלִישֵׁי שֵׁשׁ אַמּוֹת, וּבֵין כֶּתֶל שְׁלִישֵׁי וּרְבִיעֵי שֵׁשׁ; וְאֵלוֹ הַמַּדּוֹת הֵן שֶׁל עָבִי הַכֶּתֶל עִם הַמְּקוֹם הַפְּנוּי שֶׁבֵּין שְׁנֵי הַכְּתִלִּים. וְאַרְבֵּי קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים עֲשָׂרִים אִמָּה, וּבֵין שְׁתֵּי הַפְּרוּכּוֹת הַמְּבַדִּילוֹת בֵּינוֹ וּבֵין הַקֹּדֶשׁ אִמָּה, וְאַרְבֵּי הַקֹּדֶשׁ אַרְבָּעִים אִמָּה, וְעָבִי הַכֶּתֶל הַמְּזוּרָחִי שָׁבוּ הַשַּׁעַר שֵׁשׁ אַמּוֹת; וְהָאוֹלָם אַחַת עֲשָׂרָה אִמָּה, וְרַחֵב כֶּתֶל הָאוֹלָם חֲמֵשׁ אַמּוֹת. נִמְצָא הַכֵּל מֵאָה אִמָּה.

ה. מִן הַצִּפּוֹן לְדָרוֹם, מֵאָה אִמָּה: עָבִי כֶּתֶל הָאוֹלָם חֲמֵשׁ אַמּוֹת, וּמַכְתֵּל הָאוֹלָם עַד כֶּתֶל הַקֹּדֶשׁ עֲשָׂרָה אַמּוֹת. וְכֶתֶלִי הַקֹּדֶשׁ שֵׁשֶׁה כְּתִלִּים זֶה לְפָנָיִם מִזֶּה, וּבִינֵיהֶם חֲמִשָּׁה

וּטְפָחִים חֶלֶק; וְטְפַח כַּפְתּוֹר, וְשְׁנֵי קָנִים יוֹצְאִין מִמֶּנּוּ - אֶחָד הִילָף וְאֶחָד הִילָף, וְנִמְשְׁכִין וְעוֹלִין כְּנִגְדָּה גִבֵּה הַמְּנוֹרָה; וְטְפַח חֶלֶק; וְטְפַח כַּפְתּוֹר, וְשְׁנֵי קָנִים יוֹצְאִין מִמֶּנּוּ - אֶחָד הִילָף וְאֶחָד הִילָף, וְנִמְשְׁכִין וְעוֹלִין כְּנִגְדָּה גִבֵּה הַמְּנוֹרָה; וְטְפַח חֶלֶק; וְטְפַח כַּפְתּוֹר, וְשְׁנֵי קָנִים יוֹצְאִין מִמֶּנּוּ - אֶחָד הִילָף וְאֶחָד הִילָף, וְנִמְשְׁכִין וְעוֹלִין כְּנִגְדָּה גִבֵּה הַמְּנוֹרָה; וְטְפָחִים חֶלֶק; וְשְׁתֵּירוֹ שְׁלֹשֶׁה טְפָחִים, שֶׁבֵּהֶן שְׁלֹשֶׁה גְבִיעִים, כַּפְתּוֹר וּפְרַח.

יא. וְאֲבָן הַיְתֵה לְפָנֵי הַמְּנוֹרָה, וְכֵה שְׁלֹשׁ מַעְלוֹת, שֶׁעֲלֶיהָ כִּהֵן עוֹמֵד וּמַטִּיב אֶת הַנְּרוֹת, וּמִנִּיחַ עֲלֶיהָ כְּלֵי שְׁמֹנֶה וּמִלְקָחֶיהָ וּמַחְתוֹתֶיהָ בְּשַׁעַת הַטְּבָח.

יב. הַשִּׁלְחָן - הָיָה אֲרָכּוֹ שְׁנַיִם עָשָׂר טְפַח, וְרַחְבּוֹ שֵׁשֶׁה טְפָחִים; וְהָיָה מִנְחָ אֲרָכּוֹ לְאַרְבֵּי הַבַּיִת וְרַחְבּוֹ לְרַחֵב הַבַּיִת. וְכֵן שְׂאֵר כָּל הַכֵּלִים שֶׁבְּמִקְדָּשׁ, אֲרָכָן לְאַרְבֵּי; חוּץ מִן הָאָרוֹן, שֶׁהָיָה אֲרָכּוֹ לְרַחֵב הַבַּיִת; וְכֵן גֵּרוֹת הַמְּנוֹרָה הָיוּ כְּנִגְדָּה רַחֵב הַבַּיִת, בֵּין הַצִּפּוֹן וְהַדָּרוֹם.

יג. אַרְבָּעֵה צְנִיפֵין שֶׁל זָהָב הָיוּ לְשִׁלְחָן, מְפַצְלִין מִרֵּאשִׁיָּהוּ, שֶׁהָיוּ סוּמְכִין בָּהֶם שְׁתֵּי הַמַּעְרְכוֹת שֶׁל לְחֵם לְחֵם הַפָּנִים, שְׁנַיִם מִסְדָּר זֶה וְשְׁנַיִם מִסְדָּר זֶה; וְהֵם הַנֶּאֱמָרִים בַּתּוֹרָה: "וּקְשׁוּתֵיו".

יד. וְעֲשָׂרִים וְשְׁמוֹנֵה קָנִים שֶׁל זָהָב, כָּל אֶחָד מֵהֶן כַּחֲצֵי קֶנֶה חֲלוּל, הָיוּ לוֹ - אַרְבָּעֵה עָשָׂר לְסִדָּר זֶה, וְאַרְבָּעֵה עָשָׂר לְסִדָּר זֶה; וְהֵן הַנִּקְרָאִין "מְנַקְיוֹתֵיו". וְשְׁנֵי הַכְּזִיבִין שֶׁמִּנְחֵיהֶן בָּהֶן הַלְבוּנָה עַל הַשִּׁלְחָן בְּצַד הַמַּעְרְכוֹת, הֵן הַנִּקְרָאִין "כַּפּוֹתֵיו". וְהַדּוֹפְסִין שֶׁעוֹשִׂין בָּהֶן לְחֵם הַפָּנִים, הֵם הַנִּקְרָאִין "קַעֲרוֹתֵיו".

טו. אֵלוֹ הָאֲרָבָעֵה עָשָׂר קָנִים - נוֹתֵן הַחֲלָה הָרֵאשׁוֹנָה עַל עֲצָמוֹ שֶׁל שִׁלְחָן, וְנוֹתֵן בֵּין רֵאשׁוֹנָה וְשֵׁנִיָּה שְׁלֹשֶׁה קָנִים, וּבֵין כָּל חֲלָה וְחֲלָה שְׁלֹשֶׁה קָנִים, וּבֵין שְׁשִׁית וְחֲמִישִׁית שְׁנֵי קָנִים בְּלִבָּד, לְפִי שְׂאֵין עַל הַשְּׁשִׁית אַחֲרָת; נִמְצָאוּ אַרְבָּעֵה עָשָׂר כָּכָל מַעְרָכָה.

טז. וְשְׁנֵי שִׁלְחָנוֹת הָיוּ בְּאוֹלָם מִבְּפָנָיִם עַל פֶּתַח הַבַּיִת - אֶחָד שֶׁל שֵׁשׁ, נוֹתֵנִין עֲלָיו לְחֵם הַפָּנִים בְּכַנִּיסָתוֹ, וְאֶחָד שֶׁל זָהָב, שֶׁנוֹתֵנִין עֲלָיו לְחֵם הַפָּנִים בִּיצִיאָתוֹ; שֶׁמַּעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא מוֹרִידִין.

יז. מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת הָיָה מִרְבַּע, אִמָּה עַל אִמָּה; וְהוּא נִתָּן בַּהֵיכָל, מְכֻנֵּן בֵּין הַצִּפּוֹן לְדָרוֹם, מִשּׁוּף מִבֵּין הַשִּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה לַחוּץ. וְשִׁלְשָׁתָן הָיוּ מִנְחִין מִשְׁלִישׁ הַהֵיכָל וּלְפָנָיִם, כְּנִגְדָּה הַפְּרֻכַת שֶׁמְבַדֵּלֶת בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים.

יח. הַכִּיּוֹר - הָיוּ לוֹ שְׁנַיִם עָשָׂר דָּד, כְּדֵי שִׁיְהִיו כָּל הַכֹּהֲנִים הַמַּתְעַסְקִין בַּתְּמִיד מְקַדְּשִׁין מִמֶּנּוּ כְּאֶחָד. וּמוֹכְנֵי עָשׂוּ לוֹ, שִׁיְהִיו בֵּה הַמַּיִם תְּמִיד; וְהָיָא חַל, כְּדֵי שְׂאֵל יִהְיִי הַמַּיִם שָׁבֵה נִפְסָלִין בְּלִינָה; שֶׁהַכִּיּוֹר מְכַלֵּי הַקֹּדֶשׁ, וּמְקַדְּשׁ; וְכָל דָּבָר שִׁיִּתְקַדֵּשׁ בְּכָלֵי קֹדֶשׁ - אִם לֹן, נִפְסָל.

הַלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה פָּרָק ד

א. אֲבָן הַיְתֵה בַּקֹּדֶשׁ הַקְּדָשִׁים בְּמַעְרְבוֹ, וְעַלֶּיהָ הָיָה הָאָרוֹן מִנְחָ, וּלְפָנָיו צִנְצֻנָּת הַמֶּן וּמִטָּה אַהֲרֹן. וּבַעַת שֶׁבָּנָה

האמצעיית, היו חמשה פתחים - אחד לתא מזמין, ואחד לתא שעל גביו, ואחד למסכה [מעבר בין התאים], ואחד לתא שיש בו הפשפש [לפתח ההיכל], ואחד להיכל.

יב. ומסכה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית, שבה היו עולין לגגות התאים: הנה עולה במסכה, ופניו למערב; הלה את כל פני הצפון, עד שהוא מגיע למערב; הגיע למערב, הפך פניו לדרום; הלה את כל פני המערב, עד שהוא מגיע לדרום; הגיע לדרום, הפך פניו למזרח, והיה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עליה [לגג], שפתחה של עליה היתה פתוח לדרום.

יג. ובפתחה של עליה היו שתי כלונסיות של ארז [מדרגות] שבהן עולין לגגה של עליה. וראשי פספסין היו מבדילין בעליה בין גג הקדש לגג קדש הקדשים. ולולין [פתחי קטנים] היו פתוחין בעליה לבית קדש הקדשים, שבהן משלשלין את האמנים בתבות, כדי שלא יזונו [יביטו] את עיניהם מבית קדש הקדשים; ופעם אחת בשנה מלבנין [צובעים] את ההיכל, מפסח לפסח.

שבת קודש

הלכות בית הבחירה פרק ה

א. הר הבית, והוא הר המזבחה - הנה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, והיה מקף חומה; וכפין [כיפות] על גבי כפין היו בנויות מתחתיו, מפני אהל הטמאה [- שלא תעלה]. וכלו הנה מקרה סטו [- על גבי עמודים] לפנים מסטו [- התקרה הקיפה את ההר מבפנים].

ב. וחמשה שערים היו לו - אחד מן המערב, ואחד מן המזרח, ואחד מן הצפון, ושנים מן הדרום. רחב כל שער עשר אמות, וגבהו עשרים; ויש להן דלתות.

ג. לפנים ממנו סורג [גדר] מקיף סביב, גבהו עשרה טפחים, ולפנים מן הסורג - החיל [חומה], גבהו עשר אמות; ועליו הוא אומר בקינות: "ויאכל חל וחומה, יחדו"; "וחומה" - זו חומת העזרה.

ד. לפנים מן החיל - העזרה; וכל העזרה היתה ארץ מאה ושמונים ושבע, על רחב מאה ושלושים וחמש. ושבעה שערים היו לה - שלשה מן הצפון סמוכין למערב, ושלושה מן הדרום סמוכין למערב, ואחד במזרח מכון כנגד בית קדש הקדשים באמצע.

ה. כל שער מהן היה רחבו עשר אמות, וגבהו עשרים אמה; והיו לו דלתות מחפות [מצפונות] זָהָב - חוץ משער מזרחי שהיה נחשת דומה לזהב, ושער זה הוא הנקרא 'שער עלין', והוא שער ניקנור.

ו. העזרה לא היתה מכוננת באמצע הר הבית, אלא רחוקה מדרום הר הבית יתר מפל הרוחות [הצדדים], וקרובה למערבו יתר מפל הרוחות; וכינה וביין הצפון [המזרח] יתר ממה שבינה ובין המערב, וכינה ובין המזרח יתר ממה שבינה ובין הצפון.

ז. ולפני העזרה במזרח היתה עזרת נשים, והיא היתה ארץ מאה ושלושים וחמש על רחב מאה ושלושים וחמש.

מקומות פנויים - בין כהל חיצון ובין השני חמש אמות, ובין שני ושלישי שלש אמות, ובין שלישי ורביעי חמש, ובין רביעי וחמישי שש, ובין חמישי וכתל הפנימי שש. נמצא הכל ארבעים אמה מצד זה, וארבעים אמה מצד זה שכןגדו, ורחב הבית מבפנים עשרים - הרי מאה אמה.

ו. הפשפש הוא השער הקטן; ושני פשפשין היו להיכל מצדי השער הגדול שבאמצעו [- בין הפשפשים] - אחד בצפון, ואחד בדרום. שבדרום, לא נכנס בו אדם מעולם; ועליו הוא מפרש על ידי יחזקאל: "השער הזה סגור יהיה, לא יפתח". ושבעה צפון, בו נכנסין. ומהלך [הנכנס] בין שני הכתלים, [- בתוך קיר ההיכל] עד שמגיע למקום פתוח לקדש משמאלו, ונכנס לתוך ההיכל; ומהלך עד שער הגדול, ופותח.

ז. השער הגדול - היה רחבו עשר אמות, וגבהו עשרים אמה. וארבע דלתות היו לו - שתיים [מ:] בפנים, ושתיים מבחוץ. החיצונות נפתחות לתוך [לכיוון] הפתח לכסות עביו של כהל, והפנימיות נפתחות לתוך הבית [- ההיכל] לכסות [הקיר ש] אחורי הדלתות.

ח. פתחו של אולם היה גבוה ארבעים אמה, ורחב עשרים; ולא היו לו שערים. וחמש מלתריות של מילא [- קורות מצוירות] היו על גבי פתחו מלמעלה - הפתחונה עודפת [בולטת מ:] על [רוחב] הפתח אמה מזה ואמה מזה, וכל אחת מחמשתן עודפת על שלמטה ממנה אמה מזה ואמה מזה; נמצאת העליונה שלשים אמה. ונדבף של אבנים היה בין כל אחת ואחת.

ט. וזו היא צורת ההיכל, לפי מדת ארכו ורחבו. ההיכל - היה בנינו רחב מלפניו [ממזרח] וצר מאחוריו [ממערב], כמו ארי. ויציעים [קורות אבן] היו מקפין לבית כלו מסביב, [מ] חוץ לכתל המסכה [המעבר הפנימי]. היציע הפתחונה חמש [אמות], ורכב [- רוחב הקומה ש:] על גבה שש; והיציע האמצעיית שש, ורכב על גבה שבע; והעליונה שבע, שגאמר: "היציע הפתחונה". וכן היו השלש יציעים מקיפים לבית משלש רוחותיו [צדדיו]. וכן סביב לכתלי האולם מלמטה עד למעלה, כף היו: אמה אחת חלק, ורכב שלש אמות, ואמה חלק, ורכב שלש אמות - עד למעלה. ונמצאו הרכבין מקפין לפתלים - רחב כל רכב שלש אמות, ובין כל רכב ורכב אמה; ורכב העליון היה רחבו ארבע אמות.

י. כל אלו המקומות הפנויים שבין הכתלים, הם הנקראים 'תאים'; נמצאו התאים המקפין למקדש, חמש מן הצפון וחמש מן הדרום ושלוש מן המערב. ושלוש דיאטות [קומות] היו, דיוטא על גבי דיוטא. נמצאו חמשה עשר תאים בדרום, חמשה על גבי חמשה; וכן בצפון חמשה עשר. ושמונה תאים היו במערב, שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהן בדיוטא אחת. הכל שמונה ושלושים תאים.

יא. שלשה פתחים היה לכל אחד ואחד מן התאים - אחד לתא מן הזמין, ואחד לתא מן השמאל, ואחד לתא שעל גביו; ובקרן מזרחית צפונית בתא שבדיוטא

וּכְנַגְדוֹ מִכְתֵּל הָאוֹלָם עַד כְּתֵל מִזְרָחֵי שַׁל עֲזָרָה, שֶׁהוּא אֶרֶץ [העזרה] שֶׁשָּׂה וְשָׁבְעִים.

טז. כָּל הַמְרַבֵּעַ הֵנָּה הוּא הַנִּקְרָא 'צָפוֹן', וְהוּא הַמְקוּם שֶׁשׁוֹחֲטִין בוֹ קֳדָשֵׁי קֳדָשִׁים.

יז. שְׁמוֹנֵה לְשָׁכוֹת הֵיוּ בְעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל - שְׁלֹשׁ בְּצַפּוֹן, וְשְׁלֹשׁ בְּדָרוֹם. שְׁבַדְרוֹם - לְשַׁפְתַּת הַמְּלַח, לְשַׁפְתַּת הַפְּרֹהָה, לְשַׁפְתַּת הַמְּדִיחִין: לְשַׁפְתַּת הַמְּלַח - שֶׁם נוֹתְנִין מְלַח לְקֶרֶן; לְשַׁפְתַּת הַפְּרֹהָה - שֶׁם מוֹלְחִין עוֹרוֹת הַקֳּדָשִׁים, וְעַל גִּגֵּה הַיָּהּ בֵּית טְבִילָה לְכַהֵן גְּדוֹל בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים; לְשַׁפְתַּת הַמְּדִיחִין - שֶׁם הֵיוּ מְדִיחִין קֳרָבֵי [כֶּרֶס] הַקֳּדָשִׁים, וּמִשֶּׁם מִסְבֵּה עוֹלָה לְגַג בֵּית הַפְּרֹהָה. וְהַשְּׁלֹשׁ שְׁבַצְפּוֹן - לְשַׁפְתַּת הַגְּזִית, לְשַׁפְתַּת הַגּוֹלָה, לְשַׁפְתַּת הַעֵץ: לְשַׁפְתַּת הַגְּזִית - שְׁבֵה סְנֵהֲדָרֵי גְדוֹלָה וְיִשְׁבָּת, וְחֻצְיָה הֵיחָה [ב:]; קֳדָשׁ וְחֻצְיָה הֵיחָה חֵל; וְלָהּ שְׁנֵי פְתָחִים, אֶחָד לְקֳדָשׁ וְאֶחָד לְחֵל. וּבְחֻצֵי שַׁל חֵל, הֵיוּ הַסְּנֵהֲדָרִין יוֹשְׁבֵי. לְשַׁפְתַּת הַגּוֹלָה - שֶׁם הֵיחָה בּוֹר שְׁמַמְלָאִין מִמֶּנּוּ בְּגֵלָה [ספלה], וּמִשֶּׁם מִסְפָּקִין מִיֹּם לְכָל הָעֲזָרָה. וְלְשַׁפְתַּת הַעֵץ הֵיחָה אַחֲרֵי שְׁתִּיחֶן, וְהֵיחָה לְשַׁפְתַּת כְּהֵן גְּדוֹל; וְהֵיחָה הַנִּקְרָא 'לְשַׁפְתַּת פְּלֵהֲרֵין'. וְגַג שֶׁלְשָׁתָן שְׁנֵה [בגובהו]. וְשִׁתֵּי לְשָׁכוֹת אַחֲרוֹת הֵיוּ שֶׁם בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, אַחַת מִימִין שַׁעַר מִזְרָחֵי, וְהֵיחָה לְשַׁפְתַּת פִּינְחָס הַמְּלִבִּישׁ [המכין את בגדי הכהנים], וְאַחַת מִשְׁמָאלוֹ, וְהֵיחָה לְשַׁפְתַּת עוֹשֵׁי חֻבְתִּין [המכניס את מנחת כהן גדול במחבת].

הַלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה פָּרֶק ו

א. הַמְקַדֵּשׁ כָּלוֹ לֹא הֵיחָה בְּמִישׁוֹר, אֲלֹא בְּמַעְלָה הַהָר: כְּשֶׁאֵדָם נִכְנָס מִשַּׁעַר מִזְרָחֵי לְהַר הַבַּיִת, מְהֵלֵךְ עַד סוֹף הַחֵיל בְּשֹׁה [במישור], וְעוֹלָה מִן הַחֵיל לְעֶזְרַת הַנְּשִׁים בְּשִׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעְלוֹת [מדרגות], רוֹם [גובה] כָּל מַעְלָה חֻצֵי אִמָּה וְשִׁלְחָה [רוחבה] חֻצֵי אִמָּה.

ב. וּמְהֵלֵךְ כָּל עֶזְרַת נְשִׁים בְּשֹׁה, וְעוֹלָה מִמֶּנָּה לְעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵיחָה תַּחְלַת הָעֲזָרָה, בְּחֻמֶּשׁ עֶשְׂרֵה מַעְלוֹת, רוֹם כָּל מַעְלָה חֻצֵי אִמָּה וְשִׁלְחָה חֻצֵי אִמָּה.

ג. וּמְהֵלֵךְ כָּל עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁה, וְעוֹלָה מִמֶּנָּה לְעֶזְרַת הַכֹּהֲנִים בְּמַעְלָה גְבוּהָה אִמָּה, וְעֵלְיָה דוֹכֵן [במה] יֵשׁ בוֹ [בדוכן] שְׁלֹשׁ מַעְלוֹת, רוֹם כָּל מַעְלָה חֻצֵי אִמָּה וְשִׁלְחָה חֻצֵי אִמָּה. נִמְצָאת עֶזְרַת כֹּהֲנִים גְבוּהָה עַל שַׁל יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּי אַמוֹת וּמְחֻצָּה.

ד. וּמְהֵלֵךְ כָּל עֶזְרַת כֹּהֲנִים וְהַמְזַבֵּחַ וּבֵין הָאוֹלָם וְלַמְזַבֵּחַ בְּשֹׁה; וְעוֹלָה מִשֶּׁם לְאוֹלָם בְּשִׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעְלוֹת, רוֹם כָּל מַעְלָה חֻצֵי אִמָּה וְשִׁלְחָה חֻצֵי אִמָּה. וְהָאוֹלָם וְהַיִּכָּל כָּלוֹ בְּשֹׁה.

ה. נִמְצָא גְבוּהַ קֶרֶע הַיִּכָּל [מ] עַל קֶרֶע שַׁעַר הַמִּזְרָח שַׁל הַר הַבַּיִת עֶשְׂרִים וְשִׁתֵּי אַמוֹת. וְגְבוּהַ שַׁעַר הַר הַבַּיִת עֶשְׂרִים אִמָּה; לְפִיכָף הָעוֹמֵד כְּנֶגֶד שַׁעַר הַמִּזְרָח, אֵינּוּ רוֹאֵה פְתַח הַיִּכָּל; וּמִפְּנֵי זֶה עָשׂוּ כְּתֵל שֶׁעַל גְּבֵי שַׁעַר זֶה נְמוּף, כְּדֵי שְׁיִהְיֶה כְּהֵן הָעוֹמֵד בְּהַר הַמְּשָׁחָה [הר הזיתים], הַנִּמְצָא לְמִזְרַח הַמִּקְדָּשׁ] רוֹאֵה פְתַח הַיִּכָּל בְּשַׁעַר שְׁמֹנֵה מִדָּם הַפְּרָה נִכַח הַיִּכָּל.

ו. וְלְשָׁכוֹת הֵיוּ שֶׁם תַּחַת עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל פְּתוּחוֹת לְעֶזְרַת

וְאַרְבַּע לְשָׁכוֹת [חדרים] הֵיוּ בְּמַקְצְעוֹתֶיהָ [בפניוניה], שַׁל אַרְבָּעִים אַרְבָּעִים אִמָּה, וְלֹא הֵיוּ מְקוּרוֹת; וְכֵן עֲתִידִין לְהֵיוֹת [במקדש השלישי].

ח. וּמָה הֵן מִשְׁמָשׁוֹת? דְּרוֹמִית מִזְרָחִית - לְשַׁפְתַּת הַנְּזִירִים, שֶׁשֶּׁם מְבַשְׁלִין אֶת שְׁלֵמִיחֶן וּמְגַלְחִין אֶת שַׁעֲרָן; וּמִזְרָחִית צְפוֹנִית - לְשַׁפְתַּת דִּיר הַעֲצִים, שֶׁשֶּׁם כֹּהֲנִים בְּעֵלֵי מוֹמִין מִתְלַעֲזִין בְּעֲצִים, שְׁכָל עֵץ שֶׁנִּמְצָא בוֹ תוֹלַעַת, פְּסוּל; צְפוֹנִית מְעַרְבִית - לְשַׁפְתַּת הַמְּצַרְעִים; מְעַרְבִית דְּרוֹמִית - בְּהַיָּה הֵיוּ נוֹתְנִין יַיִן וְשֶׁמֶן, וְהֵיחָה נִקְרָאת 'לְשַׁפְתַּת בֵּית שְׁמֹנֵה'.

ט. עֶזְרַת נְשִׁים הֵיחָה מְקַפֵּת כְּצוֹצְטָרָה [מרפסת], כְּדֵי שְׁיִהְיֶה הַנְּשִׁים רוֹאוֹת מִלְּמַעַלן וְהָאֲנָשִׁים מִלְּמַטָּן [בשמחת בית השואבה] - כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מְעַרְבְּבִין. וּבֵית גְּדוֹל הֵיחָה כְּצַד הָעֲזָרָה, בְּצַפּוֹנָה מִבְּחוּץ בֵּין הָעֲזָרָה וְהַחֵיל, וְהֵיחָה בְּנֵי [בצורת] כְּפָה, וּמְקַף רְכִידִין [מדפים] שַׁל אָבֶן; וְהוּא הֵיחָה נִקְרָא 'בֵּית הַמוֹקֵד'. וְשְׁנֵי פְתָחִים הֵיוּ לוֹ - אֶחָד פְּתוּחַ לְעֶזְרָה, וְאֶחָד פְּתוּחַ לְחֵיל.

י. וְאַרְבַּע לְשָׁכוֹת הֵיוּ בוֹ, שְׁתֵּים [בעזרה שהיא]: קֳדָשׁ וְשְׁתֵּים [מחוץ לעזרה והן]: חֵל; וְרִאשֵׁי פְּסָפְסִין [קורות קטנות] מְבַדְּלִין בֵּין הַקֳּדָשׁ וְהַחֵיל. וּמָה הֵן מִשְׁמָשׁוֹת? מְעַרְבִית דְּרוֹמִית - לְשַׁפְתַּת הַטְּלָאִים [שמוכנין להקרבן]; דְּרוֹמִית מִזְרָחִית - לְשַׁפְתַּת עוֹשֵׁי לֶחֶם הַפָּנִים; מִזְרָחִית צְפוֹנִית - בְּהַיָּה גְּזוּזוֹ בֵּית חֻשְׁמוֹנָאִי אֲבָנֵי הַמְּזַבֵּחַ שֶׁשְׁקָצוּם [שטימאן] מְלָכֵי יָוֶן; צְפוֹנִית מְעַרְבִית - בְּהַיָּה יוֹרְדִין לְבֵית הַטְּבִילָה.

יא. הַיּוֹרֵד לְבֵית הַטְּבִילָה מִלְּשַׁבָּה זוֹ, הֵיחָה הוֹלֵךְ בְּמִסְבָּה [מחילה] הַהוֹלְכַת תַּחַת הַמְקַדֵּשׁ כָּלוֹ, וְהַגְּרוֹת דוֹלְקוֹת מִכָּאן וּמִכָּאן, עַד שְׁמִינֵעַ לְבֵית הַטְּבִילָה. וּמְדוּרָה הֵיחָה שֶׁם, וּבֵית הַפֶּסֶא שַׁל כְּבוֹד; וְזֶה הוּא כְבוֹדוֹ [שאם] - מִצְאוֹ נְעוּל, כְּדִידוּעַ שֵׁישׁ שֶׁם אָדָם.

יב. אֶרֶץ הָעֲזָרָה מִן הַמְּעַרְבַּ לְמִזְרָח, מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וְשָׁבְעַ; וְזֶה הוּא חֻשְׁבוֹנָן: מִכְתֵּל מְעַרְבֵי שַׁל עֲזָרָה עַד כְּתֵל הַיִּכָּל - אַחַת עֶשְׂרֵה אִמָּה; וְאֶרֶץ הַיִּכָּל כָּלוֹ - מֵאָה אִמָּה; בֵּין הָאוֹלָם וְלַמְזַבֵּחַ - שְׁתֵּים וְעֶשְׂרִים; הַמְּזַבֵּחַ - שְׁתֵּים וְשִׁלְשָׁים; מְקוֹם דְּרִיסַת [הליכת] רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים, וְהוּא הַנִּקְרָא 'עֶזְרַת כֹּהֲנִים' - אַחַת עֶשְׂרֵה אִמָּה; מְקוֹם דְּרִיסַת רַגְלֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא הַנִּקְרָא 'עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל' - אַחַת עֶשְׂרֵה אִמָּה.

יג. וְרַחֵב הָעֲזָרָה מִן הַצָּפוֹן לְדָרוֹם, מֵאָה וְשִׁלְשָׁים וְחֻמֶּשׁ; וְזֶה הוּא חֻשְׁבוֹנָן: מִכְתֵּל צְפוֹנִי עַד בֵּית הַמְּטַבְּחִים - שְׁמוֹנֵה אַמוֹת; בֵּית הַמְּטַבְּחִים - שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אִמָּה וּמְחֻצָּה, וְשֶׁם תּוֹלִין וּמִפְּשִׁיטִין אֶת הַקֳּדָשִׁים. וְכַצֶּדֶן.

יד. מְקוֹם הַשְּׁלֵחָנוֹת - שְׁמוֹנֵה אַמוֹת, וּבּוֹ שְׁלֵחָנוֹת שַׁל שֵׁישׁ שְׁמִינִיחִין עֲלֵיהֶן הַנְּתַחֲמִים, וּמְדִיחִין אֶת הַבֶּשֶׂר לְבִשְׁלוֹ; וְשְׁמוֹנֵה שְׁלֵחָנוֹת הֵיוּ. וּכְצַד מְקוֹם הַשְּׁלֵחָנוֹת, מְקוֹם הַטְּבָעוֹת [לאחיות הבהמות בשחיטה] - עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע אִמָּה; וְשֶׁם שׁוֹחֲטִין אֶת הַקֳּדָשִׁים.

טו. וּבֵין מְקוֹם הַטְּבָעוֹת וְהַמְּזַבֵּחַ - שְׁמוֹנֵה אַמוֹת, וְהַמְּזַבֵּחַ - שְׁלֹשִׁים וְשִׁתֵּים, וְהַכְּבֵשׁ - שְׁלֹשִׁים, וּבֵין הַכְּבֵשׁ וְלַכְתֵּל דְּרוֹמִי - שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אִמָּה וּמְחֻצָּה. מִכְתֵּל צְפוֹנִי שַׁל עֲזָרָה עַד כְּתֵל הַמְּזַבֵּחַ, שֶׁהוּא רַחֵב [העזרה] שְׁשִׁים וּמְחֻצָּה,

קדשתן לעתיד לבוא, ובקדשת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן, לא קדשה לעתיד לבוא? לפי שקדשת המקדש וירושלים - מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה. והרי הוא אומר: "והשמותי את מקדשיכם"; ואמרו חכמים: 'אף על פי ששוממין, בקדשתן הן עומדין'. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות, אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים - ע"י מלך או נביא או שופט מדעת רוב ישראל; וכינון שגלוקה הארץ מידיהם - בטל הכבוש, ונפטרה מן התורה מן המעשרות ומן השביעית, שהרי אינה ארץ ישראל. וכינון שעלה עזרא וקדשה, לא קדשה בכבוש אלא בתורה [במקומו] שהחזיקו בה [כל אחד במקומו]; ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בגל ונתקדש בקדשת עזרא השנייה - הרי הוא מקדש היום, ואף על פי שגלוקה [נקנתה] הארץ ממנו [אח"כ ע"י נכרי], ותכב בשביעית ובמעשרות, על הדרך שבארנו בהלכות תרומה.

הלכות בית הבחירה פרק ז

א. מצות עשה ליראה מן המקדש, שנאמר: "ומקדשי תיראו"; ולא מן המקדש אהה ראו, אלא ממי שצוה על יראתו.
 ב. ואיזו היא יראתו? שלא יבנס להר הבית במקלו, או במנעלו שברגליו, או באפנדתו [חלוק לספיגת זיעה], או באבק שעל רגליו, או במעות הצרויין לו בסדינו [בבגדו]. ואין צריך לומר שאסור לו לרק בכל הר הבית; אלא אם נודמן לו רק, מקלעו בכסותו. ולא יעשה הר הבית דרך, שיבנס מפתח זו ויצא מפתח שפגגדה כדי לקצר הדרך, אלא יקיפו מבחוץ. ולא יבנס לו אלא לדבר מצוה.
 ג. וכל הנכנסין להר הבית, ונכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל - חוץ ממי שארעו דבר [אבל או מנודה], שהוא מקיף על השמאל. לפיכך היו [העוברין ושבין] שואלין אותו: 'מה לך מקיף על השמאל?' - [ומשיב] 'שאני אכל'. - 'השוכן בבית הזה ינתמד'. 'שאני מגדה' - 'השוכן בבית הזה יתן בלבד ותשמע לדברי חביריך ויקרבוך'.
 ד. כל [כחו] שהשלים עבודה ונסתלק לו, אינו יוצא ואחריו להיכל, אלא מהלך אחרנית מעט מעט, ומהלך על צדו [כשפניו לעדה] עד שיצא מן העזרה. וכן אנשי משמר [הכהונה] ואנשי מעמד [שלוחי ישראל למעמד ההקדבה] ולויים מדוכנין [מזימרתם] - כף הן יוצאין מן המקדש, כמו שפוסע אחר תפלה [שמונה עשרה] לאחוריו. כל זה ליראה מן המקדש.
 ה. לא יקל אדם את ראשו [בשחוק] כנגד שער מזרחי של עזרה שהוא שער ניקנור, מפני שהוא מבין כנגד קדש הקדשים. וכל הנכנס לעזרה - יהלך בנחת במקום שמתר לו להפנס לשם, ויראה עצמו עומד לפני הארון ה' שאמר: "והיו עיני ולבי שם כל הימים"; ומהלך באימה ויראה ופחד ורעה, שנאמר: "בבית אלהים נהלך ברגש".
 ו. ואסור לכל אדם לישיב בכל העזרה; ואין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, שנאמר: "ויבא המלך דוד, וישב לפני ה'". [ותסנדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית [שחציה קודש וחציה חול], לא היו יושבין אלא בחציה של חל.

הנשים, ששם הלויים נותנין הפגרות והנבלים והמצלותים וכל כלי השיר; ועל הדוכן העולה מעזרת ישראל לעזרת הכהנים, היו הלויים עומדים בשעה שאומרין שירה על הקרבן [בשעת ההקדבה].
 ז. הלשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחל - אם היו גגותיהן שוין [מחוברין] עם קרקע העזרה - תוכן חל, וגגותיהן קדש; ואם אינן שוין - אף גגותיהן חל; שהגגות והעליות לא נתקדשו. לפיכך גגים אלו - אין אוכלין שם קדשי קדשים, ולא שוחטין קדשים קלים.
 ח. היו בנויות בחל ופתוחות לקדש - תוכן קדש לאכילת קדשי קדשים, אבל אין שוחטין שם קדשים קלים; והנכנס לשם בטמאה, פטור; וגגותיהן חל לכל דבר.
 ט. המחלות הפתוחות לעזרה, קדש; והפתוחות להר הבית, חל. החלונות וצבי החומה [קדושתם] כלפנים - בין לאכילת קדשי קדשים, בין לטמאה.
 י. בית דין שרצו להוסיף על [שטחה של] ירושלים, או להוסיף על העזרה - מוסיפין; ויש להן [ורשאיין] למשוף [להרחיב] העזרה עד מקום שירצו מהר הבית, ולמשוף חומת ירושלים עד מקום שירצו.
 יא. אין מוסיפין על העיר [ירושלים] או על העזרות - אלא על פי מלך, ועל פי נביא, ובאורים ותמים, ועל פי סנהדרין של שבעים ואחד זקנים, שנאמר: "ככל אשר אני מראה אותך... וכן תעשו", לדורות; ומשה רבנו מלך היה.
 יב. וכיצד מוסיפין על העיר? עושין בית דין שתי [קרבני] תודות, ולוקחין לחם חמץ שבהן [- הבאים עמהם], והולכים בית דין אחר שתי [לחמין] התודות, ושתי התודות [נישאות ע"י ב' כוהנים] זו אחר זו; ועומדין בכנורות ובנבלים ובצלצל, על כל פנה ופנה ועל כל אבן ואבן שבירושלים, ואומרין: 'ארומקד, ה', כי דליתני', עד שמגיעין לסוף המקום [שהוסיפו לעיר] שמקדשין אותו, ועומדין שם. ואוכלין שם לחם תודה אחת משתי התודות, והשנייה נשרפת. ועל פי הנביא שורפין את זו ואוכלין את זו.
 יג. וכן אם הוסיפו על העזרה, מקדשין אותה בשגרי המנחה: מה ירושלים, התודה שגאכלת בה [בכל העיר] מקדשה - אף העזרה, שגרי המנחות שאין נאכלין אלא בה הן שמקדשין אותה בהן; ואוכלין אותן בסוף המקום שקדשו.
 יד. כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה - לא נתקדש קדוש גמור. וזה שעשה עזרא [כשעלו מבבל] שתי תודות, וזכר הוא שעשה; ולא במעשיו נתקדש המקום, שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותמים. ובמה נתקדשה? בקדשה ראשונה שקדשה שלמה - שהוא קדש העזרה וירושלים לשעמה [בזמנו], וקדשה לעתיד לבוא [לנצח].
 טו. לפיכך מקריבין הקרבנות בלן אף על פי שאין שם בית מצוי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אף על פי שהיא חרבה ואינה מקפת במחצה, ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומה; שקדשה הראשונה קדשה לשעמה, וקדשה לעתיד לבוא. וזו ולמה אני אומר במקדש וירושלים, שקדשה ראשונה

בתוכה עצמות אדם, ואין משפירין בתוכה בתיים, ואין נותנין בה מקום לגר תושב [נכרי ששומר ד' מצוות בני נח], ואין מקימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חלדה [הנביאה] שהיו בה מימות נביאים הראשונים, ואין נוטעין בה גנות ופרדסים, ואינה נורעת ולא נחרשת שמא תסרח [מהזיבול], ואין מקימין בה אילנות חוץ מגנת ורדים שהיתה שם מימות נביאים הראשונים, ואין מקימין בה אשפות מפני השרצים, ואין מוציאין ממנה זיזין [קורות] וגזוזיטראות [מרפסות] לרשות הרבים מפני [החשש שיהיו] אהל הטמאה, ואין עושין בה כבשונות [משרפות] מפני העשן, ואין מגדלין בה תרנגולין [שדרכן ללקט שריצים] מפני הקדשים; וכן לא יגדלו הפהנים תרנגולין בכל ארץ ישראל, מפני הטהרות. ואין הבית נחלט בה [נמכר לצמיתות], ואינו מטמא בנגעים [של צרעת], ואינה נעשית עיר הנדחת, ואינה מביאה עגלה ערופה לפי שלא נתחלקה לשבטים.

טו. הר הבית מקדש ממנה - שאין זבין וזבות נדות ויולדות [- שהן טמאות] נכנסין לשם; ומתיר להכניס המת עצמו להר הבית, ואין צריך לומר טמא מת שהוא נכנס לשם.

טז. החיל מקדש ממנו - שאין גויים וטמא מת ובוטל נדה נכנסים לשם.

יז. עזרת נשים מקדשת מן החיל - שאין טבול יום [טמא שטבל ויטהר בלילה] נכנס לשם; ואסור זה מדברייהם [של חכמים], אכל מן התורה מתיר טבול יום להפגס למחנה לזיה. וטמא שנוכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת.

יח. עזרת ישראל מקדשת מעזרת נשים - שאין מחסר בפורים [- שטרם הביא קרבנו] נכנס לשם, וטמא שנוכנס לה חייב כרת [- מיתה משמים בגיל 50].

יט. עזרת כהנים מקדשת ממנה - שאין ישראל נכנסין לשם אלא בשעת צרכיהם, לסמיכה [- סמיכת ידיים על הקורבן] ולשחיטה ולתנופה [הגבהת הקורבן].

כ. בין האולם ולמזבח מקדש ממנה - שאין בעלי מומין ופרועי ראש [מגודלי שער] וקרועי בגדים נכנסין לשם.

כא. ההיכל מקדש מבין האולם ולמזבח - שאין נכנס לשם אלא רחוק [- נטילת] ידים ורגלים.

כב. בית קדש הקדשים מקדש ממנו - שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הפורים בשעת העבודה.

כג. מקום שהיה בעליה [על הגג] על קדש הקדשים - אין נכנסין לו אלא פעם אחת בשבוע [בשבע שנים], לידע מה הוא צריך לחזק בדקו [- לתקנו]. בשעה שנוכנסין הפנאין לבנות ולתקן בהיכל או להוציא משם את הטמאה - מצוה שיהיו נכנסין כהנים תמימים; לא מצאו תמימים, יכנסו בעלי מומין; ואם אין שם כהנים, יכנסו לזים; לא מצאו לזים, יכנסו ישראל. מצוה בטהורים; לא מצאו טהורים, יכנסו טמאים. טמא ובעל מום - יכנס טמא ואל יכנס בעל מום, שהטמאה דחוייה בצבור [שרובם טמאים]. וכל הנכנסין להיכל לתקן, יכנסו בתבות [שלא יביטו בקודש]; אם אין שם תבות, או שאי אפשר להם שיעשו בתבות - יכנסו דרך פתחים.

ז. אף על פי שהמקדש היום חרב בעוונותינו, חייב אדם כמוראו כמו שהיה נוהג בו בכנינו: לא יכנס אלא למקום שמתיר להכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח, שנאמר: "את שבתותי תשמרו, ומקדשי תיראו" - מה שמירת שבת לעולם, אף מורא מקדש לעולם; ואף על פי שחרב, בקדשתו עומד.

ח. בזמן שהיה המקדש בנוי - אסור לו לאדם להקל את ראשו מן [הר] הצופים, שהוא חוץ לירושלים ולפנים; והוא שהיה רואה את המקדש, ולא יהיה גדר מפסיק בינו ובין המקדש.

ט. אסור לו לאדם לעולם שיפנה [צרכיו] או יישן בין מזרח למערב; ואין צריך לומר שאין קובעין בית הפסא בין מזרח למערב בכל מקום, מפני שההיכל במערב. לפיכך לא יפנה לא למערב, ולא למזרח שהוא כנגד המערב, אלא בין צפון לדרום נפנים וישנים. וכל המטיל מים [- צרכים קטנים] מן [הר] הצופים ולפנים - לא ישב ופניו כלפי הקדש [המקדש], אלא יסלק המקדש לצדדין [ולא מול המקדש].

י. ואסור לאדם שיעשה בית תבנית [בדוגמת ומידות] היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר כנגד העזרה, שלחן כצורת השלחן, ומנורה כצורת המנורה; אכל עושה מנורה של חמשה קנים, או של שמונה קנים, או מנורה שאינה של מתכת, אף על פי שיש לה שבועה קנים.

יא. שלש מחנות היו ישראל במדבר - מחנה ישראל, והיא ארבע מחנות [השבטים]; ומחנה לזיה, שנאמר בה: "וסביב למשכן יחנו"; ומחנה שכינה, והיא מפתח חצר אהל מועד ולפנים. וכנגדן לדורות - מפתח ירושלים עד הר הבית, כמחנה ישראל; ומפתח הר הבית עד פתח העזרה שהוא שער ניקנור, כמחנה לזיה; ומפתח העזרה ולפנים, מחנה שכינה. והחיל ועזרת הנשים, מעלה יתרה בבית העולמים [ביהמ"ק].

יב. כל ארץ ישראל מקדשת מפל הארצות. ומה היא קדשתה? שמביאין [רק] ממנה [קורבן] העמר ושתי הלחם [בשבועות] והפורים - מה שאין מביאין בן משאר הארצות.

יג. עשר קדשות הן בארץ ישראל, זו למעלה מזו: עזרת המקפות חומה [מימי יהושע בן נון] מקדשות משאר הארץ - שמשלחין מתוכן את המצרעין, ואין קוברין מת בתוכן עד שירצו שבועה טובי [ממוני] העיר או כל אנשי העיר; ואם יצא המת חוץ לעיר, אין מחזירין אותו לתוכה אף על פי שרצו פלן להתזירו.

יד. רצו בני העיר להוציא הקבר מן המדינה [- העיר], מפנין אותו; וכל הקברות מפנין, חוץ מקבר נביא או מלך. קבר שהקיפתו העיר [והוא קדם לעיר], בין מארבע רוחותיו בין משתי רוחות זו כנגד זו - אם היה בינו ובין העיר יתר מחמשים אמה לכאן וחמשים לכאן, אין מפנין אותו עד שירצו פלן; פחות מכאן, מפנין אותו. ירושלים מקדשת משאר העירות המקפות - שאוכלין שם קדשים קלים [קורבנות] ומעשר שני לפנין מחמתה. ואלו דברים שנאמרו בירושלים? אין מלינין בה המת, ואין מעבירין

שיעורי רמב"ם פרק אחד ליום - כ"ב-כ"ח כסלו ה'תשס"ח

יום ראשון

הלכות מעשה הקרבנות פרק ח

א. חמר [חומר] בחטאת הבהמה משאר קדשי קדשים, שדם חטאת הבהמה שנתו מן הפלי שקבל בו הדם קדם הנה, על הכגד - טעון כבוס במים בעורה, שנאמר: "ואשר יזה מדמה על הכגד, אשר יזה עליה, תכבס במקום קדש".

ב. אחד הכגד, ואחד השק, ואחד העור הרך - טעונין כבוס; אבל העור הקשה - הרי הוא כעץ, וגורד [מגד] הדם מעליו. ואחד דם חטאת הנאכלת, או דם חטאת הנשרפת; אבל לא דם חטאת העוף, שנאמר: "תשחט החטאת" - בנשחטת הכתוב מדבר, לא בנמלקת.

ג. חטאת שנפסלה, אין דמה טעון כבוס, בין שהיתה לה שעת הכשר [זמן שהיתה כשרה], בין שלא היתה לה שעת הכשר. איזו היא שהיתה לה שעת הכשר? שלנה, ושנמאת, ושיצאת חוץ לעורה; ואיזו היא שלא היתה לה שעת הכשר? שנפסלה בשחיטה או בזריקת דמה.

ד. אין טעון כבוס, אלא מקום הדם בלבד; והוא שיהיה על פלי [או בגד] שראוי לקבל טמאה, וראוי לכבוס. אבל אם נתו על פלי עץ או פלי מתכות - אינו טעון כבוס, לפי שאינו ראוי לכבוס; אלא גורדן בלבד.

ה. נתו על עור הדג - אינו טעון כבוס, לפי שאינו ראוי לקבל טמאה. אבל אם נתו על עור בהמה - עד שלא הפשט, אינו טעון כבוס; אחר שהפשט, טעון כבוס - שאף על פי שאינו עתה מקבל טמאה, הרי הוא ראוי לקבל טמאה לאחר שיתעבד.

ו. נתו מן הצואר על הכגד, או מעל קרן המזבח, או שנשפף הדם על הרצפה ואספו ונתו ממנו על הכגד - אינו טעון כבוס, שנאמר: "ואשר יזה מדמה", לא אמרתי אלא בדם שנתקבל בכלי שרת, וראוי להנה, ויש בו פדי הנה. ז. נתן ארבע המתנות, ואחר כך נתו מן הכוס על הכגד משירי הדם - אינו טעון כבוס, ואף על פי שעדין לא זרק השירים על היסוד; וכן בחטאות הנשרפות.

ח. נתו מאצבעו אחר שיצאת הנה מידו [שהזה] - אינו טעון כבוס, ששירי הדם שבאצבע פסולין להנה.

ט. נתו מן הכגד לכגד שני, אין הכגד השני טעון כבוס; נתו על כגד טמא, אינו טעון כבוס. נתו דם החטאת על הכגד, ונתו על דם החטאת דם חלין - טעון כבוס; אבל אם נתו דם החלין תחלה, ונתו עליו דם החטאת - אינו טעון כבוס, שהרי לא נבלע.

י. כשמוכסין את מקום הדם, מכבסין אותו במים יפה יפה עד שלא ישאר לו רשם. וכל שבעת הספגין שמעבירין על הכתם [של נדה], מעבירין על דם חטאת, חוץ ממי רגלים, שאין מכניסין מי רגלים למקדש.

יא. פלי חרש שנתבשלה בו החטאת הנאכלת, טעון

שבירה בעורה, וכלי מתכות שנתבשלה בו, טעון מריקה ושטיפה במים בעורה - שנאמר: "וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר וכו'". ואף על פי שלא נאמר כאן במקום קדוש, הרי דינן כדין הכבוס: מה כבוס הכגד בקדש, אף שבירת פלי חרש ושטיפת פלי מתכות ומריקתן בקדש. ואחד פלי שבשל בו, או פלי שצרה לתוכו רותח.

יב. מריקה בחמין, ושטיפה בצונן; במים - לא ביין, ולא במזג [יין מעורב במים], ולא בשאר משקין. והמריקה והשטיפה, כמריקת הכוס ושטיפתו [שטיפה רגילה]. והשפוד והאספלה [רשת לצליה] - מגעילן [מכשיר] במים על גבי האש, ואחר כך מדיחן.

יג. במה דברים אמורים? שבשל בהן [החטאת] אחר שגורק הדם מהלכתו; אבל אם בשל קדם זריקה, או שבשל בשר חטאת הנשרפת - אינו טעון מריקה ושטיפה. בשל במקצת הפלי, טעון מריקה ושטיפה.

יד. צלה הכשר בתנור של חרש - יש בדבר ספק אם ישבר, הואיל ונתבשלה בו, או לא ישבר, הואיל ולא נגעה בו. ולא בחטאת בלבד [שוטף הכלי], אלא כל הפלים שמשמשין בהן במקדש על ידי חמין [בחום], בין קדשי קדשים בין קדשים קלים, טעונין מריקה ושטיפה עקב אכילה [שלא יהיה הנשאר בכלי נותר]. וכן השפוד והאספלה - מגעילן עקב אכילה. ואינו מניחן עד זמן אכילה שונה [של קורבנות], אלא כשישלים לאכל, יגעיל השפוד והאספלה, ומרק וישטף הכלי - בין פלי מתכות, בין פלי חרש; חוץ מן החטאת, שהוא שובר בה פלי חרש. ומבשל, ושונה, ומשלוש מיד [וחזור חלילה] - בין בכלי מתכות בין בכלי חרש, וממרק ושוטף עד סוף אכילה.

טו. פלי [שנעשו מ:] גללים, פלי אבנים, וכלי אדמה - אינם טעונין מריקה ושטיפה אפלו בחטאת, אלא הדחה בלבד. נאמר בחטאת: "כל אשר יגע בכשרה יקדש", להיות כמותה: אם פסולה היא, הנוגע בה פסול; ואם פשרה היא, הנוגע בה יאכל כמותה ובקדשתה.

טז. במה דברים אמורים? בשנבלעה בו; אבל נגיעה בלא הבלעה אינה מקדשת. ואחד חטאת ואחד שאר קדשים, בין קלים בין חמורים, שנאמר: "זאת התורה לעלה למנחה".

יז. נגע בשרה בראק [עוגה דקה], ונבלע במקצתו - לא נתקדש פלו, אלא חותף מקום הבלע.

יח. פלי שבשל בו קדשים וחלין, או קדשי קדשים וקדשים קלים - אם יש בהן [בקדשים] בנותן טעם [שאינו פי שישים בחולין כנגדו] - הרי הכל נאכל כחמור שבהן [כדיני הקדוש ביותר], וטעון הפלי מריקה ושטיפה; והכל כחמור שבהן לכל דבר. ואם לא נתן טעם זה בזה - אין הקלים נאכלין כחמורים, ואינן כמותן לכל דבר [לכלום], אלא הפלי טעון מריקה ושטיפה.

שפארנו, ומפשיט, ומוציא האמורין, ואחר כך מנתח את הבשר. ומפריש את החזה ושוק הימין, ונותן האמורין עם החזה והשוק על ידי הבצלים, וכהן מניח ידו תחת ידי הבצלים, ומניף הכל לפני ה' במזרח. וכן כל השעון תנופה, במזרח מניפין אותו.

ז. וכיצד הוא מניף? מוליך ומביא, ומעלה ומוריד. ואם היה הקרבן תודה - לוקח מן הלחם הבא עמה אהד מעשרה, ומניחו עם החזה והשוק והאמורין, ומניף הכל על ידי הבצלים כמו שבארנו.

ח. וכיצד מניחין על ידי הבצלים? נותן את החללים על ידי הבצלים, וזהו ושוק למעלה, ושתי הפליות ויותרת הפכד למעלה מהן; ואם יש שם לחם, מניח הלחם למעלה, ומניף הכל.

ט. היה הקרבן איל נזיר - מוציא האמורין, ומפריש חזה ושוק, ומבשל שאר האיל בעזרת הנשים. ולוקח הכהן הזרוע בשלה מן האיל, עם אחד מעשרה מן הלחם הבא עמו, עם החזה והשוק והאמורין, ומניח הכל על ידי הנזיר; והכהן מניח ידיו תחת יד הבצלים, ומניף הכל כמו שבארנו. י. איזה הוא חזה? כל הרוצה את הקרקע, למעלה עד הצנאר, למטה עד הפרש (כרס); וחזתו עמה שתי צלעות אילוף ואילוף. ואיזה הוא זרוע? מן הפרק של ארבעה - מהברך עד הפך של יד, שהם שני אברים מערין זה בזה. הזרוע האמורה, היא זרוע של ימין; וכנגדה ברגל, היא השוק האמורה בכל מקום.

יא. ואחר שמניפין, מולח האמורין ומקטירן על גבי המזבח; אבל החזה והשוק נאכל לכהנים, שנאמר: "כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה"; ושאר השלמים נאכל לבצלים. ואין הכהנים זוכין בחזה ושוק, אלא לאחר הקטר האמורין.

יב. וכן הלחם שמניף עם התודה ועם איל נזיר, והזרוע הבשלה - נאכלין לכהנים; ושאר הלחם עם שאר הבשר - נאכל לבצלים. והלחם שמניף עם החזה והשוק, הן הנקראין 'מורם מתודה'; והזרוע בשלה עם החזה והשוק עם הלחם שמניף, הן הנקראין 'מורם מאיל נזיר'.

יג. הלחם המורם מן התודה, ספק תרומה הוא; לפיכך אין חיבין עליו מיתה וחמש בתרומה, ואינו מדמע בתרומה [-אם נפל לחולין אינם מתקדשים מספק].

יד. היה בעל התודה כהן - הרי שאר הלחם נאכל לבצלים כתודת ישראל, שאין הלחם הבא עם התודה או עם איל נזיר קרוי מנחה.

טו. שנים שהביאו שלמים בשתפות, האחד מניף ברשות חברו; אפלו הן מאה, אחד מניף על ידי בלן; מה שאין כן בסמיכה [- סמיכת ידיים על הקרבן].

טז. היתה אשה בעלת הקרבן - אינה מניפה, אבל הכהן מניף, שקרבנה טעון תנופה, והיא פסולה לתנופה. ולעולם אין אשה מניפה אלא השוטה והנזירה בלבד, כמו שבארנו; ותנופה קודמת להגשה בכל מקום.

יז. כיצד הוא הלחם שמביא עם התודה? לוקח עשרים

יט. בגד שנתו עליו דם החטאת ויצא חוץ לעזרה - מחזירו לעזרה ומכבסו שם. נטמא חוץ לעזרה, כיצד יעשה? קורעו כדי שיטהר (שקריעתו מטהרתו), ומכניסו ומכבסו בפנים; וצריך להניח (להשאר) בו (חלק) שלם כדי מעפרת [- ברוחב בגד] - לפי שנאמר "בגד", צריך לכבס בגד. ואף על פי שהוא טמא מדבריהם מפני כדי המעפרת שנסארה בו - כיון שנקרע רבו, טהר מן התודה ומתן להכניסו למקדש לכבס הדם.

כ. מעיל (כהן גדול) שנתו עליו דם חטאת, ויצא ונטמא בחוץ, כיצד הוא עושה? והרי הקורע אותו לוקח כמו שבארנו! מכניסו (בחלקו, בגודל של) פחות פחות משלש אצבעות ומכבסו בפנים, ואחר שיתכבס כל הדם מעט מעט [- בשלבים], מטבילין אותו בחוץ.

כא. כלי חרש שבשל בו החטאת ויצא - מכניסו ושוכרו בפנים. נטמא בחוץ - נקבו בכדי (גודל של) שרש קטן כדי שיטהר, ומכניסו ושוכרו בפנים; ואם נקבו נקב גדול מזה, אינו שוכרו בפנים - שחרי אינו כלי, ואין שוכרין בפנים אלא פלים. וכן כלי מתכות שבשלה בו, ויצא חוץ לעזרה - מכניסו, ומורקו ושוטפו בפנים; ונטמא כשיצא - פותחו (שוברו) עד שיטהר ומכניסו, וחזור ומרדדו עד שישתם הפחת ויחזר כתבנית הפלים, ואחר כך מורקו ושוטפו בעזרה - שנאמר: "ואם בכלי נחשת וגו'", אין מורקין בפנים אלא פלים.

יום שני

הלכות מעשה הקרבנות פרק ט

א. מצות עשה לעשות כל האשמות (קרבנות אשם) כמצותן האמורה בתורה. וכיצד מעשה האשמות? בין אשם ודאי בין אשם תלוי, שוחט זורק הדם כמו שבארנו, ומפשיט, ומוציא האמורין (אבריים), ומולחן, וזורקן על גבי האשים; ואם רצה להוליכן בכלי, מוליך. ושאר בשרם - נאכל לזכרי כהנה בעזרה, כחטאת.

ב. אשם מצרע - יש בקבלת דמו שנוי, כמו שיתבאר בהלכות מחסרי פרה; ואף על פי כן, שאר מעשיו וזריקת דמו על המזבח ואכילתו, כשאר האשמות לכל דבר.

ג. עשית כל שלמים כמצותן, מצות עשה; והם ארבעה מינין - האחד של צבור, והשלישה שלמי יחיד.

ד. וכיצד מעשה שלמי צבור? שוחט זורק הדם כמו שבארנו, ומפשיט, ומוציא האמורין, ומולחן, ומקטירן. והשאר - נאכל לזכרי כהנה בעזרה כחטאת וכאשם, מפני שהן קדשי קדשים כמו שבארנו.

ה. שלמי יחיד, שלישה מינין: האחד - הוא הבא שלמים בלא לחם, כגון שלמי חגיגה ושמיחה; וזה הוא הנקרא 'שלמים'. והשני - שלמים הפאים עם הלחם, כגון או נדבה; וזה הוא הנקרא 'תודה', ואותו הלחם נקרא 'לחם תודה'. והמין השלישי - שלמים שמקריב הנזיר ביום מלאת, והם פאים עם לחם; וזה הוא הנקרא 'איל נזיר'. ו. וכיצד מעשה שלשית? שוחט זורק הדם כמו

ג. ואין חטאת ואשם ושיגרי מנחות נאכלין אלא לזכרי כהנה בעורה; ואם נאכלו בהיכל - נאכלו, שנאמר: "לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמים... בקדש הקדשים תאכלנו, כל זכר יאכל אותו". וכן שלמי צבור, הרי הם כחטאת וכאשם כמו שבארנו.

ד. חזה ושוק של שלמים - נאכלין לכהנים זכרים ונקבות, שנאמר בהם: "לך נתתם ולבניך ולבנותיך"; וכן המורם [המופרש] מתודה והמורם מאיל נזיר, שנאמר: "כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה" - נתתי לך ולבניך ולבנותיך".

ה. וכן הככור, שהרי נאמר בו: "ובשרם יהיה לך, פתוחה התנופה וקשוק הימין". וכל אלו הנאכלים לכהנות - נאכלים לעבדי הכהנים ולנשיהם, כתרומה. וכלן נאכלין בכל העיר, שנאמר: "את חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור"; לא נאמר בהן 'במקום קדוש', שהיא העורה, אלא "טהור", שהוא כל מחנה ישראל, שפגגו לדורות - ירושלים. והוא הדין למעשר ופסח, שהם קדשים קלים בשלמים. והחלונות ועבדי החומה - כלפנים. ו. השלמים - נאכלים ביום הזבחה, וכל הלילה, וכל יום המתרת עד שתשקע החמה, שנאמר: "ביום הקריבו את זבחו יאכל, ומתרת... ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי וגו'". נמצאת למד, שהן נאכלין לשני ימים ולילה אחד, בין חלק הפהנים בין חלק הבעלים; והוא הדין לככור ומעשר, שהרי הם קדשים קלים בשלמים.

ז. אכל התודה - אף על פי שהיא קדשים קלים, אינה נאכלת אלא ביום הזבחה עם הלילה, שנאמר בה: "ביום קרבנו יאכל, לא ניח ממנו עד בקר". וכן איל הנזיר. והלחם הבא עמהן כפיצא בהן - בין חלק הפהנים, בין חלק הבעלים. והוא הדין לחטאת ולאשם ושלמי צבור ולשיגרי מנחות, שהכל נאכל ליום ולילה, שנאמר: "ביום קרבנו יאכל", כל הקרבנות במשמע; חוץ מן השלמים, שפרש בהן הכתוב, וככור ומעשר הדומים להם.

ח. כל אלו הנאכלין ליום ולילה, דין תורה שהן נאכלין עד שיצלה עמוד השחר; וכדי להרחיק מן העברה, אמרו חכמים שאינן נאכלין אלא עד חצות הלילה.

ט. כל הקרבנות, בין קדשי קדשים בין קדשים קלים, אין אוכלין אותם אלא הטהורין המולין [שנמולו]. אפלו [טבל ו:] העריב שמשו [שקעה השמש - וטהר] ולא הביא בפרתו - אינו אוכל בקדשים. והטמטום [שאינו ניכר בו סימן זכר ונקבה] אסור לאכל בקדשים, לפי שהוא ספק ערל. אכל האנדורגינוס [יש בו סימני זכר ונקבה יחד], יראה לי שהוא אוכל בקדשים קלים.

י. ומתיר לאכל את הקדשים בכל מאכל - צלוי מבושל וכדומה; אפלו הפהנים מתירין לאכל חלקם - בין מקדשים קלים בין מקדשי קדשים - בכל מאכל, ולשנות באכילתן, ולאכלם צלויים שלוקים ומבשלים; ולתת לתוכן תבלין של חלין, אכל לא תבלי [ו] תרומה, שלא יביאו את

עשרון סלת, ועושה מהן עשרה עשרונים חמץ ועשרה מצה; העשרה של חמץ, עושה אותן עשר חלות.

יח. וכיצד מתמצין? מביא שאור [- חומר התפחה] כדי [מספיק ל:] חמוצן, ונותנין לתוף המדה, וממלא את המדה. אף על פי שסופה להיות חסרה או יתרה [- מעשרון], מפני השאור, שפעמים יהיה עבה וקשה ופעמים רף - אין משגיחין אלא על מדתה עתה, והרי הוא מודד עשרון עשרון שלמים. והעשרה עשרונים של מצה - עושין מהן שלשים חלות שוות, עשר חלות מכל מין: עשר חלות מאפה תנור, ועשר חלות רקיקים [רכות ודקות], ועשר חלות מרבת [שקועה בשמן].

יט. וכיצד היא המרבת? חולט אותה ברותחין, ואופה אותה, ואחר כך קולה אותה בשמן על הלפס [- כעין מחבת] וכיצא בו, כדרך שקולין הספגנין; ומרבין בשמנה. וזה הוא הרבוף האמור בכל מקום.

כ. ובכמה שמן הוא עושה השלשים חלות? בחצי לג שמן. ושעור זה הלכה למשה מסיני. רביעית ממנו לרבוכה, ושמינית לחלות, ושמינית לרקיקין.

כא. החלות, לותת [מרטוב] הסלת שלהן בשמינית של שמן, ואחר כך לש ואופה אותם. והרקיקין, מושחין בשמינית שלהם אחר אפיתן. והכהן לוקח מן הפל ארבע חלות, אחת מכל מין, שנאמר: "אחד מכל קרבן".

כב. ולחמי תודה שאפה אותם ארבע חלות, יצא; לא נאמר 'ארבעים' אלא למצה. והוא שיפריש החלה שלהן אחת מכל קרבן בשהן בצק - שאין מפרישין פרוסה [חתיכה], שנאמר: "אחד מכל קרבן", שלא יטל פס.

כג. וכיצד הוא הלחם הבא עם איל נזיר? לוקח ששה עשרונות ושני שלישי עשרון, ועושה מהן עשרים חלות שוות; וכלן מצה - עשרה רקיקין משוחין בשמן, ועשר חלות לותת הסלת שלהן בשמן, והכל מאפה תנור, ושמן שלהן רביעית. ושעור זה הלכה למשה מסיני. והכהן לוקח מהן שתי חלות, אחת מכל מין.

כד. שני מיני לחם שבנזיר, וארבעה מיני לחם שבתודה - מעכבין זה את זה. ומעשה הלחם של שניהן חוץ לעורה.

כה. כיצד מעשה הככור והמעשר והפסח? אחר שזורק דמן כמו שבארנו, מפשיט, ומוציא האמורים, ומולחם, ומקטרים. ושאר בשר הככור נאכל לכהנים, ושאר בשר המעשר נאכל לבעליו. והפסח - נאכל למנוייו כהלכתו, כמו שיתבאר בהלכות הפסח.

יום שלישי

הלכות מעשה הקרבנות פרק י

א. אכילת החטאת והאשם - מצות עשה, שנאמר: "ואכלו אותם אשר כפר בהם" - הפהנים אוכלים ובעלים מתפריים. והוא הדין לשאר הקדשים שאוכלין הפהנים, שאכילתן מצוה.

ב. וכן אכילת שיגרי מנחות - מצות עשה, שנאמר: "והנותרת ממנה, יאכלו אהרן ובניו".

מחבת כנגד מעשה מחבת, או סלת כנגד סלת; אלא כל אחת ואחת חולקין שגריה בפני עצמה.

טז וכן אין חולקין עוף כנגד עוף, ולא חטאת כנגד חטאת, ולא חזה ושוק כנגד חזה ושוק; אלא כל חלק חלק חולקין אותו ביניהן בשוה.

יז אין הקטן חולק אפלו בקדשים קלים, אף על פי שמתר להאכילו קדשי קדשים; וכן אשה ואנדורגיניוס - אין חולקים להם בקדשי המקדש לל, שנאמר: "איש כפאחיו". אבל בעל מום - בין כבוע בין עובר, בין שנוולד במומו בין שהיה תמים ונפסל - חולק ואוכל, שנאמר: "לחם אלהיו מקדשי הקדשים"; והוא שיהיה ראוי לאכל, אבל אם היה טמא, אינו חולק לאכל לערב.

יח וכן כהן גדול - אוכל שלא בחלקה, אלא נוטל כל מה שירצה.

יט כל הראוי לאכילת קדשים בשעת הקרבן, חולק לאכל; וכל שאינו ראוי לאכל בשעת העבודה - אף על פי שהוא ראוי לעבודה, והרי הוא ראוי לאכל לערב - אינו חולק כדי להניח חלקו לערב. כיצד? טבול יום [- טמא שיטהר בערב], ומחפר כפורים [- טהור שטרם הביא קרבנו], והאונן [- מת קרובו וטרם נקבר] כיום הקבועה, בין כהן גדול בין כהן הדייט - אין חולקין לאכל לערב.

כ כל שאינו ראוי לאכל, אינו ראוי לעבד - חוץ מכהן גדול, שהוא עובד ואינו אוכל, כמו שבארנו. וכל איש שאינו ראוי לעבד, אינו ראוי לאכל - חוץ מבעל מום, שכבר נתפרש בתורה.

כא כל שאין לו חלק בפשר, אין לו בעורות. אפלו טמא בשעת זריקת דמים וטהור בשעת הקטר חלבים - אינו חולק בפשר, שנאמר: "המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן - לו תהיה שוק הימין למנה" - עד שיהיה טהור וראוי לעבודה משעת זריקה עד אחר הקטר חלבים.

כב נטמא אחר זריקה וטבל, והרי הוא טהור אף בשעת הקטר חלבים - הדבר ספק אם חולק או אינו חולק; לפיכך אם תפש, אין מוציאין מידו.

כג קרבן צבוי שבא בטמאה [כגון שהיו רוב הציבור טמא] - אף על פי שהטמאים מקריבין אותו, אין חולקין עם הטהורין לאכל לערב, מפני שאין ראויין לאכילה.

יום רביעי

הלכות מעשה הקרבנות פרק יא

א כל האוכל פזית מבשר העולה - בין לפני זריקת דמה, בין לאחר זריקת דמה - לוקה, שנאמר: "לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך... ונדריך אשר תדר" - מפי השמועה [מסורת ממש רבינו] למדו, שזו אזהרה לאוכל בשר העולה.

ב והחלב של עולה, ובשרה, והסלת והיין והשמן של נסכיה - תמשתן מצטרפין לכזית.

ג וכן האוכל פזית מכל האמורין [אברים] - בין לפני זריקה בין לאחר זריקה, בין כהן בין ישראל - לוקה,

התרומה לידי פסול [- שאם יותירו תשרף עם הקרבן]. והעצמות הנשארות מתרות, ועושין מהן כל בלים שירצו. **יא** היתה להם אכילה מועטת - אוכלין עמה חלין ותרומה, כדי שתהיה נאכלת עם השכע [לשובט]; היתה להן אכילה מרבה - אין אוכלין עמה חלין ותרומה, כדי שלא תהיה נאכלת אכילה גסה [בלא תאבון]. וכן בשגרי המנחות.

יב אין מבשלין חטאת או אשם, עם מורם מתודה או מאיל גזיר - מפני שממעט באוכליהם [שאינו נשים אוכלות חטאת] ובמקום אכילתן [שאינו נאכלת בכל העיר]; ולא מורם מתודה ואיל גזיר, עם בכור או עם חזה ושוק של שלמים - מפני שממעט בזמן אכילתם [שלמים זמן אכילתם ארוך מנזיר ותודה]. ולא מורם משלמים של אמש, עם חטאת ואשם של יום - מפני שממעט באוכליהן, ובזמן אכילתן, ובמקום אכילתן. אבל חטאת ואשם מתבשלין זה עם זה, ותודה ואיל גזיר זה עם זה, והבכור וחזה ושוק זה עם זה. חתיכה של קדשי קדשים, או של פגול [- קרבן שנפסל] או נותר, שנתבשלה עם חתיכות אחרות - אותן החתיכות אסורות לזרים ומתרות לכהנים.

יג בשר קדשי קדשים או בשר קדשים קלים שנתבשל עם בשר תאנה [- חולין] - הרי בשר התאנה אסור לטמאים ומתו לטהורים.

יד נאמר בעולה: "עור העלה אשר הקריב, לכהן לו יהיה", ונאמר בחטאת: "הכהן המחטא אותה יאכלנה", ונאמר באשם: "לכהן אשר יכפר בו, לו יהיה", ונאמר בשלמים: "לכהן הזרק את דם השלמים - לו יהיה", ונאמר במנחה: "המקריב אותה יאכלנה" - אין הכתוב מדבר בכל אלו אלא בראוי, שהכהן הראוי לעבודה, זה הוא שיש לו חלק לאכל; ומי שאינו ראוי בשעת הקרבן, כגון שהיה טמא - אין לו חלק לאכל, אפלו כשיטהר לערב. אבל לעגן חלקה, הכל לאנשי בית אב שמקריבין באותו היום; וכלם חולקים בכל קדשי המקדש איש כפאחיו - בין זה שהקריב, בין אחיו שעמו במקדש שלא הקריב.

טו ולמה חלק הכתוב במנחות, בין מנחות האפיות ומנחת הסלת? שהרי באפיות הוא אומר: "כל המנחה אשר תאפה בתנור... לכהן המקריב אותה, לו תהיה", ובמנחת הסלת הוא אומר: "וכל מנחה כלולה בשמן, וחרבה - לכל בני אהרן תהיה, איש כפאחיו"! שהאפוייה, כשחולקין אותה אנשי בית אב [משמרת היומית] - כל שניצו לו חלקו, אפלו פזית פת, הרי הוא ראוי לו, שהרי אוכלו מיד; אבל הסלת, אם יחלקו אותה ביניהן - נמצא מגיע לזה מלא פפו סלת או פחות, שאינו ראוי לא ללוש אותו ולא לאפותו, לפיכך היה עולה על הדעת שיתחלקו מנחה כנגד מנחה, ולא יחלקו זו בפני עצמה על כל אנשי בית אב - הצריך הכתוב לומר בה "לכל בני אהרן תהיה, איש כפאחיו", לומר שיתחלקו אותה בפני עצמה. מכאן אמרו חכמים: אין חולקין מנחה כנגד מנחה, אפלו מעשה

ג. שלש מנחות לצבור: עמר התנופה - והוא קרב למזבח, כמו שיתבאר. ושתי הלחם שמביאין ביום עצרת (שבועות) - ואלו נקראו 'מנחה', ואינן קרבין לגבי המזבח, והן חמץ, ועליהן נאמר: "קרפן ראשית תקריבו אותם לה", ואל המזבח לא יעלו". והמנחה השלישית - הוא לחם הפנים שעושין בכל שבת, ואינו קרב לגבי המזבח, אלא פלו נאכל לכהנים, כמו שיתבאר.

ד. ותשע מנחות ליחיד, וכלן קרבין למזבח; ואלו הן: (א) מנחת חוטא - והיא המנחה שמקריב העני, כשיתחייב חטאת ולא תגיע ידו [- שאין ביכולתו לקנות שה]. (ב) מנחת שוטה - והיא מנחת הקנאות, שפכר נהפךשו מעשיה בתורה. (ג) המנחה שמקריב כל כהן תחלה כשיפנס לעבודה, שמקריב אותה בגדו; והיא הנקראת 'מנחת חנוף'. (ד) המנחה שמקריב כהן גדול בכל יום, והיא הנקראת 'מנחת חבתין'. (ה) מנחת הסלת, והיא באה בגדר ונדבה. (ו) מנחת מחבת, והיא באה בגדר ונדבה. (ז) מנחת המרחשת [טיגון עמוק], והיא באה בגדר ונדבה. (ח) מנחת מאפה תנור חלות, והיא באה בגדר ונדבה. (ט) מנחת רקיין [חלות רקות ודקות], והיא באה בגדר ונדבה. ה. כל המנחות הקרבות לגבי המזבח - אין כל אחת מהן פחותה מעשרון, ומעוטו [- כשחטר מעט] מעכב את פלו; וקמש מנחות הבאות בגדר ונדבה - יש לו להחנוד ולגדר מהן כל שירצה, אפלו אלף עשרון. אבל מנחת העמר, ומנחת חוטא, ומנחת קנאות, ומנחת חנוף, והחבתין - כל אחת מהן עשרון אחד, לא פחות ולא יתר.

ו. כל המנחות הקרבות לגבי המזבח - טעונות נחייבות ב: הגשה במערב כנגד חדה של קרן דרומית מערבית, ואינן טעונות תנופה; חוץ ממנחת שוטה ועמר התנופה - ששתיהן טעונות תנופה והגשה.

ז. כל המנחות הקרבות לגבי המזבח, טעונות שמן ולבונה - לג שמן לכל עשרון, וקמץ לבונה לכל מנחה, בין שהיתה עשרון אחד בין שהיתה ששים עשרון, שאין מביאין בכלי אחד יתר על ששים עשרון, כמו שיתבאר; חוץ ממנחת קנאות ומנחת חוטא, שנאמר: "לא ישים עליה שמן, ולא יתן עליה לבונה".

ח. נתן והקריב - לוקה על השמן בפני עצמו ועל הלבונה בפני עצמה; נתן כלי שיש בו שמן או לבונה על גביה - אינו עובר ולא פסל. מנחת חנוף והחבתין - מוסיף לכל אחת מהן שמן, כמו שיתבאר.

ט. כל המנחות הקרבות לגבי המזבח נקמצות [נוטל מהן קומץ], מקטירין הקמץ פלו על גבי המזבח, והשאר נאכל לכהנים; חוץ ממנחת זכרי כהנה - שאינה נקמצת, אלא מקטירין אותה בלה, שנאמר: "וכל מנחת כהן וגו'". הנה למדת, שמנחת חנוף, והחבתין, וכהן שהביא מנחת חוטא או מנחת נדבה - כלן נשרפות על גבי המזבח, ואינן נקמצות. י. הפהנת - מנחתה נקמצת ממנחת ישראל, ושיריה נאכלין. יא. ולדות שנתערבו, והרי כל אחד מהן ספק כהן - מנחתם נקמצת ממנחת ישראל, ואינה נאכלת ממנחת

שהאמורין כליל למזבח ככל העולה, והרי נאמר במנחת כהנים: "כליל תהיה, לא תאכל" - כל שהוא כליל למזבח אכילתו בלא תעשה, ולוקין עליו בכזית. וכן כל האוכל כזית מבשר חטאות הנשרפות - לוקה, שנאמר: "וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד... לא תאכל, באש תשרף". ד. כל האוכל כזית מבשר הקדשים, אפלו קדשים קלים, קדם זריקת דמים - לוקה, שנאמר: "לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך... ונדבתיך"; כלומר, לא תוכל לאכל נדבותיך בשעריך, קדם שזרקין דמן בשערי המקום [- לח]. מפי השמועה למדו, שזו אזהרה לאוכל תודה או שלמים קדם זריקת דמים; והוא הדין לשאר הקדשים, בין קלים בין חמורים. וששה דברים שבתודה, שהם החלב והבשר והסלת והשמן והיין והלחם - כלן מצטרפין לכזית. ה. כל האוכל כזית מבשר קדשי חוץ לעזרה - לוקה, שנאמר: "לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך וצמרך וכלתך בקרף וצאנך"; מפי השמועה למדו, שזו אזהרה לאוכל מבשר חטאות ואשמות חוץ לעזרה; והוא הדין לאוכל קדשים קלים חוץ לירושלים שהוא לוקה - שחומת ירושלים לקדשים קלים, כחומת העזרה לקדשי קדשים. ואחד בשר חטאת ואשם, או שירי מנחות.

ו. בשר קדשי קדשים שיצא חוץ לחומת העזרה, ובשר קדשים קלים שיצא חוץ לחומת ירושלים - נפסל, ונאסר לעולם. ואף על פי שחזר למקומו, אסור לאכלו; והאוכל ממנו כזית - לוקה, שנאמר: "ובבשר בשדה טרפה לא תאכלו", כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו - נעשה כטרפה, כמו שבארנו בהלכות מאכלות אסורות.

ז. נכנס בשר קדשים קלים להיכל - הרי זה כשר. ח. זר שאכל כזית מבשר קדשי קדשים בעזרה אחר זריקת דמים - לוקה, שנאמר: "ואכלו אותם אשר פפר בהם... וזר לא יאכל" - במקום שהפיהן אוכל, ובעת שראוי לאכל - אם אכלו שם הזר, לוקה. אבל אם אכל הזר בשר קדשי קדשים בחוץ - לוקה משום אכלם בחוץ, לא משום זר שאכל קדש, שהרי אינם ראוין שם לכהנים. וכן אם אכלם בעזרה קדם זריקה - לוקה משום אוכל קדם זריקה בלבד, לא משום זרות.

ט. זר שאכל כזית מחטאת העוף - לוקה שתיים: אחת משום זר שאכל את הקדש, ואחת משום אוכל נבלה; שכל מלוקה [- שחיסה מיוחדת בעוף] נבלה היא, וכשהתרה - לכהנים התרה, לא לזרים. והרי הן שני אסורין הבאין פאחד, כמו שבארנו.

יום חמישי

הלכות מעשה הקרבנות פרק יב

א. המנחות, הן מן הקרבנות; והמנחות הבאות בפני עצמן ואינן באות משום [בתור] נסכים - מהן מנחת צבור, ומהן מנחת יחיד.

ב. וכל המנחות סלת חטים, חוץ ממנחת שוטה ועמר התנופה [קרבן העומר] שהן מן השעורים.

המנחות, שנגאמר: "זה המקום אשר יבשלו שם הפהנים את האשם ואת החטאת ואשר יאפו את המנחה וגו'".

כג. כל המנחות - טחינתן והקדנתן [בנפה] בחוץ, ולישתן ועריכתן ואפינתן בפנים; וכל מעשיהן פשרים בזר, עד שיבואו לבית הקמיצה. ומחבת ומרחשת [מיו מחבת] היו בעזרה; ושתייהם מקלי השרת, ומקדשין [את הניתן בהו]. ותנור של מקדש, של מתכת היה.

יום שישי

הלכות מעשה הקרבנות פרק יג

א. מצות עשה לעשות כל מנחה כמצותה האמורה בתורה. וכיצד עשית חבתי כהן גדול? מביא עשרון שלם, וחוצהו בחצי עשרון שבמקדש - שאף על פי שהיא קרבה חציין, אינה מתקדשת לחציין; ומביא עמה שלשת לגין שמן - שנגאמר: "בשמן תעשה", להוסיף לה שמן כנספי הכבש. וכולל הסלת בשמן, וחולט [שורה] אותה ברותחין, ולש מקל חצי עשרון שש חלות; נמצאו שתיים עשרה חלות. ג. ואחת אחת היו נעשות. וכיצד עושה? מחלק השלשת לגין ברביעית שבמקדש, רביעית לכל חלה; ואופה החלה מעט, ואחר כך קולה אותה על המחבת בשאר רביעית השמן שלה. ואינו מבשלה הרבה - שנגאמר: "תפיגין", בין בשל ונא [מבושל מעט].

ד. ואחר כך חולק כל חלה וחלה לשנים באמר [ע"פ הערכה - בידו] - פדי שיקריב החצי בבקר והחצי בערב; ולוקח החציים, וכופל כל אחד מהן לשנים, ופותת עד שתמצא כל פתיתה כפולה לשנים. ומקריב החציין עם חצי קמץ לבונה בבקר, והחצי הנשאר עם חצי קמץ לבונה בערב. ואם היתה מנחת חנוף - אינו חוצה, אלא מקריבה בלה כאחת עם קמץ לבונה. ושתייהן כליל לאשים.

ה. מנחת הסלת כיצד היתה נעשית? מביא עשרון סלת או כמה עשרונות כפי גדרו, ושמן הראוי לה; ומודד בעשרון של מקדש, ונותן שמן בכלי, ואחר כך נותן עליו את הסלת, ואחר כך נותן שמן אחר על הסלת, וכולל הסלת בו; ואחר כך נותנה בכלי שרת, וצק לתוכה שמן. ושמן שנתן תחלה, עם שמן הכלילה, עם השמן שיוצק - הכל לג לעשרון. ונותן עליה לבונתה.

ו. מנחת המחבת והמרחשת [מיו מחבת] כיצד? נותן השמן בכלי, ונותן עליו הסלת, ונותן על הסלת שמן אחר, וכולל הסלת; ואחר כך לשה בפושרין, ואופה אותה במחבת או במרחשת כמו שנגר; ופותת אותה פתים [לפותיתים], ונותנה בכלי שרת, ויוצק עליה שאר השמן, ונותן עליה לבונתה.

ז. מה בין מחבת למרחשת? מרחשת - יש לה שפה, והבצק שאופין אותו עליה רך, שהרי יש לה שפה ואינו יוצא; ומחבת - אין לה שפה, והבצק שאופין אותו בה קשה, פדי שלא יצא מכאן ומכאן.

ח. מנחת מאפה תנור כיצד? אם חלות היא - בולל הסלת בשמן, ולש בפושרין, ואופה, ופותת, ונותן בכלי

כהנים. כיצד עושים? הקמץ קרב בפגי עצמו, והשרימם מתפזרין על בית הדשן [מקום האפר, ואינו קרבים].

יב. כל הנשואות לכהנים, בין כהנת בין ישראלית - אין שגרי מנחותיהן נאכלים, מפגי חלק הפעל [ומנחת כהן קריבה כולה], ואינה פלה לאשים [למזבח], מפגי חלק האשה [שרק מנחת כהן קריבה כולה]; אלא הקמץ קרב לעצמו, והשרימם מתפזרין על בית הדשן. הקמיצה - בכל מקום בעזרה; ואם קמץ בהיכל, כשרה.

יג. ומקדשין מנחה בכלי [אפילו] שעל גבי קרקע, וקומצין מקלי שעל גבי קרקע; ואין מקדשין הקמץ בכלי שעל גבי קרקע. ומאימתי יתרו השירים באכילה? משיצת האור [האש] ברכ הקמץ.

יד. כל המנחות הקרבות לגבי המזבח - מצה; וכן שגרי המנחות שאוכלין הפהנים - אף על פי שהם מתרין לאכל אותן בכל מאכל, ובכרש - אין אוכלין אותה חמץ, שנגאמר: "לא תאפה חמץ, חלקם" - אפלו חלקם לא יחמיצו. ואם החמץ שגריה, לוקה; והחמץ אחר החמץ [לש בחימוץ ואחר אפה בחימוץ], חייב ולוקין על כל עשייה ועשייה שבה.

טו. כיצד? לשה חמץ, או ערכה [לישה נוספת] חמץ, או קטפה [הרטיבה] חמץ, או אפיה חמץ - לוקה, שנגאמר: "לא תעשה חמץ", ונגאמר: "לא תאפה חמץ" - לחייב על כל מעשה ומעשה יחידי שבה. עשה חמץ מתחלה ועד סוף - לוקה על כל מעשה מהן.

טז. הניח שאור [חומר התפחה] על גבי העסה, והלה וישב לו, ונתחמצה מאליה - לוקה, שהנחת השאור הוא המעשה.

יז. תבל השירים בקצח [כמיו כמון] או בשמשמין ובכל מיני תבלין ושמים - כשר; מצה היא, אלא שנקראת 'מצה מתבלת'.

יח. החמץ מנחה פסולה - פטור, שנגאמר: "אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ" - הכשרה לה, לא הפסולה. חמצה כשהיא כשרה, ויצאת לחוץ, ותזר וחמצה אחר שנפסלה ביציאתה - אינו לוקה; חמצה בראשו של מזבח - אינו לוקה, שנגאמר: "אשר תקריבו לה'", וכבר קרבה זו, והיא כשרה.

יט. החמץ לחם הפנים - לוקה, שנגאמר: "כל המנחה". אבל מנחת נסכים אין בה מלקות, שאם גבלה במים - הרי נפסלה קדם שתתחמץ; ואם גבלה בשמן של נסכים - מי פרות הן, ואינן מחמיצין.

כ. החטים של מנחות - אין לוהתין אותן [שורין במים להפריד פסולתן], שמא יחמיצו; שהרי בחוץ לוהתין אותן, ואין הכל זריזין לשמרן. אבל מנחת העמר - הואיל והיא של צבור, לוהתין אותה; שהרי הצבור זריזין הן, ומשמרין אותה [שלא תחמיץ].

כא. כל המנחות הנאפות - נלושות בפושרין, ומשמרין שלא יחמיצו; הואיל ולישתן ואפינתן בפנים בעזרה, אנשי פנים זריזין הן.

כב. ובמקום שמבשלין קדשי קדשים - שם אופין את

שמן בפני עצמו, או לבונה בפני עצמה או עצים למערכה [למזבח] - מפני שהן פקדון, שנאמר: "ולקרבן העצים".
ב. שנים מתנדבין או נודרין קרבן אחד, עולה או שלמים; אפלו פרידה [יחידה] אחת של תורים או בני יונה, מביאין אותה בשתפות. אבל המנחה אינה באה בשתפות. ודברים אלו דברי קבלה [ממשה מסיני] הן.

ג. הניח מנחה לשני בניו, ומת - הרי אלו מביאין אותה.
ד. אינה הוא נדר, ואיזו היא נדבה? האומר: 'הרי עלי עולה', או 'הרי עלי שלמים', או 'הרי עלי מנחה', או 'הרי דמי בהמה זו עלי עולה' או 'שלמים' - זה הוא הנדר; אבל האומר: 'בהמה זו' או 'דמי בהמה זו עולה' או 'שלמים', או 'הרי העשרון הזה מנחה' - זו היא נדבה.

ה. מה בין נדרים לנדבות? שהנודר - אם הפריש קרבנו ואכד או נגנב, חייב באחריותו עד שיקריב כמו שנדר; והמתנדב ואמר 'זו' - אם מת או נגנב, אינו חייב באחריותו.
ו. האומר: 'דמי שור זה עלי עולה, ודמי בית זה עלי קרבן', ומת השור ונפל הבית - חייב לשלם; אמר: 'הרי עלי עולה על מנת שלא אתחייב באחריותה' - אינו חייב באחריותה.

ז. כבר בארנו שהעושה בית חוץ למקדש להקריב בו קרבנות - אינו כבית עבודה זרה. והאומר: 'הרי עלי עולה על מנת שאקריבנה במקדש', והקריבה בבית זה - לא יצא. 'שאקריבנה בבית זה' - אם הקריבה במקדש, יצא. הקריבה באותו הבית, יצא - הרי הוא כמי שנדר עולה על מנת שלא יהיה חייב באחריותה. וענוש פרת על העליתה בחוץ. וכן אם אמר: 'הריני נזיר על מנת שאגלח בבית זה' - אם גלח שם, יצא; הרי הוא כמי שנדר לצער עצמו, והרי צער עצמו; ואינה נזירות.

ח. חטאת ואשם אינן באין אלא על חטא, ואינן באין בנדר ונדבה. האומר: 'הרי עלי חטאת' או 'אשם', או שאמר: 'הרי זו חטאת' או 'אשם' - לא אמר כלום. הנה מחייב חטאת או אשם, ואמר: 'הרי זו לחטאתי' או 'לאשמי', או 'הרי המעות האלו לחטאתי' או 'לאשמי' - דבריו קמיין.

ט. האומר: 'קרבן מצרע זה', או 'יולדת זו', 'עלי' - אם הנה אותו מצרע או היולדת עניים, מביא הנודר קרבן עני; ואם היו עשירים, מביא הנודר קרבן עשיר, אף על פי שהנודר עני.

י. האומר: 'חטאתו ועולתו ואשמו ושלמיו של פלוני עלי' - אם רצה אותו פלוני, הרי זה מניחו להקריב על ידו, ומתכפר לו. רצה בשעת הפרשתו ולא רצה בשעת הקרבה אלא חזר בו - בעולה ובשלמים - מקריבן, ומתכפר לו בהן אף על פי שאינו רוצה עתה, שהרי רצה בשעת הפרשה. אבל בחטאת ואשם - לא נתכפר לו עד שירצה מתחלה ועד סוף.

יא. האומר: 'הרי עלי פנדרי רשעים [שנודרים בעת כעס], שפנדריהן נזיר וקרבן ושבועה' - חייב בכלן [בשלושה הנ"ל]; 'פנדרי כשרין' - לא נתחייב כלום [שאינם

שרת, ונותן עליה לבונה; ואין בה יציקת שמן, שנאמר: "חלות מצת בלולת בשמן". ואם רקיקין [חלות זקות ורקות] היא - לשין את הסלת בפושרין, ומושח את הרקיקין בשמן, שנאמר: "ורקיקי מצות משחים בשמן"; ויראה לי, שאחר אפיה מושח אותם.

ט. וכיצד מושחין? מביא לג שמן לכל עשרון, ומושחין וחוזר ומושחין עד שיכלה כל השמן שבלג.

י. כל ארבע מנחות אלו האפיות - כשאופין אותן, אופין כל עשרון עשר חלות; ואם רבה בחלות או חסר, כשרה. וכיצד פותחין אותן? כופל החלה לשנים, והשנים לארבעה, ומכדיל [חותך]; ואם היתה המנחה של זכרי כהנה [שכולה למזבח], אינו מכדיל; ופוחת. וכלן פותחין פותחים, ואם הגדיל הפתיתין או הקטינן, כשרה.

יא. לא בלל, לא פתת, לא הגיש [המנחה לקרן המזבח], לא משח את הרקיקין - כשרה; לא נאמרו כל הדברים האלו אלא למצוה, שכתב היא מצוה.

יב. סדר הבאת המנחה ביצד? מביא אדם סלת מתוף ביתו בקלתות [כלים] של כסף ושל זהב או של שאר מיני מתכות - כלי שהוא ראוי [להיות] לכלי שרת. ואם היתה מנחת הסלת - נותנה לכלי שרת, ומקדשה בכלי שרת; ואם היתה מן המנחות הנאפות - אופה אותה שם במקדש, ופוחת כמו שבארנו, ונותן הפתיתין לכלי שרת. ונותן עליה שמנה ולבונה, ומוליקה אצל כהן; והכהן מוליקה אצל המזבח, ומגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חדה של קרן, ודיו. ומסלק את כל לבונה לצד אחד, וקומץ מקום שנתרבה שמנה, שנאמר: "מסלתה ומשמנה". ונותן הקמץ לכלי שרת, ומקדשו בכלי שרת; וקמץ שחלקו בשני כלים, אינו קדוש. וחוזר ומלקט את כל לבונה, ונותנה על הקמץ שבכלי, ומעלה אותו על גבי המזבח, ומולחו, ונותנו על גבי האשם בכלי שרת. ואם מנחת כהנים היא - אינו קומץ, אלא נותן מלח על כלה, ומשליך הכל על גבי האשם.

יג. ביצד קומצין מנחות הנקמצות? כדרך שקומץ כל אדם: פושט פס [כף] ידו, וקומץ [סוגר]. קמץ בראשי אצבעותיו או מן הצדדין - לא יקטיר; ואם הקטיר, הורצה [התקבל]. ואם הוסיף בקמץ, כגון שהרחיק אצבעותיו וקמץ - הרי זה פסול.

יד. אין [מידת ה] קמץ פחות מכשני זיתים; ומקצת הקמץ מעכב את בלו. והקמץ והלבונה מעכבין זה את זה. הסלת והשמן מעכבין זה את זה. ומקצת השמן מעכב את בלו - אין פחות מלג לעשרון, כמו שבארנו.

שבת קודש

הלכות מעשה הקרבנות פרק יד

א. מתנדב אדם ונודר עולה ושלמים, וכל מין שירצה מתמשה מיני מנחות הבאות בנדר ונדבה; ומתנדב או נודר מנחה ממנחות נסכים לבה, אינה מין משלשת מיני מנחות נסכים שבארנו. ומתנדב או נודר יין בפני עצמו, או

עבר בלא תעשה, שנגאמר: "לא תאחר לשלמו". אינו עובר בלא תעשה, עד שיעברו עליו רגלי השנה פלה. ואין לוקין על לאו זה, לפי שאין בו מעשה.

יד. הקדיש בהמה למזבח, ועברו עליו שני רגלים ונפל בה מום ופדיה על בהמה אחרת - אינו עובר בלא תעשה עד שיעברו על האחרת שלש רגלים. ואחד האיש ואחד האשה, עוברת בכל [- לא] תאחר; אבל היורש אינו עובר בכל תאחר.

טו. כל הקרבנות שעברו עליהן שלשה רגלים - לא נפסלו, אלא מקריבין וכשרים; ובכל יום ויום אחר השלש רגלים הוא עובר בלא תאחר, ובית דין מצוין לעשותו מיד, עד שיקריב קרבנותיו כרגל שפגע בו תחלה.

טז. אף על פי שנגאמר: ["ויקריב"] "לרצנו", כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני'. בין שנדר ולא הפריש [בהמה], בין שהפריש ולא הקריב - כופין אותו עד שיקריב.

יז. כל חבי עולות ושלמים, ממשקנין אותן; אף על פי שאין מתכפר לו עד שירצה, שנגאמר: "לרצנו" - כופין אותו עד שיאמר 'רוצה אני'. אבל חבי חטאות ואשמות, אין ממשקנין אותן; הואיל והם מעכבי פרה, אין חוששין להם שמה יפשעו וישהו קרבנותיהם; חוץ מחטאת נזיר, הואיל ואינה מעכבת אותו מלשתות יין - שמה יאחר אותה, לפיכך ממשקנין אותו עליה.

נודדים מכעס]. 'הרי עלי כנדבות פשרין' - הרי זה נדר בגזיר ובקרבן. וכל פנויי קרבן, פקרבן.

יב. אין הנודר ולא המתנדב חייב, עד שיהיה פיו ולבו [- כוונתו] שוין. כיצד? המתפונ לומר: 'הרי עלי עולה', ואמר 'שלמים', או שהתפונ לומר: 'הרי זו עולה', ואמר 'שלמים' - לא אמר פלוס. נתפונ לנדר בעולה ואמר 'קרבן', לנדר בחרם [- להוצאות המקדש] ואמר 'הקדש' - דבריו קמים: שהעולה קרבן, והחרם הקדש. וכן כל פיוצא בזה. בנדרים ובנדבות, אינו צריך להוציא בשפתיו, אלא אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו פלוס - חייב. כיצד? גמר בלבו שזו עולה או שיהיה עולה - הרי זה חייב להביא, שנגאמר: "כל נדיב לבו וביאה" - בנדיבת הלב יתחייב להביא. וכן כל פיוצא בזה מנדרי קדשים ונדבותם. **יג.** אחד נדרים ונדבות עם שאר הדברים שאדם חייב בהן מערבין ודמים [- כגון שאמר ערכי או דמי למקדש] ומעשרות ומתנות עניים - מצות עשה מן התורה שיהיה הכל כרגל שפגע בו תחלה [- בחג הראשון שבא], שנגאמר: "ויבאת שמה, והבאתם שמה", פלומר, בעת שתבוא להג, תביא כל מה שאתה חייב בו כרגל ותתן כל חוב שעליך לשם. הגיע הרגל ולא הביא - הרי זה בטל מצות עשה; עברו עליו שלשה רגלים ולא הקריב קרבנותיו שנדר או התנדב, או שלא נתן הערכים והחרמים והדמים - הרי זה

שיעורי רמב"ם ספר המצוות - כ"ב-כ"ח כסלו ה'תשס"ח

יום ראשון

מצות עשה פב. קלה.

מצות לא תעשה רכ. רכא. רכב.

כמו שהזכיר והחליצה מצוה בפני עצמה — כך פטר חמור עומד או לפדיה או לעריפה, וזו מצוה כפמו שאמרו.

המצוה הקלה — הצווי שנוצטוינו בעריפת (ראשו של) פטר חמור. אם אינו רוצה לפדותו, והוא אמרו יתעלה: "ואם-לא תפדה וערפתו" (שמות לד, ב), וכבר נתבארו גם דיני מצוה זו במסכת בכורות (פרק א) אפשר למקשה להקשות עלי ולומר: מדוע אתה מונה פדיתו ועריפתו כשתי מצות, ואינך מונה אותן כמצוה אחת, ותהיה עריפתו מהלכות המצוה, כמו שבארף בכלל השביעי? ה' יודע ועד שהדין היה מחייב כן, לולא מצאנו בענין זה לשון המורה על היותן שתי מצות, והוא אמרם (בכורות יג): "מצות פדיה קודמת (עדיפה) למצות עריפה, ומצות יבום קודמת למצות חליצה". הינו: כמו שהיבמה עומדת או ליבום או לחליצה — והיבום מצוה

המצוה הקלה — הצווי שנוצטוינו בעריפת (ראשו של) פטר חמור. אם אינו רוצה לפדותו, והוא אמרו יתעלה: "ואם-לא תפדה וערפתו" (שמות לד, ב), וכבר נתבארו גם דיני מצוה זו במסכת בכורות (פרק א) אפשר למקשה להקשות עלי ולומר: מדוע אתה מונה פדיתו ועריפתו כשתי מצות, ואינך מונה אותן כמצוה אחת, ותהיה עריפתו מהלכות המצוה, כמו שבארף בכלל השביעי? ה' יודע ועד שהדין היה מחייב כן, לולא מצאנו בענין זה לשון המורה על היותן שתי מצות, והוא אמרם (בכורות יג): "מצות פדיה קודמת (עדיפה) למצות עריפה, ומצות יבום קודמת למצות חליצה". הינו: כמו שהיבמה עומדת או ליבום או לחליצה — והיבום מצוה

המצוה המשלימה מאתים ועשרים — האזהרה שהזכרנו מלעבוד את הארץ בשנה שביעית, והוא אמרו יתעלה: "שדך לא תורע"

הבוצרים. מכאן אמרו: תאנים של שביעית אין קוצין אותן במקצה (אין שוטחין אותן לייבוש במקום המיועד לכר), אבל קוצה הוא בחרבה; ואין דורכין ענבים בגת (להוציא יין), אבל דורך הוא בערבה; ואין עושין זיתים בכד ובקטבי (מקומות שרגילין לכתוש בהן זיתים): אבל כותש הוא ומכניס לבודדה" (מסחטה קטנה). וכבר נתבארו דיני מצוה זו עם שלפניה במסכת שביעית.

המצוה הקל"ד — הצווי שנצטוינו להפקיר כל מה שהצמיחה האדמה בשנת השמיטה, ולהתיר (להפקיר) כל-צמחי שדויתנו והוא אמרו יתעלה: "והשביעת תשמטנה ונטשתה וגו'" (שמות כג, יא), ולשון המכלתא: "והלא הפרם והזית בפלל היא ולמה יצא? להקיש אליו: מה פרם מיוחד שהוא בעשה, עוכרין עליו בלא-תעשה, כף כל שהוא בעשה עוכרין עליו בלא-תעשה". ועגנן דבר זה כמו שאסביר לך: שאמרו "והשביעת תשמטנה ונטשתה" כולל הפקרת כל-הצומח בשנה השביעית: ענבים ותאנים ואפרסקים ורמונים וחסים ושעורים וזולתם. יוצא, שהשמטת הכל — מצות עשה אחר-כך פרט ואמר: "בן-תעשה לחרמך לזיתך". והרי אלו הם בכלל כל מה-שצומח מן-האדמה — אלא לא בא הצווי הזה בכרם וזית במיוחד, אלא מפני שהזהיר בהם הכתוב במיוחד על אספת תבואת הפרם והוא אמרו: "ואת-ענבי נזירך לא תבצר" (ויקרא כה, ה). הנה כמו הפרם שהפקרתו — מצות עשה, מניעתו (מלהפקיר) — לא-תעשה, כף כל מה-שתצמיח שנה שביעית שנתבאר שהפקרתו בעשה — תהיה מניעתו בלא-תעשה. אם כן יהיה דין הזית כדין הפרם בעשה ולא-תעשה, ודין זית ודין שאר פרות שוה. הנה נתבאר מכל מה-שקדם — שהשמטת גדולי שביעית מצות עשה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו במסכת שביעית, ואינה חובה מן-התורה אלא לפרות ארץ ישראל בלבד. המצוה הקמ"א — הצווי שנצטוינו להשמיט כספים, כלומר כל-המשאות (החובות) בשנת השמיטה, והוא אמרו יתעלה: "ואשר יהיה לך את-אחידך תשמיט ידך" (דברים טו, ג). וכבר נכפל הצווי במצוה זו ואמר: "וזה דבר השמיטה שמוט כל-בעל

(שם, ד). והעובר על זה — לוקה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו במסכת שביעית.

המצוה הרכ"א — האזהרה שהזהרנו מלעבוד את-האילן בשנה שביעית, והוא אמרו יתעלה: "וכרמך לא תזמר" (שם). וגם העובר על זה — חייב מלקות. ולשון ספרא (תחילת פרשת בהר): "הזרע והזמיר בפלל היו (מלאכות הזריעה והזמירה כבר כלולים באיסור הכללי שלא לעבוד בשביעית), ולמה יצאו? להקיש אליהם, מה זרע וזמיר מיוחדים שהם עבודה בארץ ובאילן, אף אני אין לי אלא דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן". וכבר נתבארו גם דיני מצוה זו במסכת שביעית.

המצוה הרכ"ב — האזהרה שהזהרנו מלקצור מה-שהצמיחה האדמה מעצמה בשנה השביעית כדרך שאנו קוצרים כל-שנה. ופרוש דבר זה, שאנו הזהרנו מעבודת האדמה ועבודת השמיטה, כמו שהזכרנו לעיל. והדבר שהצמיחה האדמה ממה-שנזרע בה בשנה הששית והוא הנקרא: ספיח מתר לאכלו (מן התורה) בשנה שביעית, אבל אין מתר לקצרו אלא בשנוי מן-הרגיל. והוא אמרו יתעלה: "את ספיח קצירך לא תקצור" (שם, ה), אין פונתו שלא יקצרונו כלל לפי שפבר אמר: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (שם, ו), אלא פונתו: לא תקצרונו כדרך שקוצרים תבואת שאר שנים, כי אם כמי שקוצר דבר שהוא הפקר, בלי חכנה ובלי התכוננות, כמו שנבאר.

יום שני

מצות לא תעשה רכג.

מצות עשה קלד. קמא.

מצות לא תעשה רל. רלא.

המצוה הרכ"ג — האזהרה שהזהרנו מלאסוף גם מה-שמצמיחים האילנות מן-הפרות בשנה שביעית כדרך שאנו אוספים פרות כל-שנה, אלא נעשה בכך שנוי כדי להראות שהוא הפקר, והוא אמרו יתעלה: "ואת-ענבי נזירך (מלשון הפקר, ואלו פרות שביעית) לא תבצר" (ויקרא כה, ה). בא הפרוש (ספרא פרשת בהר): "לא תבצר כדרך

ואם לאו לא שמענין, כלומר: מצוה זו לא תשג איכות עציתה אלא משגי כתובים, הינו שנמנה השנים לבדן ונמנה גם השמטין עמהן. כיון שאמר, שענין זה לא ישג אלא משגי כתובים, משמע שהיא בהחלט מצוה אחת. כי אלו היו שתי מצוות, כלומר: מנין שנים ומנין שמטין — לא היה אומר 'עד שיאמרו שגי כתובין', כי כך (בדרך כלל) — משגי כתובים נלמדות כל-שתי מצוות, וכן כל-מצוה ומצוה מכתוב שלה. ולעולם אין אומרים "הא עד שיאמרו שגי כתובים" אלא במצוה אחת, שלא נשלמת ידיעת דיניה אלא משגי כתובים, כמו הבכור שאמר בו הכתוב: "כל-פטר רחם לי" (שמות לד, יט), כי כתוב זה לבדו מורה, שהבכור לה' — בין זכר בין נקבה — וכן כתוב אחר, "הזכרים לה'" (שם יג, יב), ופסוק זה לבדו מורה, שכל-זכר לה' — בין בכור בין פשוט. אבל משגי הכתובים השג ענין המצוה, שהוא בכור זכר בלבד כמו שבארו במכילתא.

המצוה הקל"ו — הצווי שנצטוינו לקדש את שנת החמשים, כלומר: להשבית בה עבודת האדמה כמו בשמטה. והוא אמרו יתעלה: "וקדשתם את שנת החמשים שנה" (ויקרא כה, י), ובפרוש אמרו (ספרא פרשת בהר): "כשם שנאמר בשביעית, כך נאמר ביובל", כלומר: השוה ביניהם בעשה, כשם שהשוה הכתוב ביניהם בלאו, כמו שאבאר (לא תעשה רכד). ודיני שנת יובל ושנת שמטה בהשבת עבודת האדמה והפקרת כל-הצומח — שוים. ואת-שני הדברים האלה (השבת העבודה, והפקרת הצומח) כולל אמרו: "וקדשתם את שנת החמשים שנה". וכבר באר הכתוב, שענין הקדשה בהן, שיהיו פרותיהן ותבואתן הפקר. ואמר: "כי יובל היא קדש תהיה לכם מן-השדה תאכלו את-תבואתה" (שם, יב). יובל זה אינו נהג אלא בארץ, ובתנאי שיהא כל-שבת ושבת יושב במקומו, כלומר: בחלק שלו מארץ ישראל ולא יהיו מערבין זה בזה.

המצוה הקל"ז — הצווי שנצטוינו לתקע בשופר בעשרה בתשרי של שנה זו (של יובל) ולהכריז בכל-ארצנו על חרות לעבדים ויציאת

משה ידו" (שם, ב), ולשון התוספתא: "בשתי שמטות הכתוב מדבר: אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים: ושמטת כספים זו אינה נוהגת מן התורה אלא בזמן שמטת קרקע נוהגת, ואז היא נוהגת מן-התורה בכל-מקום". וכבר נתבאר דיני מצוה זו בפרק אחרון ממסכת שביעית.

המצוה המשלימה מאתים ושלישים — האזהרה שהזהרנו מלתבע את החובות בשנת השמטה, אלא ישמטו לגמרי, והוא אמרו יתעלה: "שמוט כל-בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא-יגש את-רעהו ואת-אחיו" (שם), וזה אינו חובה מן-התורה אלא בארץ ישראל בזמן שיש שם שמטת קרקע, כלומר: היובל. אבל מדרבנן דבר זה חובה בכל-מקום ובכל-זמן ואסור לתבוע החוב שעברה עליו שביעית אלא ישמט. וכבר נתבאר דיני מצוה זו בסוף מסכת שביעית.

המצוה הרל"א — האזהרה שהזהרנו מלהמנע מלהלות זה לזה בגלל השמטה שלא ישמט החוב, לפי שהכתוב הזהיר מזאת המחשבה ואמר: "השמר לך פני-היה דבר וגו'" (שם, ט), ולשון ספרי (שם): "השמר — בלא-תעשה, פני-היה — בלא-תעשה", כלומר: שני לאוין אלו באו בענין זה, זה אחר זה לחזיק.

יום שלישי

מצות עשה קמ. קלו. קלז.

מצות לא תעשה רכד. רכה. רכו.

המצוה הק"מ — הצווי שנצטוינו לספור את-השנים מעת משלנו על הארץ והחזקנו בה — שבע שבע שנים עד שנת היובל. ומצוה זו, כלומר: ספירת שני שמטה, היא מסורה לבית דין, כלומר: סנהדרין גדולה, שהם הם שסופרים שנה שנה מחמשים השנים, כדרך שכל-אחד ואחד ממנו מונה ימי העמר, והוא אמרו יתעלה: "וספרת לך שבע שבת שנים וגו'" (ויקרא כה, ח). ולשון ספרא (פרשת בהר): "יכול יספר שבע שמטים זו אחר זו (בלי לספור שנים בודדות) ויעשה יובל? תלמוד לומר: "שבע שנים שבע פעמים" (שם), הא עד שיאמרו שני כתובים (עד ששלימו שני הכתובים אחד את השני, שכל אחד יוסיף פרט אחר במצוה);

וַיֵּצְאוּ מִתַּחַת יְדֵי הַקּוֹנִים, בְּלֵי דָמִים. וְהוּא אָמַר וַיִּתְעַלֶּה: "וּבְכָל אֶרֶץ אַחֲזַתְכֶם גְּאֻלָּה תִתְּנוּ לְאֶרֶץ" (ויקרא כה, כד). וּבָאָר לָנוּ, שְׂגֻלָּה זוֹ תִהְיֶה בְּשָׁנָה זוֹ וְאָמַר: "בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשׁוּבוּ אִישׁ אֶל-אַחֲזוֹתָיו" (שם, יג). וּבְכָר עֶסֶק הַכְּתוּב בְּדִינֵי מִצְוָה זוֹ וּבָאָר אֵיךְ יִהְיֶה דִין הַמוֹכֵר עִם הַקּוֹנֶה, אִם הוּא רוֹצֵה לְפָדוֹת אֶת-אֲדָמְתוֹ הַמְּכוּרָה קִדְּם שְׁתַּחֲוֹל שְׁנַת הַיּוֹבֵל. וּבָאָר גַּם-כֵּן שְׂדֵינָן זֶה מֵיַחַד לְקַרְקָעוֹת שֶׁהֵן מִחוּץ לְחוֹמַת הָעָרִים, וְשֶׁהַחֲצֵרוֹת וְהַבְּתִימִים הַבְּנוּיִם בַּכְּפָרִים — כִּיּוֹן שְׁלֹא נִבְנוּ מִבְּפָנִים לְחוֹמָה, הֲרֵי דִינָם כְּדִין הַשְּׂדוֹת וְהַגְּנוֹת. וְהֵם בְּתֵי הַחֲצֵרִים שְׁעֲלִיהֶם אָמַר הַכְּתוּב: "עַל-שְׂדֵה הָאֶרֶץ יִחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה-לוֹ וּבִיבֵל יֵצֵא" (שם, לא) וּבְכָר נִתְבָּאָרוּ דִינֵי מִצְוָה זוֹ בְּעָרְכִים (עֲרִכִין כּט:). וְגַם הִיא אֵינָה נוֹהֶגֶת אֶלָּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבְזִמְן שֶׁהַיּוֹבֵל נוֹהֵג.

הַמִּצְוָה הֶרֶכ"ז — הַאֲזַהְרָה שֶׁהַזְּהָרָנוּ מִלְּמַכּוֹר אֲדָמוֹתֵינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן לְצִמְיֹתוֹת, וְהוּא אָמַר: "וְהָאֶרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצִמְתָּת" (שם, כג). וּבְכָר נִתְבָּאָרוּ דִינֵי מִצְוָה זוֹ בְּסוֹף עָרְכִין (כּט, וּאֵילָךְ).

הַמִּצְוָה הַקַּל"ט — הַצְּוִי שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ שֶׁתִּהְיֶה פְּדִיַת הַקְּנִינִים הַמְּכוּרִים מִבְּפָנִים לְחוֹמַת עִיר, עַד לְסוֹף שָׁנָה אַחַת בְּלִבְדָּה, וְאַחֲרֵי הַשָּׁנָה תִּקְנִימוּ בְּיַדֵי הַקּוֹנֶה וְלֹא יֵצְאוּ בַיּוֹבֵל, וְהוּא אָמַר וַיִּתְעַלֶּה: "וְאִישׁ כִּי יִמְכַר בֵּית-מוֹשָׁב עִיר חוֹמָה וְגוֹ'" (שם, כט), וּמִצְוָה זוֹ הִיא דִין בְּתֵי עָרֵי חוֹמָה. וּבְכָר נִתְבָּאָרוּ דִינֵי מִצְוָה זוֹ בְּמַסְסַת עָרְכִים (לא:). וְהִיא אֵינָה נוֹהֶגֶת אֶלָּא בְּאֶרֶץ.

יום חמישי

מצות לא תעשה קסט. קע.

מצות עשה קפג.

מצות לא תעשה רכח. מצות עשה כ.

הַמִּצְוָה הַקַּס"ט — הַאֲזַהְרָה שֶׁהַזְּהָרָנוּ כָּל-שִׁבְט לְוֵי מְלָקַחַת חֵלֶק בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (שִׁנְחַלְקָה לְשֵׁאר הַשְּׁבִטִים), וְהוּא אָמַר וַיִּתְעַלֶּה: "לֹא-יִהְיֶה לְכַהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל-שִׁבְט לְוֵי חֵלֶק וְנִחְלָה" (דְּבָרִים יח, א).

הַמִּצְוָה הַמְּשַׁלְּמָה מֵאָה וְשִׁבְעִים — הַאֲזַהְרָה שֶׁהַזְּהָרָנוּ עוֹד כָּל-שִׁבְט לְוֵי מְלָקַחַת חֵלֶק

כָּל-עֶבֶד עִבְרִי לְחֻפְשֵׁי, בְּלֵי דָמִים, בְּיוֹם זֶה, כְּלוֹמַר: עֲשֶׂה בְּתַשְׁרִי, וְהוּא אָמַר וַיִּתְעַלֶּה: "וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפֵר תְּרוּעָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבַעִי בַּעֲשׂוֹר לְחֲדָשׁ בְּיוֹם הַכַּפָּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפֵר בְּכָל-אֶרְצְכֶם" (שם, ט), וְאָמַר: "וּקְרֹאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל-יִשְׂבֵּיָהּ" (שם, י), וּבְכָר נִתְבָּאָר (ראש השנה כו:). שְׁשֻׁנָה הַיּוֹבֵל לְרֹאשׁ הַשָּׁנָה לְתַקִּיעָה וּלְבִרְכוּת. וּבְכָר נִתְבָּאָרוּ דִינֵי תַקִּיעוֹת רֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּמַסְסַת רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וְיָדוּעַ, שֶׁתַּקִּיעָה זוֹ בַיּוֹבֵל אֵינָה אֶלָּא לְפָרְסוּם הַחֲרוּת, וְשֶׁהִיא חֵלֶק מִן-הַהִכְרָזָה, וְהוּא אָמַר: "וּקְרֹאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ": וְאֵין עֲנִינָה כְּעֲנִינֵן תַּקִּיעוֹת רֹאשׁ הַשָּׁנָה, שֶׁהֵן "זְכָרוֹן לְפָנֵי ה'", וְאֶלָּה לְשַׁחְרוֹר הָעֶבְדִים, כְּמוֹ שֶׁבָּאָרְנוּ.

הַמִּצְוָה הֶרֶכ"ד — הַאֲזַהְרָה שֶׁהַזְּהָרָנוּ עַל עֲבוֹדַת הָאֶרֶץ בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל, וְהוּא אָמַר בָּהּ: "לֹא תִזְרְעוּ" (שם, יא), כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּשִׁמְטָה: "שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע". וּכְשֶׁם שֶׁאֲסוּרָה בְּשִׁמְטָה בֵּין עֲבוֹדַת הָאֶרֶץ בֵּין עֲבוֹדַת הָאֵילָן, כִּף הַיּוֹבֵל, וּלְפִיכֵף אָמַר "לֹא תִזְרְעוּ", בְּלִשׁוֹן כְּלָלִי (לְשׁוֹן זְרִיעָה הִיא הֵן בַּעֲבוֹדַת הָאֶרֶץ וְהֵן בַּעֲבוֹדַת הָאֵילָן), לְכָלוֹל הָאֶרֶץ וְהָאֵילָן. וְגַם הַעוֹבֵר עַל זֶה — לוֹקָה.

הַמִּצְוָה הֶרֶכ"ה — הַאֲזַהְרָה שֶׁהַזְּהָרָנוּ מִלְּקַצוֹר סְפִיחֵי שְׁנַת יוֹבֵל כְּשֶׁאָר הַשָּׁנִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁבָּאָרְנוּ (לֹא תַעֲשֶׂה רֶכֶב) בְּשָׁנָה שְׁבִיעִית, וְהוּא אָמַר וַיִּתְעַלֶּה: "וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת-סְפִיחֵיהָ" (שם, יא).

הַמִּצְוָה הֶרֶכ"ו — הַאֲזַהְרָה שֶׁהַזְּהָרָנוּ גַם כֵּן מִלְּאָסוֹף פְּרוֹת הָאֵילָן בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל כְּדֶרֶךְ שֶׁאָנוּ אוֹסְפִים בְּשֶׁאָר הַשָּׁנִים, וְהוּא אָמַר: "וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת-נִזְרֵיהָ" (שם), כְּדֶרֶךְ שֶׁבָּאָרְנוּ (לֹא תַעֲשֶׂה רֶכֶב) בְּשָׁנָה שְׁבִיעִית. וּבְסַפְרָא (פֶּרֶשֶׁת בַּהֲר שֶׁם) אָמַר: "לֹא תִקְצְרוּ וְלֹא תִבְצְרוּ — כְּשֶׁם שֶׁנִּבְאָרְנוּ בְּשִׁבְעִית, כִּף נִאָמַר בַּיּוֹבֵל", כְּלוֹמַר: שֶׁהִדִּין בְּכָל-הַלְוִיִּם הָאֵלֶּה שְׁוֶה. וְדִינֵי הַשְּׁמִטָּה וְהַיּוֹבֵל כֻּלָּם אֵינָם חוֹבָה אֶלָּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

יום רביעי

מצות עשה קלח.

מצות לא תעשה רכז. מצות עשה קלט.

הַמִּצְוָה הַקַּל"ח — הַצְּוִי שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ שֶׁיִּחְזְרוּ כָּל-הַקְּרָקָעוֹת הַמְּכוּרִים בְּשָׁנָה זוֹ — לְבַעֲלֵיהֶם,

נתבאר בגמרא קדושין (עז.) שאינו חייב אלא אחת. נמצא שהלאו הפללי בלבד הוא שנמנה וכל-לאו אחר שיבוא באותו ענין בפרטות אינו אלא ללמד איזה דין, או להשלמת הענין, כדרך שבארנו במצוה קס"א קס"ה ממצות אלו. ומן הסוג הזה בעצמו (דוגמה נוספת מסוג זה) האזהרה שהזהיר את-הכהנים שלא-יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקרא כא, ה), וישלשה לאוין אלו בעצמם כבר קדמו לכל-ישראל בכלל ואמר: "לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית" (שם יט, כז), "ולא-תשימו קרחה בין עיניכם למת" (דברים יד, א) "וישרט לנפש לא תתנו בבשרכם" (ויקרא יט, כח), ונקפלו בכהנים להשלמת הדין בלבד, כמו שנתבאר בסוף מכות (כ.): כשנתבארו דיני שלש המצות האלה; ואלו היו לאוין מיוחדים בכהנים ולא היו להשלמת דין אלא היו מצות נפרדות, כי אז היה הפהן חייב על כל-מעשה מהם שתי מלקיות: משום שהוא ישראלי ומשום שהוא כהן — ואין הדבר כן, אלא מלקיות אחת בלבד כשאר ישראל, כמו שנתבאר במקומו. והבן כלל זה ודעהו.

המצוה הקפ"ג — הצווי שנצטוינו לתן ערים ללויים לדור בהן, כיון שאין להם חלק בארץ, והוא אמרו יתעלה: "ונתנו ללויים וגו' ערים לשבת" (במדבר לה, ב). וגם ערים אלו, כלומר: ערי הלוים, הן ערי מקלט (שההורג נפש בשגגה מוגן שם מפני נקמתו של גואל הדם) וקולטות בתנאים המיוחדים להן, כמו שנתבאר במכות (ו.). המצוה הרכ"ח — האזהרה שהזהרנו מלמכור מגרשי הלוים והוא אמרו: "ושדה מגרש עריהם לא ימכר" (ויקרא כה, לד). ואתה יודע לשון התורה (במדבר לה, ב) שנותנים ללויים ערים ומגרש ושדה מגרש, כלומר: אלף אמה מגרש ואלפים אמה חוצה להם לשדות וכרמים, כמו שנתבאר במסכת סוטה (כז:), ובאה האזהרה ללויים מלשנות את-הגבולות האלה לבל יעשו את-העיר מגרש ולא המגרש עיר, ולא השדה מגרש ולא המגרש שדה, והוא אמרו: "לא ימכר". בא בקבלה שענינו: לא ישנה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בסוף ערכין (לג:).

בבזה שבוזזים בשעת כבוש ארץ ישראל. והוא אמרו יתעלה: "לא-יהיה לכהנים הלויים כל-שבת לוי חלק ונתלה". ולשון ספרי (פרשת שופטים שם): "חלק בבזה, ונתלה בארץ". אפשר לה להקשות עלי ולומר: למה מניח שני ענינים אלו שתי מצות, והם: האזהרה מלקחת חלק בארץ והאזהרה מלקחת חלק בבזה, והלא הם בלאו אחד והרי זה לאו שבכללות שהקדמת (כתבת בהקדמה — לעיל הכלל התשיעי) שהוא נמנה לאו אחד? דע שפכר נתחלק לאו זה ואמר: "ונתלה לא-יהיה-לו" (שם, ב), והרי הם שני לאוין בשני שמות, האחד מהם: "לא-יהיה לכהנים הלויים חלק ונתלה" והוא האזהרה מלקחת חלק בבזה הארץ (ונלמדת מהמילה "חלק" שבפסוק), והשני: "ונתלה לא-יהיה-לו", האזהרה מלקחת חלק בארץ. וכבר נכפל הלאו על שני ענינים אלו עצמם בכהנים, והוא אמרו יתעלה לאהרן: "בארצם לא תנחל וחלק לא-יהיה להם בתוכם" (במדבר יח, כ), ובא הפרוש (ספרי פרשת קרח שם): "בארצם לא תנחל" — בשעת חלוק הארץ: "וחלק לא-יהיה-להם בתוכם" — בארץ. ואולי תחשוב ששני הלאוין האלה הנזכרים בכהנים שתי מצות ולפיכך ראוי למנותם (בכהנים בפני עצמם, ובשאר שבת לוי בפני-עצמם) — דע שפיון שהלאו בא באופן כללי: "כל-שבת לוי", הרי נכנסו הכהנים בכלל ואמנם כפלו בכהנים לחזוק (ליתר תוקף) וכן כל-הדומה לזה מן-הכלל והפרט אינו נכפל אלא לחזוק או להשלמת הדין, כיון שלא השג הדין בשלמות מן-הלאו האחד. ואלו מנינו אמרו לאהרן: "בארצם לא תנחל וחלק לא-יהיה להם בתוכם" נוסף על אמרו: "לא-יהיה לכהנים הלויים וגו'", כי אז נצטרף למנות לפי ההקש הזה (השוואה זו) בעצמו אסור הגרושה והחללה והזונה על פהן גדול שלשה לאוין נוסף על שלשה הלאוין שבאו בכל-כהן בכלל, בין גדול בין הדיוט. ואם יאמר האומר: שפך באמת צריך למנות, נאמר לו: שבהכרח יהיה כהן גדול בגרושה חייב שתיים: אחת משום שהוא כהן והגרושה אסורה לו, והשנייה: משום שהוא כהן גדול והיא אסורה עליו עוד בלאו אחר — וכבר

נתבאר תאר המנורה והשלחן ומזבח הזהב ומקום הנחתם בהיכל בגמרא מנחות (כת, צז ואילך) ויומא (לג:).

יום שישי

מצות לא תעשה עט. פ.

המצוה הע"ט — האזהרה שהזהרנו מלכנות מזבח מאבנים שנגע בהן ברזל, והוא אמרו יתעלה: "לא תבנה אתהן גזית פי חרפך הנפת עליה ותחללה" (שמות כ, כב), ואם בנה מהן מזבח — הרי הוא פסול ואין מקריבים עליו. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ג' ממדות (משנה ד).

המצוה המשלימה שמנים — האזהרה שהזהרנו מלעלות למזבח במעלות, כדי שלא יפסע פסיעות גסות בשעת עלייתו, אלא ילך עקב בצד גדל, והוא אמרו יתעלה: "לא תעלה במעלות על-מזבחי וגו'" (שם, כג). ולשון המכלתא (סוף פרשת יתרו): "מה תלמוד לומר: 'אשר לא תגלה ערותך עליו'? שפשעולה למזבח לא יהא פוסע פסיעה גסה, אלא מהלך עקב בצד גדל". וכבר נתבארה צורת הכבש ואיך בנינו בפרק ג' ממדות (משנה א). וכל-הפוסע פסיעה גסה על המזבח עד שתגלה ערותו עליו — לוקה.

שבת קודש

מצות עשה כא.

המצוה הכ"א — הצווי שנוצטוינו ליראה מן המקדש הזה מאד מאד, עד שנוקבע לו בלבנו מקום היראה והפחד — וזו היא מוראת מקדש, והוא אמרו יתעלה: "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל). והגדרת יראה זו כמו שהזכירו בספרא (קדושים): "איזה הוא מורא? לא יפנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפנדתו (בגד שלובש אדם על גופו כדי שיספוג הזיעה, ואין דרך ללובשו בלי מלבוש עליו) ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא (מעבר, לקצר הדרך), ויריקה מקל-וחמר" (— ודאי שאסור). וכבר נתבאר בכמה מקומות בתלמוד, שאסור בהחלט לשבת בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד; וכל-זה לפי שאמר

המצוה המשלימה עשרים — הצווי שנוצטוינו לכנות [לעשות] בית-הבחינה לעבודה שבו תהיה ההקדשה והבערת האש תמיד (שתוקד על המזבח), ואילו תהיה ההליכה וכו' תהיה החגיגה והעליה לרגל וההתקבצות בכל-שנה, כמו שיתבאר, והוא אמרו יתעלה: "ועשו לי מקדש" (שמות כה, ח). ולשון ספרי (דברים יב, י): "שלש מצות נצטו ישראל בשעת בנייתם לארץ: למנות להם מלך ולכנות להם בית הבחינה, ולהכרית זרעו של עמלק". הנה נתבאר לך, שבגן בית הבחינה מצוה בפני עצמה. וכבר בארנו (לעיל כלל יב) שהכללות הזאת (ששמה "מקדש") כוללת פרטים, ושהמנורה והשלחן והמזבח וזולתם פלם מחלקי המקדש והכל נקרא "מקדש", וכבר נתיחד צווי לכל-חלק וחלק. אבל אמרו על המזבח "מזבח אדמה תעשה-לי" (שמות כ, כא), שאפשר לחשב על פסוק זה, שהוא מצוה בפני עצמה מלבד מצות מקדש — הרי ענינו כמו שאבאר לך: פשטה דקרא הרי הוא מדבר בשעת הטר הבמות, שהיה מטר לנו בזמן שהוא לעשות מזבח אדמה בכל-מקום ולהקריב עליו; וכבר אמרו עליהם השלום שענין הדבור הוא, שהוא צוה לכנות מזבח מחבר בארץ, ושלא יהא מטלטל כמו שהיה במדבר, והוא אמרם במכלתא דרבי ישמעאל בפרוש פסוק זה: "כשתכנס לארץ עשה לי מזבח המחבר באדמה". כיון שהדבר כך — הרי הוא צווי נזהג לדורות וחרה הוא מחלקי המקדש, רצוני לומר: שיבנה מזבח מן-האבנים ונקא. ובמכלתא (יתרו פרשה יא) אמרו בפרוש אמרו יתעלה: "ואם-מזבח אבנים תעשה-לי" אמרו: "רבי ישמעאל אומר: כל-אם' ואם' שבתורה רשות, חוץ משלשה — אחד מהם: ואם-מזבח אבנים תעשה-לי". אמרו: "ואם מזבח אבנים" — חובה. אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות? תלמוד לומר: "אבנים שלמות תבנה את-מזבח ה' אלהיך" (דברים כו, ו), וכבר נתבארו דיני מצוה זו בכללם, כלומר בגן המקדש ותארו וחלוקו (חלוקות החצר, הקדש וקדש הקדשים וכו'). ובגן המזבח ומשפטיו, במסכתא שחברה לשם כך, היא מסכת מדות. וכן

יְתַעֲלֶה: "וּמְקַדְּשֵׁי תִירְאוּ" וְזוֹ חוֹבָה לְעוֹלָם, אֲפֹלוּ בְזִמְן הַזֶּה שֶׁהוּא חָרֵב בְּעֲוֹנוֹתֵינוּ שָׂרְבוּ. וּלְשׁוֹן סִפְרָא (שם): "אֵין לִי אֵלָא בְזִמְן שְׁבִית הַמְקַדְּשׁ קָיָם, בְּזִמְן שְׁאֵין בֵּית הַמְקַדְּשׁ מְגִין? תִּלְמוּד לומר: אֶת-שְׁבִיתִי תִשְׁמְרוּ וּמְקַדְּשֵׁי תִירְאוּ — מֵה-שְׁמִירַת שְׁבִית לְעוֹלָם, אֶף מוֹרָא מְקַדְּשׁ לְעוֹלָם". וְשֵׁם אָמְרוּ עוֹד: "לֹא מִן-הַמְקַדְּשׁ אִתָּה יָרָא, אֵלָא מִמִּי שֶׁפָּקֵד עַל הַמְקַדְּשׁ".

אגרות קודש

ב"ה, כ"ה כסלו, תשי"ז
ברוקלין.

הנהלת צעירי אגו"ח חב"ד

סניף עיה"ק ירושלים ת"ו

ה' עליהם יחיו

שלום וברכה!

מאשר הנני קבלת מכתבם מט"ז כסלו, וכן מכתב השני מיום הנ"ל...

דרישה נוספת עתה מכל אחד מבני ישראל וביחוד מאנ"ש וביותר מהצעירים, והם פעולות מתאימות לדרישת השעה ואפשריות הניתנות מהשגחה העליונה, והרי רואים בעליל שדוקא עתה יש לפעול להרמת קרן ישראל סבא לתורתו ולמצותי, עד כדי החדרת תורת החסידות והדרכותי בחוגים רחבים, וכל רגע ושעה העוברים הם אבדה מבהילה, ומי יודע אם תהיי עוד אפשריות כזו, וע"ד פעולות ממשיות וניצול האפשריות האמורות, לעת עתה לא נמצא במכתבם זה ולא בהקודם (אף שיש בהם בהנוגע להחלטות ואיזה פעולות בעבר, ולצערנו בממדים בלתי מספיקים).

פשוט שאין כוונתי להטפת מוסר, אלא לעוררם על חלק היפה שהשגחה העליונה העמידתם עליו, ואשר ינצלו האפשריות במילואה, שרב טוב צפון בה, טוב הרוחני והגשמי ובטוב הנראה והנגלה, ואין הדבר תלוי אלא ברצונם, כי הרי הכחות והאפשריות נתנו מידו הפתוחה הקדושה והרחבה.

ויהי רצון שימי חנוכה האלו, אשר אלו ואלו דא"ח, שהולך ופוחת והולך ומוסיף, הולך ופוחת בענינים דלעו"ז והולך ומוסיף בענינים דקדושה, יוסיפו הצלחה בהעבודה האמורה, שכל אחד ואחד מצעירי אגו"ח וכולם יחדיו - ע"י עבודתם בקדש יהי פוחת והולך מיום ליום בענינים דלעו"ז בכל הסביבה בכל העיר וכו', והולך ומוסיף בכל הסביבה ובכל העיר בעניני קדושה ואור, נר מצוה תורה אור ומאור שבתורה זוהי פנימיות התורה תורת החסידות הדרכותי ומנהגי.

נתעכב השילוח וז"ע נתקבל המכ"ב מכ"ב כסלו מההתועדויות דיט"כ, גאולתנו ופדות נפשו, ויהי"ר אשר מר"ה זה לחסידות ועניני תומשך תוספת פעולות מוצלחות בכל השנה כולה ובכל השטחים, והרי כולם מכוונים לנקודה התיכונה - הפצת המעינות חוצה ולשיא שלה - ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו ממש.

בברכת הצלחה ולבשו"ט בכהנ"ל.

א.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שניאור זלמן - אדמו"ר הזקן - בעל התניא והשו"ע

שולחן ערוך

רמה ישראל ונכרי איך יתנהגו בשבתות. וכו' י"ט סעיפים:

א ישראל ונכרי שקבלו שדה בשבתות*, שיהיה מטל על שניהם לעמל לחרש ולזרוע ושאר כל עבודות השדה, וכשיגיע הקציר יטלו חלק בפרות בעד עבודתם - לא יאמר הישראל להנכרי, 'עבד אתה בשבת, וכשיגיע הקציר תטל חלקך בפרות כנגד עבודתך גם בשבתות, ואני אעבד כנגד זה יום אחד בחל ואטל חלקי בפרות כנגד עבודתי בחל', אע"פ שהנכרי מתפונ בעבודתו בשבת לטובת עצמו. ומתר לומר לנכרי, 'עשה מלאכה בשבת לצרפך', כמו שיתבאר בסימן שו*. מפל מקום, כיון שעבודת השדה מטלת בכל יום ויום על שניהם בשוה חצי יום על זה וחצי יום על זה, אם כן כשהישראל אומר להנכרי שיעבד בשבת כל היום והוא יעבד כנגד זה יום אחד שלם בחל, הרי זה כמעמיד פועל במקומו שיעשה מלאכתו בשבת:

ב ואפלו אם לא אמר להנכרי כלום, אלא הנכרי מעצמו היה עובד כל ימי השבתות והישראל היה עובד כנגדו בחל (בסתם), שלא פרש שעושה כן לפרוע להנכרי שהתעסק בשבילו בשבת), אסור להישראל שיבא לחשבון עם הנכרי בשעת חלקת הפרות, ולומר 'נחלק בשוה, שכל יום השבת שעבדת עבדתי כנגדו בחל', לפי שבוה הוא מוגלה דעתו שזה שעבד יום שלם בחל עבד חציו בשביל הנכרי כדי לפרוע להנכרי שעבד בשבילו חצי יום השבת, ונמצא עבודת חצי יום השבת נחשבת על שמו, והרי זה נוטל שכר שבת שלא בהבלעה שהרי מזכיר את יום השבת בפרוש, אלא יניח להנכרי שמא ירצה* יטל לעצמו תחלה כנגד כל השבתות שעבד הוא לבדו, והשאר יחלק עמו בשוה.

ואם נתרצה הנכרי מאליו לחלק עמו בשוה בלא שיחשב עמו הישראל יום החל כנגד יום השבת, או אפלו* נטל הנכרי חלקו גם בעד השבתות שעבד והניח להישראל חלקו גם בעד ימות החל שעבד לבדו אלא שעשה כן מאליו בלא שיחשב עמו הישראל - יש מתירין, דכיון שלא גלה הישראל עצמו דעתו בפרוש שיש לו חלק בעבודת הנכרי בשבתות, אין כאן שכר שבת כלל*. ויש אוסרין בשניהם מטעם שיתבאר*, וכן עקר. ומפל מקום, במקום הפסד גדול יש לסמך על דברי המתירין:

ביאורים

עצמו . . . ואפילו אם מגיע לישראל הנאה מזה. שמא ירצה - אוצ"ל: שאם ירצה³. או אפילו - החידוש הוא שעל אף שהגוי מחשב את שכר השבת כנפרד, אינו נחשב (לדיעה זו) כנוטל שכר שבת. (ודבר זה הותר בשדה בלבד, שבה אין ריוח שבת וריוח חול, כיון שהריוח מגיע בסוף השנה, אבל בשאר מלאכות - אסור לכולי עלמא, ולכן להלן סעיף ו' לא הזכיר רבינו אופן זה בדעת המתירין)⁴. אין כאן שכר שבת כלל - ולא נחשב שהנכרי עבד בשביל הישראל (בדומה למקרה המבואר בסעיף הבא). מטעם שיתבאר - שאם יחלוק עמו כל השכר בשוה, נמצא שלמפרע היה להישראל חלק בעבודת הנכרי בשבתות - והיה הנכרי עובד בשבילו כאילו היה שלוחו⁵.

שקיבלו שדה בשותפות - שותפות עם יהודי שאינו שומר שבת לע"ע, מעיקר הדין יכול לעשות את תנאי ההיתר שישנם בשותפות עם נכרי, אבל לא יאמר לו בפירוש לעבוד בשבת בשום אופן משום שהוא מחזק ידי עוברי עבירה¹, אמנם באגרות קודש² כתב כ"ק אדמו"ר: כמענה למכתבו ששואל אם יקנה עסק בשותפות עם עוד אחד שאינו שומר שבת באופן אשר גם העסק לא יהי' בשמירת שבת אלא שיהי' על חלקו של השני, הנה בטח יודע כי ממון הקשור עם חלול שבת הנה ר"ל לא רק הם הולכים לטמיון אלא גם גוררים ממון אחר, א"כ מה לו ולמסחרים כאלה הקרובים מאד מאד להפסד ורחוקים משכר?! בסימן שו - סעיף לה: לא אסרו אמירה לנכרי אלא לעשות בשביל ישראל, אבל מותר לומר לו שיעשה מלאכה לצורך

מקורות

- (1) וכמבואר באריכות בספרי השו"ת שהובאו בס' שערים המצוינים בהלכה ע' מה ואילך.
- (2) ח"ד ע' ער, מכתב מט' אייר ה'תש"א.
- (3) מ"מ וציונים מהדורה החדשה.
- (4) קו"א ס"ק ב.
- (5) להלן סעיף ו', וראה קו"א ס"ק ג בתוספת ביאור, וראה הביאור להלן אות יד.

ג ואם מתחלה בשעה שקבלו* השדה התנה הישראל עם הנכרי שביום השבת לא יהיה מפל כלל על הישראל לעבד בשדה רק על הנכרי לבדו וביום אחד בחל יהיה מפל על הישראל לבדו - הרי זה מתר*, דכיון שהתנה עמו בשעה שקבל עליו עבודת השדה שלא יהיה מפל עליו כלל בשבת, נמצא שבשבת אין להישראל חלק בשדה כלל אלא בלה מטלת על הנכרי לבדו בשבת ואין הנכרי עושה כלל בעד הישראל, וכלה מטלת על הישראל לבדו ביום אחד בחל.

ו לפיכך מתר לו אח"כ לבא עמו בחשבון לחשב ימי החל שעבד הוא לבדו פנגד שבתות שעבד הנכרי לבדו ולחלק הפרות בשוה, ואין זה נוטל שכר שבת אלא שכר ימי החל:

ד ישראל ונכרי שהיו שתפין במלאכה* או בסחורה בחנות, אם התנו מתחלה בשעה שנשתתפו שיהא שכר יום השבת לנכרי בלבדו הן רב הן מעט ושכר יום א' אחר השבת פנגדו לישראל בלבדו - הרי זה מתר* מטעם שנתבאר. ואפלו אם אח"כ נתרצה הנכרי לחלק עמו כל השכר בשוה - אין בכך כלום, שמתנה הוא שנותן לו. אבל אם פאו לחשבון אח"כ, שאמר הנכרי לישראל 'אתה נטלת בלבדך בחל מנה ואני נטלתי בשבת צ' זוו, מלא לי עד שיהיה לנו חלקים שווים', וכל שכן אם אמר בן הישראל להנכרי, שנמצא התנאי שהתנו בתחלה שיהא שכר השבת להנכרי בלבדו הן רב הן מעט לא היה אלא הערמה בעלמא, אלא הנכרי התעסק בשבת גם בעד הישראל ובשביל זה התעסק הישראל בחל גם בעד הנכרי לכך הם חולקים אח"כ בשוה, ונמצא שגם הישראל נוטל שכר שבת ונטולו שלא בהבלעה שהרי מזכיר לו את יום השבת בפירוש, לפיכך צריך שניניח להנכרי שישל לעצמו אם ירצה שכר כל השבתות ואח"כ יחלק עמו בשוה:

ביאורים

ביחד עם אינו יהודי. שיהיה להאינו יהודי מחצה בכל סוסים והעגלות וכל השייך לזה. ויתנו ביניהן בשעה שמשתתפים שיטול הא"י ימי השבתות והימים טובים בחלקו שיהיו אז הסוסים קנוים לו ואין לישראל חלק בהן בימים הנ"ל, וגם דמי הנסיעה מן הנוסעים בימים הנ"ל יהיה שייך להאינו יהודי. וביום א' ב' ג' עד"מ יהיו הסוסים קנוים להיהודי וגם כל השכירות יהי שייך לו. ויוכל לבחור לו שותף אינו יהודי שמכירו ויודע בו שאחר השנה או ג' השנים כפי משך הזמן ששכר את התחבורה, ימחול כל חלקו להיהודי ולא יחזיקנו לעצמו. . ואף אם כבר לקח היהודי על שמו לבד, יש תקנה ע"י שימכרנו ליהודי אחר או לאינו יהודי. ושוב יחזור הוא והאינו יהודי המכירו ויקנהו מהלוקח בשותפות על דרך שנתבאר¹⁰.

הרי זה מותר - כתב הצמח צדק, שההיתר הוא רק באופן שאם היו רוצים לחשב השכר של כל יום בפני עצמו - היה זה בקושי גדול, אבל כשיכולים לחשב בקלות שכר כל יום ויום - נראה כהערמה, על אף שכעת אינם יודעים את השכר של כל יום יום¹¹.

מתחלה בשעה שקבלו - הטעם דכיון שהתנו בתחלה לא הוטל על הישראל כלל מעיקרא לעשות בשבת, ואין הנכרי שלוחו⁶.

הרי זה מותר - ואם היו להם בשותפות פועלים נכרים, יזהר שרק השותף הנכרי ישכור וישלם לפועלים, אבל אם משלמים מקופה השייכת לשניהם, נחשבים הפועלים כשלוחי ישראל, אמנם אם הפועלים שכירי שבוע או חודש המקבלים תשלום על השבוע או החודש ללא תוספת או גירעון בין הגיעו בשבת בין אם לא⁷ - מותר ליתן את שכרם מקופה השייכת לשניהם⁸.

שהיו שותפין במלאכה - הסעיפים הבאים עוסקים במלאכות בהם הריוח יום יומי (משתנה או קבוע, שלא כמלאכת השדה שהריוח בזמן הקצירה בלבד), שכתוצאה מכך נגזר החילוק המבואר בסעיף זה שלא התירו לעשות את חשבון השבת⁹.

שהיו שותפין במלאכה - יהודים השוכרים שירותי תחבורה מהממשלה, באופן שחייבים להפעילה בשבת ויו"ט, התקנה לזה ע"י שבעת ששוכר מהממשלה יקחנו

מקורות

הפוסקים.
 (10) שו"ת צמח צדק או"ח סי' לד, ועיי"ש וכן שם בסי' צ - צא שאר הפרטים בזה.
 (11) שו"ת או"ח סי' לד ב וראה להלן אות יב.

(6) משנ"ב ס"ק ב.
 (7) ע"ד המבואר בסי' רמג ס"ג.
 (8) שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' כו.
 (9) גם במקום תנאי, וראה לעיל אות ד, ולהלן אות יג, ובקו"א ס"ק א נתבאר החילוק בין שדה לשאר מלאכות בשיטות

הלכות תפילין

והתורה אמרה: "והיו לטטפת בין עיניך", ודרשו חכמים: כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים, שלכך נאמר: "והיו", שהוא לשון רבים, ולא נאמר "ויקשרתם לאות על ירך ולטטפת וכו'":

ד על פי הקבלה צריך לחלץ של ראש מעמד, כמו שהנחתה היא מעמד, וכן הפריכות של אצבע. אבל תפילין של יד שהנחתה הוא מישב על פי הקבלה — חליצתה גם כן מישב. ולמנהגנו שהנחת תפילין של יד היא גם כן מעמד — (כול) לחלצה גם כן מעמד:

ה יש מהחכמים שהיו נוהגין לחלץ תפילין של ראש ביד שמאל, שהיא יד כהה, כדי להראות שקשה עליו חליצתו, מפני שמצותו כל היום, אלא שמפני שאין לנו גוף נקי אנו חולצין מיד אחר התפלה:

ו יש שהיו נוהגין מטעם הידוע להם לחלץ תפילין של ראש קדם שמסיר הרצועה מהאצבע. ויש נוהגין מטעם הידוע להם להסיר הרצועה מקדם:

ז כשמקפזן — לא יכרך הרצועות על הבתים אלא על הצדדים (ואינו דומה למטפחת שפוכין על הספר תורה, מפני שהמטפחת נעשית שומר לספר תורה ומשמשה אליו בכריכה זו, לכן אין פאן גנאי כלל לספר תורה בכריכה זו, ואדרבה זהו כבודו, מה שאין כן הרצועות שאינם משמשים כלום להבתיים בכריכה זו).

ויש נוהגין לכרךן ככנפים, על שם כנפי יונה.

וכשפוכין על צדדי התפילין — צריך לאחז התפילין בידו ולגלל הרצועה עליהן, ולא לאחז הרצועה בידו ולגלל התפילין לתוכה, שמוטב שתגלל הרצועה ממה שיתגללו התפילין:

דין חליצת התפילין טעמים א

א אסור להסיח דעתו מהתפילין כל זמן שהן עליו אפלו רגע אחד, קל וחמר מצוין: מה ציין שאין בו אלא אזכרה אחת — אמרה תורה: "והיה על מצחו תמיד", שלא יסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה — על אחת כמה וכמה.

ואינו נקרא הסח הדעת אלא כשעומד בשחוק או בקלות ראש (או שמטריד דעתו כל-כף לצרכי הגוף עד שלבבו פונה מיראת שמים מחמת טרדתו), אבל כשעומד ביראה ומתעסק בצרכיו, אף-על-פי שעוסק במלאכתו ובאמנותו ואין דעתו על התפילין ממש — אין זה נקרא הסח הדעת, שאם לא כן איך יכול כל אדם לילך בתפילין כל היום.

ומכל מקום מצוה מן המבחר שלא להסיח דעתו מהן כלל, וזולת בשעת תלמוד תורה ובתפלת שמונה עשרה:

ב חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה ושעה, דהיינו בכל פעם שנוכר בהם — חייב למשמש בהם, שעל ידי כך נזכר עליהם תדיר, ולא יגיע לידי הסח הדעת גמור. וימשמש בשל יד תחלה ואחר-כך בשל ראש, שלא להעביר על המצוה, שהשל יד סמוכה לו למשמשו יותר מהשל ראש.

ואינו חייב למשמש בהן בשעת התפלה, שאז אין לחוש שיבוא לידי הסח הדעת גמור, שהוא שחוק וקלות ראש, ואף על פי כן טוב שימשמש בהן, כדי שיהיה דעתו עליהן ממש, שזהו מצוה מן המבחר.

ומנהג יפה למשמש בתפילין כשמזכיר מצותן בקריאת שמע, וממשמש בשל יד כשאומר: "ויקשרתם לאות על ירך", ובשל ראש כשאומר "והיו לטטפת בין עיניך":

ג כשחולץ תפילין — צריך לחלץ של ראש תחלה, שאם יחלץ של יד תחלה — נמצאת מונחת עליו תפילין של ראש בלבדה,

תורה אור

בנפש, שלזה זקוקים עבודת האדם העושה את האדם כלי לאור הקדושה?

הנה על זה מבאר הנביא - "כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאום ה'".

[וביאר הענין:]

כי הנה יש אתערותא דלעילא שהיא לעילא לעילא, מקום שאין אתערותא דלתתא מוגעת שם כלל.

לעיל נתבאר שיש שני מיני התעוררות הבאות מלמעלה. יש אתערותא דלעילא שבאה כתוצאה מאתערותא דלתתא, והוא אור הקדושה שמתגלה בנפש האדם והוי כעין שכר על עבודתו. ויש אתערותא דלעילא שיורדת ונמשכת לאדם גם כלי שתוקדם לפני אתערותא דלתתא.

תוכן הפרק: רני ושמחי בת ציון - נחמת הנביא, שגם "בת ציון" יכולה לבוא לידי שמחה אמיתית בה'

וזהו שבא הנביא לנחם את בני ישראל אפי' בזמן הגלות, שנק' בת ציון ולא ציון, שאעפ"כ רני ושמחי, והיינו מפני כי הנני בא כו'.

ומעתה יובן גודל החידוש בדברי הנביא "רני ושמחי בת ציון", שבא לנחם את בני ישראל בזמן הגלות, דאעפ"פ שהם רק בבחינת "בת ציון" (ולא "ציון"), מחמת החסרון בעבודתם כנ"ל, מכל מקום, גם להם אומר "רני ושמחי".

הא כיצד? והלא נתבאר לעיל בארוכה, אשר בלי אתערותא דלתתא אי אפשר להיות השמחה בעבודת ה', שאין השמחה אלא כשאור ה' מתגלה ומאיר

(שהרי גם כשמקדימים עבודה זו, לא נעשו עייז כלים לאור גבוה זה ד"סובב כל עלמין", שהוא למעלה ומנושא לגמרי מנבראים כנ"ל).

וזה יהי' לעתיד לבא שנאמר הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד ונחה עליו רוח ה' וגו' והריחו וגו'. גילוי אור הסובב כל עלמין, אור אין סוף ב"ה בעצמו שלמעלה מגדר עולמות, יהי' לעתיד לבוא, וכמו שנאמר במשיח "הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד", שהוא מחמת האור האלקי שהוא "לעילא ולעילא" (בחנינת אור הסובב כל עלמין) שישכון בו, שלפיכך "ירום ונשא וגבה מאד". וכן נאמר בו "ונחה עליו רוח ה' וגו' והריחו", שגם זה קאי על רוח ה' מאור הסובב כל עלמין, ד"ריח" הוא בחינת מקיף, דזהו החילוק בין טעם לריח, ש"הטעם והמאכל מחי את האדם על דרך אור פנימי, והריח הוא בחינת מקיף שהרי הפרי שמריחים בו נשאר בשלימות כבתחילה רק הריח מתפשט ממנו, לא כן במאכל שלועסו ובוועו", וכן למעלה, ש"אכילה" קאי על בחינת זיו השכינה ששייך בה השגה ממש, ו"ריח" הוא הגילוי שאי אפשר לבוא בפנימיות ממש אלא מרחוק ה' נראה עליהם.

וזהו ולציון יאמר איש ואיש יולד בה, פירוש, שיהא הכל בבחינת איש, אפי' בחינת בת.

לפי זה יתפרש בעומק יותר הכתוב "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה" - דלכאורה אינו מובן, מהו כפל הלשון "איש ואיש", שתי פעמים איש?

אך הענין: כבר נתבאר לעיל שהענין ד"איש יולד בה" היא התעוררות הנולדה בלב האדם בבחינת "זכר" ("יולדת זכר"), שהיא תקועה בלב האדם בחוץ. אלא ששם נתבאר שזהו דוקא כש"אשה מזרעת תחילה", היינו כשהתעוררות היא תולדת עבודת האדם. וכאן מחדש, שלעתיד לבוא תהי' התעוררות "בבחינת איש" - "אפילו (אצל) בחינת בת" (היינו כשאין אתערותא דלתתא לפני).

וזהו כפל הלשון "איש ואיש", כי יש שני אופנים בהתעוררות שהיא בבחינת "איש" - א) ההתעוררות הנולדת מעבודת האדם, ב) ההתעוררות בבחינת "איש" הנולדת על ידי אתערותא דלעילא גבוהה מאד שתתגלה לעתיד לבוא.

והיינו מפני כי הוא יבוננה עליון, שהמבון יהי' אור עליון מאד נעלה.

אמנם בזה גופא (באתערותא דלעילא הבאה בחסד חנם) יש שני סוגים: יש התעוררות מלמעלה ממדריגה באלקות שעבודת האדם תופסת מקום שם, אלא שלפועל באה ההתעוררות בתור חסד; אולם יש אתערותא דלעילא שהיא ממדריגה נעלית יותר, "לעילא ולעילא", שבמדריגה זו מלכתחילה אין עבודת האדם תופסת מקום ו"מגעת" שם כלל.

הוא בחי' סובב כל עלמין.

בכללות, זהו ההבדל בין שתי המדריגות באורו יתברך, הנקראים בזהר בשם "ממלא כל עלמין" (ממלא כל העולמות), ו"סובב כל עלמין" (סובב ומקיף את כל העולמות). "ממלא כל עלמין" הוא השפע והאור האלקי המתלבש בכל העולמות והנבראים להחיותם ולקיימם, כנפש המתלבשת בגוף (וכמאמר חז"ל מה הנפש ממלא את הגוף כך הקב"ה ממלא את העולם), ו"סובב כל עלמין" הוא "קדושתו של הקב"ה בכבודו ובעצמו". מה שהקב"ה הוא מובדל מהעולמות והיא בחינת סובב כל עלמין מה שאינו יכול להתלבש בהן, ולגבי אור זה שהוא למעלה מעלה מגדר העולמות אין שום מקום למציאות נברא, וכ"ש וק"ו שאין עבודת הנברא תופסת שום מקום כלל. וה"אתערותא דלעילא" ממדריגה זו ד"סובב כל עלמין" היא חסד חנם ממש.

ומשם יומשך גילוי שפע ואור אין סוף ב"ה גם בבחינת בת.

הכלל שהובא לעיל, דאימתי ישכון אור ה' בנפש האדם, רק כשהקדים לפניז העבודה ד"בואו לפני ברננה", שזיכך את עצמו להתקרב אל ה' תחילה, עד שנעשה "כלי" לאור ה' השוכן בו על ידי קיום התורה ומצוותי' - הנה כלל זה הוא נכון רק ביחס להאור האלקי שבגדר העולמות, שיש איזו חשיבות לעבודת הנבראים לגבי מדריגה זו ולפיכך אין האור מתגלה אלא כשיש כלי מתאים לאור זה.

אבל האור ממקום ומדריגה "שאינ אתערותא דלתתא מגעת שם כלל" (אין עבודת האדם נוגעת כלל באותה מדריגה) - הרי אין אור זה זקוק ל"כלי", כי בלאו הכי אי אפשר לנברא להיות כלי לאור זה (שהוא רם ונישא לגמרי מנבראים), וכל הארתו למטה אינה אלא מצד חסדו ורצונו יתברך, ובמילא יכול לשכון ולהאיר את בני ישראל גם כשהם במדריגה של "בת ציון", כשאין אצלם העבודה ד"בואו לפני ברננה"

כביכול אור אין סוף ב"ה ממש.

וזהו גם ביאור המשך דברי הנביא (לאחרי "רני ושמחי") "כי הנני בא ושכנתי בתוכך", שהטעם ל"רני ושמחי בת ציון", שאפילו אצל "בת ציון" יהי "רני ושמחי", הוא לפי ש"הנני בא ושכנתי בתוכך", שהכוונה בזה, ש"הנני אני בעצמי כביכול, אור אין סוף ב"ה ממש" ישכון בתוכך, שהיא האתערותא דלעילא מ"מקום שאין אתערותא דלתתא מגעת שם כלל".

ד"ה רני ושמחי פק ז

והטעם שיכולה התערורות הבאה מלמעלה, בתור חסד חנם, להיות במדריגה של "איש" - מבאר הכתוב, מפני כי "הוא יכוננה עליון", פירוש, "שהמכון יהי אור עליון מאד נעלה", היינו אור עליון מ"מקום שאין אתערותא דלתתא מגעת שם כלל", ומכיון שאין עבודת הנבראים תופסת מקום שם, לפיכך אפשר להאור לשכון בגילוי גם כשהאדם לא הכין ליבו לכך.

וזהו כי הנני בא ושכנתי בתוכך, הנני אני בעצמי

ב.**הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא דובער - אדמו"ר האמצעי**

מאמרים קונטרסים

אך הענין יובן בהקדים תחלה בבחי' יסוד דגם שאינו רק כנישו דכל נהורי"ן כנ"ל מ"מ הרי יש בו יתרון מעלה מצד אחר והוא לפי שממנו נמשך בחי' עצמיו של השפע דוקא דהיינו לאחר שנבררה בכל ריבוי אופני המזיגו וההתכללות בבחי' גופא בדעת ות"ת ונו"ה מדבר והיפוכו המגדוד וסותרו אז יצא לאור דבר שפע הברור שאין לו מנגד עוד והוא עצם השפע ממש, שהרי בבחי' הדעת הי' שוקל הדבר מדבר והיפוכו כמה פעמים עד שבא לדבר ברור, כמו ב' דיינים זה אוסר וזה מתיר כשבא המכריע אז יוכל הדבר [לכוא] לידי פסק הלכה למעשה, ובלתי ההכרעה א"א לפסוק הלכה למעשה לפי שבשביל מעשה שהוא כמו השפע לזולתו צריך בהכרח להיות באופן אחד ברור ולא דבר שקול כו', וכך הוא בבחי' ההכרעה במדו' בבחי' הת"ת כנ"ל שהת"ת הוא ההכרעה באופן א' מיוחד, וכך הוא בבירור ה"ג בנו"ה כליות יועצות איך להשפיע עדיין שקול שם בבחי' צמצום והתפשטות עד שבבחי' יסוד יוצא שם הדבר שפע ברור בלי נטי' לימין ושמאל דהיינו כמו שהוא בבחי' עצמי המשפיע ולכך יוליד בדומ"ה לו דוקא כו', וכל מה שהי' מזיגות והתכללות בהכרעות שבדעת שבת"ת ונו"ה הוא רק בשביל סוף וגמר השפע למקבל בבחי' יסוד עד"מ הנ"ל בדייני' שכל יגיעתם לשקול הדבר עד שבאי' לבחי' ההכרעה אין זה רק בשביל שצריכי' להביא הדבר לידי פסק הלכה למעשה דוקא ואם לא שהם צריכי' להשפיע הדבר הלכה לענין מעשה לא היו מייגע' בשיקול הדבר כלל, וכנ"ל שלזה הטעם עיקר להב התשוקה הוא בכלות וגמר השפע בבחי' יסוד כו' וד"ל, ולהיות כן הרי בבחי' יסוד נמשך השפע כמו שהוא בעצם וז"ש כל אשר לאי"ש יתן כו' וכן ביונתן ודוד כתיב ויתפשט ממעילו עד כו' שהמשפיע נותן כל אשר לו למקבל, והגם שלכאורה נהפוך הוא שהרי לא נשאר ביסוד

(ה) **ובכל** זה יובן ענין אחד והוא אשר בכל מקום בדברי רז"ל נו' בשיעור המלאכי' לשון מהלך ת"ק שנה למה דוקא ת"ק שנה ולא ת"ר שנה כו', אך הענין הוא לפי שאין בנבראי' רק התכללות מה' מדריגו' שעד בחי' יסוד ולא עד בכלל דהיינו רק מבחי' חג"ת נו"ה שהן ה' בחי' בלבד ע"כ שיעורם מהלך ת"ק שנה ולא ת"ר שאם הי' כלול בהן גם בחי' יסוד הי' מהלך ת"ר, והטעם הוא לפי שלא נשתלשל בהם בחי' יסוד שהוא בחי' הו' אע"פ שלכאורה הרי כל עיקר ההשפעה הוא מבחי' יסוד שהוא המביא לידי גילוי כל מה שבמדות עד נו"ה כנ"ל מ"מ הוא עצמו אינו מן החשבון שהרי בחי' המדו' והמוחי' הן הן עיקר מהות השפע עצמה רק שבחי' יסוד הוא הכח שמביאם לידי גילוי באופן מיוחד שאחר כל המזיגות מדבר והיפוכו כנ"ל ונק' כנישו' דכל נהורי"ן שכל האורות מתקבצים בו כמ"ש אל מקום אחד כו' והן בכלל ה"ח דנשי"ב ובפרט הן ה' חסדי' חסד שבחסד חסד שבגבורה חסד שבת"ת עד חסד שבהוד, וה"ח הללו מתכנשי' ביסוד וכלול מכולם והוא ענין ת"ק שנה דוקא וכמ"ש בזהר משום דבינה עד הוד דז"א אפתשט' כו' וד"ל, וזהו מפני שבחי' יסוד נק' לבר' מגופא ואינו נחשב בכלל גופא שהוא חג"ת ונו"ה לבר' ושרש הנבראי' הוא מבחי' גופא דמלכא כו'. אך עדיין יש להבין למה לא אמרו לשון זה רק במלאכי' נבראי' בע"ג דוקא ולא באצי' שגם שם אין העיקר רק ה' בחי' דחג"ת נו"ה ויסוד נק' לבר' מגופא כו', ועוד היא גופא יש להבין הטעם למה לא נמשך בנבראי' גם מבחי' יסוד עצמו ויהי' שיעורם ת"ר שנה (ובפרט בנשמו' שנמשכו מאור זרוע לצדיק עליון בחי' יסוד למה לא יהי' בה מבחי' יסוד ג"כ והרי כמו נשמת יוסף שנק' צדיק עליון הי' בו מבחי' יסוד (וכן נח ופנחס כו') וכתוב אלה תולדות יעקב יוסף שהי' דומה לאןבין כו').

מבחי' עצמי"ו של המשפיע כבן לגבי האב (וז"ש במשיח בני אני היום ילדתי"ך ויהי' במהות ויש בפ"ע דומה לאור האלקי ממש ולא בבחי' פירוד ח"ו אדרבה בתכלית הביטול כמ"ש והריחו בירתא ה' כו', אבל בחי' היש שלו הוא בדומה לבחי' יש האמיתי דבחי' העצמי"ו וכמ"ש ליעקב אתה יחיד בתחתוני' כו' וכמ"ש במ"א, וזהו ההפרש בדרך פרט בין נשמו' למלאכי' שהנשמות שרשן הוא מבחי' יסוד כמ"ש אור זרוע לצדיק עליון כו' משא"כ המלאכים, ע"כ המלאכי' דוקא ת"ק שנים ולא הנשמות (ומ"ש הנפילי' היו בארץ שהן מבחי' פסולת מ"ד דיסוד העליון נעשי' נפרד גמור כמ"ש במ"א שאם הי' הארת בחי' יסוד במלאכי' הי' גם הן בבחי' יש נפרד משא"כ (בנשמות וד"ל).

ד"ה להבין שורש ענין חבלי משיח

ג.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא מנחם מענדל – אדמו"ר הצמח צדק

דרך מצותיך

בדבור רק אפס קצהו הוא אשר מושג ומתלבש ממש בדבור ונעשה בחי' או"פ ר"ל שמושג לזולתו על ידי האות' וצירופים שאו' בדבור ועד"ז משכל למדות שלא כל ההתבוננות ממש כמו שהוא בהרחבה נכנסת ומתלבשת תוך התפעלות המדות אלא עיקר ההתבוננות הוא בבחי' מקיף על המדות רק אפס קצהו מן ההתבו' מתלבש ממש בהמדות בבחי' או"פ, ועד"מ זה יובן למעלה בהשתלשלות ענין או"מ ואו"פ דרק אפס קצהו מהעילה נמשך בבחי' או"פ בהעלול ועיקר האור הוא בבחי' מקיף ומתחלה נמשך המקיף ואח"כ נמשך ממנו הארה בבחי' או"פ וכנ"ל במשל. והנה בחי' זו יש בכל השתלשלות ממדרגה למדרגה נמשך או"מ ואו"פ אך בדרך כלל בכללות ההשתלשלות הוא בחי' שם מ"ה ושם ב"ן והם בחי' דכר ונוק' היינו שם ב"ן הוא בחי' או"פ ושם מ"ה הוא בחי' או"מ והגם שיש או"פ גם בשם מ"ה מ"מ לגבי בחי' ב"ן דנוק' בשם מקיפים יחשבו כל האורות דמ"ה, כי רק אפס קצהו משם מ"ה מתלבש להיות בחי' או"פ בשם ב"ן, (וב' בחי' אלו הם ג"כ בחי' סוכ"ע וממכ"ע), והנה שם מ"ה הוא המכרר ב"ן והמובחר מהביירוים נכלל באצ"ו ומה שלא יכול ליכלל באצילות נדח ויורד לבריאה ושם הוא נכלל ומה שלא יכול ליכלל בבריאה נדחה ליצירה ומיצירה לעשיה עד דמה שלא יכול להתכרר גם בעשי' נדחה לגמרי ונעשה פסולת ורע גמור כו' והענין כי הנה גילוי אור א"ס אינו אלא במה שהוא בבחי' ביטול אליו ית' ולכך גילוי אור א"ס הוא בחכמה דוקא לפי שמדרגת החכמה הוא בחי' ביטול כח מה כנודע, אבל מה שהוא בחי' יש ודבר הוא בחי' מסך מבדיל שאין אור א"ס

רק הצריך לקבלת המקבל כנ"ל וכל ההתכללות אופני' שונים מדבר המנגד נשאר בעצמו כמשל פסק ההלכה למעשה שאינו או' רק מה ששייך למעשה לבד כו', מ"מ הרי הוא בחי' העצמי"ו של השפע כמו שהוא רק שהוא בא אחר כל הברור"י מכל המנגד"י בתחלה כנ"ל במשל המו"מ שבתחלה ישתף דוקא המנגד לסתור הדבר בשכל וכן במדות ובנו"ה כו' עד שאח"כ כשנגמר לעסוק במו"מ הרי זהו פנימי' ועצמי' רצוני' כו' וד"ל, ונמצא נותן המשפיע בחי' העצמי' שלו, ואמנם כלולי' בו מכל ההפכי' שבשכל ומדות כו' וע"כ יוליד בדומ"ה לו, אבל הנה הדבר הנולד הוא מהות ויש בפ"ע בדומה למשפיע כמו הולד שנולד מן הטפה שהוא יש בפ"ע ממש כו', לפי שזהו עצמו הגורם להיות בחי' יש ומהות בפ"ע מאחר שנמשך

ועפ"ז יובן ג"כ מש"ל אות מ"ד שבג"ע ההארה הוא מבחי' ממכ"ע אבל בעוה"ז נמשך מבחי' סוכ"ע ומתחת זרועות עולם כו' שהוא ג"כ כמו שנת' לפי שבג"ע הוא ע"י גבורות לכן מאיר בגילוי וזהו בחי' ממכ"ע שההארה נתפסת בהשגה ממש, ונקרא' או"פ ולכן יש שם ריבוי התחלקות בג"ע נשמות ומלאכים אין מספר ויש מלאכים נק' מארי דעיינין ומארי דאודנין ויש נק' קרביים כמ"ש וכל קרבי את שם קדשו וזהו לפי שבחי' ממכ"ע מאיר בגילוי לכן הוא בהתחלקות כמו הארת הנפש שמתפשטת בגוף שהיא לפ"ע הכלי' בעין מאיר כח הראי' ובאזן כח השמיעה ובקרביים ומעיים ג"כ הכח השייך לכל א' וא"א לשנות לעשות מרגל ראש או מראש רגל, אבל בעוה"ז שאין מאיר בגילוי רק בבחי' העלם ובבחי' העלם מאיר בחי' סוכ"ע שהוא בחי' מקיף ולמעלה מבחי' התחלקות וכמשל עצמות הנפש כמו שהיא בעצמותה למעלה מהתפשטות' באיברי הגוף שאז כוללת כל הכחות המתפשטי' ממנה ביחד וכך בחי' מקיפים עליונים הוא למעלה מבחי' התחלקות והוא בחי' עיגולים ובחי' יושר הוא בחי' או"פ, והנה ביאור ענין או"מ ואו"פ, הוא כי בכל השתלשלות השפע מעילה לעילה יש בחי' או"מ ואו"פ דהיינו שאור המקיף יבוא בתחלה מן המשפיע ומבחי' התחתונה שבמקיף בלבד יתצמצם להיות בבחי' או"פ והוא עד"מ שאנו רואים בהשפעת שכל לזולתו שלא יוכל איש להוציא לידי גילוי בדיבור כמו שהשכל הוא בהשכלתו ממש וא"כ מוכרח שאותו אופן המצוייר בהשכלתו ממש נשאר בבחי' העלם ומקיף וסובב לדיבור כי אינו מושג כלל

להיות בו גילוי אור א"ס כמו שהוא באצילות ונכלל
בבריאה דלגבי בריאה חשוב ביטול ויוכל להיות בו גילוי
אלקות ע"ד שאור א"ס מתלבש בבריאה כי אור א"ס ב"ה
נמשך ומתלבש בכל עולם לפ"ע הביטול שבו כו' וכן
מבריאה ליצירה ומיצירה לעשי' וז"ש רז"ל דמאן דלא כרע
במודים נעשה נחש כי הכריעה במודים שהוא בחיצונית
גופו לבד הוא הביטול היותר נמוך שבמדרגת הביטול והוא
ממדרגות תחתונות דעשי' ועכ"ז כשיש לו ביטול זה הוא
מכלל סט' דקדושה ויש בו התלבשות אלקות לפי ערכו אבל
כשלא כרע במודים אין לו תקנה עוד וא"א לו ליכלל בסט'
דקדושה שהוא מה שבטל אליו ית' אלא נעשה נחש שהוא
קליפה וסט"א והיינו כנ"ל דמה שלא יכול ליכלל בעשי'
נדחה לגמרי ונעשה פסולת ורע גמור ולכן אמרו בזהר דלא
יקום בתחה"מ:

שרש מצות התפילה פרק מה

מתגלה בו, ובחי' הביטול יש בו מדרגות הרבה דהיינו
שהוא בכל עולם לפי ערכו ומדרגתו שבאצ' הביטול
בתכלית והביטול שבבריאה נחשב בחי' יש לגבי הביטול
דאצ' כנודע ההפרש בין ביטול אמיתי לביטול היש
וכמבואר למעלה באותיות הקודמים בענין יחו"ע ויחו"ת)
ועכ"ז חשוב ביטול לפי מהות הנבראים דבריאה ויכול
להיות להם גילוי אלקות לפי ערכן ומהותן ע"י ביטול זה
אבל א"א להיות הגילוי כמו שהוא באצ' דלגבי אצ' הוא
בחי' יש כו' וכע"ז מבריאה ליצירה ומיצירה לעשי' וזהו
ענין השתלשלות הבירורים דשם מ"ה בכלל הוא בחי'
הביטול לכן מברר ב"ן שיהי' בהם ג"כ ביטול זה ומה
שיכול משם ב"ן ליכלל באצ' היינו להיות בבחי' הביטול
שלפי ערך עולם אצ' נכלל באצ' ומה שלא יכול לקבל
ביטול זה א"א לו ליכלל באצ' דשם חשוב בחי' יש וא"א

ד.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שמואל – אדמו"ר מהר"ש

תורת שמואל

יש האמיתי המשפיע, ועש"ז הונח לו שם אין ע"ש העדר
תפיסתו כלל.
אך בחי' האין המקור להמקבלים היינו בחי' האין המהוה
היש השני דמקבלים, הנה פי' אין שאינו מושג כלל
וכלל, ונמצא פי' יש מאין שאנו משיגים מלמטלמ"ע פי'
שנתהוה הבריאה ליש ודבר מבחי' אין היינו בחי' מה
שאינו מושג לנו כלל וכלל מה הוא. והיינו כמשנת"ל בענין
הנפש המחי' את הגוף, הנה אין אנו יודעים ומשיגים מהות
הנשמה מה היא כלל, ואין לך דבר קרוב יותר מהארת
הנפש המחי' את הגוף לגבי הגוף, שהשכל והשגה שבאדם
שמלוכבש במוח החכ' והבינה אינם משיגי' כלל את מהות
הנפש המחי' אותם, וכד דייקת ב"י שפיר תמצא שהמשיג
הוא בחי' הכח הרוחני שמלוכבש בגשם המוח, דאל"כ
היתכן שגשם המוח עצמו משיג הלא הוא דבר ההוה
ונפסד ונרקב והי' לעפר, והרי בצאת הנפש מן הגוף ה"ה
מוטל כאבן דומם ואינו מרגיש מאומה להשכיל ולהבין
איזה דבר, ונמצא כי המשכיל והמבין הוא בחי' כחות
הנפש בעת התלבשותם באברי הגוף, ומאחר כי בעת
התלבשותם במוח האדם אינם משיגים מהות הנפש מה
היא, רק ע"ד ידיעת המציאות שיודע שיש בו נפש המחי'
אותו אבל אינו יודע כלל וכלל מהו מהות הנפש שלו
עצמו, א"כ צ"ל שגם כוחות הנפש אינם משיגים מהות

[[לג]] **והענין** הוא דהנה אמרנו לעיל שהם שתיים שהן
ארבע¹⁸, והיינו כי בחי' האין הזה אין
פירושו שוה לגבי המשפיע כמו לגבי המקבל שהם ב' בחי'
יש הנ"ל, יש האמיתי הוא המשפיע הכל כמ"ש כי ממך
הכל ויש הנברא הוא המקבל, והיינו כי מלמעלמ"ט פי'
אין הוא שאינו תופס מקום כלל, והיינו כי בכדי שיוכל
להיות התהוות הנברא' או אצילו' הנאצלי' מאתו ית'
הבלתי בעל גבול ובעל תכלית כלל וכלל, ואיך יתהוה
מאתו אצ' שהם מספר ע"ס עשר דוקא ולא אחד עשר
וכמ"ש בס"י ע"ס כו' עשר ולא תשע עשר ולא אחד עשר,
אלא שבכדי להאציל ע"ס זה הי' ע"י צמצום שסילק אורו
הגדול על הצד עד שנמשך הארה בעלמא שאינה תופס
מקום כלל וכלל, שלכן אני הוי' לא שנית. דלכאורה יפלא
האיך נאמר אני הוי' לא שנית הלא נאצלו הנאצלים
ונבראו הנברא' ונוצרו היצורים ונעשו הנעשים ואיך נאמר
שלא יש שום שינוי בין קודם הבריאה והאצ' לאחר
הבריאה והאצ', אלא שמפני כי כל התהוות בין הבריאה
בין האצ' נתהוו מהארה בעלמא שאינה תופסת מקום כלל
וכלל, עד שבאמת אין שינוי כלל שאתה הוא קודם
שנבה"ע ואתה הוא לאחר שנבה"ע בלי שום שינוי ממש.
וא"כ פי' ענין האין מה שנמשך מאתו ית' בחי' יש האמיתי
הוא פי' שהוא אין ואפס ואינו תופס מקום כלל וכלל לגבי

לקמן ראה בארוכה המשך תערי"ב ח"ב שם ע' איקנ ואילך.

18) והענין הוא דהנה אמרנו לעיל שהם שתיים שהן ארבע: בהבא

דבוקה ואחוזה בחברתה, כן הוא בחי' עו"ע שכאו"א משיג העליון ממנו, עד"מ עלול שלמטה הנה הוא מלביש ז"ת של העילה הקדומה לו ואז הוא נעשה עילה שיומשך ז"ת שלו להעלול שלמטה הימנו, ועד"ז הוא מריש כ"ד עד סוכ"ד בבחי' ההשתלשלו' שכולם הם בחי' עו"ע. והנה אם הי' כן בבחי' הנבראי' דבי"ע, לא היו יכולים להיות בשם מציאות גשם דבר מה כלל, כ"א הי' הכל רוחניות, ועד"עולם האצ"י שהוא אלקות²², שהרי מה שיתהווה הגשמי מן הרוחני' אין לך בריאה יש מאין גדול מזה, כמו שהונח דבר זה גם אצל חכמי המחקר. ונמצא כי לשון וענין בריאה אינו יתכן כ"א שהסיבה הקדום לה המהוה אינו בדרך העילה המשפעת לעלול, כי העלול משיג מקצת העילה, משא"כ הנברא אינו משיג כלל מהות הרוחני המחי' אותו, כמו שהגוף אינו משיג מהות הנפש מה היא כ"א בדרך ידיעת המציאות, וכן כל דבר נברא משיג אשר יש כח רוחני המחי' ומהוה אותו, אמנם משיג רק ע"ד ידיעת המציאות. וזה"ע בריאה יש מאין, פי' מאין מבחי' שאינו מושג כלל מה הוא.

ד"ה מטה ענך ישלח ה' מציון

הנפש מה היא, והיינו מפני כי כשם שהנברא הוא יש מאין כן החיות המחי' אותו הוא בבחי' הסתר והעלם ממנו. ונמצא פי' אין מלמטלמ"ע הוא אין שאינו מושג, ולא כפי' אין שלגבי המשפיע שהוא אין ואפס, דהאיך נאמר על כל מקור החיות וכחות הגוף שהוא אין ואפס ומאין נמשך לו כח השכל להשכיל או כח ההשגה להבין איזה [דבר], וכח הדבור לדבר והמח' לחשוב והמעשה לעשות, אם לא שיש איזה דבר כללי שמאתו נמשך כחות הפרטים¹⁹ האלו. והגם שהשגתינו זה הוא רק בדרך ידיעת המציאות, מ"מ, הרי אנו יודעים זה על בורי' בלתי שום ספק וספק ספיקא כלל וכלל, ורק מפני שאין אנו יודעים מה הוא לכן אנו קוראי' אותו אין²⁰, פי' שאינו מושג.

וכן יובן ד"ז בכלליות הנבראים והנוצרים והנעשים, שכל דבר נברא שאנו רואים שהוא נברא יש מאין פי' מאין היינו ממה שאינו מושג כלל. ובאמת לשון נברא לא יתכן כלל אם הי' מושג הדבר המהוה, שאם דבר המהוה זה מושג להדבר המתהוה א"א לקוראו בשם נברא כ"א בשם עלול²¹ שזהו בחי' השתלשלות, וכמו השלשלת שטבעת א'

(21) א"א לקוראו בשם נברא כ"א בשם עלול: בד"ה בכ"ה בכסלו תרנ"ג שם מוסיף: וכידוע ההפרש בין בריאה יש מאין להשתלשלות עו"ע, דהשתלשלות עו"ע הוא שהעלול משיג את עילתו כו', אמנם התהוות היש הוא שמהוה דבר שאינו בערכו, שהמהוה רוחני והמתהווה גשמי, והיינו ע"י שהמהוה מסתתר מהמתהווה. (22) הי' הכל רוחניות וע"ד עולם האצ"י שהוא אלקות: ראה ד"ה בכ"ה בכסלו תרנ"ג שם ע' קסח שעולם האצ"י שהוא גילוי העולם מאלקות הוא בבחי' עו"ע. עיי"ש.

(19) שיש איזה דבר כללי שמאתו נמשך כחות הפרטים: בד"ה בכ"ה בכסלו תרנ"ג שם מוסיף: והרי הוא מרגיש בהכוחות שהן נמשכין ממקורם הוא הארת הנפש הכללי, וכמו כשנופל לו שכל חדש ה"ה מרגיש שנמשך מלמעלה כו', רק שהוא ידיעת המציאות ולא השגת המהות. (20) מפני שאין אנו יודעים מהו לכן אנו קוראי' אותו אין: ראה סה"מ תרנ"ט שם ס"ע מה (ועד"ז בהמשך תער"ב ח"ב שם ע' א'קנא): כמו ויקראו אותו מן כי לא ידעו מה הוא.

ה.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שלום דובער – אדמו"ר הרש"ב

קונטרס ומעין

אָנוּ פֿאַר יִצְחָק מִרְשׁוֹתוֹ נִהְיֶה פֿאַר אַוּמוֹת, אָמֵר לָהֶם יִחְזָקָא לְיִשְׂרָאֵל וְהַעֲוֹלָה עַל רוּחָם הָיָה לֹא תִהְיֶה וְאוֹמֵר חַי אֲנִי נְאוּם ה' אֱלֹקִים אִם לֹא בְיַד חֲזָקָה וְגו' אָמֵר לָהֶם פֿאַר זְמַן שְׁלֹא מְכָרוּ בְרִשׁוֹתוֹ הוּא וְאַתֶּם לֹא נִמְכַרְתֶּם בְּדָמִים שְׁנֵאמַר (יִשְׁעִיָּה נב. ג) פִּי כֹה אָמַר ה' חֲנֹם נִמְכַרְתֶּם, (דְּבָרִים כט. יב) לְמַעַן הִקִּים אוֹתָךְ הַיּוֹם לֹו לְעַם וְהוּא יִהְיֶה לְךָ לְאֱלֹקִים כְּאַשֶׁר דָּבָר לְךָ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְאֱבָרָתוֹ. לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב שְׁלֹא אֶחָזֵר בְּדָבָר שְׁנִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם. וְזֶהוּ וְהַעֲוֹלָה עַל רוּחָם שִׁיְהִי פֿאַר הַגּוֹיִם וְיִקְבְּלוּ הַשְּׁפָעֶתֶם חֵס וְשְׁלוֹם מִסְטָרָא אַחֲרָא עַל יְדֵי נִיגְתָתֶם מִהַמְקִיף עֲלֵיּוֹן, הִנֵּה הָיָה לֹא תִהְיֶה, וְאוֹמֵר חַי אֲנִי נְאוּם ה' אֱלֹקִים אִם לֹא בְיַד חֲזָקָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם, פִּי הָלֹא פֿאַר אַתֶּם עֲמָדִי בְּשִׁבְעָה, שֶׁהֵן חֲלָק ה' שְׁפָתַי בָּהֶם וְהֵם בְּתָרוּ בּוֹ

וְזֶהוּ דְכִתִּיב (יִחְזָקָא כ. לב-ג) וְהַעֲוֹלָה עַל רוּחָם (שְׁעוֹלָה עַל דַּעְתָּכֶם. רש"י) הָיָה לֹא תִהְיֶה, אֲשֶׁר אַתֶּם אוֹמְרִים נִהְיֶה כְּגוֹיִם (נִפְרוֹק עוֹלוּ מֵעַל צְנֵאֲרֵנוּ מֵאַחַר שְׁשִׁלְחַ מְעִלְיוֹ. רש"י) כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשִׁרְתָּ עֵץ וְאָבֵן חַי אֲנִי נְאוּם ה' אֱלֹקִים אִם לֹא בְיַד חֲזָקָה וּבְזוֹרֵעַ נְטוּיָה וּבְחֻמָּה שְׁפוּכָה (לְכֹלוֹת הַפּוֹשְׁעִים וְהַמּוֹדֵדִים. רד"ק) אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם. וּבְמִדְרָשׁ תַּנְחוּמָא (נִצְבָּכִים פֿרָק ג) אֵיתָא כְּשִׁבְקֵשׁוּ (יִשְׂרָאֵל) לְפָרוֹק עוֹל שְׁבוּעָתוֹ (שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא) בִּימֵי יִחְזָקָא מַה פֿתִּיב שֶׁם (יִחְזָקָא כ. א) פָּאוּ אֲנָשִׁים מְזֻקָּי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֵת ה' אֶמְרוּ לוֹ בֵּן פֶּהֵן הַקּוֹנֵה אֵת הַעֲבָד מַהוּ שִׁיאֲכַל בְּתוֹמָה אָמֵר לָהֶם אוֹכְלֵי, אֶמְרוּ לוֹ אִם חָזַר פֶּהֵן וּמְכָרוּ לְיִשְׂרָאֵל לֹא יִצְא מִרְשׁוֹתוֹ (בְּתַמִּינָה) אָמֵר לָהֶם הֵן (שִׁיּוֹצֵא מִרְשׁוֹת הַכֶּהֵן לְרִשׁוֹת יִשְׂרָאֵל) אֶמְרוּ לוֹ אִף

רש"י) לירפח רחמנא עלן ולפרוקינן, ועל ידי צעקה פנימית מעוררים פחינת פנימית ועצמות אור אין סוף ברוך הוא דלהתם מטא עקתא דישראל כו'.

היוצא מכל הנ"ל דמה שיתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי גם אם יעשה מעשה החטא, הוא רק מפתווי והסתת היצר, רק שמכסה ומטהו מדרך האמת, ומי האיש הקפץ חיים צריך להיות לבו ברשותו ולא יתפתה לדברי הבאי של היצר הרע, ויבין היטב דרכו ואשר נוטל עליו ואז ילך לבטח דרכו בקיום התורה ומצות ולא יסור זמין ושמאל על ידי פתווי היצר ולא ישמע אליו, פי כל דבריו בשקר יסודם והפנונה רק לנסותו, ולבבו יבין את האמת וילך לבטח בדרך התורה ומצות ועל ידי זה יחיה בחיים רוחנים וחיים גשמיים.

קיצור. האומרים נהיה ככל הגוים לקבל מחיצוניות המקיף נענשים ביד חזקה בכדי שייחזרו בתשובה, ומצד האהבה פנימית מכריחים אותם על זה גם באופנים קשים, לירפח רחמנא עלן ולפרוקינן, יבין הסתת היצר ויזהר בקיים התורה ומצות ויחיה בחיים רוחנים וגשמיים.

מאמר יא פרק ג

יתברך והרי הם שייכים לבחינת הפנימית דוקא. ולזאת אי אפשר להם לקבל חיותם והשפעתם מבחינת חיצוניות המקיף ככל הגוים, פי אם מבחינת הפנימית על ידי קיום התורה ומצות, ומצד האהבה פנימית דבחינת פנימית ועצמות אור אין סוף (בחינת פנימית המקיף כנ"ל) הוא מכריחם שייקבלו עליהם עול מלכותו יתברך וזהו שכתוב אם לא ביד חזקה וגו' וכדאיתא במדרש רבה (במדבר פרשה ב פסקא טז) אף על פי שאתם לא עמי שתבקשו להפרש ממני אני לא אהיה לכם אין דעתי משתנוית עמכם אלא בעל פרחם תהיו עמי וכן הוא אומר והעולה על רוחכם היו לא תהיה כו' אם לא ביד חזקה כו' אמלודף עליכם הא למדת חיבתן של ישראל לפני המקום, שזה מצד האהבה פנימית דוקא דבחינת זו שייכת לישראל דוקא, ומשם נמשך להכריחם לטובתם גם באופנים קשים חס ושלום, וכמו שאמרו (סנהדרין קה. א) אמר רב נתנן כל פי האי ריתחא (מי יתן ויבא לנו זה הפעם בחימה שפוכה אמלודף עליכם שייגאלנו בעל פרחנו וימלודף עלינו.

1.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא יוסף יצחק – אדמו"ר מוהריי"צ

מאמרים תרצ"ב

ופועל עליו שגם הוא מתעורר בתפלתו ומתפלל בהתלהבות ודביקות יותר מהרגילות שלו, או שרואה הנהגתו של חבירו בזהירות גדולה דיראת שמים בהידור מ"ע או בסייגים של ל"ת שפועל עליו ג"כ להתנהג ג"כ באופן כזה, גם שאינו יודע דיני וטעמי הדבר כלל. והנה כוונת חבירו שמוזה הוא ההתעוררות שלו הרי אצלו הוא בדרך מקיף בלבד¹⁷, דבחינו המתפלל בכוונה, הרי הכוונה היא פנימי, אבל אצלו שהוא רק שומע איך שחבירו מתפלל או רואה הנהגת חבירו ביראת שמים הרי כוונת חבירו הוא רק מקיף, אך הוא מקיף הקרוב ופועל עליו ג"כ בהפנימי שלו, שגם הוא מתפלל בכוונה ומטיב דרכיו בהידור מצוה ובהנהגה טובה ביראת שמים, ומי שאינו נפעל בהתעוררות מכוונת חבירו ה"ז הוראה שאצלו הדבר בבחי' מקיף הרחוק. ונמצא מצינו דגם מקיף הרי לפעמים הוא מאיר בהפנימי ופועל בגילוי היינו בענין פנימי. וכן הוא ברצון הנפש שמאיר בגילוי באברי הגוף עד שהאברים מתפעלים ממנו ובטלים ומיוחדים אליו לפעול ולעשות ככל חפצו. אמנם מצינו¹⁸ דישנם אברים חיצונים ביותר שאין רצון הנפש פועל בהם,

והנה הגם שבהמדריגות דכחות הנפש הרי כח הרצון הוא מהכחות מקיפים שבנפש, כידוע דכללות כחות הנפש מתחלקים בשתי פלוגות, כחות מקיפים וכחות פנימי, דהכחות דתענוג ורצון הם כחות מקיפים, והכחות שמהחכ' ולמטה הם כחות פנימי, אבל כח הרצון הוא בחי' מקיף, וידוע דהמקיף הוא למעלה מבחי' גילוי בפנימי, ואיך נא' שהרצון מאיר בגילוי באברי הגוף. אמנם לפעמים המקיף מאיר בגילוי בהפנימי. דהנה¹⁴ במקיפים יש בהם ב' בחי' ומדרי', מקיף הקרוב ומקיף הרחוק¹⁵, וכמו בגשמיות הרי לבוש ובית שניהם הם מקיפים בלבד, ומ"מ יש הפרש ביניהם, דלבוש הוא מקיף הקרוב, ובית הוא מקיף הרחוק, והמקיף הקרוב מאיר לפעמים בהפנימי ובגילוי. וענין הגילוי הוא שפועל בענין פנימי, וכהא דארז"ל (סנהדרין דל"ט ע"א) כל כי עשרה שכינתא שריא, דהשראה זו היא בבחי' מקיף¹⁶, ואנו רואים בחוש שיש בטבע האדם דכאשר הוא מתפלל בעשרה אז תפלתו בכוונה יותר מכמו שמתפלל ביחידות, וכן הרי לפעמים מתעורר האדם בהתעוררות גדולה מזה שרואה שחבירו מתפלל בכוונה

16 ראה תניא ספ"א.

17 ראה גם תו"א ויגש לג, סע"ד.

18 "כמ"ש בדרוש המילויים" (קיצורים והערות שם ע' קי) - מאמרי אדמו"ר הזקן: תקס"ז ע' ערה ואילך; ענינים ע' קלו. ס"ע

14 הבא לקמן הוא לשון התו"א שמות נד, ג - בהוספות ושינויים (וראה אוה"ת פ' ראה ע' תת). וראה גם לקו"ת בהר מד, ג. במדבר יז, א. המשך תערוב"ב ח"א ריש ע' קכו.

15 ראה לקו"ת ברכה צט, א. ובכ"מ.

באברים הפנימיים. והנמשל מזה יוכן למעלה באור וחיות האלקי שמחי' את העולמות והנבראים כמ"ש²² ואתה מחי' את כולם, ומ"מ הנבראים הן בבחי' יש ודבר, דזה מה שהם בבחי' יש זהו ממשכא דחויא²³ דק"נ שבא בסיבת חטא עה"ד אשר מזה הוא מציאות היש החומרי²⁴. ועוד יש גקה"ט לגמרי שהם עוד נמוך יותר מק"נ, ומ"מ הנה גם הם מקבלים חיותם מאלקות²⁵, וכן האדם בשעה שעובר עבירה ח"ו, הרי בעת ההיא מקבל חיות מאלקות דאל"כ מאין הוא חי, ומ"מ אין בו ביטול לחיות האלקי שמחי' אותו, שאם חי' בטל להאור אלקי המחי' אותו הרי אז לא חי' עובר העבירה, אלא שאין בו ביטול ומ"מ הוא חי מאלקות, אך זהו מפני שאין אור האלקי מאיר בו בגילוי כ"א בבחי' מקיף, ולכן אין בהם הביטול. והגם דכתיב (דניאל ד לב) וכמצביאי עביד בחיל שמיא וגו' (וכרצונו עושה בצבא השמים. רש"י), שגם הע"ש²⁶ עושים כפי הרצון האלקי דוקא, האמת הוא כן שהע"ש הם בטלים ולא יעשו דבר כ"א עפ"י רצון האלקי דוקא, אבל הם אינם יודעים מזה כ"א מחשבים הפעולה לעצמן שהן העושים והפועלים, וטעם הדבר הוא מפני שהן בבחי' יש ודבר נפרד לעצמן, ולכן מחשבין הפעולה לעצמן, ולא להאלקות שפועל על ידן. וכ"ז הוא מפני שאינם כלים שיאיר בהם האור האלקי בגילוי כ"א בבחי' מקיף, אבל בסט' דקדושה מאיר האור האלקי בגילוי, ולכן יש בהם בחי' הביטול שהן בטלים בתכלית להאור המאיר בהם.

ד"ה כי נר מצוה ותורה אור

וכמו האיציטומכא והקרביים שאינו פועל בהם הרצון, והיינו דעל כח הדוחה וכח המרעיב הנה אף גם אם יעלה ברצון הנפש שלא לדחות הפסולת, ולא להרעיב לאכול, הרי מ"מ לא יפעול הרצון ההוא מאומה, והגם דאברים החיצונים ג"כ מקבלים חיותם ע"י רצון הנפש, וכידוע דעיקר החיות הוא ע"י הרצון¹⁹, והיינו דהשראת החיות הוא כמו²⁰, אבל כללות גילוי החיות הוא ע"י הרצון, והאברים החיצונים ג"כ מקבלים חיותם ע"י הרצון, ומ"מ אינם בטלים אל הרצון, וטעם הדבר לפי שאין הרצון מאיר בגילוי באברים החיצונים כ"א במקיף לזאת הנה גם הם אינם בטלים אל רצון הנפש. ומה שאנו רואים לפעמים כשהאדם טרוד באיזה טרדא כמו שכל עמוק ביותר, או שהוא מוטרד בענין הנוגע לו בנפשו, דאז הנה גם הכחות החיצונים מתבטלים, וכמו ששוכח על זה שרוצה לאכול וכדומה²¹, הרי שגם הכחות חיצונים מתבטלים, אמנם ביטול זה הרי אין זה ביטול האברי' שהן מתבטלים ברצונם וכוסף תשוקתם באופן הנ"ל, כ"א ביטולם הוא שמתבטלים בדרך ממילא בהכרח מפני עוצם הגילוי של הנפש, דכאשר מאיר גילוי אור רב מהנפש אז מתבטלים כל הכחות ממילא, ובביטול הכרחי זה הנה גם הכחות חיצונים מתבטלים ממילא, אבל לא שהם בטלים מצ"ע אל רצון הנפש, כמו האברים פנימיים. ונמצא דאברים בכלל ה"ה בטלים לרצון הנפש והוא מפני שהרצון מאיר בהם בגילוי, אמנם האברים חיצונים ביותר שרצון הנפש אינו מאיר בהם בגילוי, אין בהם הביטול כמו

(23) ראה לקמן ע' קס. וש"נ.
 (24) בד"ה כי נר מצוה תרנ"ג שבהערה 2 מציין כאן: עמ"ש בד"ה תקעו תר"ן (ראה ספר המאמרים תר"ן ע' שט).
 (25) ראה המשך תער"ב ח"ב ע' תשע.
 (26) =הע' שרים.

קמה. ע' קמח ואילך. ע' ריא. אוה"ת ענינים ע' רמה.
 (19) ראה תו"א מגילת אסתר צב, ב. לקו"ת נשא כד, א.
 (20) ראה תניא פנ"א.
 (21) ראה גם סהמ"צ להצ"צ ו, ב.
 (22) נחמי' ט, ו.

לקוטי דיבורים

אכן, המתבודד האמיתי מתעלה על ידי התבודדותו, במדריגות הגבוהות ביותר שבהשכלה, רעיונותיו משוטטים באין מפריע בעולמות העליונים ביותר, כוחותיו וחושיו וכל ישותו, כל ה"אני" שלו, מסורים ונתונים אל דרגות הרוממות והקדושה שבהם הוא הוגה. ברם, אין זה כלל כפי הכוונה העליונה שישנה בירידת הנשמה בגוף ובבריאת העולם בכלל. למרות מעלת וגדולת ההתבודדות - אין היא כוונת ירידת הנשמה בגוף.

הנשמה היתה בהתבודדות בעת היותה באוצר הנשמות וראתה שם מראות נעלים יותר מאלה אשר

כז. אם כי גדולה מעלת עבודת ההתבודדות, יש בה חסרון השקול כנגד כל המעלות הטובות שבה. החסרון מתבטא בעובדה שעל ידי כך נעשים פרושים ומובדלים מהעולם.

על ידי התבודדות מגיעים אמנם לדרגות הגבוהות ביותר של השכלה, חיים בעולם שכולו טוב, שמים וארץ, הרים ונהרות, אילנות ועשבים, בעלי כנף למיניהם, כל ברואי יוצר בראשית שכל אחד מהם מכריז על "מה רבו מעשיך ה'",¹ עד שמגיעים להבנת "מה גדלו מעשיך"² ומתחילים לשאוף לדרגות עוד יותר גדולות ומגיעים לדרגא מסויימת של כלות הנפש.

עם קדושו בניו ונחלתו, וסיבב הסיבות שמורנו הבעש"ט נ"ע יתגלה ושהתגלותו ועל ידו תתגלה דרך חדשה בעבודה - הדרך הכוללת שתי המעלות שבהתבודדות ושהתגלות.

שורש הענין כבר היה לעולמים. שני הדורות, דורו של אברהם אבינו ודורו של משה רבנו, אף שהם דורות של אור וגילוי - חלוקים הם זה מזה בעצם ענינם. "עד אברהם היה העולם מתנהג באפילה, בא אברהם והתחיל להאיר"⁵. גם עד אברהם היו צדיקים גדולים⁶, אבל הזמן בכללותו היה של גילוי אור שלמעלה מהתיישבות. כלומר, שכדי שהאור יהיה בהתיישבות היו דרושים לכך ענינים אחרים.

הגמרא⁷ אומרת: תנא דבי אליהו, ששת אלפים שנה הוי עלמא, ב' אלפים תהו, ב' אלפים תורה, ב' אלפים ימות המשיח. בשני אלפים תהו אף שהיו אז גילויים נעלים לצדיקים הגדולים, מכל מקום זה אור התהו, ואור התהו נקרא בעולם התיקון - אפילה.

אברהם אבינו היה בתחילת שני אלפים תורה, ו"התחיל להאיר", משום שתורה היא אור המאיר. ברם, זהו אור של התבודדות, אור בלתי מסודר, השפעת החסד לכל, לעשות את כולם לעובדי ה', משום שזה אור הנעלה מכלים ואינו שייך לכלים.

דורו של משה הינו כבר משהו אחר לגמרי. משה הוא חכמה דאצילות, גם חכמה היא למעלה מכלים ממש. כלים ממש זה בינה. חכמה היא למעלה מכלים ממש. אבל זה אור שבא בהתיישבות בכלים. ואף המדריגה הגבוהה ביותר שבחכמה יכולה להיות לה אחיזה בכלי.

רואים אנו במוחש כשאחד רואה ציור נאה ביותר או שומע אימרה שכלית עמוקה ורבת פנים, הריהו כל כולו שבו בקסם הדבר, הוא מאבד כל ביטוי, הוא כולו ממולא באור.

כשלומדים חומש, פרשת היום, ומגיעים ליום הרביעי שבפרשת שמות, ולומדים את הפרשה⁸ "ומשה היה רועה וגו' עד זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר", ומתבוננים היטב בעין השכל בכל הענין המתרחש בפרשה זו - יכולים אז להבין אפס קצה ממלחמתו של מורנו הבעש"ט עם ר' אדם בעל שם בענין ההתגלות.

חג הפסח תרצ"ד

היא רואה בעולם הזה. כאן רואים בעלי גוף ושם רואים אלקות. ואם כן, כשהנשמה היתה באוצר הנשמות ומשם נשלחה לעולם הזה, הרי זה ודאי לשם כוונה מסויימת שאיננה יכולה להתבצע באופן של התבודדות.

מורנו הבעש"ט היה מתבודד שנים רבות, חי בעולם שכולו טוב, כולו אור, למד עם אחי' השילוני, ראה דברים מסוף העולם ועד סופו, שמע שיחת בעלי חיים ודקלים, התהלך בעולמות העליונים וסירב לצאת מעולם ההתבודדות.

ממכתביו של ר' אדם בעל שם אל מורנו הבעש"ט בהם הוא כופה עליו להתגלות, מובנים שני דברים: הטוב והגדלות שבהתבודדות ופרישות מהעולם; הנחיצות והמעלה שבהתגלות כדי להיות בעולם.

אנו החיים בדור השביעי מדורו של מורנו הבעש"ט נ"ע, רואים במוחש את ההבדל שבין התבודדות להתגלות. כמה צדיקים נסתרים ובעלי שם היו עד מורנו הבעש"ט, ר' יואל בעל שם, ר' אדם בעל שם, ר' מרדכי הנסתר, ר' קהת הנסתר, כל אחד מהם פעל רבות בדורו ישועות ורפואות פרטיות וישועות והצלחות כלליות.

גם הבעש"ט לפני התגלותו פעל רבות ונצורות בסתר, אבל כל זה היו גילויים של מתבודד ולא גילויים של התגלות. משנתגלה הבעש"ט - החל הסדר של גילוי אור בעבודה של סדר והנהגה.

ברשימות שנת תרס"ג ישנה אצלי רשימת דברים משיחתו של אבי בשבת חזון (חלה אותה שנה בערב תשעה באב)³ בסעודה המפסקת, אתי ועם ר' יצחק גרשון מלמד, בדבר דורו של הבעש"ט, ענין ארוך ונפלא. כשיעזור השי"ת נשוחח על כך, זה ענין הקובע ברכה לעצמו ולא ענין של דרך אגב, זה ענין פנימי ועצמתי, עם הרבה השכלה ועם הרבה הוראות בדרכי העבודה. כח. התבודדות והתגלות הן שתי דרכים בעבודה, ובכל אחת מהן - מעלה וחסרון.

מעלת ההתבודדות שהיא בית יד לשכל, וחסרונה - שעל ידי עבודה זו אינה מתבצעת הכוונה של בירור וזיכוך העולם.

מעלת ההתגלות היא שיש גילוי אור בעולם, וחסרונה - שהגילוי בראשיתו מבעיר ושובר את העולם. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו⁴, ריחם הקב"ה על

(6) ראה שיחת י"ט כסלו תרצ"ב.

(7) סנהדרין צו, א.

(8) שמות ג, א-טו.

(3) בשבת זו התפללו שחרית בשעה שבע בבקר ובשעה אחת עשרה היתה סעודת שחרית ובשעה חמש סעודה המפסקת.

(4) תהלים קיח, א.

(5) ראה שמור"ר פט"ו, כו. ב"ר פ"ב, ג.

רשימת המאסר

בשבת-קודש הי' הוד כ"ק אאמו"ר הרב הקדוש מתפלל באריכות גדולה, אז הי' מתפלל בחול ובשבת-קודש בבית הכנסת, והי' בא בשבת-קודש בשעה חצי העשירית בערך, לעת התחלת התפלה, ואחרי אשר המנין סיים תפלתו בערך חצי השתים עשרה, הי' הוא מתחיל ברוך שאמר, והי' מסיים בשעה השלישית ופעמים בשעה הרביעית.

כפי הסדר הרגיל הנה חצי שעה או לכל היותר שעה אחר סיום תפלת הציבור, כבר היו גם מאריכי התפלה מסיימים את תפלתם, זולת החסיד ר' חנוך הענדיל ז"ל אשר הי' מאריך בתפלה, אבל הי' מתפלל בחדר שני, ובמנין הגדול לא הי' איש זולתו.

אנכי אחרי התפללתי עם הצבור הייתי הולך הביתה, ומשם אוהב הייתי ללכת אל כבוד אמי זקנתי הרבנית הצדקנית זצ"ל לראות איך כי כל בני המנין מקדשים, מדברים, מספרים מעשיות, והי' נמשך כחצי שעה, ולפעמים עוד איזה מנוטין.

ואחרי כן הייתי שב לבית-הכנסת לשמוע אל הרנה ואל התפלה של הוד כ"ק אאמו"ר הרב הקדוש. הבית המדרש, הנקרא זאל הקטן, הוא אולם שמונה עשר אמות ארכו ממזרח למערב ורחבו מדרום לצפון חמש עשרה אמות, גובה חמש אמות ורבע, פתחו במערב סמוך לקרן צפון נכנס מדביר קטן ארבעה אורך על ארבעה רוחב, שלשה חלונות גבוהים ורחבים בדרום ובקרן צפונית מערבית בביאה כור מים, ושלשה חלונות גבוהים ורחבים בצפון.

ארון הקודש באמצע בית-הכנסת ומימינו בקרן מזרחית דרומית, מקומו של הוד כ"ק אאמו"ר, השני לו מקום פנוי, השלישי לו מקומו של דודי חתן כ"ק אאמו"ר, ר' משה ארי' ליב³, הרביעי מקומו של דודי רו"א⁴, החמישי מקומו של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק, הששי מקומו של דודי רמ"מ⁵, והשביעי פנוי הוא מוכן ומחכה על החתן של דודתי הי' מושקא תי⁵.

ומעבר השני המקום הראשון הוא מקומו התמידי של הוד כ"ק אאמו"ר, פתח המוביל להחדר של יחידות, ושם התפלל הוד כ"ק אאמו"ר ורק כאשר יוצא לבית-הכנסת הנה במקום הזה יושב לשמוע קריאת-התורה.

באמצע בית-הכנסת שולחן הקריאה.

בכותל המערבי ובו שני תנורים גדולים, וביניהם פתח אל החדר שני אשר מדרום לצפון אחד עשר על רוחב ממזרח למערב ארבעה, ובו ארון קודש ושולחן קריאה ואיזה ספסלים.

זה כשתי שנים ויותר אשר הנני בא בכל שבת לשמוע את התפלה היוצאת מלבו לב אדם עליון זה הוד כ"ק אאמו"ר הרב הקדוש, והגם כי גם בחול הי' מתפלל בבית-הכנסת ובאריכות אבל אז לא יכולתי לבוא כי הנני יושב בחדר.

הסדר המסודר בשבילי הוא לקום בשעה השמינית, וחצי התשיעית להתפלל, בבית הכנסת בצבור, וחצי העשירית פת שחרית ושעה עשירית התחלת הלימוד עד שעה השני, משני עד השלישית סעודת צהרים, משלישית עד רביעית זמן כתיבה, מרביעית עד שמינית לימוד, ואחרי כן זמני לעצמי בחדר המיוחד אשר לי.

(3) ראה אודותיו ספר השיחות תרפ"ז ע' 41 הערה 16. וש"נ.

(4) ראה אודותיו ספר השיחות תרפ"ז ע' 41 הערה 17.

(5) קשורי התנאים שלה עם הרב החסיד ר' משה הכהן הארענשטיין הי' ביום ח' תמוז תרנ"א (אגרות-קודש חלק ג ע' שפט).

(1) ראה אודותיו ספר השיחות תרפ"ז ע' 29 הערה 10.

(2) גינזבורג. התחתן ביום ו' ערב שבת קודש אסרו חג השבועות תרל"ב (ראה נוסח ההזמנה להתחונה באגרות-קודש אדמו"ר מהר"ש ע' יא) נפטר יום א' דחג הסוכות, ט"ו תשרי, תרצ"ה.

ואז נזכרתי אשר בהיותי ילד קטן עוד אצל המלמד ר' יקותיאל ז"ל הייתי גם-כן רץ לבית-הכנסת לשמוע תפילת אבא, וכך הי' כבד עלי לבי מדוע אבא אינו מתפלל במהירות כמו כל הצבור המתפללים כמו דודי, פעם שאלתי מדוע הוא כן, והשיב לי דודי רז"א כי אבא אינו יכול להגיד האותיות במהירות, והצטערתי מאד על דבר זה.

* * *

משנת תרמ"ז עד תרמ"ט לא ראיתי את הורי, כי נסעו לחו"ל למעיינות שונים, והתעכבו שם כל משך זמן זה מסיבות שונות, מצד הבריאות ובויתר מסיבות בייתיות. ורק לפעמים באו על ימים אחדים. ותנאי חיי במשך שתי השנים השביתו מליבי זכרון אבא מקדם.

אמנם הקירוב הגדול אשר קרבני אבא מקיץ תרמ"ט והלאה עקרו מלבי כל כתמי היסורים אשר נהיו לרגלי נדודי ורוע חיי בשנות תרמ"ז-מ"ט, ושוב נזכרתי על כל אשר ראיתי ושמעתי עד תרמ"ז.

פעם באתי לבית הכנסת, והנה אין איש, רק אבא עומד פניו אל הכותל ומתפלל, מתחנן הוא אל האלקים, מבקש רחמים הוא, אך בשום אופן לא יכולתי להבין מפני מה הוא מתחנן יותר מכל שאר המתפללים ומדוע הוא צריך לרחמים יותר משארי בני האדם.

פתאום התחיל אבא לבכות בכי רב, לבי נפל בקרבי אבא בוכה, איש אין בבית אלקים ואבא בוכה, ואטה אזניי ואשמע כי אומר הוא שמע ישראל ובוכה, ד' אלקינו ובוכה, ונשתתק ואחרי כן שוב קול גדול יוצא מעומק לב ד' אחד בבכי גדולה ובקול מאויים.

הפעם לא יכולתי להתאפק ואלך אל כבוד אמי מורתי תי' לאורך ימים טובים, ואבכה מדוע אבא מאריך בתפלתו יותר מכל המתפללים, דודי רז"א אומר כי אבא אינו יכול להגיד האותיות במהירות, ומדוע אינו יכול אבא להגיד עברי במהירות כראוי, והיום ראיתי ושמעתי אשר אבא בוכה, בואי עמי אמי וראך כי אבא בוכה.

מה אוכל לעשות - עונה אמי מורתי הרבנית תי' לאורך ימים טובים - האם אנכי יכולה לתת אותו ללמוד, לך אל אמך זקנתך ושאל אותה, אפשר תוכל לתקן מה בזה.

אנכי, מהרתי לקיים עצת אימא, והלכתי לכבוד אמי זקנתי הרבנית הצדקנית ז"ל⁶ ואשאל אותה בשאלת תם, כבוד אמי זקנתי אמרה לי, אביך חסיד גדול וצדיק, וכל מלה ותיבה שהוא מוציא מפיו חושב תחלה פירושה של התיבה מה שהוא מדבר.

זוכר הנני אשר בה בשעה הרגיעה את רוחי, ומני אז נשתנה יחוסי אל אבא כי ידעתי אשר אבא מופלא הוא משאר אנשים, ועל כל צעד וצעד ראיתי כי אבא, אבא הוא, אבא עומד בבקר ולובש תפילין וקורא שמע ואחרי כן הולך הוא להגיש כוס חמין לאמו, גם אנכי חפצתי לעשות כן, אבל מונעים אותי באמרם עלי כי אנזק בהמים הרותחין.

אבא נוטל ידיו לסעודה לא כמו שאר האנשים⁷, כל האנשים נוטלים ידיהם רק שתי פעמים, ואבא לוקח הכד בידו הימנית ונותנו בידו השמאלית ושופך ג' פעמים רצופים על ידו הימנית, ואחרי כן לוקח עוד כד מים ועל ידי האלונטית לוקחו בידו הימנית ושופך ג' פעמים על ידו השמאלית.

אבא הולך בכל יום קודם תפלת מנחה להגיש כוס חמין - טיי - לאמו ויושב שם כשעה, הכל

השיחות תרפ"ז ע' 13 הערה 12.
 (8) [אשת כ"ק אדמו"ר מהר"ש. - ראה אודותיה ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש [קה"ת, תש"ז ע' 12].
 (9) ראה ספר השיחות תרצ"ו - חורף ה'ש"ת ע' 98. וש"נ.

(6) להעיר משיחת י"ג תמוז תש"ט סעיף יז: מייך חסיד'ישער חינוך הפרטי ביי הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק, האט זיך אָנגעפאָנגען אין יאָהר תרמ"ט. וראה גם ספר השיחות תרפ"ז ע' 41.
 (7) [הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה. - ראה אודותיה ספר

מדברים, מדברים ברתיחה, ואבא על הרוב שותק, ולפעמים מדבר, מדבר בלחישא.

* * *

פעם ישבה כבוד אמי זקנתי¹⁰, דודי רז"א, דודי רמ"מ, דודתי דבורה לאה, דודתי - אחות אמי זקנתי - גיטיל¹¹, ובן אחות אמי זקנתי, זלמן פראדקיין¹², ומחכים על טיי, הכוסות והנופת ערוכים והמיחם טרם הוגש.

אנכי שחקתי אז עם בן דודתי אהרן יוסף¹³, בהקרן זוית המערבי אצל מגדול האכל - בופעט - אשר זה לא כבר הוביאו אותו מעיר גדולה, לא אזכור אם מוויטעבסק או אפשר גם ממאסקבא, צעצועיו החטובים מיני' ובי' היו מעניינים אותנו, ופתאום שמענו כי כל הכיסאות השמיעו קול, ואראה כי אבא נכנס, וכולם עמדו ממקומם לכבודו.

אביך בא - אומר לי בן דודתי - היזהר שלא ייסרך, אני אמסור עליך אשר אכלת בלא ברכה את הנופת - צוקערקע - אשר נתנה לך אמי.

הלא אנכי ברכתי - עניתי לו - אתה לא ברכת, אנכי ברכתי, גם יוסף מרדכי¹⁴ שמע - הוא משרת זקן בבית כבוד אמי זקנתי - וענה אמן, ואתה לא חפצת לברך, ואם תמסור עלי לפני אבא תהי' מסור ושקרן. - אבל כשאספר לדודי אשר לא ברכת יאמין לי וייסר אותך, וגם אשבע לו על יהדותי אשר אכלת בלא ברכה, ויאמין לי.

כרגע לא ידעתי מה לעשות, יראתי מאבא, הצטערתי מעלבונו של אבא, אשר בנו יחידו אוכל בלא ברכה. אבא - הנני אומר לו - הוא חסיד, אבא הוא צדיק, אבא יודע את האמת אשר ברכתי, ועוד טרם כיליתי לדבר ברחתי להתלונן בסתרו של יוסף מרדכי, להיוודע אצלו אם זוכר הוא אשר ענה אמן על ברכתי.

מה מאושר הייתי בשמעתי מפורש יוצא מפי יוסף מרדכי הזקן אשר ברכתי שהכל וענה אמן.

האמת איתי - הנני רץ לבשר את בן דודתי אהרן יוסף - האמת איתי, יוסף מרדכי ענה אמן על ברכתי, עתה אינני ירא אותך, אבא חסיד, אבא צדיק, וגם צדיק הנני, צדיק בן צדיק, ואתה מה? הלא אתה גדול ממני שתי שנים, אתה לא ברכת ואכלת כגוי, ואנכי ברכתי, ברכתי בקול, וגם יוסף מרדכי ענה אמן.

* * *

בקיץ תרמ"ט בחדש אחד נהייתי לילד אחר, אבא קרבני בקירוב גדול כזה אשר הרגשתי כל חומו של אבא, כל אהבתו של אב רחמן, הנני הולך לישן במחשבה: גם לי יש אב ואם למי להגיד לילה טבא, ובמשך השתי שנים הללו כבר שכחתי תנאי החיים המרים הקודמים.

במשך השתי שנים הללו כבר עמדתי על דוגמא של הבנה, כבר הנני מבין ההבדל הגדול בין אבא לאחיו, כלומר בין שאיפתו של אבא לשאיפותיהם של דודיי, זה שנה ויותר אשר הנני שומע חסידות, זה שנה שהנני עומד מאחורי אבא בשעה שהוא אומר חסידות. אבא אומר חסידות ואנכי שומע.

בשתי שנים הללו היו השבתים המועדים, שבתים קדושים, ומועדים לעבודה ושמחה, בכל שבת קדש הייתי שומע קריאת התורה מתוך החומש, ובמשך השבת הנני לומד גם פירוש רש"י, ראש-השנה תר"ן הי' ראש-השנה הראשון אשר עשיתי הכל כגדול, בערב ראש-השנה הייתי במקוה והייתי באהל הוד כ"ק אאזמור, ובערב שמעתי תפלת אבא, בבקר הלכתי להתפלל, והתפללתי כל התפלה במתינות הגדתי המחזור, שמעתי תקיעות, אמרתי תהילים, שמעתי חסידות התפללתי ערבית, וכן ביום השני ומאז והלאה לגדול נהייתי.

מא א ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם
 והנה עמד על-היאר כס"י: ב והנה מן-היאר
 עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר
 ותרעינה באחו כס"י: ג והנה שבע פרות
 אחרות עלות אחריהן מן-היאר רעות מראה
 ודקות בשר ותעמדנה אצל הפרות על-שפת
 היאר כס"י: ד ותאכלנה הפרות רעות המראה
 ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה
 והבריאת וייקץ פרעה כס"י: (לו) ה ויישן ויחלם
 שנית והנה ו שבע שבלים עלות בקנה אחד
 בריאות וטבות כס"י: ו והנה שבע שבלים
 דקות ויטבול קדים צמחות אחריהן כס"י:
 ז ותבלענה השבלים הדקות את שבע
 השבלים הבריאות והמלאות וייקץ פרעה
 והנה חלום כס"י: (ישראל) ח ויהי בבקר ותפעם
 רוחו וישלח ויקרא את-כל-חרטמי מצרים ואת-כל-חכמיה ויספר

א והנה מסוף תרתין שנין
 ופרעה חלם והא קאם על נהרא:
 ב והא מן נהרא סלקן שבע תורן
 שפירן למחזי ופטימן בשר ורעין
 באחיה: ג והא שבע תורן
 אחרנין סלקן בתריהון מן נהרא
 בישן למחזי וחסירן בשר וקמן
 לקבליהון דתורן על פיך נהרא:
 ד ואכלן תורתא בישן למחזי
 וחסירן בשר ית שבע תורתא
 שפירן למחזי ופטימתא ואתער
 פרעה: ה ודמוף וחלם תנינות
 והא שבע שבליא סלקן בקניא
 חד פטימן וטבן: ו והא שבע
 שבליא לקנן ושקיפן קדום צמחן
 בתריהון: ז ובלעא שבליא
 לקיתא ית שבע שבליא פטימתא
 ומליתא ואתער פרעה והא
 חלמא: ח והנה בצפרא ומטרפא
 רוחה ושלח וקרא ית כל חרשי
 מצרים וית כל חכימיה ואשתעי
 פרעה להון ית חלמיה ולית

רש"י

בלע"ז: בריאות. שיינ"ש בלע"ז: (ו) ויטבול. השליד"ש בלע"ז, וישקיפן קדום, תבוסות, לשון משקוף התבוסת תמיד על ידי הדלת הפכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין ביש"א: (ז) הבריאות. שיינ"ש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והצרוך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחה, מקשקשת בתוכו כפעמון, ובכוכבדנאצר הוא אומר: (דניאל ב) "ותתפעם רוחו", לפי שהיו שם שתי פעימות: שכחת החלום והעלמת פתרונו (כ"י): חרטמי. הנחרים בטימי מתים, ששואלים בעצמות (טימי), הן עצמות בלשון ארמי, ובמשנה: 'בית שהוא

(א) ויהי מקץ. כתרגומו: 'מסוף', וכל לשון 'קץ', סוף הוא: על-היאר. כל שאר נהרות אינם קרויים יאורים, חוץ מגילוס, מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם, ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם, לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) יפות מראה. סימן הוא לימי השבע, שהבריות נראות יפות זו לזו, שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם, מריש"ק בלע"ז, כמו: "ישגא אחו": (ג) ודקות בשר. טיביכ"ש בלע"ז, לשון 'דק': (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשפחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. טואיד"ל

פְּרַעָה לָהֶם אֶת־חִלְמוֹ וְאִין־פּוֹתֵר אוֹתָם
 לְפַרְעָה כִּסְ״י: ט וַיִּדְבַר שׁוֹר הַמִּשְׁקִים אֶת־פַּרְעָה
 לֵאמֹר אֶת־חֲטָאֵי אֲנִי מִזְכִּיר הַיּוֹם: פְּרַעָה
 קִצַּף עַל־עַבְדָּיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שׁוֹר
 הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שׁוֹר הָאֲפִים: י וַנַּחֲלֵמָה
 חִלּוֹם בְּלֵילָה אַחַד אֲנִי וְהוּא אִישׁ כְּפַתְרוֹן
 חִלְמוֹ חִלְּמָנוּ כִּסְ״י: יב וְשֵׁם אֹתָנוּ נַעַר עַבְרִי עַבְד
 לְשׁוֹר הַטַּבָּחִים וְנִסְפָּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־
 חִלְמֹתֵינוּ אִישׁ כְּחִלְמוֹ פִּתָּר כִּסְ״י: יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
 פִּתָּר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הַשֵּׁיב עַל־פְּנֵי וְאֹתוֹ
 תִּלָּה כִּסְ״י: יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעָה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף
 וַיְרִיצֵהוּ מִן־הַבּוֹר וַיַּגְלַח וַיַּחֲלֵף שְׂמֹלֶתוֹ וַיָּבֵא
 אֶל־פַּרְעָה כִּסְ״י: (ע"ב בחול) שְׁנֵי טו וַיֹּאמֶר פַּרְעָה אֶל־
 יוֹסֵף חִלּוֹם חִלְּמָתִי וּפִתָּר אֵין אֹתוֹ וְאֲנִי
 שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חִלּוֹם לְפִתָּר
 אֹתוֹ כִּסְ״י: טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעָה לֵאמֹר בְּלַעְדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה

רש"י

מלא טמא, מלא עצמות): ואין פותר אותם
 לפרעה. פותרים היו אותם, אבל לא לפרעה, שלא
 היה קולן נכנס באזניו, ולא היה לו קורת־רוח
 בפתרונם, שהיו אומרים: 'שבע בנות אתה מוליד,
 שבע בנות אתה קובר' (ב"ר): (יא) איש כפתרון
 חלמו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו:
 (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים, שאין
 טובתם שלמה, שמזכירו בלשון בניון: נער. שוטה
 ואין ראוי לגדלה: עברי. אפלו לשוננו אינו מפיר:
 עבד. וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך, ולא
 לובש בגדי שרים (ספרים אחרים: שירים, וכן גרס
 רא"ם): איש כחלמו. לפי החלום וקרוב לענינו:
 (יג) השיב על־פני. פרעה הנזכר למעלה, כמו

שאמר: "פרעה קצף על עבדיו", הרי מקרא קצר
 לשון ולא פרש מי השיב, לפי שאין צריך לפרש
 מי השיב. מי שבדוד להשיב והוא פרעה, וכן דרף
 כל מקראות קצרים, על מי שעליו לעשות, הם
 סותמים את הדבר: (יד) מן־הבור. מן בית
 הסהר, שהוא עשוי כמין גמא, וכן כל בור
 שבמקרא לשון גמא הוא, ואף אם אין בו מים
 קרוי בור, פוש"י בלע"ז: ויגלח. מפני כבוד
 המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתור אתו.
 תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון
 הבנה והאזנה, כמו: "שומע יוסף", "אשר לא
 תשמע לשונו", אנטינדר"א בלע"ז: (טז) בלעדי.
 אין החכמה משלי, אלא אלהים יענה, יתן ענה

פר מן חֲכַמְתִּי אֵלֶיךָ מִן קֶדֶם יי
 יתתב ית שְׁלָמָא דְפִרְעָה:
 יי ומליל פִּרְעָה (עם) לְיוֹסֵף
 בְּחִלְמֵי הָא אָנָּא קָאֵם עַל פִּיךָ
 נְהָרָא: יי וְהָא מִן נְהָרָא סִלְקִין
 שְׂבַע תּוֹרְתָא פְּטִימִן בְּשֵׁר וְשִׁפְרִין
 לְמַחְזִי וְרַעֲנִין בְּאַחֲוָה: יט וְהָא
 שְׂבַע תּוֹרְתָא אַחְרָנִין סִלְקִין
 בְּתַרְיָהוֹן חֲסִיכִין וּבִישָׁן לְמַחְזִי
 לְחָדָא וּחְסִירִין בְּשֵׁר לָא חֲזַתִּי
 כּוֹתֵחִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
 לְבִישׁוֹ: כ וְאֶכְלֵן תּוֹרְתָא
 חֲסִיכְתָּא וּבִישְׁתָּא ית שְׂבַע תּוֹרְתָא
 קְדָמִיתָא פְּטִימְתָּא: כא וְעָלָא
 לְמַעֲיָהֶן וְלָא אֲתִידַע אָרִי עֲלוֹ
 לְמַעֲיָהֶן וּמַחְזִיָּהֶן בִּישׁ פֶּד
 בְּקַדְמִיתָא וְאַתְעֲרִית: כב וְחֲזַית
 בְּחִלְמֵי וְהָא שְׂבַע שְׂבָלִיא סִלְקִין
 בְּקַנְיָא חַד מְלִין וְטַבִּין: כג וְהָא
 שְׂבַע שְׂבָלִיא נֶצֶן לְקִנְיָן שְׁקִיפִין
 קְדוּם צְמִחִין בְּתַרְיָהוֹן: כד וּבְלַעֲן
 שְׂבָלִיא לְקִנְיָתָא ית שְׂבַע שְׂבָלִיא
 טַבְתָּא וְאַמְרִית לְחַרְשֵׁיא וְלִית דִּי
 מַחְזִי לִי: כה וְאָמַר יוֹסֵף לְפִרְעָה
 חֲלָמָא פִּרְעָה חַד הוּא ית דִּי יי
 עֲתִיד לְמַעֲבַד חֲזִי לְפִרְעָה:
 כו שְׂבַע תּוֹרְתָא טַבְתָּא שְׂבַע שְׁנִין
 אַנּוּן וּשְׂבַע שְׂבָלִיא טַבְתָּא שְׂבַע
 שְׁנִין אַנּוּן חֲלָמָא חַד הוּא:

אֶת־שְׁלוֹם פִּרְעָה רַשׁ"י: יי וַיְדַבֵּר פִּרְעָה אֶל־יוֹסֵף
 בְּחִלְמֵי הַנְּנִי עֶמֶד עַל־שֵׁפֶת הַיָּאֵר: יח וְהִנֵּה
 מִן־הַיָּאֵר עֹלֹת שִׁבְעַת פָּרוֹת בְּרִיאֹת בְּשֵׁר
 וַיִּפֹּת תֵּאֵר וַתִּרְעִינָה בְּאָחוּ: יט וְהִנֵּה שִׁבְעַת־
 פָּרוֹת אַחֲרוֹת עֹלֹת אַחֲרֵיהֶן דְּלוֹת וְרַעוֹת
 תֵּאֵר מְאֹד וְרַקּוֹת בְּשֵׁר לֹא־רָאִיתִי כַּהֲנֵה
 בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרַע רַשׁ"י: כ וְהִתְאַכְלְנָה
 הַפָּרוֹת הַרְקוֹת וְהַרְעוֹת אֶת שִׁבְעַת הַפָּרוֹת
 הָרֵאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת: כא וַתִּבְאֵנָה אֶל־קַרְפָּנָה
 וְלֹא נֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קַרְפָּנָה וּמְרִיאֵיהֶן רַע
 בְּאִשֶּׁר בַּתְּחִלָּה וַאֲיָקִץ: כב וַאֲרָא בְּחִלְמֵי
 וְהִנֵּה | שִׁבְעַת שְׂבָלִים עֹלֹת בְּקַנְיָה אֶחָד מְלֵאֵת
 וְטַבוֹת: כג וְהִנֵּה שִׁבְעַת שְׂבָלִים צְנֻמוֹת דְּרַקּוֹת
 שְׂדֵפוֹת קָדִים צְמִחוֹת אַחֲרֵיהֶם רַשׁ"י:
 כד וַתְּבַלְעֵן הַשְּׂבָלִים הַדְּרַקּוֹת אֶת שִׁבְעַת
 הַשְּׂבָלִים הַטַּבוֹת וַאֲמַר אֶל־הַחֲרֻטְמִים וַאֲיִן
 מִגִּיד לִי: כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פִּרְעָה חֲלוֹם
 פִּרְעָה אֶחָד הוּא אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֲשָׂה
 הַגִּיד לְפִרְעָה: כו שִׁבְעַת פָּרוֹת הַטַּבּוֹת שִׁבְעַת
 שָׁנִים הֵנָּה וְשִׁבְעַת הַשְּׂבָלִים הַטַּבּוֹת שִׁבְעַת שָׁנִים

רַשׁ"י

הנץ, לפי שנתרוקנו מן הנרע: (כו) שְׂבַע שָׁנִים
 וְשִׁבְעַת שָׁנִים. בְּלִן אִינִן אֵלָא שְׂבַע, וְאֲשֶׁר נִשְׁנָה
 הַחֲלוֹם פְּעַמִּים, לְפִי שֶׁהַדְּבָר מְזַמֵּן, כְּמוֹ שֶׁפָּרַשׁ לוֹ
 בְּסוּפֵר: "וְעַל הַשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם וְגו'". בְּשִׁבְעַת שָׁנִים
 הַטַּבוֹת נֹאמַר: "הַגִּיד לְפִרְעָה", לְפִי שֶׁהִיא סְמוּךָ,
 וּבְשִׁבְעַת שָׁנֵי רַעַב נֹאמַר: "הָרָאָה אֶת פִּרְעָה", לְפִי

בפּי לְשִׁלּוּם פִּרְעָה: (יט) דְּלוֹת. כְּחוֹשׁוֹת, כְּמוֹ:
 (שְׂמוּאֵל ב יג) "מִדְּדוּעַ אֲתָה כֹּכָה דְּל" ? דְּאִמְנֹן:
 וְרַקּוֹת בְּשֵׁר. כָּל לְשׁוֹן 'רַקּוֹת' שְׂבַמְקָרָא חֲסָרִי
 בְּשֵׁר, וּבְלַעֲ"ז בְּלוּא"ש: (כג) צְנֻמוֹת. צְנָמָא
 בְּלִשׁוֹן אַרְמִי, סִלַּע, הָרִי הֵן כְּעֵץ בְּלִי לְחִלּוּחַ וְקֻשׁוֹת
 כְּסִלַּע, וְתַרְגּוּמוֹ: 'נֶצֶן לְקִנְיָן, נֶצֶן, אִינִן בְּהֵן אֵלָא

כז ושבע תורתא חסיכתא
 ובישתא דסלקון בתריהון שבע
 (נ"י שבוע) שנין אנון ושבע שבליא
 לקינתא דשקיפן קדום יהונו שבע
 שני כפנא: כח הוא פתגמא די
 מלילית עם פרעה די יי עתיד
 למעבד אחזי לפרעה: כט הא
 שבע שנין אתין סבעא (נ"י שבוע)
 רבא בכל ארעא דמצרים:
 ל ויקומון שבע שני כפנא
 בתריהון ויתנשי פל סבעא (נ"י
 שבוע) בארעא דמצרים וישצי
 כנפא ית (עמא ד) ארעא:
 לא ולא יתידע שובעא (נ"י שבוע)
 בארעא מן קדם כנפא ההוא
 דיחי בתר פן ארי תקיף הוא
 לתדא: לב ועל דאתיית חלמא
 לפרעה פרתין זמנין ארי תקין
 פתגמא מן קדם יי ואוחי יי
 למעבדה: לג וכען יחזי פרעה
 גבר סוכלתן וחפים ומניה על
 ארעא דמצרים: לד יעבד פרעה
 וימני מהימנין על ארעא ויזרז ית
 ארעא דמצרים בשבע שני
 שובעא (נ"י שבוע): לה ויכנשוני ית
 פל עיבור שניא טבן דאתין
 האלין ויצרון עיבור תחות ידא
 דפרעה עיבורא בקירויא ויטרון:
 לו ויהי עבורא גניז (לעמא
 ד) לארעא לשבע שני כפנא די
 תהונו בארעא דמצרים ולא

הנה חלום אחד הוא כס"י: כו ושבע הפרות
 הרקות והרעת העלת אחריהן שבע שנים
 הנה ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים
 יהיו שבע שני רעב: כח הוא הדבר אשר
 דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה
 הראה את פרעה: כט הנה שבע שנים באות
 שבע גדול בכל ארץ מצרים: לו וקמו שבע
 שני רעב אחריהן ונשפח כל השבע בארץ
 מצרים וכלה הרעב את הארץ כס"י: לא ולא
 יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי
 כן כי כבד הוא מאד כס"י: לב ועל השנות
 החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר
 מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו כס"י:
 לג ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו
 על ארץ מצרים: לד יעשה פרעה ויפקד
 פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים
 בשבע שני השבע כס"י: לה ויקבצו את כל אכל
 השנים הטובות הבאת האלה ויצברו בר
 תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו כס"י:
 לו והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני
 הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תפרת

רש"י

שהיה הדבר מפלג ורחוק, נופל בו לשון מראה:
 (ל) ונשפח כל השבע. הוא פתרון הבליעה:
 (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון: "ולא נודע
 כי באו אל קרבנה": (לב) נכון. מזמן:
 (לד) וחמש. פתרגומו: 'ויזרז', וכן: "וחמשים":
 (לה) את כל אכל. שם דבר הוא, לפיכך, טעמו
 באל"ף ונקוד בפת"ח קטן (סגול), ואוכל שהוא
 פועל, כגון "כי פל אוכל חלב", טעמו למטה בכ'
 ונקוד קמץ קטן (צירי): תחת יד פרעה. ברשותו
 ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור, כשאר

תשתיצי עמא דארעא בכפנא:
 לו ושפר פתגמא בעיני פרעה
 ובעיני כל עבדוהי: לח ואמר
 פרעה לעבדוהי הישתכח פדין
 גבר די רוח נבואה מן קדם ??
 בה: לט ואמר פרעה ליוסף בתר
 דאודע ?? יתך ית כל דא לית
 סכלתן ויחפים כותך: מ את תהי
 ממנא על ביתי ועל מיתך יתון
 כל עמי לחוד פרסי מלכותא
 הדין איהי יקיר מנך: מא ואמר
 פרעה ליוסף חזי מגיית יתך על
 כל ארעא דמצרים: מב ואעדי
 פרעה ית עזקתה מעל ידה ויהב
 יתה על ידא דיוסף ואלביש יתה
 לבושין דבוץ ושווי מגיבא
 דדהבא על צוארה: מג וארכיב
 יתה ברתבא תגייתא (גי' תגייתא) די
 לה ואכריזו קדמוהי דין אבא

הארץ ברעב כש"י: לו ויטב הדבר בעיני פרעה
 ובעיני כל עבדיו: לח ויאמר פרעה אל עבדיו
 הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו כש"י:
 שלישי לט ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע
 אלהים אותך את כל זאת אין נכון וחסם
 כמודך כש"י: מ אתה תהיה על ביתי ועל פיה
 ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך כש"י:
 מא ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך
 על כל ארץ מצרים כש"י: מב ויסר פרעה את
 טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף
 וילבש אתו בגדי שש וישם רכב הזהב
 על צוארו כש"י: מג וירכב אתו במרכבת
 המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך ונתון

רש"י

נתינת טבעת המלך, היא אות למי שנותנה לו
 להיות שני לו לגדלה: בגדי שש. דבר חשיבות
 הוא במצרים: רכב. ענק, ועל שהוא רצוף
 בטבעות קרוי רכיד, וכן: (משלי ז) "רכבתי ערשי",
 רצפתי ערשי מרצפות. בלשון משנה: 'מקף רכדין
 של אבן על הרכב שבעזרה', והיא רצפה:
 (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו
 המהלכת אצל שלו: אברך. פתגמו: 'דין אבא
 למלכא', 'רף' בלשון ארמי 'מלך'. בהשתפין:
 'לא ריכא ולא בר ריכא'. ובדברי אגדה, (ספרי פי'
 דברים) דרש רבי יהודה: 'אברך, זה יוסף, שהוא
 אב בחכמה ורף בשנים'. אמר לו בן דורמסקית:
 'עד מתי אתה מעות עלינו את הפתובים? אין
 'אברך' אלא לשון ברפים, שהפל היו נכנעין לפניו
 ויוצאין תחת ידו, כענין שנאמר: "ונתן אותו

פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנשפח פדין, אם גלף ונבקשנו, הנמצא כמוהו? הנמצא, לשון תמיהה, וכן כל ה"א המשמשת בראש התכה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נכון וחסם כמודך. לבקש איש נבון וחסם, שאמרף - 'לא נמצא כמודך': (מ) ישק. 'יתון', יתפרנס. כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך, כמו: (לעיל טו) "וכן משק ביתי", וכמו: (תהלים ב) "נשקו-בר", גרגישו"ן בלע"ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה כמו: (מלכים א א) "ויגדל את כסאו מפסא אדני המלך": (מא) נתתי אתך 'מגיית יתך', ואף על פי כן לשון נתינה הוא, כמו: "ולתתך עליון". בין לגדלה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו, כמו: (מלאכי ב) "נתתי אתכם נבזים ושפלים": (מב) ויסר פרעה את טבעתו.

אֶתֹּו עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם כִּשְׁמִי: מִד וַיֹּאמֶר פְּרַעָה
 אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פְרַעָה וּבִלְעָדִידְךָ לֹא־יָרִים אִישׁ
 אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רִגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם כִּשְׁמִי:
 מֵה וַיִּקְרָא פְרַעָה שְׁם־יוֹסֵף צַפְנָת פַּעֲנָח וַיִּתֶּן־
 לוֹ אֶת־אֶסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כַּהֵן אֵן לְאִשָּׁה
 וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם כִּשְׁמִי: מִו וַיּוֹסֶף בֶּן־
 שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּעֵמֶדּוֹ לִפְנֵי פְרַעָה מֶלֶךְ־
 מִצְרַיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלְּפָנֵי פְרַעָה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־
 אֶרֶץ מִצְרַיִם: מִז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשִׁבְעַ שְׁנֵי
 הַשָּׁבָע לְקַמְצִים כִּשְׁמִי: מִח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֶחָד
 שִׁבְעַ שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֶחָד
 בְּעָרִים אֶחָד שְׁדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן
 בְּתוֹכָהּ כִּשְׁמִי: מִט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כַּחֹל הַיָּם
 הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לְסַפֵּר כִּי־אֵין
 מִסְפָּר כִּשְׁמִי: נ וַלְיוֹסֵף יָלַד שְׁנֵי בָנִים בְּטָרָם
 תְּבוֹא שְׁנַת הָרַעֲב אֲשֶׁר יִלְדֶה־לוֹ אֶסְנַת

למלפא ומני יתה על כל ארעא
 דמצרים: מד ואמר פרעה ליוסף
 אנא פרעה ובר מימרך לא ירים
 גבר ית ידה למיחד זין וית רגלה
 למרפב על סוסא בכל ארעא
 דמצרים: מה וקרא פרעה שום
 יוסף גברא דמטרון גלן לה
 ויהב לה ית אסנת בת פוטי פרע
 רבא דאון לאתתא ונפק יוסף
 (שליט) על ארעא דמצרים:
 מו ויוסף בר תלתין שנין פד קם
 קדם פרעה מלפא דמצרים ונפק
 יוסף מן קדם פרעה ועבר
 (שליט) בכל ארעא דמצרים:
 מז וכנשו דיירי ארעא בשבע שני
 שובעא (נ"י שבעא) עיבורא
 לאוצרין: מח וכנש ית כל עיבור
 שבע שנין די הוּו בארעא
 דמצרים ויהב עיבור בקרוא
 עבור חקל קרתא די בסחרנהא
 יהב בגוה: מט וכנש יוסף
 עבורא כחלא דימא סגי לחדא
 עד די פסק לממני ארי לית מגנן:
 נ וליוסף אתיליד תרתין בנין עד

רש"י

לְקַמְצִים. קמץ על קמץ, יד על יד, היו אוצרים:
 (מח) אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן
 בתוכה. שפל ארץ וארץ מעמדת פרותיה ונותנין
 בתבואה מעפר המקום, ומעמיד את התבואה
 מלינקב. (נראה לי שהוא דעת רבי נחמיה, ואין
 צריך כלל להגיה ברש"י, כאשר עלה בדעת
 קצתם): (מט) עד כי חדל לספור. עד כי חדל לו
 הסופר לספור, והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר.
 לפי שאין מספר, והרי 'כי' משמש בלשון 'דהא':
 (נ) בטרם תבוא שנת הרעב. (תענית יא) מכאן

וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכלת בידי לגזר
 גזרה על מלכותי. ואני גזר: ש"לא ירים איש
 את ידו": ובלעדך. שלא ברשותך. דבר אחר:
 "אני פרעה", אני אהיה מלך, "ובלעדך וגו'", וזהו
 דגמת "רק הכסא": את ידו ואת רגלו. כתר גומו:
 (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות, ואין
 לפענח דמיון במקרא: פוטי פרע. הוא פוטי פר,
 ונקרא פוטי פרע על שנסתרס מאליו, לפי שחמד
 את יוסף למשכב זכור (סוטה יג): (מז) ותעש
 הארץ. כתר גומו, ואין הלשון נעקר מלשון עשיה:

לא עלת שתא דכפנא דילידת לה
 אסנת בת פוטי פרע רבא דאון:
 נא וקרא יוסף ית שום בוכרא
 מנשה ארי אנשני יי ית כל עמלי
 וית כל בית אבא: נב וית שום
 תננא קרא אפרים ארי אפשני יי
 בארע שעבודי: נג ושלמת שבע
 שני שוכעא (נ"י שבוע) די הוה
 בארעא דמצרים: נד ושריאת
 שבע שני כפנא למיעל כמא די
 אמר יוסף והוה כפנא בכל
 ארעתא ובכל ארעא דמצרים
 הוה לחמא: נה וכפנת כל ארעא
 דמצרים וצוח עמא קדם)
 לפרעה (על) ללחמא ואמר
 פרעה לכל מצראי איזילו לות
 יוסף די יימר לכון תעבדון:
 נו וכפנא הוה על כל אפי ארעא
 ופתח יוסף ית כל (אוצריא) די
 בהון עיבורא וזבין למצרים
 ותקיף כפנא בארעא דמצרים:
 נז וכל דיני ארעא עלו למצרים
 למזבן עבורא מן יוסף ארי תקיף
 כפנא בכל ארעא: א וחזא יעקב
 ארי אית עיבורא מזבין במצרים
 ואמר יעקב לבנוהי למא

בת פוטי פרע כהן און כס"י: נא ויקרא יוסף
 את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את
 כל עמלי ואת כל בית אבי: נב ואת שם
 השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ
 עניי: רביעי נג ותכלינה שבע שני השבע אשר
 היה בארץ מצרים: נד ותחלינה שבע שני
 הרעב לבוא כאשר אמר יוסף והי רעב
 בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם:
 נה ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל
 פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו
 אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו כס"י:
 נו והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף
 את כל אשר בהם וישבר למצרים ויחזק
 הרעב בארץ מצרים כס"י: נז וכל הארץ באו
 מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל
 הארץ כס"י: א וירא יעקב כי יש שבר
 במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו כס"י:

רש"י

בהם. פתגמו: 'די בהון עיבורא: וישבר
 למצרים. 'שבר' לשון מכר ולשון קנין הוא. כאן
 משמש לשון מכר. "שברו לנו מעט אכל", לשון
 קנין, ואל תאמר אינו כי אם בתבואה, שאף בנין
 וחלב מציינו: (ישעיה נה) "ולכו שברו בלוא כסף
 ובלוא מחיר יין וחלב": (נז) וכל הארץ באו
 מצרימה. אל יוסף לשבר. ואם תדרשהו כסדרו
 היה צריך לכתב: 'לשבר מן יוסף': (א) וירא
 יעקב כי יש שבר במצרים. ומתיכן ראה, והלא
 לא ראה אלא שמע, שנאמר: "הנה שמעתי וגו'"
 ומהו "וירא"? ראה באספקלריא של קדש, שעדין

שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון:
 (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (כ"ר) שהקיקה
 תבואתם שאצרו, חוץ משל יוסף: אשר יאמר
 לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו,
 וכשפאו אצל פרעה ואמרים: 'כף הוא אומר לנו'.
 אמר להם: 'למה לא צברתם בר, והלא הכריו לכם
 ששני הרעב באים? אמרו לו: 'אספנו הרבה
 והקיקה. אמר להם: 'אם כן, כל אשר יאמר לכם
 תעשו, הרי גזר על התבואה והקיקה, מה אם יגזר
 עלינו ונמות?': (נו) על כל פני הארץ. מי הם
 "פני הארץ"? אלו העשירים (כ"ר): את כל אשר

ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֵשׁ-שֹׁבֵר בְּמִצְרַיִם
 רְדוֹ-שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ-לָנוּ מִשָּׁם וְנָחִיָּה וְלֹא
 נָמוֹת כִּסְ"י: ג וַיֵּרְדוּ אַחֵי-יוֹסֵף עֵשְׂרָה לְשֹׁבֵר בַּר
 מִמִּצְרַיִם כִּסְ"י: ד וְאֶת-בְּנֵימִין אָחִי יוֹסֵף לֹא-
 שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת-אָחִיו כִּי אָמַר פֶּן-יִקְרָאנוּ
 אֶסּוֹן כִּסְ"י: ה וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשֹׁבֵר בְּתוֹךְ
 הַבָּאִים כִּי-הָיָה הָרָעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן כִּסְ"י: ו וַיּוֹסֵף
 הוּא הַשְּׁלִיט עַל-הָאָרֶץ הוּא הַמְּשַׁבֵּר לְכָל-
 עַם הָאָרֶץ וַיָּבֵאוּ אָחִי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲוּ-לוֹ אַפָּיִם
 אֶרְצָה כִּסְ"י: ז וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת-אָחִיו וַיִּכְרַם
 וַיִּתְנַבֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֲתָם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר
 אֲלֵהֶם מֵאִין בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן
 לְשֹׁבֵר-אֶכֶל כִּסְ"י: ח וַיִּכַּר יוֹסֵף אֶת-אָחִיו וְהֵם

תתחזון: ב ואמר הנה שמעתי כי יש שובר במצרים רדו-שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות כס"י: ג וירדו אחי-יוסף עשרה לשובר בר ממצרים כס"י: ד ואת-בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את-אחיו כי אמר פן יקראנו אסון כס"י: ה ויבאו בני ישראל לשובר בתוך הבאים כי-היה הרעב בארץ כנען כס"י: ו ויוסף הוא השליט על-הארץ הוא המשבר לכל-עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו-לו אפיים ארצה כס"י: ז וירא יוסף את-אחיו ויכרם ויתנבֵר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אליהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשובר-אכל כס"י: ח ויכר יוסף את-אחיו והם

רש"י

בנְיָמִין אָחִי יוֹסֵף לֹא-שָׁלַח? אֵלָּא לְעַנְּנָן הָאֲחֵיהֶם
 הָיוּ חֲלוּקִין לְעֵשְׂרָה, שְׁלֹא הֵיטֵב אֶהְבֵּת כָּלָם
 וְשִׁנְאַת כָּלָם שָׁוָה לוֹ, אֲבָל לְעַנְּנָן: "לְשֹׁבֵר בַּר",
 כָּלָם לֵב אֶחָד לָהֶם (כב"ר): (ד) פֶּן-יִקְרָאנוּ אֶסּוֹן.
 וּבְבִיבַת לֹא יִקְרָאנוּ אֶסּוֹן? אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן
 יַעֲקֹב: 'מִכָּאֵן שֶׁהַשֵּׁטֶן מְקַטְרֵג בְּשַׁעַת הַסַּבָּנָה' (ב"ר):
 (ה) בְּתוֹךְ הַבָּאִים. מִטְּמִינִין עֲצָמָן שְׁלֹא יִכִּירוּם,
 לְפִי שְׁצוּהָ לָהֶם אֲבִיהֶם שְׁלֹא יִתְרָאוּ כָּלָם בְּפֶתַח
 אֶחָד אֵלָּא שְׁיִכְנַס כָּל אֶחָד בְּפֶתַחוֹ, כְּדִי שְׁלֹא תִשְׁלַט
 בָּהֶם עֵין הָרַע, שְׁכָלָם נָאִים וְכָלָם גְּבוּרִים:
 (ו) וַיִּשְׁתַּחֲוּ-לוֹ אַפָּיִם. נִשְׁתַּחֲוּ לוֹ עַל פְּנֵיהֶם,
 וְכֵן כָּל הַשְׁתַּחֲוָּאָה פְּשוּט גְּדִים וְרַגְלִים הוּא (שְׁבוּעוֹת
 טז): (ז) וַיִּתְנַבֵּר אֲלֵיהֶם. נַעֲשֶׂה לָהֶם כְּנִכְרֵי
 בְּדַבְרֵי, לְדַבֵּר קָשׁוֹת (ב"ר): (ח) וַיִּכַּר יוֹסֵף וְגו'.
 לְפִי שֶׁהַנִּיחָם חֲתוּמֵי זָקֵן (ב"מ לט כְּתוּבוֹת כז): וְהֵם
 לֹא הִפְרִיחוּ. שִׁינְאָה מֵאֲצֵלָם בְּלֹא חֲתִימַת זָקֵן,

יש לו שובר במצרים, ולא הייתה נבואה ממש
 להודיעו בפרוש שזה יוסף: למה תתראו. למה
 תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו
 אתם שבעים, כי באותה שעה, עדין היה להם
 תבואה. (תענית י) (ולו נראה כפשוטו: "למה
 תתראו", למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים
 בכם, שאין אתם מבקשים לכם אכל בטרם שיכלה
 מה שבידכם?) ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון
 פחישא: 'למה תהיו פחוישים ברעב? ודומה לו:
 (משלי יא) 'ומרוה גם-הוא יורה": (ב) רדו-שמה.
 ולא אמר 'לכו', רמז למאטים ועשר שנים
 שנשתעבדו למצרים, כמנין רד"ו: (ג) וירדו
 אחי-יוסף. ולא כתב: 'בני יעקב', מלמד שהיו
 מתקרטים במכירתו, ונתנו לבם להתנהג עמו
 באהבה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם:
 עשרה. מה תלמוד לומר, והלא כתיב: "ואת-

לא הִפְרָהוּ כְּשִׁי': ט וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֻמוֹת
 אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מְרַגְלִים אַתֶּם
 לְרֵאוֹת אֶת-עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאַתֶּם כְּשִׁי': י וַיֹּאמְרוּ
 אֵלָיו לֹא אֲדֹנָי וְעַבְדֶּיךָ בָּאוּ לְשֹׁפְר־אֶכֶל כְּשִׁי':
 יא כִּלְנוּ בְּנֵי אִישׁ-אֶחָד נִחְנוּ בְּנִים אֲנִיחְנוּ
 לֹא-הָיוּ עַבְדֶּיךָ מְרַגְלִים כְּשִׁי': יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
 לֹא כִי-עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאַתֶּם לְרֵאוֹת כְּשִׁי':
 יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנַיִם עֶשְׂרֹת עַבְדֶּיךָ אַחִים | אֲנִיחְנוּ
 בְּנֵי אִישׁ-אֶחָד בְּאָרֶץ כְּנַעַן וְהִנֵּה הַקָּטָן
 אֶת-אַבְנֵנוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינְנוּ כְּשִׁי': יד וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלֵיכֶם לֵאמֹר
 מְרַגְלִים אַתֶּם כְּשִׁי': טו בְּזֹאת תִּבְחָנוּ חַי פְּרַעֲהַ
 אִם-תִּתְצָאוּ מִזֶּה כִּי אִם-בָּבוֹא אַחֵיכֶם הַקָּטָן

ואנון לא אשתמודעה: ט ודכיר
 יוסף ית חלמיא די חלים להון
 ואמר להון מאללין אתון למחזי
 ית בדקא דארעא אתיתון:
 י ואמרו לה לא רבוני ועבדיך
 עלו למזבן עיבורא: יא כלנא
 בני גברא חד נחנא פיוני אנחנא
 לא הוו עבדיך אלילי: יב ואמר
 להון לא ארי בדקא דארעא
 אתיתון למחזי: יג ואמרו תרין
 עסר עבדיך אחין אנחנא בני
 גברא חד בארעא דכנען והא
 זעירא עם אבונא יומא דין וחד
 ליתוהי: יד ואמר להון יוסף
 הוא די מלילית עמכון למימר
 מאלילי אתון: טו בדא תתבחנן
 חי פרעה אם תפקון מפא אלהין
 במתי אחוכון זעירא הקא:

רש"י

דברות", (ישעיה טז) "ועבדתו לא כן בדיו":
 (יב) כִּי-עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאַתֶּם לְרֵאוֹת. (כ"ו) שְׁהָרִי
 נְכַסְתֶּם בַּעֲשָׂרָה שְׁעָרֵי הָעִיר, לְמָה לֹא נִכְנַסְתֶּם
 בַּשַּׁעַר אֶחָד?: (יג) וַיֹּאמְרוּ שְׁנַיִם עֶשְׂרֹת עַבְדֶּיךָ
 וְגו'. וּבִשְׂבִיל אוֹתוֹ אֶחָד שְׂאִינְנוּ, נִתְפָּזְרָנוּ בְּעִיר
 לְבִקְשׁוֹ: (יד) הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי. הַדָּבָר אֲשֶׁר
 דִּבַּרְתִּי, שְׂאַתֶּם מְרַגְלִים, הוּא הָאֵמֶת וְהַיְכוּן, זֶהוּ
 לְפִי פְּשׁוּטוֹ, וּמְדַרְשׁוֹ: אָמַר לָהֶם: 'וְאֵלּוּ מִצְּאֵתֶם
 אוֹתוֹ וַיִּפְסְקוּ עֲלֵיכֶם מִמּוֹן הַרְבֵּה, תִּפְדּוּהוּ? אָמְרוּ
 לוֹ: 'הֵן'. אָמַר לָהֶם: 'וְאִם יֹאמְרוּ לָכֶם שְׂלֵא
 יִחְזִירוּהוּ בְּשׁוֹם מִמּוֹן, מַה תַּעֲשׂוּ? אָמְרוּ: 'לִכְפֹּד
 בְּאֵנוּ, לְהַרְגוֹ אוֹ לִיהַרְגוֹ'. אָמַר לָהֶם: "הוּא אֲשֶׁר
 דִּבַּרְתִּי אֵלֵיכֶם", לְהַרְגוֹ בְּנֵי הָעִיר בְּאַתֶּם, מְנַחֵשׂ אֲנִי
 בְּגָבִיעַ שְׁלִי, שְׁשָׁנִים מִפֶּם הִחְרִיבוּ כְּרֹךְ גְּדוּל שֶׁל
 שָׂכֶם: (טו) חַי פְּרַעֲהַ. אִם יִחְיֶה פְּרַעֲהַ: אִם

ועכשו מצאוהו בחתימת זקן. ומדרש אגדה: "ויזכר
 יוסף את אחיו", כשנמסרו בידו, הפיר שהם אחיו
 ורחם עליהם, "והם לא הפירוהו", כשנפל בידם,
 לנהג בו אחוה: (ט) אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם. עליהם,
 ונדע שנתקמו, שהרי השתחוו לו: עֲרוֹת הָאָרֶץ.
 גלוי הארץ, מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו (ויקרא
 כ): "את מקורה הערה", וכמו: (יחזקאל טז) "ערם
 ועריה", וכן כל ערוה שבמקרא, לשון גלוי הוא.
 ותרגום אונקלוס: 'בדקא דארעא, כמו: 'בדק
 הבית", רעוע הבית, אבל לא דקדק לפרשו אחר
 לשון המקרא: (י) לֹא אֲדֹנָי. לא תאמר בן, שהרי
 עבדיך באו לשפר אכל: (יא) כִּלְנוּ בְּנֵי אִישׁ-
 אֶחָד נִחְנוּ. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו
 עמקם, שאף הוא בן אביהם: בְּנִים. אמתיים, כמו:
 (שמות י) "בן דברת", (במדבר כז) "בן בנות צלפחד

טז שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון התאסרון ויתבחנון פתגמיכון הקשוט אתון אמרין ואם לא חי פרעה ארי מאלילי אתון: יז וכנש יתהון (לביית) למטרא תלתא יומין: יח ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עיבדו וקיימו מן קדם יי אנא דחל: יט אם פיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אוכלו עיבורא דחסיר בבתיכון: כ ונת אחוכון זעירא תיתון לותי ויהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו בן: כא ואמרו גבר לאחיהי בקושטא חביב אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשה פד הוה מתחנן לנא ולא קבלנא מנה על פן אתא לותנא עקתא דדא: כב ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לותכון למימר לא תחובון (נ"י תחטאו) בעולימא ולא קבלתון ואף דמה הא מתבעי: כג ואנון לא ידעון ארי שמיע יוסף ארי מתרגמן הוה ביניהון:

הנה כש"י: טז שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם ואם לא חי פרעה כי מרגלים אתם כש"י: יז ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים כש"י: יח ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא: חמישי יט אם פנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם כש"י: כ ואת אחיכם הקטן הביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו ויעשו בן כש"י: כא ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת כש"י: כב ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם | לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש כש"י: כג והם לא ידעו כי שמע יוסף כי

רש"י

תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פת"ח שהוא כמו בלשון תמה, ואם לא תביאוהו: "חי פרעה, כי מרגלים אתם": (יז) משמר. בית האסורים: (יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשו: ואתם לכו הביאו. אל בית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו, כמו: (במדבר ה) "אמן אמן", וכמו: (מלכים א ח) "יאמן נא דברך": (כא) אבל. פתרגומו: 'בקושטא. וראיתי בכראשית רבה לישנא דרומאה הוא: 'אבל, ב'רם': באה אלינו. טעמו בב'י"ת, לפי שהוא בלשון עבר, שפ'כר באה, ותרגומו: 'אתת לנא': (כב) וגם דמו. אתין וגמין רבוין, דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שמע יוסף. מבין לשונם, ובפניו היו מדברים בן: כי המליץ בינתם. כי כשהיו מדברים עמו הנה המליץ ביניהם, היודע לשון עברי ולשון מצרי, והנה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם. לךף היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו:

כד ואסתחר מעלוייהון ובכא ותב
 לותהון ומליל עמהון ודבר
 מלותהון ית שמעון ואסר יתה
 לעיניהון: כה ופקיד יוסף ומלו
 ית מניהון עיבורא ולא תבא
 כספיהון גבר לסקה ולמתן להון
 זרין לארסא ועבד להון כן:
 כו ונטלו ית עיבורהון על
 חמריהון ואזלו מתמן: כז ופתח
 חד ית סקה למתן כסתא לחמרה
 בבית מבתא וחזא ית כספה והא
 הוא בפום טוענה: כח ואמר
 לאחיהי אתותב כספי ואף הא
 בטועני ונפק מדע לבהון ותנהו
 גבר לאחיהי למימר מה דא עבד
 יי לנא: כט ואתו לות יעקב
 אבוהון ארעא דכנען וחיוו (ג'
 וסויאי) לה ית כל דארען יתהון
 למימר: ל מליל גברא רבונא
 דארעא עמנא קשין (ג' קשי) ויהב
 יתנא כמאלילי ית ארעא:
 לא ואמרנא לה פיוני אנחנא לא
 הוינא מאלילי: לב תרין עסר
 אנחנא אחין בני אבונא חד
 ליתוהי וזעירא יומא דין עם
 אבונא בארעא דכנען: לג ואמר
 לנא גברא רבונא דארעא כדא
 אדע ארי פיוני אתון אחוכון חד
 שבוקו לותי וית עיבורא דחסיר
 בכתיכון סיבו ואזילו:

המליץ בינתם כס"י: כד ויסב מעליהם ויבך
 וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם
 את שמעון ויאסר אתו לעיניהם כס"י: כה ויצו
 יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב
 כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה
 לדרך ויעש להם כן: כו וישאו את שברם
 על חמריהם וילכו משם: כז ויפתח האחד
 את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא
 את כספו והנה הוא בפני אמתחתו כס"י:
 כח ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה
 באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו
 לאמר מה זאת עשה אלהים לנו כס"י:
 כט ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו
 לו את כל הקרת אתם לאמר: לדבר האיש
 אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים
 את הארץ: לא ונאמר אליו כנים אנחנו לא
 היינו מרגלים: לב שנים עשר אנחנו אחים בני
 אבינו האחד איננו והקטן היום את אבינו
 בארץ כנען: לג ויאמר אלינו האיש אדני
 הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם

רש"י

לעיניהם, וכיון שיצאו, הוציאו והאכילו והשקהו
 (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי, שנשאר יחיד
 משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה:
 אמתחתו. הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי.
 גם הכסף בו עם התבואה: מהזאת עשה אלהים
 לנו. להביאנו לידי עלילה זו, שלא הושב אלא

נרחק מעליהם. נרחק מהם, שלא
 יראהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין:
 את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור, הוא שאמר
 ללוי: "הנה בעל החלומות הלזה בא". דבר אחר:
 נתפון יוסף להפרידו מלוי, שמא יתעצו שניהם
 להרג אותו: ויאסר אתו לעיניהם. לא אסרו אלא

האַחַר הַנִּיחוּ אֹתִי וְאֶת־רַעְבוֹן בְּתִיכֶם קָחוּ
 וּלְכוּ: ^{לד} וְהֵבִיאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם הַקָּטָן אֵלַי
 וְאֲדַעָה כִּי לֹא מְרַגְלִים אַתֶּם כִּי כְנִים אַתֶּם
 אֶת־אֲחֵיכֶם אֶתֶּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ
 תִּסְחָרוּ ^{רס"ז}: לֹא וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שִׁקְיָהֶם
 וְהִנֵּה־אִישׁ צָרוּר־כֶּסֶף בִּשְׁקוֹ וַיֵּרְאוּ אֶת־
 צָרוֹת כֶּסֶפֵיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיֵּירְאוּ ^{רס"ח}:
 לו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֲתִי שִׁבְלָתְךָ
 יוֹסֵף אֵינְנוּ וְשָׁמְעוֹן אֵינְנוּ וְאֶת־בְּנֵימָן תִּקְחוּ
 עָלַי הֵיוּ כְלָנָה ^{רס"ט}: לו וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו
 לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בְנֵי תְמִית אִם־לֹא אֲבִיאֲנֹ
 אֵלֶיךָ תִּנֶּה אֹתוֹ עַל־יָדֵי וְאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ:
 לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנֵי עִמְכֶם כִּי־אֲחִיו מֵת
 וְהוּא לְבָדוֹ נִשְׁאָר וְקָרְאֵהוּ אֶסּוֹן בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר
 תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרְדְתֶם אֶת־שִׁיבְתִי בִּיגוֹן
 שְׁאוּלָה ^{רס"י}: מג א וְהָרַעַב כָּבֵד בָּאָרֶץ: ב וַיְהִי
 כַּאֲשֶׁר כָּלוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ
 מִמִּצְרַיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שִׁבוּ שִׁבְרוּ־
 לָנוּ מֵעַט־אֶכֶל ^{רס"יא}: ג וַיֹּאמֶר אֲלֵינוּ יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הָעֵד בָּנוּ הָאִישׁ

לד וַאֲיִתִּיאוּ יְת אַחוּכֹן זַעֲרָא
 לְוֹתִי וְאֲדַע אַרְי לֹא מְאֲלִילִי אֲתוֹן
 אַרְי כִּיּוֹנִי אֲתוֹן יְת אַחוּכֹן אֲתוֹן
 לְכוֹן וְיֵת אַרְעָא תַעֲבִדוֹן בַּה
 סְחוּרְתָא: לה וְהוּה אַנּוֹן מְרִיקִין
 סְקִיָּהוֹן וְהָא גְבַר צָרִיר כֶּסֶפָּה
 בְּסָקָה וְחִזּוּ יְת צָרְרִי כֶּסֶפֵיהוֹן
 אַנּוֹן וְאַבּוּהוֹן וְדַחִילוֹ: לו וְאָמַר
 לְהוֹן יַעֲקֹב אַבּוּהוֹן יְתִי אֲתַבְּלָתוֹן
 יוֹסֵף לִיתוּהִי וְשָׁמְעוֹן לֹא הוּה
 הָכָא (לִיתוּהִי) וְיֵת בְּנֵימָן תִּדְבָּרוֹן
 עָלַי הוּוּ כְלָהוֹן: לו וְאָמַר רְאוּבֵן
 לְוֹת אַבּוּהִי לְמִימַר יְת תְּרִין בְּנֵי
 תְּמִית אִם לֹא אֵינְנָה לְוֹתָךְ הַב
 יְתָה עַל יָדִי וְאָנָא אֲתַכְּנֶה לָךְ:
 לח וְאָמַר לֹא יְחוּת בְּרִי עִמְכוֹן
 אַרְי אַחוּהִי מִית וְהוּא בְּלַחוּדוּהִי
 אֲשַׁתָּאָר וַיַּעֲרַעְנָה מוֹתָא בְּאֶרְחָא
 דִּי תַחֲכוֹן בַּה וְתַחֲתוֹן יְת שִׁיבְתִי
 בְּדוּוֹנָא לְשָׁאוּל: א וְכַפְנָא תַקִּיף
 בְּאֶרְעָא: ב וְהוּה כַּד סְפִיקוּ (עֵיין
 רס"י) לְמִיכַל יְת עֵיבוּרָא דְאֵיִתִּיאוּ
 מִמִּצְרַיִם וְאָמַר לְהוֹן אַבּוּהוֹן
 תּוּבוּ זָבוּנוּ לָנָא זַעֲרִיר עֵיבוּרָא:
 ג וְאָמַר לֵה יְהוּדָה לְמִימַר
 אֲסַהְדָא אֲסַהְדָא בְּנָא גְבַרָא לְמִימַר

רס"י

לְהַתְּעוֹלֵל עֲלֵינוּ: (לד) וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ.
 תִּסְכְּבוּ, וְכָל לְשׁוֹן 'סוֹחְרִים' ו'סוֹחְרָה', עַל שֵׁם
 שְׁמֹחְזָרִים וְסוֹכְבִים אַחַר פְּרָקְמִטָּא: (לה) צָרוּר־
 כֶּסֶף. קָשָׁר כֶּסֶף: (לו) אֲתִי שִׁבְלָתְךָ. מִלְּמַד
 שְׁחֻשְׁדָן שְׁמָא הִרְגוּהוּ, אוּ מְכָרוּהוּ כִּיּוֹסֵף:
 שִׁבְלָתְךָ. כָּל מִי שֶׁבְּנֵי אַבּוּדִים קָרוּי שְׁכוּל:
 (לח) לֹא־יֵרֵד בְּנֵי עִמְכֶם. לֹא קָבַל דְּכָרִיו שֶׁל
 רְאוּבֵן, אָמַר: 'בְּכוֹר שׁוֹטָה הוּא זֶה, הוּא אוֹמַר

לְהַמִּית בְּנָיו, וְכִי בְּנָיו הֵם וְלֹא בְּנֵי? (כ"ר):
 (כ) כַּאֲשֶׁר כָּלוּ לֶאֱכֹל. יְהוּדָה אָמַר לָהֶם:
 'הִמְתִּינוּ לְזָקֵן עַד שֶׁתִּכְלֶה פֶת מִן הַבַּיִת' (כ"ר):
 כַּאֲשֶׁר כָּלוּ. 'כַּד שִׁיִּצִּיאוּ' (וְהִמְתַּרְגֵּם: 'כַּד סְפִיקוּ',
 טוֹעָה. "כַּאֲשֶׁר כָּלוּ הַגְּמָלִים לְשִׁתוֹת", מְתַרְגֵּם: 'כַּד
 סְפִיקוּ', כִּשְׁשִׁתּוֹ דִּי סְפוּקָם, הוּא גְמַר שְׁתִּיחָם, אָבַל
 זֶה: "כַּאֲשֶׁר כָּלוּ לֶאֱכֹל", כַּאֲשֶׁר תָּם הָאֶכֶל הוּא,
 וּמְתַרְגֵּמִינָן: 'כַּד שִׁיִּצִּיאוּ'): (ג) הָעֵד הָעֵד. לְשׁוֹן

לֹא־תִרְאוּ פָנַי בְּלִתֵּי אַחֲיֵיכֶם אֲתִיבֶם כִּסִּי׃
 וְאִם־יִשְׁׁרְךָ מִשְׁלַח אֶת־אֲחֵינוּ אִתָּנוּ נִרְדֶּה
 וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֶכְלִי׃ ה וְאִם־אֵינְךָ מִשְׁלַח לֹא
 נִרְדֶּה כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי
 בְּלִתֵּי אַחֲיֵיכֶם אֲתִיבֶם׃ ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לְמָה
 הִרְעַתְתֶּם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הָעוֹד לָכֶם אָח׃
 ו וַיֹּאמְרוּ שְׂאוּל שְׂאֵל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלְדֹתֵנוּ
 לֵאמֹר הָעוֹד אֲבִיכֶם חַי הָיִשׁ לָכֶם אָח
 וְנִגְדַלְוָ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַיְדוּעַ גִּדְעַ כִּי
 יֹאמֶר הוֹרִידוּ אֶת־אַחֲיֵיכֶם כִּסִּי׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
 אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שְׁלַח הַנְּעַר אִתִּי וְנִקְוָמָה
 וְנִלְכָּה וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוֹת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אֶתָּה
 גַּם־טַפְּנוּ כִסִּי׃ ט אָנֹכִי אֶעְרַבְנֵנוּ מִיָּדֵי תְּבַקְשָׁנוּ
 אִם־לֹא הֵבִיאתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ
 וְחָטַאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים כִּסִּי׃ י כִּי לֹא־
 הִתְמַהְמַהְנוּ כִּי־עָתָה שָׁבְנוּ זֶה פַעְמִים כִּסִּי׃

לֹא תִחְזוּן אִפִּי אֲלֵהִין פֶּד אַחוּכוּן
 עִמְכוּן׃ ד אִם אִיתְךָ מִשְׁלַח יֵת
 אַחוּנָא עִמְנָא גִיחוּת גִיחוּת לְךָ
 עִיבוּרָא׃ ה וְאִם לִיתְךָ מִשְׁלַח לֹא
 גִיחוּת אֲרִי גִבְרָא אָמַר לָנָא לֹא
 תִחְזוּן אִפִּי אֲלֵהִין פֶּד אַחוּכוּן
 עִמְכוּן׃ ו וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָה
 אֲבָאִשְׁתוּן לִי לְחַוָּאָה לְגִבְרָא הָעַד
 פְּעוּן לְכוּן אַחָא׃ ז וַאֲמַרוּ מִשְׁאֵל
 שְׂאֵל גִבְרָא לָנָא וּלְיִלְדוּתְנָא
 לְמִימַר הָעַד פְּעוּן אֲבוּכוּן קָיָם
 הָאִית לְכוּן אַחָא וְחַוָּינָא לָה עַל
 מִימַר פִּתְגָמָא הָאֵלִין הַמְדַע
 חַוָּינָא גִדְעִין אֲרִי יִימַר אוֹחִיתוּ יֵת
 אַחוּכוּן׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה
 לְיִשְׂרָאֵל אָבוּהִי שְׁלַח עוֹלִימָא
 עִמִּי וְנִקוּם וְנִגְזִיל וְנִיחִי וְלֹא נָמוֹת
 אִף אֲנַחְנָא אִף אִתְּ אִף טַפְלָנָא׃
 ט אָנָא מְעַרְבָנָא בַּה מִן יָדֵי
 תְּבַעֲנָה אִם לֹא אִיִּתְנָה לְךָ
 וְאִקְיִמְנָה קִדְמָךָ וְאִהִי חֲטִי לְךָ כָּל
 יוֹמָיָא׃ י אֲרִי אֵלוּלְפוֹן בְּדָא
 אֲתַעֲפָנָא אֲרִי כְּעוּן תְּבָנָא דְבָנִי

רש"י

מְשַׁמֵּשׁ בְּלִשׁוֹן 'אֲשֶׁר', הָרִי זֶה שְׁמוֹשׁ אַחַד מֵאַרְבַּע
 לְשׁוֹנוֹת שְׁמִשְׁמֵשׁ 'כִּי', וְהוּא 'אִי', שֶׁהָרִי 'כִּי' זֶה
 כְּמוֹ 'אִם', כְּמוֹ: "עַד אִם דִּבְרַתִּי דְבָרִי":
 (ח) וְנַחֲיָה. נִצְנָצָה בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ: 'עַל יָדֵי
 הַלֵּיכָה זֹו תַחֲזִי רִיחְךָ' שֶׁנֶּאֱמַר: "וַתַּחֲזִי רוּחַ יַעֲקֹב
 אֲבִיהֶם": וְלֹא נָמוֹת. בְּרַעֲב, (כ"ר) בְּנִימִין סָפֵק
 יִתְפַּשׁ סָפֵק לֹא יִתְפַּשׁ, וְאָנוּ כְּלָנוּ מֵתִים בְּרַעֲב אִם
 לֹא גִלְךָ, מוֹטָב שְׁתַּנִּיחַ אֶת הַסָּפֵק וְתִתְפַּשׁ אֶת
 הַנְּדָאִי: (ט) וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ. שְׁלֹא אֲבִיאָנוּ אֵלֶיךָ
 מֵת, כִּי אִם חַי: וְחָטַאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים. לְעוֹלָם
 הַבָּא: (י) לֹא־הִתְמַהְמַהְנוּ. עַל יָדֶךָ, כְּכֹר הָיִינוּ
 שְׁבִים עִם שְׁמַעוֹן, וְלֹא נִצְטַעַרְתָּ כָּל הַיָּמִים הַלְלוּ:

הַתְּרָאָה, שְׁסַתָּם הַתְּרָאָה, מִתְּרָה בּוֹ בְּפָנֵי עֵדִים,
 וְכֵן: (דְּבָרִים לֹא) "הָעֵידוֹתֵי בְּכֶם", (שְׁמוֹת יט) "רַד
 הָעַד בְּעַם": לֹא־תִרְאוּ פָנַי בְּלִתֵּי אַחֲיֵיכֶם אֲתִיבֶם.
 לֹא תִרְאוּנִי בְּלֹא אַחֲיֵיכֶם אֲתִיבֶם, וְאוּנְקָלוֹס תִּרְגָּם:
 'אֲלֵהִין פֶּד אַחוּכוּן עִמְכוּן', יֹשֵׁב הַדְּבָר עַל אִפְנוֹ
 וְלֹא דִקְדַק לְתַרְגָּם אַחַר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא: (ז) לָנוּ
 וּלְמוֹלְדֹתֵנוּ. לְמִשְׁפַּחוֹתֵינוּ, וּמִדְרָשׁוֹ: 'אִפְלוּ עֲנִינִי
 (נ"א עֲצִי) (יֵשׁ מְפָרְשִׁים לְשׁוֹן עֲצָה שְׁמִדְבָרִים
 בִּיחִידוֹת, וְזֶהוּ עֲצִי) עֲרִיסוֹתֵינוּ גְלָה לָנוּ: וְנִגְדַלְוָ.
 שִׁישׁ לָנוּ אָב וְאָח: עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. עַל פִּי
 שְׂאוֹלֹתֵינוּ אֲשֶׁר שְׂאוֹל הַזְּקֵנָה לְהַגִּיד: כִּי יֹאמַר.
 אֲשֶׁר יֹאמַר. 'כִּי מִשְׁמֵשׁ בְּלִשׁוֹן 'אִם', וְ'אִם'

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל אָבִיהֶם אִם־כֵּן |
 אִפּוֹא זֹאת עֲשׂוּ קָחוּ מִזְמַרְת הָאָרֶץ בְּכַלְיֹכֶם
 וְהוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְחָה מְעַט צִרִי וּמְעַט דְּבִשׁ
 נִכְאֵת וְלֹט בְּטַנִּים וְשִׁקְדִים כִּסְי': יב וְכֶסֶף מִשְׁנֵה
 קָחוּ בִידְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמוֹשֵׁב בְּפִי
 אֲמַתְחֹתֵיכֶם תִּשְׂבוּ בִידְכֶם אוֹלֵי מִשְׁנֵה
 הוּא כִסְי': יג וְאֶת־אֲחֵיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ
 אֶל־הָאִישׁ: יד וְאֵל שְׂדֵי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לְפָנַי
 הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחֵיכֶם אַחֵר וְאֶת־
 בְּנֵימִין וְאֲנִי בְּאִשֶׁר שְׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי: כִּסְי'
 טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֵה
 כֶּסֶף לָקָחוּ בִידֶם וְאֶת־בְּנֵימִין וַיִּקְמוּ וַיֵּרְדּוּ
 מִצְרַיִם וַיַּעֲמְדוּ לְפָנַי יוֹסֵף: כִּסְי' שְׁשִׁי טז וַיֵּרָא
 יוֹסֵף אֶתֶם אֶת־בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לְאִשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ

תרתינ זמנין: יא ואמר להון
 ישראל אבוהון אם כן הכא דא
 עיבידו סיבו מדמשבח בארעא
 במניכון ואוחיתו לגברא
 תקרבתא זעיר קטף וזעיר דבש
 שעף ולטום בטנין ושקדין:
 יב וכספא על חד תרין סיבו
 בידכון וית פספא דאתותב בפום
 טועניכון תתיכון בידכון מאים
 שלו הוא: יג וית אחוכון דברו
 וקומו תובו לות גברא: יד ואל
 שדי יתן לכון רחמין לקדם גברא
 ויפטר לכון ית אחוכון אחרנא
 וית בנימין ואנא כמא דאתפלית
 תכלית: טו ונסיבו גברא ית
 תקרבתא דא ועל חד תרין
 פספא נסיבו בידהון ודברו ית
 בנימין וקמו ונתתו למצרים וקמו
 קדם יוסף: טז וחזא יוסף עמהון
 ית בנימין ואמר לדי ממנא על
 ביתה אעיל ית גברא לביתא

רש"י

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל אָבִיהֶם אִם־כֵּן |
 אִפּוֹא זֹאת עֲשׂוּ קָחוּ מִזְמַרְת הָאָרֶץ בְּכַלְיֹכֶם
 וְהוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְחָה מְעַט צִרִי וּמְעַט דְּבִשׁ
 נִכְאֵת וְלֹט בְּטַנִּים וְשִׁקְדִים כִּסְי': יב וְכֶסֶף מִשְׁנֵה
 קָחוּ בִידְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמוֹשֵׁב בְּפִי
 אֲמַתְחֹתֵיכֶם תִּשְׂבוּ בִידְכֶם אוֹלֵי מִשְׁנֵה
 הוּא כִסְי': יג וְאֶת־אֲחֵיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ
 אֶל־הָאִישׁ: יד וְאֵל שְׂדֵי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לְפָנַי
 הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחֵיכֶם אַחֵר וְאֶת־
 בְּנֵימִין וְאֲנִי בְּאִשֶׁר שְׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי: כִּסְי'
 טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֵה
 כֶּסֶף לָקָחוּ בִידֶם וְאֶת־בְּנֵימִין וַיִּקְמוּ וַיֵּרְדּוּ
 מִצְרַיִם וַיַּעֲמְדוּ לְפָנַי יוֹסֵף: כִּסְי' שְׁשִׁי טז וַיֵּרָא
 יוֹסֵף אֶתֶם אֶת־בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לְאִשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ

(יא) אפוא. כל לשון 'אפוא' לשון יתר הוא,
 לתקן המלה בלשון עברי: 'אם כן, אודקק לעשות,
 שאשלחנו עמכם, צריך אני לחזור ולבקש איה פה
 תקנה ועצה להשיאכם'. ואומר אני: "זאת עשו":
 מזמרת הארץ. מתרגם: 'מדמשבח בארעא',
 שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת.
 שעוה. (בראשית רבה): בטנים. לא ידעתי מה הם.
 וכפרוש א' ב' של רבי מכיר ראיתי פושטציא"ס,
 ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה. פי
 שנים פראשון: קחו בידכם. לשבר אכל, שמא
 הוקר השער: אוֹלֵי מִשְׁנֵה הוּא. שמא הממנה על
 הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם
 חסרים פלוס אלא תפלה, הריני מתפלל עליכם:
 ואל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכלת בידו
 ליתן, יתן לכם רחמים, זהו פשוטו, ומדרשו: מי

הבא את־האנשים הביתה וטבח טבח והכין
 כי אתי יאכלו האנשים בצהרים כס"י: יז ויעש
 האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את־
 האנשים ביתה יוסף: יח וייראו האנשים כי
 הובאו בית יוסף ויאמרו על־דבר הכסף
 השב באמת־חתינו בתחלה אנחנו מוכאים
 להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו
 לעבדים ואת־חמרינו כס"י: יט ויגשו אל־האיש
 אשר על־בית יוסף וידברו אליו פתח הבית:
 כ ויאמרו כי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר־
 אכל כס"י: כא ויהי כי־באו אל־המלון ונפתחה
 את־אמת־חתינו והנה כסף־איש בפי
 אמת־חתו כספנו כמשקלו ונשב אתו בידנו:
 כב וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר־אכל לא
 ידענו מי־שם כספנו באמת־חתינו: כג ויאמר
 שלום לכם אל־תיראו אלהיכם ואלהי
 אביכם נתן לכם מטמון באמת־חתיכם

רש"י

לומר: 'וטבח': בצהרים. זה מתרגם: 'בשירותא',
 שהוא לשון סעדה ראשונה בלשון ארמי, ובלע"ז
 דיונ"ר, ויש הרבה בגמרא: 'שדא לכלבא
 שירותיה'. 'בצע אכולא שירותא', (ברכות לט) אבל
 כל תרגום של צהרים, 'טיהרא': (יח) וייראו
 האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו:
 'ודחילו': כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר
 הבאים לשבר בר ללון בבית יוסף, כי אם
 בפנדקאות שבפער: ויאמרו. שאין זה אלא לאספם
 אל משמר: אנחנו מוכאים. אל תוף הבית הזה:
 להתגלל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף

ולהיותה נופלת עלינו, ואונקלוס שתרגם:
 'ולאסתקפא עלנא', הוא לשון להתעולל,
 כדמתרגמינן: "עלילות דברים", 'תסקופי מלין',
 ולא תרגמו אחר לשון המקרא "ולהתגולל",
 שתרגם 'לאתרברכא', הוא לשון: (קהלת יב) "גלת
 הדקב", (נחום ב) "והצב גלתה העלתה" שהוא
 לשון מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות צז) לשון בעיא
 ותחנונים הוא בלשון ארמי: ביא, ביא! (סנהדרין
 סד:) ירד ירדנו. ירדה הוא לנו: (ב"ר) 'רגילים
 היינו לפרנס אחרים, עכשו אנו צריכים לך':
 (כג) אלהיכם. (תנחומא): בזכותכם, ואם אין

ונכוס נכסתא ואתקין ארי עמי
 ויכלון גבריא בשירותא: יז ועבד
 גברא כמא די אמר יוסף ואעיל
 גברא ית גבריא לבית יוסף:
 יח ודחילו גבריא ארי אתעלו
 לבית יוסף ואמרו על עסק כספא
 דאתתב בטוענא בקדמיתא
 אנחנא מתעלין לאתרברכא עלנא
 ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא
 לעבדין ולמדבר ית חמרנא:
 יט וקריבו לות גברא די ממנא
 על בית יוסף ומלילו עמה בתרע
 ביתא: כ ואמרו בבנו רבוני
 מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן
 עיבורא: כא והנה כד אתינא
 לבית מבתא ופתחנא ית טוענא
 והא כסף גבר בפום טוענה
 כספנא במתקלה ואתיבנא יתה
 בידנא: כב וכספא אחרנא
 אוחיתנא בידנא למזבן עיבורא
 לא ידענא מן שוי כספנא
 בטוענא: כג ואמר שלם לכון
 לא תדחילון אלהכון ואלהא
 דאבוכון יתב לכון סימא
 בטועניכון כספכון אתא לותי

ואפיק לותהון ית שמעון:
 כד ואעיל גברא ית גברא לבית
 יוסף ויהב מיא ואסחו רגליהון
 ויהב פסתא לתמריהון: כה
 ואתקינו ית תקרבתא עד דעל
 יוסף בשירותא ארי שמעו ארי
 תמן ייכלון לחמא: כו ועל יוסף
 לביתא ואיתיאו לה ית תקרבתא
 די בידיהון לביתא וסגידו לה
 לארעא: כז ושאל להון לשלם
 ואמר השלם אבוכון סבא די
 אמרתון העד פען קים:
 כח ואמרו שלם לעבדך לאבונא
 עד פען קים וכרעו וסגידו:
 כט וזקף עינוהי ונחא ית בנגמין
 אחוהי בר אמה ואמר הדין
 אחוכון זעירא די אמרתון לי
 ואמר מן קדם יי יתרחם עלך
 ברי: ל ואוהי יוסף ארי אתגוללו
 רחמוהי על אחוהי ובצעא למכפי
 ועל לאדרון בית משפכא ובכא

בספכם בא אלי ויוצא אליהם את שמעון כס"י:
 כד ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן
 מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא
 לחמריהם כס"י: כה ויכינו את המנחה עד בוא
 יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו
 לחם כס"י: כו ויבא יוסף הביתה ויביאו לו
 את המנחה אשר בידם הביתה וישתחו לו
 ארצה כס"י: כז וישאל להם לשלום ויאמר
 השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו
 חי: כח ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי
 ויקרו כתיב וישתחו קרי וישתחו כס"י: כט וישא עינו
 וירא את בנימין אחיו בן אמו ויאמר הזה
 אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר
 אליהם יחנך בני כס"י: שביעי ל וימהר יוסף

רש"י

נכמרו רחמיו. שאלו: 'יש לך אח מאם? אמר לו:
 'אח הנה לי ואיני יודע היכן הוא'. 'יש לך בנים?
 אמר לו: 'יש לי עשרה'. אמר לו: 'ומה שמם?
 אמר לו: 'בלע ובכר וגו''. אמר לו: 'מה טיבן של
 שמות הללו? אמר לו: 'כלם על שם אחי והצרות
 אשר מצאוהו: בלע, שנבלע בין האמות, בכר,
 שהיה בכור לאמי. אשבל, ששכבאו אל. גרא,
 שנתגיר באכסניא, ונעמן, שהיה נעים ביותר. אחי
 וראש, אחי הנה, וראשי הנה. מפים, מפי אבי למד,
 וחסים, שלא ראה חפתי ולא ראיתי אני חפתו,
 וארר, שירד לבין העובדי פוכבים, כדאיתא
 במסכת סוטה, מיז נכמרו רחמיו: נכמרו.
 נתחממו, ובלשון משנה: (ב"מ עד) 'על הכמר של
 זיתים', ובלשון ארמי: (פסחים נא) 'משום מכמר
 בשרא, ובמקרא: 'עורגו פתגור נכמרו', נתחממו

זכותכם פדאי, 'ואלהי אביכם', בזכות אביכם נתן
 לכם מטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר
 הבאה, לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו
 אליו פתח הבית, ומשאמר להם: 'שלום לכם',
 נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו,
 עטרוהו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור
 לטרקלין (נראה דיוקו דרש"י מ"הביתה" בתראה:
 'ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה',
 דקשיא ליה: הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא
 על פרחו צריך לומר, מפרוזדור לטרקלין ודוק):
 (כח) ויקדו וישתחו. על שאלת שלום. קידה,
 כפיפת קרקד, השתחוואה משתטח לארץ:
 (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו
 חנינה: 'אשר חנן אלהים את עבדך', ובנגמין
 עדין לא נולד, לקף ברכו יוסף בחנינה: (ל) פי-

תמן: לא ואסחי אפוהי ונפק
 ואתחסין ואמר שויאו לחמא:
 לב ושויאו לה בלחודיהי ולהון
 בלחודיהון ולמצראי דאכלין
 עמה בלחודיהון ארי לא יכלין
 מצראי למיכל עם עבראי לחמא
 ארי בעירא דמצראי דחלין לה
 עבראי אכלין: לג ואסחרו
 קדמוהי רבא פרכיותה וזעירא
 כזערוהה ותמהו וגבריא גבר
 לחברה: לד ונטל חלקין מן
 קדמוהי לקדמיהון וסגי חלקא
 דבנימן מחלקי דכלהון חמשא
 חלקין ושתיאו ורויאו עמה:
 א ופקיד ית די ממנא על ביתה
 למימר מלי ית טועני גבריא
 עיבורא פמה די יכלין למטלי
 ושוי כסף גבר בפום טוענה:
 ב וית קלידי קלידא דכספא
 תשוי בפום טוענא דזעירא וית
 כסף זכינהי ועבד כפתגמא
 דיוסף די מליל: ג צפרא נהר
 וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון:
 ד אנון נפקו מן קרפא לא
 ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא
 על ביתה קום רדף פתר גבריא
 ותדבקנון ותימר להון למה
 אשלמתון בישא חלף טבתא:

כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמוֹ אֶל־אֲחִיו וַיִּבְקֹשׁ לִבְכוֹת
 וַיָּבֹא הַחֲדָרָה וַיִּבְכֶּה שָׁמָּה כִּסִּי: לא וַיִּרְחֹץ פָּנָיו
 וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפֵּק וַיֹּאמֶר שִׁימוּ לָחֶם כִּסִּי: לב וַיִּשְׁימוּ
 לוֹ לֶבֶדוֹ וְלָהֶם לֶבֶדֶם וְלַמְצָרִים הָאֹכְלִים אֹתוֹ
 לֶבֶדֶם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמְצָרִים לֵאכֹל אֶת־
 הָעֵבְרִים לָחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הוּא לַמְצָרִים כִּסִּי:
 לג וַיֵּשְׁבוּ לַפָּנָיו הַבֶּכֶר בְּבִכְרָתוֹ וְהַצֶּעִיר
 בְּצִעְרָתוֹ וַיִּתְמָהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רַעְהוֹ כִּסִּי:
 לד וַיֵּשֶׂא מִשָּׂאת מֵאֵת פָּנָיו אֱלֹהִים וַתֵּרֵב
 מִשָּׂאת בְּנִימָן מִמִּשְׂאת בָּלָם חֲמֵשׁ יָדוֹת
 וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ כִּסִּי: מד א וַיֵּצֵאוּ אֶת־אֲשֶׁר
 עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלְא אֶת־אֲמַתְחַת הָאֲנָשִׁים
 אֹכֵל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׁים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי
 אֲמַתְחַתּוֹ: נ וְאֶת־גְּבִיעֵי גְבִיעַ הַכֶּסֶף תְּשִׁים
 בְּפִי אֲמַתְחַת הַקַּטָּן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ
 כַּדָּבָר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר כִּסִּי: ג הַבֶּקֶר אֹר
 וְהָאֲנָשִׁים שָׁלְחוּ הֵמָּה וַחֲמַרְיָהֶם: ד הֵם יֵצְאוּ
 אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וַיּוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר
 עַל־בֵּיתוֹ קוּם רִדֵּף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהַשְׁגַּתֶּם

רש"י

ונקמטו קמטים קמטים, מפני זלעפות רעב. פן
 דרוך כל עור כשמתממין אותו, נקמט ונתכווץ:
 (לא) ויתאפק. נתאמץ, והוא לשון: (איוב יב)
 "ומזיח אפיקים רפה", וכן: (שם מא) "אפיקי
 מגנים". חוזק: (לב) כִּי־תוֹעֵבָה הוּא. דבר
 שנאוי הוא למצרים לאכל את העברים,
 ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הַבֶּכֶר בְּבִכְרָתוֹ.
 מכה בגביע וקורא: 'ראובן, שמעון, לוי, יהודה,

יששכר וזבלון, בני אם אחת, הסבו פסדר הזה,
 שהוא סדר תולדותיכם', וכן כלם, פיון שהגיע
 לבנימין אמר: זה אין לו אם, ואני אין לי אם,
 ישב אצלי: (לד) מִשָּׂאת. מנות: חֲמֵשׁ יָדוֹת.
 חלקו עם אחיו, ומשאת יוסף ואסנת ומנשה
 ואפרים: וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ. (ב"ר) ומיום שמכרוהו,
 לא שתו יין ולא הוא שתה יין, ואותו היום
 שתו: (ב) גְּבִיעַ. כוס ארוך וקורין לו מדריג"ש:

וְאָמַרְתָּ אֱלֹהִים לָמָּה שְׁלַמְתֶּם רָעָה תַּחַת
 טוֹבָה: הַ הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֲדֹנָי כִּי וְהוּא
 נֶחֱשׁ יִנְחַשׁ בּוֹ הֲרַעְתֶּם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם:
 וְיִשְׁגֹּם וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
 וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנָי בְּדְבָרִים
 הָאֵלֶּה חֲלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מַעֲשׂוֹת בְּדַבֵּר
 הַזֶּה כִּסְי: ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מִצְאָנוּ בְּפִי
 אֲמַתְחַתֵּינוּ הִשִּׁיבֵנו אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאִיךָ
 נִגְנַב מִבַּיִת אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב כִּסְי: ט אֲשֶׁר
 יִמְצָא אֹתוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וּמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה
 לְאֲדֹנָי לַעֲבָדִים: י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְּדְבָרֵיכֶם
 כִּי־הוּא אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ יִהְיֶה־לִּי עֶבֶד וְאַתֶּם
 תִּהְיוּ נְקִיִּם כִּסְי: יא וַיִּמְהָרוּ וַיּוֹרְדוּ אִישׁ אֶת־
 אֲמַתְחָתוֹ אֶרֶצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אֲמַתְחָתוֹ:
 יב וַיַּחֲפֹשׂ בַּגְּדוֹל הַחֹל וּבְקַטָּן כִּלְיָהּ וַיִּמְצָא
 הַגְּבִיעַ בְּאֲמַתְחַת בְּנִימָן כִּסְי: יג וַיִּקְרְעוּ שְׂמֹלְתָם
 וַיַּעֲמִסוּ אִישׁ עַל־חֻמְרוֹ וַיֵּשְׁבוּ הָעִירָה כִּסְי:
 יד בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדְנֵנו שֵׁם וַיִּפְּלוּ לִפְנֵינוּ

ה הלא דין דשתי רבוני בה והוא
 בדקא מדק בה אבאשתון די
 עבדתון: ו ואדביקנון ומליל
 עמהון ית פתגמא האלין:
 ז ואמרו לה למה ימלל רבוני
 כפתגמא האלין חס לעבדיך
 מלמעבד כפתגמא הדין: ח הא
 כספא די אשכחנא פדום טוענא
 אתיבנוהי לך מארעא דכנען
 ואכדין נגנוב מבית רבוני כספא
 או דהבא (מנין דכסף או מנין
 דדקב): ט די ישתכח עמה
 מעבדיך ומית ואף אנחנא נהי
 לרבוני לעבדין: י ואמר אף כנען
 כפתגמיכון כן הוא די ישתכח
 עמה יהי לי עבדא ואתון תהון
 זפאין: יא ואחיא ונחיתא גבר
 ית טוענה לארעא ופתחו גבר
 טוענה: יב ובלש ברבא שרי
 ובזעירא שצי ואשתכח קלידא
 בטוענא דבנימן: יג ובזעו
 לבושיהון ורמו גבר על חמרה
 ותבו לקרפא: יד ועל יהודה
 ואחזיהי לבית יוסף והוא עד כנען
 תמן ונפלו גדמיהי לארעא:
 יד ויבא יהודה ואחיו

רש"י

אעשה לכם לפני משורת הדין: "אשר ימצא
 אתו יהיה לי עבד": (יב) בגדול החל. שלא
 ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס
 איש על-חמרו. בעלי זרוע היו, ולא הצרכו
 לסייע זה את זה לטען: וישבו העירה.
 מטפולין היתה, והוא אומר העירה, העיר כל
 שהוא, אלא שלא היתה חשוכה בעיניהם אלא
 פעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין
 המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין

(ז) חלילה לעבדיך. חלין הוא לנו, לשון
 גנאי. ותרגום: 'חס לעבדיך', חס מאת הקדוש
 ברוך הוא, יהי עלינו מעשות זאת, והרבה יש
 בגמרא: 'חס ושלום': (ח) הן כסף וגו'.
 זה אחד מעשרה קל וחמר האמורים בתורה,
 וכלן מנויין בכראשית ובה: (י) גם עתה
 כדברייכם. אף זו מן הדין: אמת, כדברייכם
 כן הוא, שפלקם חביבים בדבר, עשרה שונמצאת
 גנבה ביד אחד מהם, פלם נתפשים. אבל אני

טו ואמר להון יוסף מה עובדא
 הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי
 בדקא מדקא גברא די כותי:
 טז ואמר יהודה מה גימר לרבוני
 מה נמלל ומה נזכי מן קדם יי
 אשתכח ית חובא בעבדיך הא
 אנחנא עבדין לרבוני אף אנחנא
 אף דאשתכח קלידא בידה:
 יז ואמר חס לי מלמעבד דא
 גברא די ישתכח קלידא בידה
 הוא יהי לי עבדא ואתון סקו
 לשלם לות אבוכון: ס ס ס

אֲרָצָה כְּשִׁי: טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מִה־הַמַּעֲשֵׂה
 הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם הֲלוֹא יִדְעֹתֶם כִּי־נִחַשׁ
 יִנְחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי כְּשִׁי: טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
 מִה־נֹּאמַר לְאֲדֹנָי מִה־נִּדְבַר וּמִה־נִּצְטַדֵּק
 הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת־עֵוֹן עַבְדֶּיךָ הִנְנוּ עַבְדִּים
 לְאֲדֹנָי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ
 בְּיָדוֹ כְּשִׁי: יז וַיֹּאמֶר חַלִּילָה לִּי מַעֲשׂוֹת זֹאת
 הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי
 עֶבֶד וְאַתֶּם עָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם: ססס

קמ"ו פסוקים, יחזקיהו סימן.

רש"י

לָהֶם: (טו) הֲלוֹא יִדְעֹתֶם כִּי־נִחַשׁ יִנְחַשׁ
 וְגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע
 לנחש ולדעת מדעת ומסברא וכינה, פי אתם
 גנבתם הגביע: (טז) הָאֱלֹהִים מִצָּא. יודעים
 אנו שלא סרחנו, אבל מאת המקום נהיתה
 להביא לנו זאת. מצא בעל חוב מקום לגבות
 שטר חובו: ומה־נצטדק. לשון צדק, וכן כל
 תבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר
 בלשון מתפעל או נתפעל, נותן טי"ת במקום
 פיי"ו, ואינה נתנת לפני אות ראשונה של יסוד
 התבה, אלא באמצע אותיות העקר, כגון:

בעת הגבהת הספר תורה ואמירת וזאת התורה – אין מנהגנו להראות באצבע. * מנהגנו: מגביה הספר תורה ולאחרי שמראה אותה לקהל חוזר ומניחה על הבימה וגוללה בעצמו. ואז יושב על הספסל ואחר כורך המפה (= חוגר באבנט ועוטף במעיל). * כשמגביהין הספר תורה להראות הכתב לעם, כל אדם ישתדל לקרב עצמו לבימה כדי שיוכל לקרא מה שכתוב בספר תורה בעת הגבהת הספר תורה, ויאמר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

עין־חיים היא למחזיקים בה, ונתמכה מאשר. דרכיה דרכי־נעם, וכל־נתיבותיה שלום. ארץ ימים בימינה, בשמאלה עשר וכבוד. יי חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר:

מדייקים לגלול הספר תורה נגד התפר, שמקום התפר יהיה באמצע הספר תורה מבחוץ. * האבנט חוגרים בתחילת שליש התחנות של הספר תורה.

לו ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלמיאל בן-צורי-שדי: ז קרבנו
 קערת-כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים
 שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה:
 לח כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: ט פך אחד בן-בקר איל אחד
 כבש-אחד בן-שנתו לעלה: מ שעיר-עזים אחד לחטאת: מא ולזבח
 השלמים בקר שנים אילים חמשה עתדים חמשה כבשים בני-שנה
 חמשה זה קרבן שלמיאל בן-צורי-שדי: פ

בעת הגבהת הספר תורה ואמירת וזאת התורה – אין מנהגנו להראות באצבע. * מנהגנו: מגביה הספר תורה ולא אחרי
 שמראה אותה לקהל חוזר ומניחה על הבימה וגוללה בעצמו. ואז יושב על הספסל ואחר כורך המפה (= חוגר באבנט
 ועוטף במעיל). * כשמגביהין הספר תורה להראות הכתב לעם, כל אדם ישתדל לקרב עצמו לבימה כדי שיוכל לקרא
 מה שכתוב בספר תורה בעת הגבהת הספר תורה, ויאמר:

וזאת התורה, אשר-שם משה לפני בני ישראל:

עז-חיים היא לפחזיקים בה, ותמכה מאשר. דרכיה דרכי-נעם, וכל-נתיבותיה שלום. ארף ימים בימינה, בשמאלה
 עשר וכבוד. יי חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר:

מדוייקים לגלול הספר תורה נגד התפר, שמקום התפר יהיה באמצע הספר תורה מבחוץ. * האבנט חוגרים בתחילת
 שלישי התחתון של הספר תורה.

הפטרת מקץ לשמו"ת במלכים א פרק ג

א ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלים ויעמד | לפני | ארון ברית-אדני ויעל עלות ויעש שלמים
 ויעש משתה לכל-עבדיו: ב אז תבאנה שתים נשים זנות אל-המלך ותעמדנה לפניו: ג ותאמר האשה
 האחת פי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית: ד ויהי ביום השלישי ללדתי
 ותלד גם-האשה הזאת ואנחנו יחדו אין-זר אתנו בבית זולתי שתים-אנחנו בבית: ה וימת בן-האשה
 הזאת לילה אשר שכבה עליו: ו ותקם בתוך הלילה ותקח את-בני מאצלי ואמתך ישנה ותשפיהו
 בחיקה ואת-בנה המת השפיה בחיקי: ז ואקם בבקר להיניק את-בני והנה-מת ואת-בנו אליו בבקר
 והנה לא-היה בני אשר ילדתי: ח ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנד המת וזאת אמרת לא
 כי בנד המת ובני החי ותדברנה לפני המלך: ט ויאמר המלך זאת אמרת זה-בני החי ובנד המת וזאת
 אמרת לא כי בנד המת ובני החי: י ויאמר המלך קחו לי-חרב ויבאו החרב לפני המלך: יא ויאמר
 המלך גזרו את-הילד החי לשנים ותנו את-החצי לאחת ואת-החצי לאחת: יב ותאמר האשה אשר-בנה
 החי אל-המלך פיר-נכמרו רחמיה על-בנה ותאמר | פי אדני תנו-לה את-הילד החי והמת אל-תמיתו

וְזֹאת אִמְרַת גַּם־לִי גַם־לְךָ לֹא יִהְיֶה גְזֵרוֹ: יג וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תִּגְדַּלְהָ אֶת־הַיְלֹד הַחִי וְהַמֵּת לֹא תִמְיָתָהּ הִיא אִמּוֹ: יד וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמּוֹשָׁפֵט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיֵּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חִכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט: טו וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

לא יתחיל המפטיר להפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה, כדי שגם הגולל יוכל להבין ולשמוע ממנו, שחובה היא על הכל לשמוע ההפטרה כמו הפרשה שבספר תורה.

ברכת ההפטרה לפני

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בְּנַבִּיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם הַנְּאֻמְרִים בְּאֵמַת בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבַמֹּשֶׁה עַבְדּוֹ וּבַיִּשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבְנַבִּיאֵי הָאֱמֵת וְצַדִּיק:

הפטרת שבת חנוכה פרשת מקץ לשמו"ת ולקריאה בציבור בזכריה פרק ב

ב י רָנִי וְשִׂמְחִי בַת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וּשְׁכַנְתִּי בְּתוֹכְךָ נְאֻם־יְהוָה: טו וְנִלְוֹוּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וּשְׁכַנְתִּי בְּתוֹכְךָ וַיְדַעַת כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ: טז וְנַחֵל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל־אֲדַמַּת הַקֹּדֶשׁ וּבַחֵר עוֹד בִּירוּשָׁלַיִם: יז הִם כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי גַעֲזֹר מִמֶּעוֹן קָדְשׁוֹ:

ג א וַיֵּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מֶלֶךְ יְהוָה וְהַשָּׁטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשַׁמּוֹ: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׁטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׁטָן וַיִּגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלַיִם הַלְּזֹא זֶה אֹד מְצָל מֵאִשׁ: ה וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צוּאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: ו וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לִפְנָיו לֵאמֹר הִסִּירוּ הַבְּגָדִים הַצּוּאִים מֵעֲלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רֵא אֶת הַעֲבָרָתִי מֵעֲלֶיךָ עוֹנֵךְ וְהַלְבַּשׁ אֶתְךָ מַחְלְצוֹת: ז וַאֲמַר יִשְׁיִמוּ צַנִּיף טְהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיִּשְׁיִמוּ הַצַּנִּיף הַטְּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשְׁהוּ בְּגָדִים וּמֶלֶךְ יְהוָה עֹמֵד: ח וַיַּעַד מֶלֶךְ יְהוָה בַּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: ט וּכְהֵאמֵר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בְּדַרְכֵי תִלְךָ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אֶתְּךָ תִּדְוֶן אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֻצְרֵי וְנִתְתִּי לְךָ מֵהַלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה: י שָׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ו הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֶתְּךָ וְרַעֲיֶךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אֲנִשִּׁי מוֹפֵת הָמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדֵי צַמַח: יא כִּי ו הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מִפְתָּח פֶּתָחַּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמִשְׁתֵּי אֶת־עֵוֹן הָאָרֶץ־הַהִיא בַּיּוֹם אֶחָד: יב הַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרָאוּ אִישׁ לְרַעְיָהוּ אֶל־תַּחַת גִּבּוֹן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה: יג וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר בֵּי וַיַּעֲרִנֵי כָּאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲזֹר מִשְׁנָתוֹ: יד וַיֹּאמֶר אֵלָי מָה אַתָּה רֹאֶה וַאֲמַר רֵאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כְּלָה וְגִלְהָ עַל־רֹאשָׁהּ וּשְׁבַעַה נִרְתִּיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וּשְׁבַעַה מוֹצְקוֹת לְנֹרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ: טו וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִיְמֵין הַגִּלְהָ וְאֶחָד

על־שְׂמֵאלָהּ: יד וַאֲעֵן וַאֲמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מַה־אֱלֹה אֲדֹנָי: טו וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מַה־הֵמָּה אֱלֹה וַאֲמַר לֹא אֲדֹנָי: טז וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זֹרְבָבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכַח בִּי אִם־בְּרוּחִי אֶמַר יְהוָה צְבָאוֹת: יז מִי־אַתָּה הִרְהַגְדוֹל לִפְנֵי זֹרְבָבֶל לְמוֹיֶשֶׁת וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הַרְאֵשֶׁה תִּשְׂאוֹת חֵן | חֵן לָהּ:

לאחר שמסיים ההפטרה יאמר המפטיר ברכות אלו

בְּרוּךְ אַתָּה יי, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, צוּר כָּל הָעוֹלָמִים, צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת, הָאֵל הַנְּאֻמָּן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם, שְׁפָל דְּבָרָיו אֲמַת וְצַדִּיק: נֶאֱמָן, אַתָּה הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ, וְדַבֵּר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אַחֲזֹר לֹא יָשׁוּב רִיקָם, כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אַתָּה. בְּרוּךְ אַתָּה יי, הָאֵל הַנְּאֻמָּן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם, עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נַפְשׁ תּוֹשִׁיעַ וּתְשַׂמַּח בְּמַהֲרָה בְּיַמֵּינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יי. מְשַׂמַּח צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ:

שְׂמַחְנוּ, יי אֱלֹהֵינוּ, בְּאַלְיָהוּ הַנְּבִיא עֲבָדֶיךָ, וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ, בְּמַהֲרָה יָבוֹא וַיַּגֵּל לַבָּנוּ, עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר, וְלֹא יִנְחְלוּ עוֹד אַחֲרֵים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קִדְשֶׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ, שְׁלֹא יִכָּבֵה גֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יי, מֶגֶן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֵבֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה, שְׁנַתָּה לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְקִדְשָׁה וְלִמְנוּחָה, לְכָבוֹד וּלְתַפְאַרְתָּ. עַל הַכֹּל, יי אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ. יִתְבָּרַךְ שְׁמֶךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יי, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

הַמוֹלָד: יוֹם רֵאשׁוֹן, שָׁעָה 6 בְּעֶרֶב, 38 דְּקוֹת, 3 חֲלָקִים.

רֵאשׁ חֲדָשׁ טָבַת, בְּיוֹם הַשְּׁנִי הַבָּא עֲלֵינוּ לְטוֹבָה.

להרוצים לומר במלכים א פרק ז

א וַיַּעַשׂ חִירֹם אֶת־הַכִּירֹת וְאֶת־הַיַּעֲמִים וְאֶת־הַמְּזוֹרְקוֹת וַיְכַל חִירֹם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה: ב עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגִלְתֵּי הַכְּתָרֶת אֲשֶׁר־עַל־רֵאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתַּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַפּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גִלְתֵּי הַכְּתָרֶת אֲשֶׁר עַל־רֵאשׁ הָעַמֻּדִים: ג וְאֶת־הָרַמְנוֹנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לְשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת

שְׁנֵי־טוּרִים רַמְנִים לְשִׁבְכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גִלּוֹת הַכְּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים: ד וְאֶת־
 הַמְּכַנּוֹת עֲשֹׂר וְאֶת־הַפִּירֹת עֲשֹׂרָה עַל־הַמְּכַנּוֹת: ה וְאֶת הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבְּקָר שְׁנַיִם־עֲשָׂר תַּחַת הַיָּם:
 ו וְאֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמְּזוּרְקוֹת וְאֶת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לְמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית
 יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרֶט: ז בְּכַפֵּר הִירְדֵן יִצְקֶם הַמֶּלֶךְ בְּמַעְבַּה הָאֲדָמָה בֵּין סְכוֹת וּבֵין צִרְתָּן: ח וַיִּנָּח שְׁלֹמֹה
 אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מְרַב מְאֹד מְאֹד לֹא נִחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת: ט וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית
 יְהוָה אֶת מִזְבַּח הַזֹּהֵב וְאֶת־הַשְּׁלֹחַן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב: י וְאֶת־הַמְּנֹרֹת חֲמֹשׁ מִיָּמִין וְחֲמֹשׁ
 מִשְּׂמָאל לְפָנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפָּרַח וְהַנֶּרֶת וְהַמְּלַקְחִים זָהָב: יא וְהַסְּפֹת וְהַמְּזוּרְרוֹת וְהַמְּזוּרְקוֹת וְהַכַּפּוֹת
 וְהַמַּחְתָּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפְּתוֹת לְדִלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים לְדִלְתֵי הַבַּיִת לְהִיכָל זָהָב:

לוח זמנים לשבוע פרשת מקץ בערים שונות בעולם

זמני יום ראשון ויום שישי

יצאת שבת	כניסת שבת	צאת הכוכבים		שקיעה		סוף זמן תפילה		סוף זמן קריאת שמע				זריחה		מדינה ועיר
		ו	א	ו	א	ו	א	אדמוה"ז		מג"א		ו	א	
								ו	א	ו	א			
16:54	15:44	16:37	16:39	16:02	16:03	10:20	10:18	9:38	9:35	8:36	8:33	7:31	7:25	אוסטריה וינה
20:19	19:14	20:03	19:58	19:32	19:28	9:45	9:44	8:32	8:31	7:28	7:28	4:51	4:52	אוסטרליה מלבורן
17:02	15:54	16:46	16:47	16:12	16:13	10:22	10:19	9:39	9:35	8:39	8:35	7:28	7:22	אוקראינה אודסה
16:39	15:28	16:22	16:23	15:46	15:48	10:06	10:03	9:24	9:20	8:21	8:18	7:17	7:11	אוק. דנייפרופטרובסק
16:58	15:45	16:40	16:42	16:03	16:05	10:34	10:30	9:53	9:49	8:48	8:44	7:50	7:44	אוקראינה ז'יטומיר
16:51	15:37	16:33	16:35	15:55	15:57	10:27	10:24	9:47	9:43	8:41	8:38	7:44	7:38	אוקראינה קייב
17:29	16:22	17:13	17:14	16:40	16:41	10:45	10:42	10:01	9:58	9:03	8:59	7:48	7:43	איטליה מילאנו
20:40	19:38	20:25	20:20	19:56	19:52	10:20	10:19	9:09	9:08	8:11	8:11	5:33	5:34	ארגנטינה ב. איירס
17:27	16:25	17:12	17:13	16:43	16:43	10:22	10:19	9:35	9:31	8:42	8:39	7:12	7:07	ארה"ב בולטימור
17:14	16:11	16:59	16:59	16:29	16:29	10:12	10:10	9:26	9:23	8:32	8:29	7:06	7:01	ארה"ב ברוקלין נ.י.
17:24	16:26	17:11	17:11	16:44	16:44	10:04	10:02	9:15	9:12	8:26	8:23	6:45	6:41	ארה"ב לוס אנג'לס
18:07	17:12	17:55	17:54	17:30	17:30	10:26	10:24	9:33	9:31	8:48	8:46	6:54	6:51	ארה"ב מיאמי
17:46	16:42	17:31	17:32	17:00	17:01	10:51	10:48	10:05	10:02	9:10	9:07	7:47	7:42	ארה"ב משיגן
17:16	16:13	17:01	17:02	16:31	16:32	10:13	10:10	9:26	9:23	8:33	8:30	7:05	7:00	ארה"ב ניו ג'רסי
17:08	16:05	16:53	16:54	16:23	16:24	10:09	10:07	9:23	9:20	8:29	8:26	7:04	6:59	ארה"ב ניו הייבן
17:05	16:01	16:50	16:50	16:19	16:20	10:08	10:05	9:22	9:19	8:27	8:24	7:04	6:59	ארה"ב שיקאגו
19:21	18:26	19:09	19:05	18:44	18:40	9:42	9:41	8:35	8:34	7:47	7:46	5:12	5:11	ברזיל ס. פאולו
19:06	18:11	18:53	18:50	18:29	18:25	9:29	9:27	8:22	8:20	7:34	7:33	4:59	4:59	ברזיל ריו דה ז'נרו
16:50	15:34	16:31	16:33	15:52	15:54	10:31	10:26	9:51	9:46	8:43	8:40	7:50	7:44	בריטניה לונדון
16:52	15:33	16:33	16:35	15:51	15:54	10:43	10:39	10:05	10:00	8:54	8:50	8:09	8:02	בריטניה מנצ'סטר
17:19	16:06	17:01	17:03	16:24	16:26	10:54	10:50	10:13	10:09	9:08	9:04	8:09	8:03	גרמניה פרנקפורט
17:17	16:20	17:05	17:04	16:38	16:38	9:50	9:47	8:59	8:56	8:12	8:09	6:26	6:22	ישראל באר שבע
17:14	16:04	17:00	17:00	16:34	16:34	9:50	9:47	9:00	8:57	8:12	8:09	6:29	6:25	ישראל חיפה
17:14	15:55	17:01	17:01	16:35	16:35	9:48	9:46	8:58	8:55	8:10	8:07	6:25	6:21	ישראל ירושלים
17:16	16:16	17:03	17:02	16:36	16:36	9:50	9:48	9:00	8:57	8:12	8:10	6:28	6:24	ישראל תל אביב
17:07	15:58	16:51	16:52	16:16	16:18	10:29	10:26	9:46	9:42	8:45	8:42	7:36	7:30	מולדובה קישינב
18:33	17:39	18:21	18:20	17:57	17:56	10:37	10:35	9:42	9:40	8:59	8:57	6:57	6:54	מקסיקו מקסיקו
19:01	18:10	18:50	18:48	18:28	18:26	10:26	10:23	9:26	9:23	8:44	8:42	6:25	6:23	סינגפור סינגפור
16:23	15:07	16:04	16:06	15:25	15:27	10:07	10:04	9:28	9:24	8:20	8:16	7:30	7:23	פולין ורשא
17:46	16:39	17:30	17:31	16:57	16:58	11:03	11:00	10:19	10:16	9:20	9:17	8:07	8:02	צרפת ליאון
17:49	16:37	17:31	17:33	16:55	16:57	11:18	11:14	10:36	10:32	9:33	9:29	8:29	8:23	צרפת פריז
17:28	16:23	17:13	17:14	16:41	16:42	10:37	10:34	9:52	9:49	8:56	8:52	7:36	7:31	קנדה טורונטו
17:01	15:53	16:44	16:45	16:11	16:12	10:16	10:13	9:32	9:29	8:34	8:30	7:19	7:14	קנדה מונטריאול
17:04	15:40	16:43	16:46	15:58	16:01	11:07	11:03	10:31	10:26	9:15	9:11	8:42	8:35	רוסיה מוסקבה
16:52	15:24	16:30	16:33	15:42	15:46	11:04	10:59	10:30	10:24	9:10	9:06	8:45	8:37	רוסיה רוסטוב
17:27	16:18	17:11	17:12	16:36	16:37	10:51	10:47	10:08	10:04	9:07	9:03	7:58	7:53	שוויץ ציריך

1. הזמנים המצוינים בלוח הזמנים הם על פי החישובים שנערכו בספר "זמנים כהלכה" מאת הרב יהודה לוי.
2. כל הזמנים הם על פי השעון הרגיל, במדינות בהם נהוג "שעון קיץ" (גם בישראל), צריך להוסיף שעה בתאריכים בהם נהוג שעון הקיץ.
3. זמן שקיעת החמה הוא לפי חישוב השקיעה הנראית.
4. זמן צאת הכוכבים הוא על פי שיטת אדמו"ר הזקן.

תפלת הדרך

צריך לאומרה כשהחזיק בדרך חוץ לעיר ביום ראשון כשנוסע מביתו, וטוב לומר מעומד אם אפשר בקל. ובשאר הימים שמתעכב בדרך עד שובו לביתו יאמר אותה בכל בוקר אפילו במלון ויחתום ברוך אתה שומע תפלה בלי הזכרת שם:
יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותדריכנו לשלום ותסמכנו לשלום, ותגיענו למחוז חפצנו לחיים ולשמחה ולשלום, (ואם דעתו לחזור מיד אומר ותחזירנו לשלום), ותצילנו מפף כל־אויב ואורב ולסטים וחיזת רעות בדרך ומכל־פורעניות המתרגשות ובאות לעולם. ותשלח ברכה בכל־מעשה ידינו, ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל־רואינו, ותגמלנו חסדים טובים ותשמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל־פה: ברוך אתה יי, שומע תפלה:

בחסות

לוי שי' הלוי בן חנה

וזוגתו שרה (אולגה) בת תמר

ויוצאי חלציהם

צבי' ובעלה דוד הלוי אליעזרוב

שלום הלוי וזוגתו אורלי

רות ובעלה אפרים הלוי יליזרוב

זבולון הלוי וזוגתו רות

חגית, שמעי' הלוי, אילת, יהושע הלוי ואור אבנר הלוי שיחיו

לבייב

ניתן להשיג שיחות קודש ומאמרי דא"ח אלו

FAX: (972) 3 9606108

ת.ד. 373 כפר חב"ד 72915 ישראל - P.O.B 373 Kfar Chabad 72915 Israel

E-mail: OrHachasidus@DvarMalchus.Org * USA@DvarMalchus.Org

Internet: www.DvarMalchus.Org

www.otzar770.com * www.lahak.org

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

הערות ותיקונים ניתן לשלוח ל:

פקס 08-8502772 E-mail: chazak@zahav.net.il

Dvar Malchus
Issue # 00089
02/12/2007